تێگەیشتنی تیۆرە سیاسییەکان

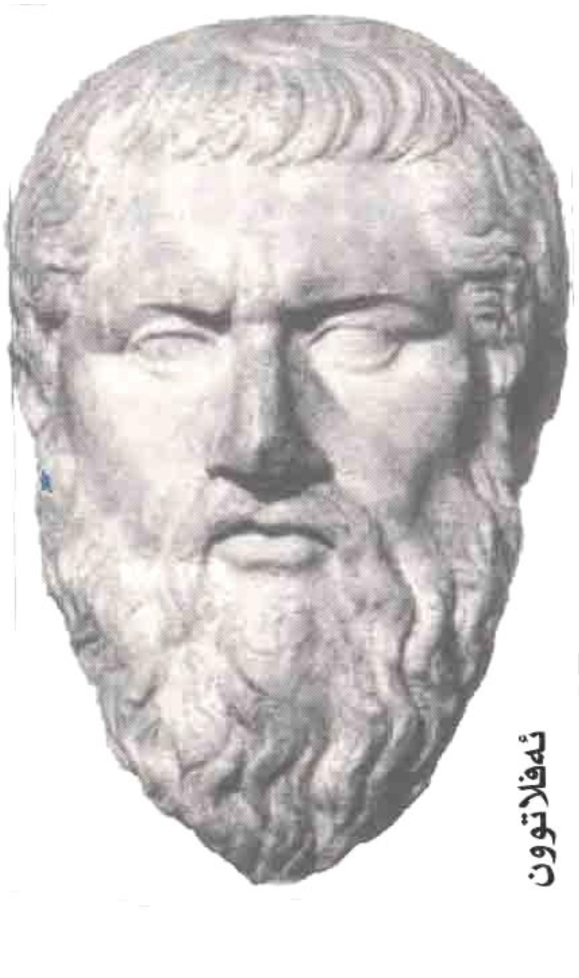

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تووماس ئارتوور ئسپراگنێز
وەرگێڕانی: فەرشید شەریفی

تێگەیشتنی تیۆرە سیاسییەکان

تووماس ئارتوور ئسپراگنێز
وەرگێڕانی: فەرشید شەریفی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

حکومەتی هەرێمی کوردستان
وەزارەتی رۆشنبیری
بەڕێوەبەرایەتی خانەی وەرگێڕان
www.roshnbiri.org
khanaywargeran@yahoo.com

By Tomas.A.spragens,jr.
St .martin's press , New York, ١٩٧٦
Translated by Farhang Rajaii, Tehran, ١٩٩٨
Translated by Farshid Sharifi

- تێگەیشتنی تیۆرە سیاسییەکان
- **نووسینی**: تووماس ئسپراگێنز
- **وەرگێڕانی**: فەرشید شەریفی
- بابەت فەلسەفە
- نەخشە سازی **کومپیوتەر**:نازەنین سالّح
- نەخشە سازی بەرگ:سۆران عەبدولاّ
- زنجیرە:٩٠
- تیراژ:١٢٥٠
- ژمارەی ١٢ی وەزارەتی رۆشنبیری پیّ دراوە
- **چاپ**: **چاپخانەی کارۆ**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Understanding Political Theory

by Thomas .A. Spragens

Translated by Farshid Sharifi

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ناوەڕۆك

پێشەکی وەرگێڕ (نووسەر لەچەند دێڕێکدا) ٦
پێشەکی نووسەر ٨

وتاری یەکەم

دەسپێك: سیاسەت و تیۆرە سیاسییەکان..............................١١
ئامانج و ئامراز لە سیاسەتدا ١٢
ئامانج و گونجاو بوون لە سیاسەتدا ١٧
رەوشەکانی تێگەیشتنی تیۆرە سیاسییەکان ٢٦
لۆژیکی ناوەکی لە بەرانبەر لۆژیکی سەرلەنوێ دروست کراودا ٢٩
خوێندنەوەی ئاسەوارە کلاسیکەکان ٣٥
تیۆری سیاسی: چوارچێوەیەکی چالاك ٤٠

وتاری دووهەم

قەیران و بینینی بێنەزمی ٤٨
بە کۆمەڵایەتی کردن و رووخاندن ٥٢
بینینی بێنەزمی ٦٠
نیکۆلۆمەکیاولی و قەیرانی سەقامگیری (سوبات) ٦٩
تووماس هۆبس و قەیرانی دەسەڵات ٧٢
جۆن لۆك و قەیرانی مەشرووعییەت ٧٦
فیلسووفە رۆشنگەرەکان و قەیرانی "رژێمی کۆن" ٧٩
ئێدمۆندبرێك و قەیرانی شارستانییەت ٨١
کارڵ مارکس و قەیرانی سیستمی سەرمایەداری ٨٣
ژان ژاك رۆسۆ و قەیرانی یەکسانی ئاکاری ٨٦
ئەفلاتوون و قەیرانی دادپەروەری ئەسینایی ٩٠

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وتاری سێهەم

دەس نیــشان کردنــی کێــشە ٩٩
هۆکارەکـــان و چارەســـەرەکان ١٠٠
مەسـەلە گـشتییەکان لەبەرانبـەر مەسـەلە تاکەکەسـییەکاندا ١٠٣
هۆکـارە سروشـتییەکان لەبەرانبـەر هۆکـارە دەسـکردەکاندا ١١٣
کێـشەی نـەزانین: توومـاس پـاین لەبەرانبـەر ئیدمۆنـد برێکـدا ١١٩
کێـشەی شەڕاشـۆیی: دەسنیـشان کردنـی ڕەش بینانــە ١٢٢
کێـشەی شەڕاشـۆیی: دەسنیـشان کردنـی گـەش بینانــەتر ١٣٠
دەسنیـشان کردنــە جۆراوجۆرەکـان و دەسنیـشان کردنــە... ....١٤١
مەسـەلەکانیتـری قۆنـاغی دەسنیـشان کـردن ١٤٦
بارودۆخی سروشتی وەك ئـامرازێکی دەسنیـشان کردنـی هۆکارەکـان ١٥٠
بابەتی دەسنیـشان کـردن لـە دایلـۆگی سیاسـی هاوچـەرخدا ١٥٤

وتاری چوارەم

نەزم و خەیاڵ، بنیـات نانـەوەی کۆمەڵـگا ١٥٨
هەڵوەشـانەوەو بنیــات نانــەوە ١٥٩
کارکردەکـــانی یۆتۆپیـــا ١٦٢
دینــامیزمی بنیــات نانــەوە ١٦٥
نۆرمــەکان: مۆدێلــەکانی نــەزم ١٦٨
دۆزینــەوە و داهێنــان لـە بنیـات نانـەوەدا ١٧٠
ڕەهەنـدی وجـوودیی بنیـات نانـەوە ١٧٣
جۆرەکـانی بنیـات نانـەوەی تیۆرانــە ١٧٦
ئــەفلاتوون و کۆمەڵــگای دادپــەروەر ١٨٣
بناغەدانـەرانی کۆمەڵـگای ئـەمریکا و "ئـازادی لـەبار" ١٨٨
توومـاس هـۆبس و کۆمەڵـگای ئـەمن ١٩٣
ژانژاك ڕۆسـۆ و کۆمەڵــگای ئاکـاری ١٩٤

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەریك فـرۆم و كۆمەڵـگای عاقـڵ ١٩٧
كـارڵ مـاركس: دوای شـۆڕش ١٩٧
بنیـاتنانـەوە: بـواری مێـژووی و پێوەنـدی هەمیـشەیی ٢٠٢

وتاری پێنجەم

ڕێگەچـــارە ٢٠٧
تـەجویزكردنی حەقیقەتـەكان وەك ڕێگەچـارە ٢٠٨
پێوەنـدی نێـوان "هەیـە" و "دەبـێ" ٢١٢
قورسـی و ئـاڵۆزێتی زانیارییـەكان ٢١٩
ئاسـۆی تواناییـەكان (قابلییەتـەكان) ٢٢٢
ســنووردداربوونی ئیمكاناتــەكان ٢٢٤
ســـنوورەكانی "زەروورەت" ٢٢٩
واقعییەتــەكان و وەهمــەكان ٢٤٠
واقعییەتــە كێــشەسازەكان ٢٥٠
بەرنامــەوپلان و ئەولەوییەتــەكان ٢٥٦
پێـشنیارەكان وەك بیروڕاگـەلی دوورئەنـدێش ٢٥٩

وتاری شەشەم

ئەنجامگیری: تـێڕوانـین، ڕێگەچارە و باشـترین زانـست ٢٦١
توێژینــەوەی تیۆرانــە ٢٦١
مۆدێلـــەكان ٢٦٦
باشــترین زانــست ٢٧١
"تـێڕوانـین دەرمـانی" و عـەقڵیكردەیـی ٢٧٥

سـەبارەت بـە كەسایەتی و هەنـدێ ڕووداو و كتێـب و.... .... ٢٨٠
وشـــەوزاراوەكان ٢٩٠
سەرچـــاوەكان ٢٩٨

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نووسەر لەچەند دێڕێکدا

توومـاس ئـارتوور ئـسپـراگێنـز، سـاڵی ١٩٤٢ لـە ئـەمریکادا لـەدایك بوە. ساڵی ١٩٦٨ لە زانکۆی "دۆك"دا دۆکتۆرای وەرگرتووەو هەر لەهەمان ساڵیـشەوە لـەو زانکۆیـەدا وانـەی وتۆتـەوەو ئێـستاش بەردەوامـە لەسـەر وتنەوەی وانەکانی تیۆرە سیاسییەکان. ئسپـراگێنز لە بواری تیۆری گـەلی سیاسـیدا چـەندین کتـێبی نووسـیوە و ئێـستاش سەرنووسـەری گۆڤـاری "سیاسەت"ە. لە نووسینەکانیدا لـە قوتابخانـەی سوننەتگەرایانی زانـستی سیاسـەت داکـۆکی دەکـا. لایـەنگرانی ئـەم قوتابخانـە پێیـان وایـە کـە بەمەبەسـتی خوێندنـەوەی لقـەکانی زانـستی سیاسـەت، دەبـێ کـەڵك لـە میتـۆدی مێـژوویی، فەلـسەفی و مـرۆڤناسـی وەربگیردرێـت. پۆزیتیویـستەکانیش کـە بـە خـاڵی بەرانبـەری ئـەوان لەقەڵـەم ئـەدرێن، وێڕای ئاکارخوازەکان، لەو باوەڕەدان کە لە زانستی کۆمەڵایەتیشدا دەبـێ کـەڵك لـە میتـۆدی تـەجروبی وەربگیردرێـت، چـوونکە ئەوشـتانەی کـە لەسەر شتە عـەینی و تەجرووبییـەکان رانەوەسـتابن بایـەخی زانـستییان نییە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـسپراگێنز لـەم کتێبـەدا و لـە کتێبـەکانی تریـشیدا ئـەوەمان پێدەڵێ کە زانـستی کۆمەڵایـەتی لەسەداسـەدی تـەجروبی بـوونی نییـە و لەگـەڵ ئەوەشـدا بەرهەمـەکانی گـەورە نووسـەرانی ئەندیـشەی سیاسـی، یـەکجار زۆر بەکـەڵکی ئینـسانی ئـەمڕۆدێن. شـێوەی لێکۆڵینـەوەکانی ئـسپراگێنز، ئـەو توانایـە بـە ئینـسان دەبەخـشێت کـە باشـتر رەهەنـدە قورسەکانی ئەندیشەی سیاسی دەرك بکات.

زانکۆگـەلێکی زۆر لـە جیهانـدا وەك کتێبێکـی دەرسـی، لـە پۆلەکاندا کەڵك لەم کتێبەی ئسپیراگێنز، وەردەگرن لەوانـە لقـی زانـستی سیاسـی زانکۆکـانی ئێرانـی. هەربۆیـە بـە پێویـست دەزانـرێ وەك سەرچاوەیەك بۆ خوێندنەوەی تیۆرگەلی سیاسی لەبەردەستی خوێنـەری کورداهەبێت؛ چوونکە تێگەیشتن و دەرك پێکردنی تیۆرە سیاسییەکان، هەنگاوێکە بۆ سەقامگیرکردنی دایلۆگی کۆمەڵایەتی.

فەرشید شەریفی ـــ پاوە ـــ ٢٠٠٢

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پێشەکی نووسەر

تیۆرە سیاسییەکان، لای زۆربەی ئەو کەسانەی کە خەریکی خوێندنەوە، یان وتنەوەیانن، شتێکی ئاسایین و گرنگییەکی ئەوتۆیان لایان نەماوە. ئەوان دەزانن کە تیۆرە سیاسییەکان، پیشاندەری رەنگدانەوەی هەندێ لەو زەینە هزرمەندانەن کە لێکۆڵینەوە لەسەر ئەو مەسەلە گرینگانە ئەکەن کە هەموو ئینسانێك رووبەڕوویان دەبێتەوە. ئەوان دەرکیان بەوە کردووە کە بەبێ کەڵك وەرگرتن لە چەمکەکان و هەروەها ڕێساوچوارچێوەکانی ئەندیشەی سیاسی پێشینان، ناتوانین بە ئاسانی لە سەرگەردانی و بشێوییەکانی بارودۆخی سیاسی سەردەمی هاوچەرخ تێ بگەین.

ئەوان هەروەها دەرکیان بەو زەروورەتە کردووە کەئەبێ ڕاستەوخۆ بچینە سۆراخی سەرچاوە سەرەکییەکانی تیۆرە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سیاسییەکانەوە. چوونکە بە خوێندنەوەی هەڵبژاردەیەك لە تیۆرە بەرجستە سیاسییەکان، ناتوانین دەرك بە یەکپارچەبوون (انسجام) و گرنگایەتی تیۆریسازی سیاسی بکەین. ئەو جۆرە هەڵبژاردانە، لەڕاستیدا رەنگە بە کۆمەڵێك لە نووسینە شەخسییەکانی پێشینان لە قەڵەم بدرێن. بەواتایەکی دیکە، ئەوانە نموونەگەلێکی هەڵبژاردەی وتارەکان، نامیلکەکان و هەروەها قسەو باسەکانی ئەو نووسەرانەن کەبە شێوەی جۆراوجۆر دەرئەبڕدرێن.

هەڵبەت، لێکۆڵەرەوەی چالاك، سەرەنجام ئەم بشێوی و سەرگەردانی و جیاوازییە ئاساییەنە تێئەپەڕێنێت و لەچەندوچونی مەسەلەکەش تێئەگات. بەڵام بەهەرحاڵ ئەوە کارێکی ئاسان نییە، بە تایبەت سەرمەشقە "فنۆمنالیستی" و "متافیزیکی"یەکانی سەردەمی هاوچەرخ، کە توانایەکی یەگجار زۆریشیان هەیە، ئەم کارەیان دژوارتر کردووە.

نووسەر هەوڵی داوە ئەم نووسینە، کە بە شێوەیەکی گشتی باس لە تێورە سیاسییەکان دەکا، بۆ هەموو ئەو خوێندەوارانەی کە حەزیان لە بابەتی ئەندیشەی سیاسییە، ئاسان بێت و بە ئاسانی تێیبگەن. مەبەست ئەوە بوە کەبابەتەکان سەرەڕای سادەبوونیان، خوێنەر هیلاكوماندوونەکەن و لەهەمانکاتدا کە رەسەنایەتیشیان بپارێزرێت، دەرخەری بیرکردنەوەیەکی تایبەت نەبن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کاتێك دەتوانین قسە لەسەر سەرکەوتنی ئەم کتێبە بکەین کە بزانین لە فێرکردنی تیۆرە سیاسییەکاندا چ رۆڵێکی ئەبێت و تا چەند خوێنەر تێئەگەینێت؟ چوونکە تێگەیشتن لە تیۆرە سیاسییەکان، گرینگترە لەوەی کە تەنها کتێبەکانی فەلسەفەی سیاسی بخوێنینەوە و هیچیتر. تێگەیشتن لە تیۆرە سیاسییەکان، رێگایەکە بەرەو ژیانی تاقیکراوی تاکەکەسی و هەنگاوێکە بۆ دامەزراندنی گوتارێکی کۆمەڵایەتی کە خۆی لە خۆیدا گرێدراوە بەبوونی کۆمەڵگایەکی ئازادەوە.

تووماس. ئا ئسپراگێنز

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وتاری یەکەم

دەسپێك:

سیاسەت و تیۆرە سیاسییەکان

دەستەواژەی "تیۆرە سیاسییەکان" هەندێ واتای جۆراوجۆری هەیە. ئەمڕۆ، زانستی سیاسەت وەك بینایەکی چەند نهۆم وایە. هەرکام لە نهۆمەکان، یان ڕشتەکانی زانستی سیاسەت، بەجۆرێك پێوەندییان بە "تیۆر"ەوە هەیە. ئەو بەشە لە تیۆرە سیاسییەکان، کەلەم کتێبەدا لێکۆڵینەوەیان لەسەر دەکرێ، بە بیروڕای هەندێ کەس، بە "تیۆری گەلی نۆمارتیڤ"و، بە بیروڕای هەندێکی تریش بە "فەلسەفەی سیاسی" لە قەڵەم ئەدرێن. بەوتەی پرۆفیسۆر "شلدۆن ڤۆلین" تەنانەت ڕەنگە بتوانین ئەو تیۆرانە بە تیۆریگەلێکی "حەماسی" ناودێر بکەین.

ئەگەر بمانەوێت بە باشترین شێوەو بە کەڵك وەرگرتن لە هەر چەمکێك، ناوەڕۆکی ئەم کتێبە دەس‌نیشان بکەین، [ئەبێ بڵێین کە] ئەو تیۆرەسیاسییانەی کە تیایداخراونەتەڕوو، هەمان ئەو بابەتانەیەکە لەناو ئاسەوارە کلاسیکەکانی وەك "کۆمار"ی ئەفلاتوون، "لویاتان"ی تووماس هۆبس، هەروەها "بڕیاری کۆمەڵایەتی" ڕۆسۆدا بەرچاو دەکەون. ئەم شاکارانە ئەیانەوێت وێنایەکی کامڵ و یەکپارچە لە ژیانی سیاسی بە دەستەوە بدەن. وشەی یۆنانی "تیۆریەن" کەوشەی "تیۆری"

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لەووەوە گیراوە، بەواتای "روانین، سەرنج دان و تێڕامان"ە. ئەمە هەر ئەو کارەیە کە هزرمەندە گەورەکان و کەسانی تری وەك ئەوانیش، کە چەندین سەدە قسەیان لەسەر تیۆرە سیاسییەکان کردووە، داوایان لە مرۆڤ کردووەکە ئەنجامی بدەن. ئەم هزرمەندانە، ئینسان فێری جۆرە تێڕوانینێك ئەکەن کە ئەمە واتاکەیەتی: "تەسەورێکی سەمبولیك لە گشتێکی سیستماتیك". ئەوان سەبارەت بەدنیای سیاسەت ـــ کە ئینسان ناچارە تیایدا بژیت ـــ تێڕوانین و تێگەیشتنێکی هەمەلایەنە ئەخەنەڕوو.

ئامانج و ئامراز لە سیاسەتدا

بەشێکی گرنگی زانستی سیاسەتی هاوچەرخ، لێکۆڵینەوە لەسەر دەسەلات و هێز ئەکات. زانستی سیاسەت لە وەلامی ئەم پرسیارە کە ئەلێ "چ کەسێك حکوومەت ئەکات؟" شێوە جۆراوجۆرەکانی بڕیار دەرکردن ڕاڤە ئەکاتو هەوڵ ئەدات کە سەرچاوەکان و چۆنیەتی دەرکردنی بڕیارە سیاسییەکانی ناو کۆمەڵگا بدۆزێتەوە. بەوتەی "دەیوید ئەستۆن" ئەرکی زانستی سیاسەت ئەوەیە کە "بەهاکان بە شێوەیەکی ئامرانە لە ناو کۆمەڵگادا دابەش بکات". هەروەها "هارۆڵدلاسڤێل" بەڕاشکاوانە دەڵێ "زانستی سیاسەت، لێکۆڵینەوە لەسەر ئەوە دەکا کە" کێ ئەبات، چیئەبات، کەی ئەباتو چۆن ئەبات؟" خوێندنەوەی رەوتی بڕیاردەرکردن، هەم سەرنج راکێشەو، هەم

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

گرنگیشە. هیچ کەس ناتوانێت بانگەشەی ئەوە بکات کە بە تەواوەتی کۆمەڵگا دەناسێ، مەگەر ئەوەی کە تێگەیشتنێکی دروستی هەبێت سەبارەت بە بەرنامە و ڕەوت و هەروەها تایبەتمەندییەکانی ئەو کەسانەی کە بڕیارە سیاسییەکانی ئەو کۆمەڵگایە دەرئەکەن. هەر لەبەر ئەوەشە کە "کۆمەڵناسی دەسەڵات" بەشێکی زۆری خوێندنەوەکانی زانستی سیاسەت پێك ئەهێنێت.

لەگەڵ ئەوەشدا، سیاسەت چەندجۆری هەیە و تەنها بە واتای ململانێکردن بۆ بەدەستهێنانی دەسەڵات نییە. ئەگەر بڕیار وابێت کە ئەو کۆمەڵگایەی کە لێکۆڵینەوەی لە سەر دەکرێ، لە دۆخی "جەنگی هەموان لەگەڵ یەکتریدا" تێی بپەڕێنێت، لەوکاتەدا سیاسەت، شتێکە لە سەرووی "ململانێکردن بۆ بەدەستهێنانی دەسەڵات". هەروەها کۆمەڵگای سیاسی، چوارچێوەیەکە بۆ ئەو پێوەندییە سیستماتیکانەی کە تیایاندا تاکەکان، پێکەوە دەژین و داواکاری و پێداویستییە کۆمەڵایەتییەکانیان جێبەجێدەکەن. بە کورتی، کۆمەڵگای سیاسی تەقەلایەکی ئامانجخوازی ئینسانییە کە تەنها بە ڕووداو، یان دیاردەیەکی ئاسایی لە قەڵەم نادرێت. کۆمەڵگای سیاسی، دەسکردی ئاگایی مرۆڤە، کە بەمەبەستی بەئەنجامگەیاندنی ئامانجە گرنگ و پراکتیکییەکان دائەمەزرێت و بەڕێوە ئەبرێت.

دوائامانجەکانی سیاسەت، لە پێداویستییەکانی ژیانی مرۆڤەوە سەرچاوە دەگرن. تەنانەت درێژەدان بەژیان لەم دنیایەدا، گرێدراوە بە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هەوڵوتەقەلای ڕێكوپێك و سیستماتیکەوە. پێكهێنانی جۆرە ژیانێك کە مەبەستی تەنها "مانەوە" نەبێت، هەرچی زیاتر پێویستی بە سیستماتیك کردنی دەزگا ئاڵۆزە سیاسییەکان هەیە. تاکەکانی مرۆڤ بە مەبەستی رزگار بوون لە بەڵاسروشتییەکان و هەروەها دەسدرێژیکردنی ئینسانەکانیتر، خوازیاری ئاسایشن. ئەوان پێویستیان بە خواردەمەنی، پۆشتەمەنی و خانووهەیە. ئەوان هەروەها بەڕادەیەکی کەمتر لە پێداویستییە زەرووریيەکان، پێویستیان بە کەرەسەگەلێك هەیە کە بەهۆی ئەوانەوە، تواناییە ئینسانییەکانیان بخەنەگەڕ و گەشەیان پێبکەن. بۆ نموونە، ئەوان پێویستیان بە شێوەگەلێك هەیە بۆ بەدەستهێنانی شوناس و دۆزینەوەی هاوڕێ.

هیچ نیازێکی ئینسانی تەنها بە "ئارەزووکردن" نایەتەدی. ئینسان لە بەهەشتی بەریندا ناژی تا سروشت هەموو داواکارییەکانی بۆ جێبەجێبکات. مانەوە و پێشکەوتنی مرۆڤ، وابەستە بە هەوڵ و تەقەلاکانیەتی. ئینسانەکان دەبێ بە یارمەتی مێشك و هەروەها دەستەکانیان، دەزگاگەلێك دابمەزرێنن کە ئەو توانایەیان پێ ببەخشێت کە ببنە "بوونەوەرێکی شارستانی".

کەواتە ئامانجەکان و کارکردەکانی کۆمەڵگای سیاسی، جۆراوجۆرو فرەچەشنن: لە بنەڕەتدا ئەرکی سیستمی کۆمەڵایەتی، ئەوەیە کە پارێزگاری لە تاکەکانی خۆی بکات. واتە دەبێ ئاسایشی گیانی تاکەکان مسۆگەر بکرێت. هەروەها سیستمی کۆمەڵایەتی ئەبێ بە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

شێوەیەك هەوڵ بدات دەسڕەنجی كاروچالاكی تاكەكانی بپارێزێت. بەرتەسكترین زەیینیەت و تێگەیشتن لەسەر كۆمەڵگای سیاسی، ئەبێ لە خۆگری (شامل) ئەو شتە بێت كە جۆن لۆك، بە "پاراستنی گیان و ماڵ و ئازادی" ناودێری ئەكات. جیالەوەش، لەناو زۆربەی كۆمەڵگا ئینسانییەكاندا، سیستمی بەرهەمهێنانی ئابووری ــ بەرهەمهێنانی كاڵاو خزمەتگوزارییەكان ــ پێویستی بە هەوڵ و تەقەلایەكی بەكۆمەڵی سیستماتیك هەیە. هەر بەمهۆیەوە پێویستە بەمەبەستی بەرهەم هێنان و دابەش كردنی سامان (ثـــــــروت)، دەزگاگەلێك دابمەزرێنرێت. دامەزراندن و رێكخستنی ئەمجۆرە دەزگا ئیدارییانە، یەكێك لە ئەركە سیاسییە گرینگەكانە. هەر بەو شێوەی كە تیۆرسیەنەكان لەسەردەمی ئەرەستووە تا سەردەمی ماركس پیشانیان داوە، بوونی ئەم جۆرە دەزگایانە، بۆ ژیان و حكوومەتكردن لەناو هەموو سیستمێكی سیاسیدا یەگجار زەرووریەیە.

لە ئاستێكی بالآتردا، كۆمەڵگای سیاسی چوارچێوەیەك دەس نیشان دەكا كە ماناو بایەخ بەژیانی تاكەكانی دەبەخشێ. كۆمەڵگای سیاسی، جۆرە نەزمێكی ئینسانی ئەخاتە جێی ئاڵۆزی و بشێوییەكان. كۆمەڵگای سیاسی وەك درامایەك وایە كە بۆ هاوڵاتیانی رۆڵ دیاری ئەكات. خەڵكیش بە پێی ئەو رۆڵانە بە ژیانی خۆیان مانا دەبەخشن. بەوتەی یەكێك لە تیۆرسیەنە سیاسییەكانی هاوچەرخ، كۆمەڵگای سیاسی، "دنیایەكی بچووك، یان مەنزوومەیەكە كە لەناوەوەو بەهۆی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەو تاکـە هەمیـشە داهێنەرانـەی کـە کۆمەڵـگای سیاسـی بـە ئامرازێـك دەزانن بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانیان، مانا پەیدا ئەکات".

کۆمەڵــگا سیاسـییەکان فەلـسەفە وجوودییەکـەی خۆیـان ــــ ئامانجـە سـەرەکی و بونیادییـەکان ــــ بـەتەشـریفاتێکی زۆرەوە نمـایش ئـەدەن و پۆلێنیـان ئەکـەن. ئەنـدامانی کۆمەڵـگایەك، بـەوتنی سـروودی میللـی، سـوێندی وەفـادار بـوون بـە ئـاڵاو هـەروەها ڕێزگـرتن لـە دامەزرێنەرانی کۆمەڵگای سیاسی، پشتیوانی خۆیـان لـەو ئامانجە هەرە گەورانەی کـە کۆمەڵـگا خوازیاریانـە، دەرئـەبڕن. لـە هەنـدێ کۆمەڵـگادا ئـــەم ڕێوڕەسمانـــە تایبەتمەنـــدی خۆیـــان هەیـــە. قوتابخانـــەکان، چاپەمەنییەکان و یانەهونەرییەکان هەوڵ ئەدەن ئامانجـەکانی کۆمەڵـگا لـە ڕێگـەی بەرنامـەکانی خۆیانـەوە بەخـەڵکی ڕابگـەینن. لـەناو ئـەو کۆمەڵـگایانەی کـە دیکتاتۆریـەتی ڕەهـا بەسـەریاندا زاڵـە، ئـەم هەوڵانـە تاڕادەیـەك ڕێـكوپێـك و هەماهـەنگ ئـەکرێن، تـاکوو بـە یـەك دەنـگ و بەیـەك ڕەنگـەوە ئاراسـتە بکـرێن. تەنانـەت لـەو کۆمەڵـگایانەشدا کـە پلووراليزم بـە سـەریاندا زاڵە، بـوونی کۆمەڵـگا، نـەك تـەنها لـە ڕێگـەی ڕێکخـراوە ڕەسمییەکانـەوە، بەڵـکوو بـەهۆی هەسـتی نیـشتمان پـەروەری خـەڵکیـەوە ــــ کـە لـەشـێوەی سـروودی کـێبـەرکێ وەرزشـییەکاندا دەرئەکەوێت ــ بە حەزو تاسەیەکی زۆرەوە شانازی پێوە ئەکرێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئامانج و گونجاوبوونی تیۆرە سیاسییەکان

کۆمەڵگا سیاسییەکان، وەك هەموو ئەو دەزگایانەی کە بە دوای ئامانجێکی دیاریکراودان، رەنگە سەرکەوتن بە دەست بهێنن، یان شکست بخۆن. ئەوان، یان بە ئامانجەکەیان ئەگەن، یان بە خراپترین شێوە ئەڕووخێن. کۆمەڵگای سیاسی بەدابین کردنی ئاسایش، پێشکەوتن، دادپەروەری و هەروەها دابینکردنی شەخسییەتی تاکەکەسی بۆ هەموو تاکەکانی، رەنگە ژیانیان بگەیەنێتە باشترین ئاستی خۆی، یان لە جێبەجێکردنی ئەو ئەرکانەدا، سەرکەوتن بەدەست نەهێنێت و ژیانی تاکەکانی وەك دۆزەخێك لێبکات و، تووشی بەدبەختی، خوێن ڕشتن، ستەم و نهیلیزمیان بکات.

وەك وتمان، ئامانجی تیۆرە سیاسییەکان، فەراهەم کردنی "تێڕوانینی هەمەلایەنە"یە لەسەر کۆمەڵگای سیاسی. تیۆرسیەنی سیاسی هەوڵ ئەدات سیاسەت بخاتە پانتاییەکی بەرفراوانەوەو پاشان، "وێنایەکی کامڵ" لە سیاسەت بخاتە بەردەستی موخاتەبەکانیەوە. ئەو، بە تایبەت لەرێگەی لێکۆڵینەوە لەسەر بابەتگەلێکی وەك سروشتی ئینسان و تایبەتمەندییەکانی دیکەی جیهانی دەوروبەری، ــ کەوەك کەرەسەیەکی خامن بۆ خوێندنەوەکانی ــ سیاسەت وەسف ئەکات.

تێڕوانینێکی هەمەلایەنەی لەوجۆرە، هەم تەوسیفییە، هەم نۆرماتیف (normative) تیۆری سیاسی لە رووی تەوسیفییەوە،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

گرنگترین ئەکتەرەکان، هۆکارەکان و ئەو چوارچێوانەی کە ژیانی سیاسی ئەهێننە ئاراوە، دەس‌نیشان دەکا. جیا لەوەش پێوەندییە بنەڕەتییەکانی نێوان ئەو دیاردانەی کە دەس‌نیشانی کردوون، روون دەکاتەوە. بۆنموونە، تیۆری مارکسیستی، "هێزە ئابوورییەکان" و تێزەکانی چینە کۆمەڵایەتییەکان" پیشان ئەدات و پێی وایەکە، لە ریزی گرینگترین پرۆسە سیاسییەکاندان. ئازادی خوازەکانی سەردەمی رۆشنگەری، هێزە زانستییەکان و هەروەها بیرکردنەوەیان بەهاندەری پێشکەوتنی مرۆڤ لە قەڵەم ئەدا. تووماس هۆبس، ئەفلاتوون، ئەرەستوو (وەئەوانی دیکەش) راڤەکارییەکی زۆریان کردووەسەبارەت بە کاریگەرێتی هەست و نەست و فرەخوازییەکانی مرۆڤ لەسەر سیاسەت. جرمی بێنتام و جیمز مەدیسۆن، بەمەبەستی لێکۆڵینەوە لەسەر ئامانجی سیاسەت، رۆڵی یاسادانان و سیستمی "مشروطه" ئەخەنە بەر ڕاڤە و لێکۆڵینەوە. گەلاڵەی گشتی هەمووتیۆرێیەکی سیاسی، وەسفکردنی هەمەلایەنەی ئەو هەموو "کار" و "کاردانەوە"یە، کە لەسەرووی هەراوهوریاکانی سیاسەتدایە.

ئاساییە کە ئەم جۆرە وەسفکردنە هەمەلایەنەی چالاکییەکانی مرۆڤ، بەهۆی بەربلاوی و بەرفراوان بوونیەوە، رەهەندێکی گرینگی نۆرماتیڤیشی هەیە. ئەو دیدگا سیاسییەی کە تیۆرە سیاسییەکان دەیخەنەڕوو، پانتاییەکی بەرفراوان لە زانیاریگەلی خونسا (خنثی) نییە، بەڵکوو رەنگدانەوەیەکە لە نەزم یان بشێوی، سەرکەوتن یان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

شکستێکی دڵتەزێن، هاریکاری کۆمەڵایەتی یان جەنگ، پێشکەوتن یان لێکهەڵوەشانەوە. تیۆرسیەنی سیاسی بەخستنەڕووی وێنایەکی گشتی لە سیاسەت، ئەو توانایيە بە ئینسان ئەدات کە بزانێت کامیەك لە دەزگاکان و رەفتارە سیاسییەکانی، وێرانگەر، ناکامڵ، ئەحمەقانە، یان نالۆژیکین. بۆ نموونە، ئەرەستوو ئەوە پیشان ئەدات کە هەرکاتێك بەبێ لەبەرچاوگرتنی فەرهەنگی کۆمەڵگایەك، هەندێ یاسای ئەساسی بۆ دابرێژرێت، ئەگەرێکی زۆر لە ئارادایە کە ئەو کۆمەڵگایە شکست بخوات. ئەفلاتوون "تعدیل" نەکردنی هەواو داخوازە نەفسانییەکان، بەشتێکی مەترسیدار لە قەڵەم ئەدات. هۆبس کێشەکانی پێڕەوی کردنی ئەو داخوازە ئەحمەقانانە پیشان ئەدات کە بیر لەو کارەساتانە ناکەنەوە کە رەنگە دواجار لێیان بکەونەوە، مارکس نالۆژیکی بوونی "کالاپەرستی" روون دەکاتەوە، وەسەرەنجام مەدیسۆن ئەوە روون دەکاتەوە کە ئەگەر حکوومەت بە تاکێك بسپێردرێت، چ ئاکامگەلێکی خراپی لێدەبێتەوە. تیۆری سیاسی، بە لەبەرچاوگرتنی زەمینەی گشتی پێداویستییەکان و تواناییەکانی مرۆڤ ـــ کە پێش هەمووشتێك لە سیاسەتەوە سەرچاوە دەگرن ـــ بوار بۆ ئەوە ئەڕەخسێنێت کە کاروبار و هەروەها پلەوپایە سیاسییەکان بە شێوەیەکی عاقلانە داوەرییان لەسەربکرێت. هەروەها دیدگایەك دێنێتە ئاراوە تا لە رێگای ئەو دیدگایەوە، بزانین چی ئەکەین و کارەکانمان چۆنن؟

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کەواتـە، تـەواو ئاشـکرایە کـە تیـۆرە سیاسـییەکان، تـەنها حـەزو ویـستێکی وانـەیی و زانکۆیی‌نـین، بـەڵکوو بـە تـەواوەتی پێوەنـدییان بـە بابەتە کردەیی و ڕۆژانـەکانی سیاسـەتەوە هەیـە. ڕاسـتە کـە تیۆرسـیەنی سیاسی، تارادەیەك بۆ تێرکردنی داخوازە شەخسییەکانی خۆی ــ واتەبـۆ تـێگەیـشتن لـەو جیهانــەی کـە تیایـدا دەژی ـــ دەنووسـێت، بـەڵام تـا ڕادەیـەکی زۆریـش بـۆ قـازانج و کـەڵك وەرگـرتنی موخاتەبـەکانی خـۆی دەنووسێت. تارادەیەك هەموو تیۆرسیەنە سیاسـییەکان، ئاگـاداری ئـەوەن کە ئەگەر خـەڵك گوێ لـە ڕێنماییـەکانیان بگرێـت، بارودۆخەکە باشـتر دەبـێ. بـۆ نموونـە، هـۆبس ئـەڵێ "ئـەم حەقیقەتـە تیۆرییـە، بگۆڕن بـە حەقیقـەتێکی پراکتیکـی". کەواتـە ئامـانجی تیـۆرە سیاسـییەکان ئەوەیـە کـە، وا لـە جیهـانی سیاسـەت بکـەن کـەبەئاسـانی تێـیبگـەن، تـاکوو لـەو ڕێگەیـــەوە بـــەرەو ڕێگـــەی ڕاســـت ڕێنمـــایی بکـــرێین. لـــە سیاســـەت، نەقشەیەکی جوغرافیاییمان بـۆ ئەکێـشێت تـا پێمـان بڵـێ لـە کوێین و چ ڕێگایەك ئەمانگەیەنێتە ئەو شوێنەی کە مەبەستمانە؟

هەندێ لە تیۆرسیەنەکان لەو باوەڕەدان کـە مـرۆڤ بـە پێـڕەوی کردنــی وتــە حەکیمانــەکانی ئــەوان، دەتــوانێ کێــشمەکێش و نــەداری و هەژارییــە کۆمەڵایەتییــەکان لــەناو بــەرێت و سیــستمێکی ڕێــكوپێــك و لـەباری سیاسـی بهێنێتـە ئـاراوە. ئـەو کەسـانەش کـە کـەمتر گـەشبیـنن، ئومێدەوارن کە تێگەیشتنی سیاسی، بەلانی کەمەوە لە ژمارەی کارەساتە "بالقوە"کـان کـەم بکاتـەوە. بـۆ نموونـە، هـۆبس کـە بەگـشتی دیدگایـەکی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سیاسی رەشبینانەو تراژێدیانەی هەیە، لەو باوەڕەدایە کە تیۆرە سیاسییەکانی ئەو، ئێمە لەو ژیانانەی کە "تەنیا، بێ ئەنوا، ناشیرین، دڕندەوکورت"ن، رزگار ئەکات.

راستییەکەی ئەوەیە کە تیۆرە سیاسییەکان، هەندێ تێڕوانین سەبارەت بە سیاسەت ــ وێناگەلێکی سەمبولێك لە گشتێکی سیستماتیك ــ ئەخەنەڕوو. ئەوانە لە ناو ئیستعارەگەلێکدا شاراونەتەوە کە لەبەشێکی زۆری کتێبە کلاسیکەکاندا بەرچاودەکەون. جیالەوەش، زۆربەی ئەم ئیستعارانە بە دەستەواژەگەلێك بەیان کراون کە گرنگایەتی کردەیی ئەو تیۆرانە پیشان بدەن. ئامانجی تیۆرە سیاسییەکان، سڕینەوەی ئەو نوقسانانەیە کە زۆربەی کات لە سیاسەتدا دەبینرێن و رەنگە هەندێ ئاکامی خراپیان لێبکەوێتەوە. موناجات نووسەکان لەو باوەڕەدان کە ئەگەر "تێڕوانین" نەبێت، نابووتبوونی خەڵك شتێکی حەتمییە. زۆربەی تیۆرسیەنەکان دەتوانن ئەم ئامۆژگارییە بکەن بە دروشمی خۆیان.

بۆ نموونە رەنگە مرۆڤ بە هۆی کۆتافکرییەکی (کورتبینی) لەڕادەبەدەرەوە، تووشی کارەساتە سیاسییەکان بێت. سەرقاڵ بوون بەداواکارییەکان و کێشە زەروورییەکان، هێندە مرۆڤ لە "دوور ئەندێشی" دوور ئەخەنەوە، تا دەرفەت لەکیس ئەچێت. ئینسان بە پێداگرتن لەسەر بەدەستهێنانی ناوبانگ و سامانی تاکەکەسی، رەنگە بە هۆی کەمتەرخەمییەوە، ئەوەش کە بەدەستیهێناوە لە دەستی بدات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕەنگە تاکەکان بە هۆی بەدواداچوونی داخوازە تاکەکەسییەکانیان و بایەخنەدان بە ئاکامی کردەوەکانیان، ببنە هۆی سەرهەڵدانی شەڕەناوخۆییەکان و هەروەها ئاژاوەو بشێوەگەلێکی رووخێنەری سیاسی. بیرکردنەوەیەکی قووڵ و دروست کە بتوانێت وێنایەکی کامڵ بەدەستەوە بدات، ڕەنگە بەرگری لە روودانی ئەو جۆرە کارەساتانە بکات. کتێبی "لویاتان"ی تووماس هۆبس کە بە "شاکاری فەلسەفەی سیاسی بە زمانی ئینگلیزی" لە قەڵەم دراوە، بەلانیکەمەوە مەبەستێکی وای هەبوو. ئەو، ئومێدەواربوو کە بە هۆی تیۆرە سیاسییەکەیەوە، کە بە "زانستی ئاکارو مەدەنییەت" ناودێری کردووە، ئەو مەسەلە بخاتە بواری جێبەجێکردنەوە. ئەو ئەڵێ:

مرۆڤ بەحوکمی غەریزە، "زەڕەبین" گەلێکی هەیە (مەبەست داواکارییەکان و خۆپەرستییەکانە) کە لە ڕێگەیانەوە هەموو خۆبەخت کردنێك ئەگۆڕێت بەناڕەزاییەکی گەورە. بەلام ئەو "زەڕەبین"انەی نییە (واتە زانستی ئاکار و مەدەنییەت) تا بە هۆی ئەوانەوە بزانێت کێشەکانی مرۆڤ بەبێ ئەو خۆبەختکردنانە چارەسەرنابن.

ئەفلاتوونیش لە کتێبی کۆماردا ــ کە یەکەمین کتێبی فەلسەفەی سیاسی خۆرئاوایە ــ بەمەبەستی دەربڕینی مەبەستەکانی، بەردەوام کەڵك لە ئیستعارە وەردەگرێ. ئەو کورت بینییانەی کەئەفلاتوون لە مرۆڤدا ئەیانبینێت، لەگەڵ ئەو کۆتافکرییانەی کە هۆبس بە عینوانی کێشە سەرەکییەکانی بشێوی سیاسەتی مرۆڤ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لەقەڵەمیان ئەدا، جیاوازییەکی زۆریان هەیە. ئەفلاتوون لە ناوەڕاستی نامیلکەی کۆماردا تەمسیلە بەناو بانگەکەی "ئەشکەوت" وەك نموونە ئەهێنێتەوە، تاکێشەکانی مرۆڤی پێ وەسف بکات. ئەو ئەڵێ: زۆربەی خەڵك وەك ئەو کەسانەن کە هەموو تەمەنیان لە ئەشکەوتێکدا بەسەر بردووە. ئەوان هەر چییەکیان بینیوە، لەوشتانەی کە بە دیوارەکانی ئەشکەوتەوە ئەلەرانەوە، لە هەندێ سێبەر و شەبەح زیاتر هیچیتر نەبوە. ئەوان هەرگیز رووناکایی راستەوخۆی دەرەوەیان هەست پێنەکردووە. نازانن ئەوشتانەی کە ئەیانبینن، لە سێبەر زیاتر هیچ نین. ئەوان بەبێ ئەوەی کە بتوانن حەقیقەتەکان دەرك بکەن، لە ناو دنیایەکی سیاسی خەیاڵیدا ئەژین کە خۆیان هێناویانەتە ئاراوە. بەڵام لەبەرئەوەی کە خەیاڵ گەرایی دەتوانێ لە "کۆتافکری" مەترسیدارتر بێت، ئەوان کوێرانە ئەکەونە ناو ئەو چاڵە سیاسیانەی کە رەنگە ببێتە هۆی نابوت بوونی رۆح و جەستەیان.

رێگەچارەی ئەم تەسك بینییە، ئەوە نییە کە "زەڕەبین"ێك فەراهەم بکرێت بۆ تێڕوانینی باشتر. بە بڕوای ئەفلاتوون، ئینسان نەك تەنها دەبێ بتوانێت باشتر ببینێت، بەڵکوو دەبێ روانینیشی بگۆڕێت. مرۆڤ پێویستیبە"زەڕەبین" نییە، بەڵکوو پێویستی بە رووناکاییە. دابینکردنی چاویلکە، رێگەچارەنییە. مرۆڤ ئەبێ سەرلەنوێ تەربیەت بکرێت و رابهێنرێتەوە. ئەبێ تێگەیشتنەکانی مرۆڤ لەسەر جیهانی دەرەوە گۆڕانیان بەسەردا بێت. بە بیروڕای هۆبس، تیۆرە سیاسییەکان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بە فێرکردنی "دوور ئەندێشی" بەئامانجەکانیان دەگەن، لـە کاتێکدا لای ئەفلاتوون ئامـانجی تیـۆرە سیاسـییەکان، ئەوەیـە کـە هـەموو لایەنـەکانی مەسـەلەیەك لەبەرچاو بگـرن و ئاوڕیـان لـێبدەنـەوە، وەك چـۆن ئەگـەر چـاوبیەوێت لـە تاریکییـەوە بـۆ رووناکـایی بڕوانێـت، پێویـستە هـەموو ئەندامەکانی لەشی رووبکەنە ئەو شوێنە، هەر بەو جۆرەش پێویستە لـە هـەموو شـتە مـادی و زەمینییـەکان چاوپۆشـی بکرێـت تـاکوو نـەفس بتوانێت خوا ببینێت و تیشکەکانیشی تەحەمول بکات. ئەمە هەمان ئەو شتەیە کە ئێمە ناوی "خێر"مان لێناوە.

سـەرنج بدەنـە نموونەیـەکی تـری ئـەم سـەردەمەی ئێـستا. "هێربێـرت مـارکۆزە" لـەو بـاوەڕەدا بـوو کـە شـێوەکانی فێرکـاری و هـەروەها بیرکردنـەوە سیاسـییە زاڵـەکان، تـێڕوانـینی سیاسـی ئینـسان سـنووردارو تـەحریف دەکـەن. ئەوانـە، جـۆرە "شـعوورێکی درۆیـین" ئەهێننە ئاراوە کـە کاریگەرییـەکی زۆریـشی ئـەبێت. مـارکۆزە لـە کتـێبی "**ئینسانی تاك ڕەهەند**"دا دەڵێ:

ئەوەنـدەی پێوەنـدی بـە حەقیقـەتێکی تایبەتـەوە هـەبێت، بیرکردنـەوەو رەفتـار، شعورێکی درۆیـین ئەهێنـنـە ئـاراوە کـە نـەزمێکی درۆیـین بـە واقعییەتـەکان دەبەخـشن و پارێزگاریـشیان لـێ دەکـەن. ئـەم شعووره درۆیینە. لە شێوەی ئـامرازە تەکنیکییـە زاڵەکانـدا دەرئەکـەوێت کە بەنیسبەت خۆیانەوە، بەرهەم هێنەری ئەم شعوورە درۆیینەن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بە بیروڕای مارکۆزە، ئەم جۆرە کورتبینییە و هەروەها ئەم شعووورە درۆیینە، ئاکامگەلێکی قووڵی سیاسییان لێدەکەوێتەوە. ئەوانە ئازادی زەوت ئەکەن. ئەوانە رێگە لە گەشەونەشەکردنی ئەو بەهرە ئینسانییانەی دەگرن کە بە هۆی پێشکەوتنی کۆمەڵگا پیشەسازییەکانەوە هاتوونەتە ئاراوە. ئەرك، ئارەزوو و هیوایەتی تیۆرە سیاسییەکان ئەوەیەکە مرۆڤ لە تەسكبینییەکان و پاشانیش لە کۆتوبەندی سیستمە کۆمەڵایەتییە سەرکوت کەرەکان رزگار بکەن. تێڕوانینێکی گرنگی عەقڵی کە لە تیۆریسازی سیاسیدا شاراوەتەوە "هێزێکی رووخێنەر"ە کە ئەو توانایە بە مرۆڤ دەبەخشێ کە ئازادی راستەقینە بەدەست بهێنێت. ئاساییە کە تیۆرە سیاسییەکانی هۆبس، ئەفلاتوون و مارکۆزە، لە شتە بچووکەکاندا (جزئیات) ناکۆکییەکی زۆریان لەگەڵ یەکدیدا هەیە. وە لەراستیدا ناکۆکییەکانیشیان، ئێجگار گەورەن. لەراستیدا قسەکانی تیۆرسیەنە سیاسییەکان، بە تەواوەتی یەك ناگرنەوە بەڵام، لەگەڵ ئەوەشدا جۆرە دایلۆگ، یان وتووێژێك ئەهێننە ئاراوە. تیۆرسیەنە سیاسییەکان، تێگەیشتنێکی سەرەکی وێکچوویان هەیە سەبارەت بە شێوەی راڤەکردن و لێکۆڵینەوە، کە ئەو توانایەیان پێ ئەبەخشێت سەرەڕای بوونی جیاوازییەکان لە بواری زمان، شوێن و فەرهەنگی سیاسیدا، لە قسەکانی یەکتری تێبگەن. ئەوان پێ لە سەر ئەوەدائەگرن کە ناتوانین بە ئاسانی و بە تەواوەتی لە سیاسەت تێبگەین. لەڕاستیدا تێگەیشتنی مرۆڤ بەگشتی "مەحدوود"ەو،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

زۆرجاریش بەتەواوەتی تەحریف کراوە. ئەم نەتوانینە بۆ تێگەیشتن لە سیاسەت، بەگشتی مەسەلەیەکی مەترسیدارو رووخێنەرە. کەواتە، پێویستە هێندەی بۆمان بکرێت بەسەر تەسك بینییە سیاسییەکاندا زاڵ بین. ئەم زەرووورەتە، ئەرکی تیۆرە سیاسییەکان دەس نیشان ئەکات.

رەوشەکانی تێگەیشتن لە تیۆرە سیاسییەکان

هەندێ رەوشی جۆراوجۆرو بەکەڵك هەن کە سنوور و پانتایی هەر لێکۆڵینەوەیەك پێناس و دەس‌نیشان ئەکەن. بۆ نموونە، لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا کە ئەلێ "تیۆرە سیاسییەکان چین؟" رەنگە سەرنج بدرێتە ئەو مەسەلانەی کە لە تیۆرە سیاسییەکاندا دەخرێنە ڕوو، یان رەنگە لێکۆڵینەوە لەسەر ئامانجەکانیان بکرێت، یان تەنانەت رەنگە لێکۆڵینەوە لەسەر "رێگەچارە دیاریکراوەکان" بکرێت.

ئەگەر بۆ پێناس کردنی تیۆرە سیاسییەکان، مەسەلەکان و کێشەکان وەك خاڵی دەست پێکردن وابن، دەتوانین چەند بابەتی دیاریکراو، کەلە مێژووی ئەو تیۆرانەدا دوابەدوای یەك دووبارە بوونەتەوە، دەس‌نیشان بکەین. ئەم پرسیارە "هەمیشەییانە" کە بەردەوام و بەجەختەوە سەرهەڵئەدەن، وەك سەنتەری سەرقاڵییەزەینییەکانی تیۆرە سیاسییەکانن. "پێوەندییە دروستەکانی نێوان تاك و کۆمەڵگا کامانەن؟"، "دەسەڵات دەبێ بدرێتە دەست کێ؟"، "چۆن دەوڵەت دەتوانێ ئازادییە ئینسانییەکان دابین بکات و چۆنیش

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

چوارچێوەیان بۆ دائەنێت و سنووردariyan ئەکات؟". ئینسان چ شۆڕش بکا بەسەر کۆمەڵگای سیاسیداو، چ بیەوێت چاکسازی تیابکات، بەناچار ڕووبەڕووی ئەم مەسەلانەو هەندێ پرسیاری دیکەی لەو جۆرە دەبێتەوە. هەموو تیۆرسیەنەکان، بە جۆرێك ڕووبەڕووی ئەو پرسیارانە بوونەتەوە و بە شێوەی ڕاستەوخۆ، یان ناڕاستەوخۆ هەر دەبێ وەڵامیان بدەنەوە. کەواتە ناسین و دەرككردنی بابەتە هەمیشەییەکان، لە تیۆرە سیاسییەکاندا، دەتوانێ تارادەیەکی زۆر یارمەتی ئەوەمان بدات کە بتوانین لە کۆمەڵگای سیاسی تێبگەین.

ئەتوانین بە ئاسانی لە کرۆکی (سرشت) تیۆرە سیاسییەکان تێبگەین، ئەگەر بەوردی خوێندنەوە لەسەر ئامانج و ئاکامەکانیان بکەین و هەروەها بزانین کە تیۆرسیەنەکان بەدوای چ شتێکدا دەگەڕێن؟ ئەوان دەیانەوێ چ شتێك بزانن؟ کەسانێك کە بەدوای ئەم بۆچوونانەدا ئەچن، زۆربەی کات بەو دەرەنجامە ئەگەن کە تیۆری سیاسی، تەقەلایەکە بۆ تێگەیشتن لە توخمە پێكهێنەرەکانی "کۆمەڵگای باش". بۆ نموونە، "لیۆستراوس" کە یەکێکە لە خاوەن بیروڕا بەرجستەکانی تیۆری سیاسی، لەو باوەڕەدایە کە فەلسەفەی سیاسی، هەوڵ و تەقەلایەکی پاك و سادقانەیە بۆ ناسینی کرۆکی (سرشت) کاروبارە سیاسییەکان و هەروەها دەرككردنی چییەتی سیستمی سیاسی دروست یان چاك.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لە راستیشدا ئەوە پێناس کردنێکی گەلەك بەکەڵکە. بەڕاستی هەموو تیۆرسیەنە سیاسیە گەورەکان، ئاوڕیان لەم مەسەلەیەداوەتەوە. ئەوان، هەموو ئەو توخمانەی کە کۆمەڵگایەکی باش ئەهێننە ئاراوە ــ کۆمەڵگایەك کە ئینسان تووشی نەهامەت و بەدبەختی ناکات و ژیانێکی پڕ لە ئاسوودەیی بۆ دابین ئەکات ــ دەناسن و ڕاڤەکاری و لێکۆڵینەوەیان لەسەر ئەکەن.

سەرەنجام، رەنگە بتوانین تیۆرەسیاسییەکان هەر لە رێگەی ئەو رێگەچارانەی کە خۆیان دەس نیشانیان ئەکەن، بخەینەبەر ڕاڤە و شیکردنەوەوە. تیۆرە سیاسییەکان چ ئیدیعایەکان هەیە؟ چ مەسەلە گەلێك ئەخەنەڕوو؟ لەبەرئەوەی کە تیۆرە سیاسییەکان هەندێ رێگەچارە و پێشنیار دەسنیشان ئەکەن، لە مێژووی تیۆرە سیاسییەکاندا بە تیۆری "تەجویزی"ش ناودێر ئەکرێن. بەواتایەکیدی، تیۆری سیاسی "تەجویزی" هەوڵ ئەدات فێری ئەوەمان بکات کە "چی بکەین"و هەروەها بانگەشەی ئەوەش دەکا کە ئەرکەکان، تەکلیفەکان و ئامانجەکانمان دەناسێ.

هەرکام لەم تێڕوانینانە، چ بەتەنهایی و چ وەك کۆمەڵ، تێگەیشتنێکی قووڵ و بایەخدار لە کرۆکی تیۆرە سیاسییەکان بە دەستەوە ئەدەن. لە ڕاستیدا بە هێچ شێوەیەك ناتوانین لە چالاکییەکی فیکری تێبگەین، مەگەر ئەوەی کە ئەو کێشە بنەڕەتییانەی کە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

رووبەڕووی دەبنەوەو هەروەها ئامانجە رۆشنبیرانەکانی و هەروەها ئەو رێگەچارە و مەسەلانەش کە ئەیانخاتە ڕوو، بەباشترین شێوە دەرك‌بکەن.

لەگەڵ ئەوەشدا، ئەم رەوشانە سەرەڕای پێویست بوونیان، ناتەواون و تەنها بەشێك لە لێکۆڵینەوەکان ئەگرنەوە. بۆ نموونە، ئەگەرچی ئەو رەوشانە قسەلە سەر "سەرچاوە" و "سەرەنجام"ی تیۆرە سیاسییەکان ئەکەن ـــ واتە ئەو پرسیارانەی کە خراونەتەڕوو و ئەو وەڵامانەش کە دراونەتەوە ـــ بەڵام سەبارەت بە "مەودای" نێوانیان و هەروەها چۆنیەتی تێپەڕین لە قۆناغێکەوەو، گەیشتن بە قۆناغێکی‌تر، بێدەنگییان هەڵبژاردووە. بۆ کامڵ کردنی ئەو وێنایە، نەك تەنها دەبێ پرسیارە چارەنووس‌سازەکانی تێورسیەنەکان بناسین، بەڵکوو دەبێ رێگەکانی گەیشتن بەو ئامانجانەش بزانین. ئەبێ ئەو رێگەچارانەی کە دیاریکراون، وەیان دیدگاکانیان بناسین. لەگەڵ ئەوەشدا ئەبێ سەرچاوە و جۆری روون کردنەوەی رێگەچارەکانیش بناسین.

«لۆژیکی ناوەکی» لە بەرانبەر «لۆژیکی سەرلەنوێ دروست کراو»دا

پێم وابێت بۆ بەتەواوەتی دەرك‌کردنی هەر لێکۆڵینەوەیەك، دەبێ بەدروستی لە رەوتە فیکرییەکانی تێبگەین. دەبێ بە تەواوەتی سەرنج بدەینە ئەو شتەی کە پرۆفیسۆر "ئابراهام کاپلان" بە "لۆژیکی ناوەکی دیاردەکان" ناوزەدی ئەکات. هەر بەو شێوەی کە ئەو ئەڵێ، لە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

رشتەیەکی زانستیدا، ئەو لۆژیکەی کەپاش تەواوبوونی کارو، بەهۆی پۆلێن کردنی ئەو بابەتانەی کە خراونەتەڕوو، سەر لە نوێ بەرهەم ئەهێنرێتەوەو چاکسازی تیا دەکرێ، جیاوازییەکی زۆری هەیە لەگەڵ ڕەوتە کردەییەکانی مەعریفە، یان لۆژیکی ناوەکیدا. جیا لەوەش، ناتوانین ئەم ڕەوتانە لەگەڵ "لۆژیکی سەرلەنوێدروست کراو"دا، بەیەك شت لە قەڵەم بدەین و ناشتوانین هێندە لە پلەوپایەیان کەم بکەینەوە. ئەگەرچی لۆژیکی ناوەکی، لەگەڵ لۆژیکی سەرلەنوێدروست کراودا، تێکەڵاوییەکی ئاشکرایان هەیە، بەڵام ناتوانین بە یەکسانیان لە قەڵەم بدەین. یان وەك چۆن ناتوانین وتەکانی "گیبۆن"ی مێژوونووس سەبارەت بە رووخانی دەوڵەتی رۆما، لەگەڵ وتەکانی پزیشکێك سەبارەت بە "یاو"ی نەخۆشێك بە یەکسان لە قەڵەم بدەین، ناشتوانین تەسەور بکەین کە ئەم دوو میتۆدە، پێوەندییەکی دروستیان لەگەڵ یەکدیدا هەیە.

هەڵبەتە لەرووی لۆژیکییەوە دەتوانین بانگەشەی ئەوەبکەین کە لۆژیکی بازسازیکراوی ڕەوشی تۆیژینەوە، بە بێکەڵك وەرگرتن لە بزۆزبوون (دینامیك)ی لۆژیکی ناوەکی، ڕەنگە پێناسەیەکی گومڕا کەرو تەحریف کراو لەسەر بابەت (موضوع) بەدەستەوە بدات. لۆژیکی سەر لەنوێ بنیات نراو، جگە لە وێنایەکی یۆتۆپیایی لە سەربابەت زیاتر، هیچی تر نییەو لەگەڵ ئەوەشدا وێنایەکی ئەبستراکتیشە. هەر بابەتێکی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەبستراکت و ئامانج خوازانە، بە چاوپۆشی کردن لە لایەنە پۆزەتیڤەکانی، لە خراپ لێکدانەوەیەك زیاتر هیچیترنیە.

ئەگەر بۆ تێگەیشتنی هەر بابەتێك، جەخت بکرێت لەسەر بنیاتنانەوەگەلی دیکەی فۆرمێکی دیاریکراوی لێکۆڵینەوە، بە عینوانی بناغەیەك بۆ تێگەیشتن لەو مەسەلەی کە مەبەستمانە، لەو کاتەدا نوقسانی و کەموکۆڕی دێتە ئاراوە. لە راستیدا رەنگە دەرەنجامی کارەکە گومراکەربێت. بۆ نموونە، تووماس کووهن لە کتێبیکدا بە ناوی "بنەمای شۆڕشە زانستییەکان" ئەڵێ: ئەمە بە تەواوەتی ئەو کارەساتەیە کە زانستە تەجروبییەکان (علوم تجربي**) تووشیبوە. بەبیروڕای ئەو، لەو روەوەکە مرۆڤ بە مەبەستی دەرك کردنی زانستەکان، تێڕوانینەکانی خۆی لەسەربنەمای سەرکەوتنە زانستییە کامڵەکانەوە دائەمەزرێنێت، خۆی هەرچی زیاتر گومڕاتر کردووە.**

لەزانستی تەجروبیدا ئەم مەسەلە حاشاهەڵنەگرە کە ئەگەر تیۆرە سیاسییەکان وەك "کۆمەڵێك مەسەلە" چاولێبکەین، ناتوانین بە شێوەیەکی دڵخواز دەرکیان بکەین. دیارە ئەم جۆرە رەوشانە، شتانێکمان فێرئەکەن بەڵام شتانێکی زۆریشمان لەدەست ئەچێت. رەنگە ئەوشتانەش کە لەدەستمان ئەچێت، زۆر گرینگ بن. هەروەك پێشتر باسمان کرد، تیۆرە سیاسییەکان سەمبولێکن لە "گشت" گەلێکی سیستماتێك. ئەوانە رەوش گەلێکن بۆ دەرك کردنی جیهان. هەرکاتێك تیۆرسیەنێك بیەوێت بیروڕاکانی خۆی بەسەر گوێگرانیدا بسەپێنێت و

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ناچاریان بكات كه له روانگه‌ی ئه‌وه‌وه له جیهان بڕوانن، ناچاره به‌كه‌ڵك وه‌رگـرتن لـه هه‌نـدێ رێگه‌چـاره‌و سـتراتیژ و تێكه‌ڵه‌یـه‌ك لـه فۆرمـه گرامرییه‌كان (فۆرمگه‌لی رێزمانی) ئـه‌و كـاره بكـات. ئـه‌و، جگـه له‌ڕسـته ساده‌كان، ته‌مسیله‌كان، ئیـستعاره‌كان، پره‌نـسیبه بابه‌تییـه‌كان (ا صـــو ل مـو ضــــو عه **)، چیرۆكه خه‌یاڵییـه‌كان، ئۆسـتووره‌كان و هـه‌روه‌ها ئـه‌و ڕستانه‌ی بۆهانـدان (**تـشو یـق**) بـه كـار ئـه‌هێنرێن و ته‌نانـه‌ت لـه ڕسـته "ئه‌مر"ییه‌كان كه‌ڵك وه‌رده‌گرێ. ئه‌و، ناتوانێت به بێهیچ گیروگرفتێـك ته‌نها كه‌ڵك له ته‌عبیر و وشه باوه‌كـان وه‌ربگرێـت. چوونكه ئـه‌م وشـانه، واتاكانی خۆیان له‌و گه‌مه‌زمانییه وه‌رده‌گرن كه‌تیایـدا چالاكن، (لۆدویـك ویتگنـشتاین فیلـسووفی به‌رجـسته‌ی ئـه‌م سـه‌رده‌مه، بـه باشـترین شـێوه ئه‌مه‌ی پیشان داوه) وه‌ئامانجی تیۆرسیه‌نی سیاسی ئه‌وه‌یه كـه كایه‌یـه‌كی یه‌كجار تازه‌مان پێبناسێنێت.**

جیالـه‌وه‌ش، لـۆژیكی ته‌جریـدی (ئه‌بـستراكت) جـه‌خت له‌سـه‌ر ئه‌وه ده‌كا كـه پێویـسته ئـه‌و شـته‌ی كـه "هه‌یـه" لـه‌و شـته‌ی كـه "ده‌بـێ ببێت" جیابكرێته‌وه. ئه‌گـه‌ر تـه‌نها بـه شـێوه‌ی لـۆژیكی سـه‌رنج بدرێتـه بابه‌ته‌كه، ئه‌و ده‌سته‌واژانه‌ی كـه "هه‌یـه"كـان روون ئه‌كه‌نـه‌وه، هـه‌رگیز ناتوانن ئـه‌و شـته‌ی كـه "ئـه‌بێ ببێـت" روون بكه‌نـه‌وه. كه‌واتـه هونـه‌ری گـه‌وره‌ی تیـۆره سیاسـییه‌كان ده‌س نیـشان كردنـی رێگایه‌كـه، كـه بـه‌هۆی ئه‌و رێگایـه‌وه، ئـه‌م دوو نۆرمـه ــ ئه‌گـه‌ر بـه لـۆژیكیش نـه‌بێت، بـه‌لانی كه‌مـه‌وه بـه شـێوه‌ی "سروشـتی" ــ تێكـه‌ڵی یه‌كـدی بكـرێن. لـۆژیكی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سەرلەنۆی بنیات نراو، ئینسان ناچار دەکا کە بەشی "تەوسیفی" لە بەشی "تەجویزی" تیۆرەسیاسییەکان جیابکاتەوە کە دەرەنجامەکەی ئەمجارەش لە تەحریف زیاتر هیچیتر نیە. تایبەتمەندییەکانی لۆژیکی وەستاو (راکد)ی ئەو کارەی کە دواتر ئەنجام دەدرێت، ئینسان ناچار ئەکات تا بەرانبەر یەکێك لە گرینگترین رەهەندەکانی تیۆرە سیاسییەکان کەمتەرخەمی بکات. ئەم جۆرە تێگەیشتنە، چۆنیەتی پێوەندی نێوان ئەو جیهان بینییەی کە خراوەتەڕوو، لەگەڵ پەرچەکردارییە سروشتی و گونجاوەکانی هەمان ئەو جیهان بینییە ئەپچڕێنێت. جیا لەوەش ئەم رەوشە، ئامرازەکانی دەرك کردنی ئەم واقعییەتە گرینگە لە ئینسان ئەسێنێتەوە کە "تێڕوانینێکی بەربلاوی تیۆرە سیاسییەکان، وێنایەك لە بەختەوەری پیشان ئەدات و هەروەها ئەو بەهایانە ئەهێنێتە ئاراوەکە ژیانی مرۆڤ بە بێ ئەوانە هیچ دەوامێکی نابێت".

هەروەها بۆچوونی لۆژیکی سەرلەنۆیدروست کراو، گشتێتی (کلێت) رەهەندی وجوودیی تیۆرە سیاسییەکان ـــ کە لەڕاستیدا یەکێکە لە بوعدە چالاك و سەرنج ڕاکێشەکانیان ـــ ئەسڕێتەوەو لە بەینی ئەبات. تیۆرە سیاسییەکان لە دنیای ڕاستەقینەدا، سەروکاریان لەگەڵ مەسەلە هەرە گرینگە ئینسانییەکاندا هەیە. تیۆرە سیاسییەکان، لە سەرگەردانییەکان، سەرلێشێواوییەکان، بێبەشییەکان و هەروەها لەو قەیرانانەی کە تیۆرە بێهیوایەتەکان دەیانهەوێ چارەسەرێکیان بۆ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بدۆزنەوە، دەست پێ‌ئەکەن. ئەوان دەرگیری داخوازەکان و پێداویستییە ئینسانییەکانن و بەجیدییەتێکی تەواوەوە بەدوای دابینکردنی ئەو داواکاری و پێداویستییانەن. هەڵبەت خوێندنەوەی تیۆرە سیاسییەکان بەرەوشی لۆژیکی سەرلەنوێ دروست کراو ــ ئەگەرچی هەڵەش نەبێت و بگرە قازانجیشی هەبێت ــبەڵام وەك ئەوەوایە کە ئینسان بۆ لێکۆڵینەوە لە سەر ژینی مرۆڤ، لە تەرمەکەیەوە دەست پێ‌بکات.

لەبەرئەوەی کە ئەبستراکت کردن دوای لۆژیکی سەرلەنوێ دروست کراو، دەتوانێ گومڕاکەربێت، کەواتە بۆ تێگەیشتن لە هەر میتۆدێکی توێژینەوەو بەتایبەت تیۆرە سیاسییەکان، نابێ‌سەرەتا لەو بابەتانەوە دەست پێ‌بکەین کە هەڵقوڵاوی خودی ئەوتیۆرانەن، بەڵکوو بەوتەی فیلسووفی زانست "ئستیفن تولمین" دەبێ ئەو بیرکردنەوەی کە چالاك و زیندووەو هەروەها لە ڕووی مێژووییشەوە لە حاڵی گەشەکردندایەو چەمکەکان تیایدا قازانجێکی گشتی و هەمەکییان هەیە، خاڵی دەست پێ‌کردن بێت. هەر بەوجۆرەی کە تولمین دەڵێ: گۆڕینی ئەم تێ‌ڕوانینە ئینسان ناچار دەکا واز لەو شیکردنەوەو ڕاڤەکارییە "سەر پێییانە" بێنێت کە هزرمەندان لە ڕێگەیانەوە، چەمکە ڕۆژانەکانی زانستی سروشت و چالاکییە فیکرییەکانی تریان روون کردۆتەوە. لە جیاتی ئەوەش ئینسان دەبێ "وێنایەکی زیندوو"ی مێژوویی، لە چالاکی و رەوتی فیکر بەدەستەوە بدات و ئنجا ئومێدەوار

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بێت کە دواجار، چالاکی مێژوویی چەمکەکان دەرك بکات و بەم جورەش سروشت و ریشەی "لۆژیك"ی ئەو چەمکانە بناسێت.

خوێندنەوەی ئاسەوارە کلاسیکەکان

ئاسەوارە کلاسیکەکانی تیۆرە سیاسییەکان، بۆ خۆیان پێشینەیەکی دیاریکراوی مێژوویی ـ کە زۆریش گرنگە ـ بەدەستەوە ئەدەن. دەکرێت لە رێگەی خوێندنەوەو هەروەها پێڕەوی کردنی رەوشی هزرمەندە بەرجستەکانەوە زانیاری بەدەست بهێنرێت. ئەگەر خولیاکان، ئامانجەکان و تەسەورە بەرجستەکانی هزرمەندانی وەك رۆسۆ، لۆك، یان هێگڵ دەرك بکرێن، زۆرێك لە مەحدوودییەتەکانی تیۆروانینی "سەرپێیی" روون دەبێتەوە. لە ڕاستیدا بیرمەندان و توێژەرەوە جۆراوجۆرەکان، بە کەڵكوەرگرتن لەم رەوشە، فێری "پیشە"ی خۆیان ئەبن. ئەوان نەك بە خوێندنەوەی چەند کتێبێکی ئینتزاعی سەبارەت بە پرەنسیبەکان و میتۆدەکان، بەڵکوو لە رێگەی پێڕەوی کردنی سەرمەشقەکانی پسپۆڕە بەناوبانگەکانەوە پەی بەوە دەبەن کەچۆن دەتوانن ببنە "گیاناس"، "فیزیك زان" یان تیۆرسیەنی سیاسی.

لەگەڵ ئەوەشدا تیۆرە سیاسییەکان، ئەگەر تەنها لە رێگەی خوێندنەوەی ئاسەوارە کلاسیکەکانەوە فێربکرێن ــ هەرچەند گرنگایەتی خۆی هەیە بەڵام هەندێ مەترسی و مەحدوودییەتیشی بەدواوەیە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

یەکەم، ئەگەرچی کتێبە کلاسیکەکان بە تەواوەتی ڕێگەچارە گەلێکی سیستماتیك نین، بەڵام "دەستاورد گەلێکی کاملن". ئەوانە لۆژیکێکی شیکاری (تـشریحـي) ئەخەنە پێش‌چاو کە بەدەگمەن دەتوانێ شانلەشانی لۆژیکی "لێکۆڵینەوەیی" بدات. خوێندنەوەی دروستی هەندێ کتێبی وەك "**بڕیاری کۆمەڵایەتی**" یان "**کۆمار**" ڕەنگە تارادەیەك تێگەیشتنێکی باش لە تێگەیشتنەکانی ڕۆسۆو ئەفلاتوون لەسەر نەزمی سیاسی ئاراستە بکەن، بەڵام بەبێ‌چالاکی کردن و بەدواداچوونێکی هۆشمەندانە، ڕەنگە بە تەواوەتی ئەوە روون نەبێتەوە کە ئەم تێگەیشتنانە لە کوێوە هاتوون و، چ ئارەزوویەك ڕۆسۆ، یان ئەفلاتوونی هانداوە کە جیهان‌بینییەکی لەوجۆرەیان هەبێت؟ وە بۆچی ئەبێ وابزانن کە بیروباوەڕەکانیان هێندە کاریگەر دەبن؟ ئەگەر لۆژیکی ناوەکی ئەندیشەکانیان بە تەواوەتی دەرك نەکرێت، هەر ئەم خراپ تێگەیشتنە وامان لێ ئەکات کە نەتوانین بە دروستی لە تیۆرەکانیان تێبگەین.

دووهەم، تەنها پشتبەستن بەو ئاسەوارە کلاسیکانەی کە ئیدی سەردەمیان بەسەرچوە، ڕەنگە ئەو تەسەورە لە زەیندا دروست بکات کە تیۆرە سیاسییەکان وەکوو ئاسەواری کۆنینە (عتیقـە) وان. دیارە ئاسەوارە کلاسیکەکان بەرهەمی سەردەم و کۆمەڵگاکانی پێشوون‌و، هەر بەم هۆیەشەوە ڕەنگە ئینسان وا تەسەور بکات کە تیۆری سیاسی، لقێکە لە مێژووی بیرکردنەوە، ئەگەر ئەم قسەیە ڕاست بێت، کەواتە شتێکی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەجێگەیە ئەگەر لێکۆڵینەوەو خوێندنەوەیان بدرێتە دەست مێژوونووسانی "مێژووی بیرکردنەوە"، یان ئەوکەسانەی کە پسپۆڕی دێرین ناسین. لە واقیعدا هەر لەبەرئەوەیە کە پرۆفیسۆر "ئیستۆن" لەو باوەڕەدایە کە؛ هۆی گرنگی نەدان بە تیۆرە سیاسییەکان لەم ساڵانەی دواییدا، ئەگەڕێتە بۆ ئەم جۆری بیر کردنەوە.

سێهەم، لەبەرئەوە کە ئاسەوارە کلاسیکەکان بەرهەمی سەردەم و کۆمەڵگاکانی پێشوون، رەنگە جیاوازییەکی زۆریان هەبێت لەگەڵ سەردەم و کۆمەڵگای ئێمەدا و هەروەها لەبەر ئەوەی کە رەنگە بە رەوش گەلێك بەیان کرابن کەبەرەوشەکانی ئەم سەردەمە نامۆ بن، ئەگەری ئەوە لە ئارادایە کە دەرك کردنیان ـــ بە تایبەت بۆ ئەو کەسانەی کە ئاشناییەکی ئەوتۆیان لەگەڵ مێژووی بیرکردنەوەدا نییە ـــ یەگجار دژواربێت. بۆ نموونە، ئەفلاتوون کتێبی کۆمار بە "پیاسەکردن بەرەو پیرائوس"، هۆبس، لویاتان بە "قسەکردن لەسەر سروشتی حەرەکەت"، هەروەها ئیدمۆندبرێك، کتێبی "تێڕامانێك لەسەر شۆڕشی فەرەنسا"، بە دەمەتەقێکردن لەگەڵ ریچارد پرایس، رۆحانییەکی بەرجستە و کۆڵ نەدەر دەست پێ ئەکەن. ئەم جۆرە دەست پێ کردنانە، بە تەرتیب لە بواری دراماتیکی، لۆژیکی و مێژووییدا، هەرکام بۆخۆیان زۆر پڕمانان. هەڵبەتە واتای سەرەکی ئەم دەست پێکردنانە، بە خوێندنەوەیەکی سەرپێیی روون نابێتەوە. ئەم قسەیە سەبارەت بە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بابەتگەلێکی یەگجار گرینگ و بەڕواڵەت ئالۆزی وەك چەمکی "دۆخی سروشتی"ش راستی لەخۆدەگرێت.

وەسەرەنجام لەبەرئەوە کە کتێبە کلاسیکەکانی تیۆرە سیاسییەکان بە هەندێ میتۆد و زمانی جۆراوجۆر نووسراون، رەنگە ئەوە روون نەبێتەوە، کە بە هەموویانەوە سوونەتی یەکپارچەی دایلۆگیان دامەزارندووەو تەقریبەن لەگەڵ مەسەلەگەلێکی گرینگ و یەکساندا سەروکاریان هەیە. دەسنیشان کردنی خاڵی هاوبەشی ئەم کتێبانە کارێکی ئاسان نییە. ئەگەر توخمەکان، یان خولیا هاوبەشەکانی نێوان ئەم کتێبانە دەرك نەکرێت، لەو حاڵەتەدا هەڵسەنگاندن و بەراوردکردنی تیۆرە سیاسیەکان لەگەڵ یەکتریدا، ئەگەر مەحاڵ نەبێت، بەلانی کەمەوە کارێکی یەکجار سەختە. جیا لەوەش، بەسەختی دەتوانین چۆنیەتی ئەم واقعییەتە دەرك بکەین کە ئەوان سەرەڕای هەندێ جیاوازی "کاتی"، "شوێنی" و "زمانی" (بەمانا واقعییەکەی وشە) دەتوانن لەگەڵ یەکتریدا و هەروەها لەگەڵ ئێمەشدا قسەبکەن و پێوەندیمان پێوەبکەن.

لەگەڵ ئەوەشدا هەموو لێکۆڵەرەوەکانی تیۆرە سیاسییەکان، ئەوە باش دەزانن کە ئاسەوارە کلاسیکەکانی تیۆرە سیاسییەکان، ڕاڤەکارییە جۆراوجۆرەکانیان نەهێندە دژوارو دێرینن و نە ئەوەندەش فرەچەشن و پەڕاکەندەن کە هەڵسەنگاندنیان لە توانادا نەبێت. کەسانێك کە بە هەوڵ و تەقەلاو سەرف کردنی کاتێکی زۆر، ئەم

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕەمزانەیان شکاندووە، ئاگادارن کە قسەوباس و بابەتەکانی تیۆرە سیاسییەکان، زۆر پڕناوەڕۆکن و پێویستیان بەوەنییە کە بە تێپەڕبوونی زەمان، ئەوبایەخە بەدەست بهێنن. لە ڕاستیدا هەموو ئەو کەسانەی کە لە کۆمەڵگایەکی مەدەنیدا ئەژین و هەندێ بڕیار دەرئەکەن، تاڕادەیەك تیۆرسیەنی سیاسین. ئینسان بە پێی کۆمەڵێك باوەڕو تێگەیشتنی بنەڕەتی، ــ تەنانەت ئەگەر زۆربەی کاتیش ناکامڵ و هەڵە و نیمە لۆژیکی بن ــ قسە لەسەر چییەتی سیاسەت ئەکەن.

ئامانجی تیۆرە سیاسییەکان ئەوەیە کە ئەو باوەڕانەی کەرێنمای ڕەفتارە سیاسییەکانی مرۆڤن، یەکپارچە بکات و لەسەر بناغەگەلێکی پتەو دایانمەزرێنێت. لەم دەربڕینەدا، تیۆرە سیاسییەکان یەکێك لە بنەڕەتیترین جیلوەکانی هەوڵ و تەقەلای مرۆڤ بۆ "لۆژیکی" بوونن. ئینسان ئەیەوێت بەیارمەتی ئەو تیۆرانە خۆی بگۆڕێت بە بوونەوەرێك کە ژیانی رۆژانەی، نەك بە حەزوویستێکی کوێرانە، بەڵکوو بەهۆی عەقڵەوە بەڕێوە ببرێت. تیۆرسیەنە سیاسییەکان، بەو هۆیەوە لەوانیتر جیانابنەوە کە "خاوەنی" تێڕوانینی سیاسین، بەڵکوو بە هۆی "چۆنیەتی" تێڕوانینەکەیان لەوانیتر جیادەبنەوە. بەواتایەکی دیکە، جیاوازی تیۆرسیەنە سیاسییەکان لەگەڵ ئەوانی دیکەدا ئەوەنییە کە خاوەنی تێڕوانینی سیاسین، بەڵکوو لە چۆنیەتی تێڕوانینەکانیاندا جیاوازی هەیە، ئەوان ژنان و پیاوانێکن کە هەوڵ ئەدەن بە شێوەیەکی بنەڕەتی مانا بە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سیاسەت ببەخشن. ئەوان هەوڵیان داوە تێڕوانینە سیاسییەکەیان روون و هەماهەنگ بێت و لەسەر بنەمای کامڵترین زانستی مرۆڤ، لە سروشتی ئینسانەوە بگرە تا سروشتی دنیا، دابمەزرێت. هەموو ئەو کەسانەی کە بەدوای رەفتاری لۆژیکی دان، دەتوانن لەو تیۆرسیەنە سیاسییانە فێربن و ژیانی ئەوان بکەنەسەرمەشقی خۆیان. شاکارەکانی تیۆرە سیاسییەکان نەك تەنها ئینسان والێئەکەن کە بە قووڵی لەدنیای سیاسەت تێبگات، بەڵکوو تاڕادەیەك فێری ئەوەی ئەکەن کە، چی لە ژیانی بکات؟

تیۆری سیاسی: چوارچێوەیەکی چالاک

مەبەست لە نووسینی ئەو وتارانەی کە لە بەشەکانی دواییدا دەخرێنە بەرچاو، خستنەڕووی ڕەوشی لێکۆڵینەوەو هەروەها چوارچێوەیەك بۆ تێگەیشتنی تیۆرە سیاسییەکانە. تیۆرسیەنە سیاسییەکان، هەرچەند سەبارەت بە شێواز و هەروەها چەمکەکان، بیروڕای یەگجار جیاوازیان هەیە بەڵام نەك تەنها لەگەڵ مەسەلە گەلێکی یەکساندا سەروکاریان هەیە، بەڵکوو بۆ وەڵامدانەوەی هەر ئەو مەسەلانە رەوشێکی تاڕادەیەك یەکسان بەکارئەهێنن. زۆربەی کات، ئەو مۆدێلە یەکسانەی لێکۆڵینەوە، لە ناو ئاسەوارە بە ئاکام گەیشتووەکانی ئەو تیۆرسیەنانەدا، بەئاشکرا بەدی ناکرێت. لەبەر ئەوەکە زۆربەی کات، تەرتیبی خستنەڕووی بەشەکانی (اجزاء) تیۆری سیاسی ئەشێوێت و پاشوپێش ئەکرێن، تەرتیبی ئەندیشە و تێگەیشتنی "کردە"ییش زیانی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەردەکەوێ. بۆ نموونە دەرەنجامی "پرۆسەی" توێژینەوە رەنگە بە شێوەی "پێش گریمانە" یان (صغري) و (کبري) بخرێتەڕوو. بەڵام گرینگ ئەوەیە کە مۆدێلەکە لە ئارادایەو ئەگەر بمانەوێت، دەتوانین بۆی بگەڕێینەوەو، ڕجووعی پێبکەین. ئەم کتێبەش بە پێڕەوی کردنی هەندێ نووسەری وەك تولمین، کاپلان و کوهن ئەیەوێت دەرك کردنی "لۆژیکی ناوەکی" تیۆرە سیاسییەکان بۆهەموو کەسێك ئاسان بکات. نووسەر لە جێگایەکەوە دەست پێدەکا کە تیۆرسیەنەکان خۆیان دەسیان پێکردووە. نە لە دەرەنجام دەستی پێکردووەو نە لە پرسیارە ئەبستراکتەکانەوە، بەڵکوو لە سەرلێشێواوی و حەیرەتێکەوە دەستی پێکردووە کە سەرەتا تیۆرسیەنەکانی ناچار بە تێڕامان کردووە. ڕەوتی لێکۆڵینەوە، دوای دەستپێکردن، بۆخۆی چالاکییەکی دەروونی (ناوەکی) تیا دروست ئەبێت. وەڵامدانەوەی پرسیارە سەرەتاییەکان و دەس نیشان کردنی ڕێگەچارە، هەندێ پرسیار ئەورووژێنێت کە دەبێ وردە وردە وەڵامی هەموویان بدرێتەوە. وەڵام دانەوە بەم پرسیارانە، لە هەندێ ئاستیتردا مەسەلەگەلێکیتر ئەخاتەڕوو و ئەم ڕەوتە، تا ئەو قۆناغەی کە تیۆرسیەن، تێگەیشتنە سەمبولیکەکانی خۆی لەناو گشتێکی سیستماتیکدا زانستیانە ئەکات، درێژەی ئەبێت. بە تەنها لەم قۆناغەدایە کە پشکنینە زەینییەکانی تیۆرسیەن کۆتایی دێت، تەنها پاش ئەم سەرکەوتنەیەکە ئەو سەرلێشێواوییەی کە ببوە هۆی "لێکۆڵینەوە" لە بەین دەچێ.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

چوارچێوەی چالاکی "لۆژیکی ناوەکی" تیۆرە سیاسییەکان، کە نووسەر بەکاری ئەهێنێت، لە بنەڕەتدا نەبەرفراوانە و نەیەگجاریش تەرخانکراوە بۆ خوێندنەوەی تیۆرەسیاسییەکان بەڵکوو لە راستیدا سەرمەشقێکە بۆ ئەو زەینە چالاکانەی کە بەدوای رێگەچارەدا ئەگەڕێن. هۆیەکەشی ئەوەیە کە ئامانجی سەرەکی تیۆرسیەنەکان، دەسنیشان کردنی رێگەچارەیەکە بۆ کێشەکان. هەڵبەتە کێشەکانی ژیانی سیاسی، تەنها کێشە فکرییەکانی ئینسان نین بەڵکوو ئەو قەیرانانەش کە لە ئارادان ئەگرێتەوە، کە ئەوەش خاڵی دەسپێکردنی تیۆرسیەنی سیاسییە. بەواتایەکیتر لەو قەیرانانەوە دەست پێئەکات کەکۆمەڵگا رووبەڕوویان بوەتەوە.ئەو هەوڵ ئەدات کە رەهەندەکان و سروشتی قەیرانە کۆمەڵایەتییەکان بناسێت و لە هەمان کاتیشدا دەیەوێ میتۆدگەلێك ئاراستە بکات کە رێكوپێکن و پشت ئەستووریشن بەتێڕامان لەسەر هەموو لایەنێکی بابەتەکان، تا خەڵك نەك بە رەوشی ئەزموون وەرگرتن و فێربوون لە شکستەکان بەڵکوو بەیارمەتی ئەوانە، لەگەڵ مەسەلەکاندا هەڵسوکەوت بکەن. هەر بەم هۆیەشەوە لە وتاری دووەمدا قسە لەسەر خوێندنەوەی "لۆژیکی ناوەکی" تیۆرە سیاسییەکان ئەکەین و لەو قۆناغەوە دەست پێدەکا کە تیۆرسیەنی سیاسی دەرکی بە قەیرانی سیاسی و هەروەها بێ نەزمییەکانی ژیانی سیاسی کردووە.

پێدەچێت تاڕادەیەك هەموو تیۆرسیەنە سیاسییەکان لە بینینی بێنەزمی ژیانی سیاسییەوە دەست پێدەکەن. جارناجار هەندێ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تیۆرسیەن سەرهەڵ ئەدەن کە بەتەواوەتی، لەو بارودۆخەی کەلەئارادایە ڕازین و تەنها وردبینی و بزۆزبوونی فیکرییان هانیان ئەدات کە لەسەر بونیادەکانی ئەو نەزمەی کە لەئارادایە بکۆڵنەوە. ئەم جۆرە تیۆرسیەنانە ئاوارتەن. زۆربەی تیۆرسیەنەکان ئاسەوارەکانیان لە سەردەمێکدا نووسیوە کە بەتەواوەتی هەستیان بەوە کردووە کە کۆمەڵگا ڕووبەڕووی قەیران بوەتەوە. هەندێ جار ئەمە کارێکی زۆرئاسانە. ڕەنگە هەموو کەس بتوانێت دەرك بە قەیرانەکانی "ڕاوەستانی ئابووری" یان شەڕە ناوخۆییەکان بکات، بەڵام هەندێ جار تەنانەت ناسینی کێشەکەخۆی، پێویستی بە تێڕامانێکی زۆر هەیە. دوای ئەوە کە کێشەکە ناسرا، تیۆرسیەن ناتوانێت ئۆقرە بگرێت و بێدەنگ بێت، بەڵکوو ئەبێ ریشەی کێشەکە بدۆزێتەوە. ئەبێ بە وردی لێکۆڵینەوە لەسەر هۆکارەکانی بێنەزمی و کارکردی نادروستی ئەو بارودۆخە سیاسییە بکات کەبەچاوی خۆی بینیویەتی. دیارە زۆربەی کاتیش دۆزینەوەی هۆکارەکان کارێکی ئێجگار دژوارە. سەرمەشقە فیکرییەکانی هەندێ لە تیۆرسیەنە سیاسییەکان، هەوڵ و تەقەلایەکە بۆ گەیشتن بەو ئامانجە. ڕەوتی دەسنیشان کردنی هۆکارەکان بابەتی وتاری سێهەمە.

لە هەنگاوێکیتردا تیۆرسیەن، کۆمەڵگایەك وێنا ئەکات کەتیایدا کێشە سیاسییەکان بە شێوەیەکی کاریگەر، ڕاڤەکارییان لەسەر کراوەو شی کراونەتەوە. ئەو لەم قۆناغەدا بە کەڵك وەرگرتن لە خەیاڵ،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هـەوڵ ئـەدات وێنـای نـەزمێکی سیاسـی بەدەسـتەوە بـدات کـە لـەو سەردەمەی ئەودا بوونی نییە. سەرلەنوێ دروست کردنـی دنیـای سیاسـی بە شێوەیەکی خەیاڵی لەزەینی تیۆرسیەندا بابەتی وتاری چوارەمە.

سـەرەنجام نـۆرە دەگاتـە ئـەو بەشـە لـە تیـۆرە سیاسـییەکان کـە هەندێ جار بە عینوانی تایبەتمەندی بەرجستەی تیۆرە سیاسـییەکان لـە قەڵـەم ئـەدرێت. دواهـەمین بەشـیش دەس‌نیـشان کردنـی رێگەچـارەیە. رەنگە تیۆرسیەن دوای ناسـینی شکستەکانی سیـستمە سیاسـییەکان، پـاش ناسینی هۆکـاری شکستەکان و هـەروەها پـاش وێنـاکردنی تەسـویری ئـەو سیستمە سیاسـییەی کـە سـەرلەنۆی دامەزراوەتـەوەو زینـدوو کراوەتـەوە، پێـشنیارگەلێکی "کردەیـی" بخاتـە ڕوو. هـەروەها پێـشنیارگەلێك بـۆ کردەوە سیاسییەکان ئەخاتـەڕوو کـە بـە بـاوەڕی خـۆی بەباشـترین شـێوە کێـشەکان چارەسـەر دەکـا. هەنـدێ جـار تیۆرسـیەن بـە ئاشـکرا و ڕاشـکاوانەترین شـێوە پێـشنیارەکانی ئەخاتـەڕوو. بـۆ نموونـە، رێگەچـارەکانی مـەکیاولی کـە بەشـێکی هـەرە زۆری نووسـینەکانی پێـك ئەهێنن، دەسـتوور و یاسـاگەلێکن بـۆ دەسـەڵاتداران. هەڵبـەت هەنـدێ لـە دەسـتوور و پێـشنیارەکانیش ئاشـکرا و سیـستماتیك نـین. لـە هـەر دوو حاڵەتـدا، خاڵێـك کـە دەبـێ پێـی لەسـەر دابگیردرێـت ئـەو میتـۆدی لێکۆڵینـەوەو ڕاڤەکاریانەیەکـە ئـەم رێگەچـارانە ئەیانخاتـە ڕوو. وتـاری پێنجـەم ئـەم قۆناغـەی تیـۆرە سیاسـییەکان روون ئەکاتـەوە. رەنگـە تەرتیبی ئەم قۆناغانە ــ بەکردەوە ــ تـا رادەیـەکی کـەم پـاش و پێـشیان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پێبکرێت. بۆ نموونە هەر جۆرە پێشنیار و ڕێگەچارەیەك لە دواهەمین قۆناغدا ئەخرێتەڕوو. ئەو پێشنیارانەی کە بۆ بڕیارێکی تایبەتی سیاسی دەخرێنەڕوو، کاتێك پڕماناو پڕ بایەخن کە پاش ناسینی کێشە و دەس‌نیشان کردنی هۆکارەکانی و هەروەها دەس نیشان کردنی ئەو شتانەی کە ڕێگەچارەیەك دروست ئەکەن، بخرێنەڕوو. تا کاتێك کە وەلامی ئەم مەسەلە سەرەکییانە نەدرێتەوە، قسەکردن لەسەر ڕێگەچارە، کارێکی یەگجار بێهوودە و بێمانایە.

هەر بەو پێیە قۆناغی شیکردنەوەو ڕاڤەکردنی ریشەی مەسەلەکە ـــ لە رووی لۆژیکییەوە ـــ ناتوانێت بەرلەبینینی قەیران و بێنەزمی سەرهەلبدات، واتە ئەبێ قەیران و بێنەزمییەك لە ئارادابێت تابتوانرێت شیبکرێتەوەو ڕاڤەی لەسەر بکرێت. کەواتە تەنانەت ئەگەر لە قۆناغی خستنەڕووی تیۆری سیاسیدا ئەو نەزمە ڕەچاو نەکرێت، لە رەوتی لێکۆلینەوەدا هەمیشە بەمجۆرەی خوارەوە پۆلێن دەکرێ:

١ـ بینینی بێنەزمی

٢ـ دەس‌نیشان کردنی هۆکارەکانی بێنەزمی

٣ـ پیشان دانی ڕێگەچارە

چوارەمین بەشی ڕەوتی تیۆری سازی، واتە وێناکردنی کۆمەلگای سەرلەنوێدروستکراو (بازسازی کراو) وەك "شتومەکێك کە لەسەرئاو کەوتبێت" وایە. ئەم قۆناغە بەڕوالەت دەبێ بکەوێتە پێش

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پیــشاندانی ڕێگەچــارە، بــەڵام ڕەنگــە لــە پــێش، یــان لــە دوای دەس نیشانکردنی هۆکارەکانی بێنەزمی بخرێتەڕوو. تەنانـەت ڕەنگە هەنـدێ جار بکەوێتە پێش بینینی بێنەزمییەوە. زۆربەی کات ئەگەری ئەوە لـە ئارادایە کە وێناکردنی کۆمەڵـگای سـەرلەنوێ دروست کـراو، بـە شـێوەی دیـالکتیکی، بـە بینــینی بــێنــەزمی و دەســت نیــشانکردنی هۆکارەکـانی، قۆناغ لە دوای قۆناغ دەربکەوێت.

قۆناغە جۆراوجۆرەکانی ڕەوتەکە بە تـەواوەتی پێوەنـدییان بـە یەکــەوە هەیــە، بــەڵام "گــشت"ێکـی یەکپارچـە پێـك نـاهێنن. فـۆرم و ناوەڕۆکی هەر قۆناغێکی توێژینەوە، بەگشتی بە قۆناغی دواتر لـە خـۆی شــکڵ ئەبەخــشێت، بــە بــێ ئــەوەی کــە ســنوورو فــۆرم و ناوەڕۆکەکــەی دەسنیــشان بکــات. لــەڕەوتی لێکۆڵینــەوەدا، هــەر قۆنــاغێکی بــە ئــەنجام گەیــشتوو، لەســەربناغەی قۆناغەکــەی پێــشترلەخۆی بنیــات ئــەنرێت. هەڵبەتە هەر قۆناغێك بەرادەی پێویست، داهێنان (خـلاقــیّــت**)ی تیایـە کەوای لێدەکا تەنها درێژەپێدانێکی ئاسایی قۆنـاغی پێـشتر نـەبێت و لـە پێڕەوی کردنێکی ڕەهای تێئەپەڕێنێت.**

بۆ نموونە قۆناغی دەس نیشانکردنی سەرچاوەکانی مەسـەلەکە، تاڕادەیەك لە بینینی بێنەزمیـیەوە سەرچاوە دەگرێت. چوونکە قۆنـاغی بینینی بێنەزمی، ئەو نەخۆشییانە پیشان ئەدات کە خوێندنەوە لەسـەر هۆکارەکانیــان دەکرێــت. لەگــەڵ ئەوەشــدا لــە ســەرەتادا دەرەنجامــەکانی قۆنــاغی "دەس نیــشان کــردن" ڕوون و ئاشــکرانین چــوونکە تــەنها دەس

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نیشان کردنی هێماکانی (عـلامـــت **) تێـك هەڵشكان، هۆكارەكانیـان روون ناكاتەوە. بەمجۆرە ئەو پێشنیارانەی كە تیۆرسیەن ئەیانخاتـەڕوو، تـەنها لە ڕێگەی خوێندنەوەی قۆناغی پێشترەوە دەس نیشان ئەكرێن. ئەبێ لە ڕێگـەی بڕیارگـەلێكی جۆراوجـۆری سـتراتژیكییەوە ڕێگەچارەی كۆتـایی دەس نیـشان بكرێـت. سـەرنج بدەنـە ئـەم نموونانـەی خـوارەوە: ئینـسان دەتوانێ سەبارەت بەم مەسەلە كە ئەسینا تێك هەڵشكابوو، خـۆی لەگـەڵ بیروڕای ئەفلاتووندا ڕێك بخات، ئەگینا چۆن ئەیتوانی سوقرات بەمەرگ تاوانبـار بكـات؟ بـەڵام دەتـوانێ لەگـەڵ ڕێگەچـارە كۆتاییەكەیـدا نـاكۆك بێـت، واتـە ئـەو سیـستمەی كـە لـە كتـێبی كۆمـاردا پیـشانی ئـەدات، یـان ئەوەكە رەنگە ئینسان لەو مەسـەلەیەدا لەگـەڵ مـاركس دا هاوبیروڕابێـت كـە ئـابووری سـەرمایەداری، چـینی كرێكـار ئەچەوسـێنێتەوە و بـەخۆی نـامۆی ئـەكات، بـەڵام دیكتـاتۆری پرۆلیتاریـاش بەرێگەچـارەی كۆتـایی نـــەزانێت (یـــان ســـەبارەت بـــەم مەســـەلە بـــاوەڕی بـــەزەروورەتی دیكتاتۆرییەتی چینی كرێكار نەبیت).**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وتاری دووهەم

قەیران و بینینی بێنەزمی

تیۆرە سیاسییەکان وەك مـرواری وان: مەبەسـت ئەوەیـە کـە بـە بـێهۆکـارێکی پاڵنەرنایەنــە ئـاراوە. زۆربــەی تیـۆرە سیاسـییەکان، یـان بەلانی کەمەوە زۆربەی تیۆرە "حەماسی"یەکان، لەبـەر ئـەوە نووسـراون کە لێکۆڵینەوە لەسەر هەندێ لە کێشە ڕاستەقینەو زەروورییەکان بکەن. ئـەم مەسـەلانە پێویـستیان بـەوە هەیـە کـە لـە لایـەن تیۆرسـیەنەکانەوە ئاوڕیـان لـێبدرێتـەوە: چـوونکە ئـەوان تـەنها بـە توێژینـەوە رازی نـابن [بــەڵکوو بــە قــووڵی لەســەر مەســەلەکان ئەکۆڵنــەوە]. زەروورەتــی تێگەیشتن لەو کێشە سیاسییانە کە گیروگرفتێکی زۆریان لـێکەوتۆتـەوە و، کەسـانێکی زۆریـشیان تووشـی کێـشەوگرفت کـردووە، تیۆرسـیەنەکانی ناچار بە نووسین کردووە.

لەسەردەمانێکدا کە خەڵك بەختەوەرن و کەمتر بیانوویـەك بـۆ نـاڕەزایی دەربـڕین بەرانبـەر بـارودۆخی کۆمەڵـگا لـە ئارادایـە، تیـۆرە سیاسـییەکان بەدەگمـەن سـەرهەڵ ئـەدەن [واتـە تـەنها سـەردەمە ئـاڵۆزو قەیرانییـەکانن کـە دەبنـەهۆی سـەرهەڵدانی تیـۆرە سیاسـییەکان]. ئـەو قسەیەی ئیدمۆندبرێك زۆر ڕاستەکە ئەڵێ:

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەوە کـە داواکارییـەکی زۆرهەیـە بـۆ تیـۆرە سیاسـییەکان، ئـەوەمان بـۆ دەرئـەخات کـە کۆمەڵـگا بـە شـێوەیەکی خـراپ بـەڕێوە ئەبرێت. هەروەها دەڵێ: کۆمەڵانی خەڵك کاتێك کەخۆشحاڵن، هیچ حەز و تاســەیەکیان بەرانبــەر تیــۆرە سیاســییەکان نییــەو هــەرگیز بەدوایاندا ناچن. لە ڕاستیدا ئەگەر خەڵکی کۆمەڵگایەك بە ڕەغبەتـەوە لـە تیـۆرە سیاسـییەکان بـڕوانن، ئـەوە دەگـەینێ کـە وڵات بـە شـێوەیەکی خراپ و نارێك و پێك بەڕێوە ئەبرێت.

ئەمریکییەکان بایەخێکی ئەوتۆ بە تیۆرە سیاسییەکان نـادەن و ڕەنگە هۆیەکەشی بگەڕێتەوە بۆ ئەو هۆیانەی لە سەرەوە باسمـان کـردن. ئەوەش بەو مانایە نییە کە ئەمریکا تووشی بشێوی و پێکدادانی سیاسی نـەبوە، بـەڵکوو زۆربـەی کـات ئـەو نـاکۆکی و پێکدادانانـەی کـە لـەو کۆمەڵــگایەدا هاتۆتــە ئــاراوە، لـــە بەرژەوەندییـــە تاکەکەســـی و بەکۆمەڵەکانــەوە سەرچــاوەیان گرتــووە و کــەمتر لــە ســەر پرەنــسیبە بنەڕەتییەکان ململانێیان کردووە. زۆربەی کات پێکادانە سیاسییەکان لە ئەمــەریکادا ســەبارەت بــە پرەنــسیبەکان لــە چوارچــێوە و ئــسوولێکی پەسەندکراودا دەرئەکەوێت کە تەنانەت بە تەواوەتیش پێناس نەکراون. لەبــەر چــەندین هــۆی مێــژوویی و کۆمــەڵ ناســانە، گرنگایــەتی گریمانەلیبراڵییەکانی جۆن لۆك سەبارەت بە نەزمی سیاسی، تـا ڕادەیـەك بە مەسەلەیەکی پەسـەندکراو لـە قەڵـەم ئـەدرێت. ئـەم باوەڕانـە هێنـدە پەسـەند ئـەکرێن کـە تەنانـەت هـۆی "بـوون"یـشیان فـەرامۆش دەکـرێ.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لوییس هارتز دەڵێ: لە ئەمریکادا هەرگیز بزاڤ، یان حیزبێکی سیاسی لیبراڵ بوونی نەبوە. تەنها شتێك کە هەبوە شێوەی ژیانی ئەمریکی بوە کە لە ڕاستیدا ئەوەش کاریگەری ئەندیشەکانی جۆن‌لۆکی لەسەربوە ـ بەبێ‌ئەوەش ئاگاداری ئەوەبن کە ئەندیشەکانی لۆك ئەو کاریگەرییەی لەسەرداناون.

ئەمریکییەکان کە لەپەسەندکردنی بونیادی باوەڕە سیاسییەکانی کۆمەڵگاکەیان ـ کەزۆربەشیان سیستماتیك و ناسراونین ـ تا ڕادەیەکی زۆر رازین، لە سیاسەتدا پێڕەوی لە بۆچوونی "رەسەنایەتی کردەوە" دەکەن. ئەگەر بناغەو بونیادی سیستمێك، پایەدار و پتەو بێت، وەیان باوەڕێك لەمەڕ پتەو بوونی ئەو بناغەیە لەئارادابێت، مەسەلە تایبەتەکانیش یەك‌لەدوایەك و لەرێگەی "تاقیکاری" و "هەڵەکردن"ەوە کۆتاییان دێت. ئەمریکییەکان لە جیاتی ئەوەی کە بایەخ بەریشەی مەسەلە سیاسییەکان بدەن؛ واتە ئەو قەڵەمڕەوەی کە تیۆری سازی تیایدا زەروورەت پەیدا ئەکات، بە پێچەوانەوە لە رێگەی هەندێ "پێکدادانی ناشیانە" (نەزان کارانە)وە هەنگاو هەڵ دەکرن.

بە پێی قسەکەی ئیدمۆندبرێك ئەم بایەخ نەدانە بە تیۆری سازی، رەنگە لە بارودۆخێکی ـــ تا ڕادەیەك ـــ سەقامگرتووی سیاسی‌یەوە سەرچاوە بگرێت. هەڵبەتە هەرچەند ئەوە ئیمتیازێکی باشی کردەیی و سیاسی‌یە، بەڵام زیان لە رەوتی "بیرکردنەوە" ئەگەینێت. هەرچەند نەبوونی ئاڵۆزێتی فکری و هەروەها لێهاتوویی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

فکری لەریزی لایەنە پۆزەتیڤەکانی سیاسەتی ئەمریکا دائەنرێن بەڵام شتێك نییە کە بتوانین لە مێژووی ئەندیشەدا شانازی پێوە بکەین.

ئەگەری ئەوە لەئارادایە کە بایەخ نەدان بە تیۆرە سیاسییەکان زیانگەلێکی کردەیی زۆری لێبکەوێتەوە. بۆ نموونە یەکێك لەو هۆیانەی کەئەمریکا ناتوانێت لە وڵاتان و گەلانی دیکە تێبگات و پێوەندییان لەگەڵ دابمەزرێنێت، ئەگەڕێتەوە بۆ ئەم مەسەلەیە. هەرچەند هەندێ پرەنسیب لە ئەمریکادا زۆر گرینگن، بەڵام ئەوە ناگەینێت کە دەبێ هەموویان باوەڕیان پێیان هەبێت. ئەوە خەیاڵێکی خامە کە ئەمریکییەکان وا لێدەکا نەتوانن سەرچاوەی کێشمەکێشە نێودەوڵەتییەکان و هەروەها ئەو رێگەچارانەی کە دەیانخەنەڕوو بناسن و دەرکیان بکەن. رەنگەزۆربەی ئەمریکییەکان وەك ئەو سناتۆرەبن کەنەیدەزانی بۆچی عەرەبەکان و ئیسرائیلیەکان وەك مەسیحییە چاکەکان، پێکەوە دانانیشن و کێشەکانیان چارەسەر بکەن.

تەنانەت لە بواری سیاسەتی ناوخۆییشدا، رەنگە ئاڵۆز نەبوونی تیۆرەکان، زیانگەلێکی زۆری لێبکەوێتەوە. رەنگە هەندێ کێشەی سیاسی، هێندە گەورەبن کە تەنها لە رێگەی "شەڕ و لێکدانی نەزانانە"وە چارەسەرنەکرێن. ئینسان ئەگەر سەرچاوەی کێشەکان نەناسێت، رەنگە لە چاڵەوە بێتەدەرەوەو بکەوێتە چاڵاوەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بە کۆمەڵایەتی کردن و رووخاندن

کاتێ کە دۆخێکی لەباری کۆمەڵایەتی لە ئارادایە، شیکردنەوەو ڕاڤەکردنی نەزمی سیاسیش هەم بێفایدەیەو هەمیش دژوارە. ئامانجی ڕێکخراوە ئیدارییەکان لە هەر کۆمەڵگایەکدائەوەیە کە تاکەکانیان هان بدەن بیروڕا زاڵەکان قبووڵ بکەن. منالان هەر لە سەرەتاوە فێری ئەوە دەبن کە تێگەیشتنە دروستە سیاسییەکان و هەروەها ڕەفتارە گونجاوەکان کامانەن؟ بۆ نموونە، خەڵك لە ئەمریکادا فێری ئەوە دەبن کە "شێوەی ژیانی ئەمریکی" یەگجار باشەو هەروەها "ئازادی" و "دیموکراسی" شتانێکی باش و بەکەڵکن و هەر بۆیە سیستمی سیاسی ئەو وڵاتە (واتە ئەمریکا) نوێنەری راستەقینەی ئازادی و دیمۆکراسییە. هەرچەند ئەم رەوتە لە سیستمە سیاسییەکانی دیکەشدا بە هەمان شێوەیە بەڵام ناواخنی پەیامەکانیان لێك جیاوازن. منالێکی کووبایی هەر لە سەرەتای منالییەوە فێری ئەوەدەبێ کە "ئیمپریالیزمی‌یانکی" مەترسیدارترین دوژمنی کۆمەڵگایە و هەروەها فێری ئەوەش دەبێ کە فیدل کاسترۆ ڕێبەرێکی مەزنەو وڵاتەکەی ئەوی رزگار کردووە.

حەقیقەتەکانی جیهانی سیاسەت لە ڕێگەی فێرکاری و راهێنانەوە ـــ بۆنموونە لە ڕێگەی خوێندنگە رەسمییەکان، یان رێزگرتنی ئالا ـــ هەروەها تارادەیەکیش لە ڕێگەی فێرکارییە نارەسمییەکانەوە، یان لاسایی کردنەوەی رەفتار و کرداری ئەوانی ترەوە،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەسەر خەڵکدا دەسەپێنرێن. ئەگەر کەسانی دەوروبەرمان بە بیستنی هەندێ وشەی وەك کۆمۆنیزم، فاشیزم، یان ئیمپریالیزمی‌یانکی ترس دایانبگرێت، ئینسانەکانی تریش بە هەمان شێوە ئەوانە بە دیاردەگەلێکی مەترسیدار لە قەڵەم ئەدەن. هەر بەو پێیە ئەگەر کەسانی دەوروبەرمان بەرانبەر یاسای ئەساسی و "دامەزرێنەرانی کۆمەڵگای ئەمریکی" یان "وڵاتی سۆسیالیستی" وەفاداربن و رێزیان لێبگرن، ئەوانی دیکەش بەو دەرەنجامە دەگەن کە رێزگرتنیان کارێکی باشەو کەواتە دەبێ پێیان وەفاداربن.

خانمی لیلیان ئسمیت لە کتێبەکەیدا لە ژێرناوی "**بکوژانی خەون**" کە سەبارەتە بە سەردەمی منالی خۆی لە باشووری ئەمریکادا، نموونەیەکی یەگجار باش و گرینگ لەبارەی "رەوتی بە کۆمەڵایەتی کردن" دەخاتەڕوو. ئسمیت باس لە شێوەگەلێك دەکا کە لەرێگایانەوە، باوەڕە سیاسییەکان و رەفتارە دروستە کۆمەڵایەتییەکان، بەسەر تاکەکانی کۆمەڵگا بە تایبەت لاوان دا، دەسەپێنرا:

هیچکەس بە شێوەیەکی رەسمی فێری ئەو بابەتانە نەئەبوو، بەڵام هەرچۆنێك بێت ئێمە وانەکان باش فێر بووین. ئێمە زۆرشت فێربووین وەك؛ سیستمی ئاڵۆزی حەرامەکان، تاوانەکان و پاداشەکان، گۆڕینی دەنگ و لەحن و وشە و هەستەکانمان لەکاتی دەربڕینی رستەکاندا، لەکاتی رۆیشتنمان بۆ ئاودەس و هەروەها لەکاتی کایە کردندا. نایەتەوەبیرم چۆن و کەی ئەوەم زانی کە خوامیهرەبانەو عیسا

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کورپەتی و بۆ دابەش کردنی خێرو بەرەکەت بەسەر مرۆڤدا نێردراوە و هەروەها فێری ئەوە بووین کە هەموو خەڵك لەیەك دایك و باوکەوە خولقاون. لەگەڵ ئەوەشدا فێربووم کە من لە رەشپێستەکان باشترم و ئەوان لە ناو کۆمەڵگادا پلەو پایەیەکی خوارتریان هەیە و دەبێ هەر بەهەمان شێوەش بمێننەوە. فێری ئەوەش بووین کە "سێکس"ی بەر لە دەس پێکردنی ژیانی هاوبەش (ئیزدواج) کارێکی خراپەو هەروەها ئەگەر من بەرەچاوکردنی یەکسانی و بەرابەری، لەگەڵ رەش پێستەکاندا هەڵسوکەوت بکەم باشوور [وڵاتە یەکگرتووەکان] تووشی کارەساتێکی وێرانگەردەبێ.....

فێرکاری من هەر لەرۆژی لە دایك بوونمەوە دەستی پێکرد و لە ناوچوارچێوەیەکی هێندە ئاڵۆزو گەورەدا پەروەردەبووم کە ناکرێ بە کورتی وەسفی بکەم. فێربووم چۆن خۆم لەگەڵ رێساکاندا بگونجێنم. فێربووم کە چۆن دەکرێ لەیەك کاتدا هەم مەسێحی بم و هەم سپی پێستێکی باشووری. دەشکرێ لەیەك کاتداهەم خانمێکی بەرێز بم و هەم بوونەوەرێکی دڵرەق و لەخۆبایی. دەکرێ شەوانە عیبادەت بکەیت و رۆژانەش سواری ئۆتۆمبیلی تایبەتی سپیپێستان بیت و هەر دوو کارەکە بەئاسانی ئەنجام بدەیت. فێربووم باوەرم بە دیمۆکراسی هەبێت و بە بیستنی وشەی دیمۆکراسی، شادی و خۆشییەکی لەرادەبەدەر دامبگرێت. بەلاّم بەکردەوە هەر لە بەیانییەوە تاشەو، کار لە کۆیلەکان بکێشم و بیانچەوسێنمەوە. ئێمە زیاتر لە رەفتارەکانمانەوە شت فێر ئەبووین،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وەك لـە پەنـد و ئامۆژگارییـەكان. لـە بـرۆ هەڵخـستنێك، نوكتەیـەك، دەنگێكـی لـەرزۆك، جووڵەیـەكی دەسـت یـان دەم وچـاو و هـەروەها بـێدەنگییـەكی درێـژ خایەنـەوە زیـاتر شـت فێـر ئـەبووین وەك لـە رستەیەكی درێژ.

بەتـەواوەتی فێربـوونی ئـەم وانەگەلـە، كاریگەرییـەكی یـەگجار زۆر لەسـەر نەقـشەی جیهـانی سیاسـەت دادەنـێ و نـابێ بەشـتانێكی ئاساییان لە قەڵەم بدەین. پێدەچێت پێوست ناكات بەڕاشكاوی باسیان لێبكەین بەڵكوو باشتر وایە لە ناو پەردەوە (واتە تاڕادەیەك بە نهێنی و تەمومژاوی) قسەیان لەسەر بكەین، ئـەگینا وامـان لـێ دەكا ئەوانـە نـەك بە حەقیقەتێكی پەسەندكراو، بەڵكوو بە وتەزاگەلێكیان لەقەڵەم بدەین كە قابیلی قسە و باس لەسەر كـردنن. ئـەم باوەڕانـە لـە ڕێگەی ویـژدانی خودئاگاوە دزە ئەكەنە ناو رەگ و خوێنی ئینسانەوە و ئیدی لـەو كاتـەدا لەناوبردنیان كارێكی یەگجار سەخت و دژوارە.

رەوتـی بـە كۆمەڵایـەتی كـردن، بەشـێكی حاشاهەڵنەگری هـەر كۆمەڵگایەكی سیاسییە. هیچ كۆمەڵگایەك بەبێ سەلماندنی ئامانجەكان و فەلسەفەی وجودیی خۆی بە تاكەكانی، ناتوانێت درێژە بە ژیـنی بـدات و گەشەبكات و ئەگەر نەیتوانی كارێكی وابكات، مەشـرووعییەتی خـۆی لـە دەسـت دەدا. بەواتایـەكی دیكـە ئەگـەر كۆمەڵگایـەك نـەتوانێت بایـەخ و گرنگاییـەتی خـۆی بـە ئەندامـەكانی بـسەلمێنێت، ناشـتوانێت داوای وەفاداری وهاوكاری كردنیان لێبكات. ئەگەر شتێكی لـەو جـۆرە ڕووی دا،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەوا لـەو حاڵەتـەدا کۆمـەڵگا رووبـەڕووی مەترسـی بوەتـەوە و ئیـدی ناتوانێت لێبڕاوانە (قـا طعـا نــه) **هۆکارە دەرەکییـەکان لـە ناوببـات. لـە لایەکی تریشەوە، نەزمی کۆمەڵایەتی ناوخۆییش هەڵئەوەشێتەوە.**

بەم هۆیەوەیە کە تیۆرەکان و تیۆرسیەنە سیاسییەکان، زۆربەی کـات بـە "رووخێنـەر" لـە قەڵـەم دەدرێـن. ئامـانجی تیـۆرە سیاسـییەکان ئەوەیـە کـە پرەنـسیبە بنەڕەتییـەکانی سیـستمی سیاسـی، بـە دیـدێکی رەخنەگرانەوە بخەنەبەر ڕاڤە و لێکۆڵینەوە. لەو حاڵەتەدا، ئاسایی دەبێ ئەگـەر دەسـەڵاتداران شـیکردنەوەی راڤەکارانـەی ئامانجـەکانی کۆمەڵـگا بەشـتێکی ناحــەز و بگــرە مەترســیداریش لــە قەڵــەم بــدەن. تیــۆرە سیاسـییەکان رەنگـە تەنانـەت "یـەکگرتنی کۆمەڵاییـەتی"ش بخەنـە ژێـر پرسـیارەوە، یـان مەشـرووعییەتی سیـستمی حـاکم رووبـەڕووی مەترسـی بکەنــەوە. لـە روانگـەی دەسـەڵاتدارانەوە باشـترین حاڵـەت ئەوەیـە کـە خەڵك، لە جیاتی ئەوەی کە رەخنە لە باوەڕە سیستماتیکەکانی کۆمەڵـگا بگرن، بە پێچەوانەوە بە نۆرم گەلێکی پەسەند کراویان لە قەڵەم بدەن.

نابێ ئەوە فەرامۆش بکەین کـە ئەسـیناییەکان، سـوقراتییان بـە تـاوانی مەترسـیداربوون بـە مـەرگ مـەحکووم کـرد. لـەراسـتیدا ئـەوە عادەتەکـەی سـوقرات بـوو کـە بـواری بـۆ دادگـایی کـردن و پاشـان لـە سێدارەدانی ئـەوی خـۆش کـرد: واتـەهـەموو ئەوشـتانەی کە ئـەوانی تـر بەدیاردەگـەلێکی ئاساییان لـە قەڵـەم ئـەدا، ئـەو بەپێـچەوانەوە گومـانی لـێئـەکردن. سـوقراتیان بـەوە تاوانبـاردەکرد کـەبـێدینـەو لاوان فاسـد

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەكات، چـوونكە ئـەو، بـە تـەعبیری خـۆی، رۆشـنبیرێكی "مێـشووله" ئاسابوو. [كە كاری چزاندن و وشیاركردنەوەی خەڵك بـوو] ئـەو لاوانـەی كە دەیانویست لـە بـەردەم وانـەكانی سـوقراتدا ئامـادەبن، گومـان كردنـی سوقراتیان لە باوەڕە زاڵـەكان وەك شـتێكی هانـدەر و پاڵنـەر ئـەبینی. لـە لایـەكی تـرەوە، دەسـەڵاتدارانی دەوڵەتەشـاری ئەسـینا، كـە بـارودۆخێكی لەرزۆك و نارێك وپێكیان هەبوو، ئەو گومان كردنانەیان بەمەسەلەیەكی مەترسـیدار و هێـرشكـەر لـە قەڵـەم ئـەدا. كەواتـە، بەوهیوایـەی كـە بێدەنگیبكەن، یان ناچاری بكەن كـە قـسەكانی خـۆی بـە درۆ بخاتـەوە و واز لەو جۆرە قسانە بێنێت، دەسگیریان كرد. كاتێك ئـەو كارەیـان كـرد و سوقراتیش ڕازی بە دوورخستنەوە (تبعید) نەبوو، كوشتیان.

كەواتە، تیۆری سازی سیاسی دەتوانێ كارێكی مەترسیدار بێت. ئەو پرسیارانەی كە تیۆرە سیاسییەكان، ئەیانخەنەڕوو، هەمیشە دڵخوازو لــەبارنین. كۆمــەڵگا دیكتاتۆرییــەكان، بەجەختــەوە ڕەوش گــەلێك هەڵئەبـژێرن كـە نایـەڵن هـیچ جـۆرە تیـۆرێكی سیاسـی رەخنەگرانـە چــرۆبكات و گەشــەبكات. ئــەم سیــستمانە، وەك هەنــدێ كۆمــەڵگای ژێردەستی حكوومەتە مەزهەبییەكانن كە تیایاندا تەنها باوەڕە "ڕەسمی و ئورتۆدۆكـسییەكان" برەویـان هەیـە. هێنـدەی پێوەنـدی بـە بـاوەڕی سیاسـییەوە هـەبێت، ئـەوە تـەنها ئایـدۆلۆژیای رەسمـیـیـە كـە قـابیلی پەرەپێدانە. هەرجۆرە گومان كردنێك لە پرەنسیبگەلی باوەڕە زاڵـەكان، بە "بدعت" و بێدینی لەقەڵەم ئەدرێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەڵام بارودۆخەکە لەکۆمەڵگا لیبراڵەکاندا تا ڕادەیەك جیاوازە. لەم جۆرە کۆمەڵگایانەدا، ئازادی رادەربڕین مسۆگەرکراوە و لەوەها حاڵەتێکدا دەکرێ بەشێوەیەکی جیدی بە دوای تیۆرە سیاسییەکاندا بڕۆین. لەگەڵ ئەوەشدا، تەنانەت لەم جۆرە کۆمەڵگایانەدا، ئەوشتەی کە بە قسە قبوولّ دەکرێ رەنگە بەکردووە ژێرپێ‌بخرێت. **هەرچەند ئەمریکاییەکان بەقسە داکۆکی لە ئازادی رادەربڕین دەکەن بەڵام توێژینەوەکانی زانستی سیاسی و هەروەها مێژووی تیۆرە سیاسییەکان لە ئەمریکادا ئەوە پیشان ئەدات کەرەنگە مۆڵەت بەدەرکەوتنی ئاشکرای ئەندیشە دژە ئەمریکاییەکان نەدرێت.** پێدەچێت سوقراتەکان لە ئەمریکادا هیچ شوێنێکیان نەبێت. ئەمریکاش وەك زۆربەی کۆمەڵگاکان حەزئەکات وەسف و ستایشی سیستمە سیاسییەکەی بکرێت، وەك لەوەی رەخنەی لێبگیردرێت.

چوونکە ئەو پرسیارانەی کە بە هۆی تیۆرە سیاسییەکانەوە دەخرێنەڕوو، رەنگە بە "رووخێنەر" لە قەڵەم بدرێن، هەروەها لەبەر ئەوەی کە رەنگە تیۆریسازی کارێکی مەترسیدار بێت، "لیۆئستراوس" دەڵێ: لەکاتی خوێندنەوەی کتێبەکانی تیۆرە سیاسییەکاندا دەبێ ئەم خاڵە لەبەرچاوبگیردرێت: رەنگە تیۆرسیەنێك زۆر بە پارێزەوە هەندێ قسەی کردبێت، بە تایبەت ئەگەر گیانی لا شیرین بێت و ئەرزشی بۆ قایل بووبێت، هەر بەم هۆیەوە دەبێ هەندێ لە ئاسەوارەکانی تیۆرە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سیاسییەکان بەوردبینییەکی زۆرەوە بخوێنرێنەوە و مانای پیتەکان لەدووتوێی وشەکانەوە هەڵێنجێنین.

مقاومەت کردنی ئەم داکۆکی کردنە کۆمەڵایەتی و ناوخۆییانە لەبەرانبەر تیۆری سازی سیاسیدا، لەسەردەمە قەیرانییەکاندا تارادەیەکی زۆر، کەم دەبێتەوە. کاتێك بارودۆخەکە تێك دەچێ و تێگەیشتن لە مەسەلەکانیش دژوارتردەبێ، خەڵکیش رەغبەتێکی زیاتریان دەبێت بۆگومان کردن لەو باوەڕانەی کە پێشتر بە "حەقیقەت" لە قەڵەمیان ئەدان. رەنگە دەسەڵاتداران حەزبکەن رێگەبگرن لە خستنەڕووی ئەو مەسەلانەی کە بەڕووخێنەریان دەزانن. بەڵام خەڵك رۆژلەدوایرۆژ لەوەتێدەگەن کە ئەبێ بایەخێکی زۆر بدەن بەو پرەنسیبە بنەڕەتییانەی کە بەسەر ژیانی سیاسیدا زاڵن. رەنگە بە سەختی بتوانرێت گومان لەو باوەڕانە بکرێت کە پێشتر قبووڵ کراون، بەڵام کاتێك کە ئەم باوەڕانە کێشە و گرفتیان لێدەکەوێتەوە بە ئاسانی دەتوانرێ گومانیان لێبکرێت.

بۆ نموونە لەسەردەمە ئارام و هێمنەکەی ١٩٥٠ زایینیدا، بیرمەندانی زانستی سیاسەت لە ئەمریکادا، پێشگۆییان کرد کە تەمەنی "سەردەمی ئایدۆلۆژیا" بەسەرچووە. بەڵام دڵەڕاوکێ و نیگەرانیەکانی دەیەی ١٩٦٠ز، بایەخی ئەو پێشگۆیی کردنەیان ــ بەلانی کەمەوە بۆ ماوەیەك ــ لەناو برد. زۆربەی ئەمریکاییەکان بە هۆی ناڕەزاییەتییان بەرانبەر شەڕی ڤیتنام و نادادپەروەرییە سیاسییەکان و هەروەها

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ناسەقامگیربوونی شارستانییەت و نەزمی کۆمەڵایەتی، حەزێکی تازەیان بەرانبەر تیۆرە سیاسییەکان تیا دروست بوو. "چەپی نوێ" تیۆرە توندڕەو و سۆسیالیستی و ئانارشیستییەکانی پەرەپێدا. لیبراڵەکان ناچار بوون فەلسەفە سیاسییەکی خۆیان بە شێوەیەکی تازەتر هەڵسەنگێنن و بیکەن بەشتێکی زانستیانە و داکۆکیشی لێبکەن. هزرمەندەکۆن پارێزەکان هەوڵیاندا ئەوە بسەلمێنن کە پرەنسیبە سیاسییەکانیان ئەتوانن ئەو مەسەلانەی کە لە ئارادان چارەسەربکەن. کاتێك قازانی سیاسەت کوڵا، "گۆنجاوێتی و پێوەندی" نێوان تیۆرەسیاسییەکان دەردەکەوێ.

بینینی بێ نەزمی

ئەو قەیرانانەی کە دەبنە هۆی سەرهەڵدانی تیۆرەکان، لە شێوەگەلی جۆراوجۆردا دەرئەکەون. رەنگە قەیرانێك بۆ هەموو کەسێك روون بێت ــ بەلانیکەمەوە لە ئاستی دەرکەوتنی هەندێ هێماونیشانەدا ــ و، هەموو تاکەکانی کۆمەڵگا بگرێتەوە و کارێگەری لەسەر ژیانی هەموویان دابنێت. لێك پچڕانەکان و ئەو کارەساتە گەورانەی کە بە شێوەی شەڕە ناوخۆییەکان و قەیرانە ئابوورییەکان، رووبەڕووی کۆمەڵگا مرۆییەکان ئەبنەوە و کێشەیان بۆ سازدەکەن، نموونەگەلێکی روون و ئاشکران، ئەگەر هەموو کەسێك لەگەڵ دراوسێکانیدا خەریکی شەڕکردن بێت، ئەگەر نەزمی کۆمەڵایەتی و ئاسایشی تاکەکەسی لەناو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

چووبێت، وە ئەگەر زۆربەی خەڵك دەسكورت و هەژاربن، ڕەنگە تەنها گرووپێكی بچووكی كۆمەڵگا باوەڕیان بە چارەسەكردنی كێشە زەوورییەكانی كۆمەڵگا نەبێت [چوونكەخۆیان لە خۆشگوزەرانیدا ئەژین و دەرك بە كێشەكانی ناو كۆمەڵگاناكەن].

هەندێ جار ڕەنگە تەنانەت لەم جۆرە بارودۆخە قەیرانییانەشدا، دەرك كردنی كێشەكان كاریكی ئاسان نەبێت. هەندێ جار هەموو لایەك ئەوەیان قبووڵە كە كۆمەڵگا تووشی هەندێ كێشەبووە، بەڵام بۆ ناسینی كێشەی سەرەكی یەكبیروڕامان نییە. بۆ نموونە، جەنگ و كوشتاری ناوخۆیی و قەیرانی بەربەبڵاوی كۆمەڵایەتی، بە ئاشكرا ئەوە ئەگەینن كە كێشەیەك لە ئارادایە، بەڵام پێویستە لە سەرئەوە بكۆڵینەوە كە ئایا هۆی سەرەكی دەگەڕێتەوە بۆ ستەمگەرێتی دەوڵەت، یان لاواز و بێهیزبوونی؟! بۆ نموونە كێشە و ململانێكانی دەیەی ١٩٦٠ز ئەمریكا لە بەرچاوبگرن. هەموولایەك لەسەر ئەوە هاوبیروڕابوون كە ئەم ڕووداوانە ئەوە دەگەینن كە كێشە گەلێك لە ئارادایە كە ئەبێ ئاوڕیان لێ بدرێتەوە، بەڵام تاقمێك هۆی ئەو ڕووداوانەیان ئەگەڕاندەوە بۆ "هەبوونی ئازادی لەرادەبەدەر" و گرووپێكی تریش بۆ "سەركوت كردنی ئازادی". هەندێ داوەری كردنی ئاڵۆزی پێش وەخت، بە ئاشكرا كاریگەرییەكی گەورەیان لەسەر دەسنیشان كردن و تەنانەت پێناسەكردنی كێشەكە دانابوو.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ره‌نگه‌ قه‌یرانه‌کانیتر، یه‌گجار به‌رته‌سك و ته‌نانـه‌ت نادیـاریش بـن و کاربه‌ده‌سـتانی سیـستمی سیاسـی بـه‌ ئاسـانی نـه‌توانن ده‌رکیـان پـێبکـه‌ن. ره‌نگـه‌ گرووپێـك وا ته‌سـه‌روربکه‌ن کـه‌ هـیچ کێـشه‌یه‌ك له‌ئارادانییـه‌ و که‌واتـه‌ ناکۆکییـه‌کان هـه‌ر لـه‌وێوه‌ ده‌ست پـێده‌کـه‌ن. بـۆ نموونـه‌ لـه‌ کاتێکـدا کـه‌ مـارکس، هـه‌ژاری و ده‌سـکورتی چـینی کرێکـاری به‌ریتانیای به‌ قه‌یرانێك له‌ قه‌ڵه‌م ئه‌دا، ئه‌وانی تر هه‌ر ئه‌م مه‌سـه‌له‌یان بـه‌ده‌ره‌نجامی زه‌رووری یاسـا حاشـاهه‌ڵنه‌گره‌کانی جیهـانێکی ناکامـڵ لـه‌ قه‌ڵـه‌م ئـه‌دا. که‌واتـه‌، ئـه‌و قه‌یرانـه‌ی کـه‌ ده‌بێتـه‌ هـۆی دروسـت بـوونی تیورێکی سیاسی، ره‌نگه‌ لـه‌ هه‌نـدێ حاڵه‌تـدا ناوچـه‌یی و تاکه‌که‌سـی بـن، نـه‌ك گـشتی و جیهـانی. له‌وانه‌یـه‌ تیۆرسـیه‌ن بـه‌نیـسبه‌ت ئـه‌و بونیـاده‌ سه‌ره‌کییانه‌ی که‌ به‌سه‌ر سیستمێکی سیاسیدا زاڵن، له‌به‌ر چه‌ند هۆیـه‌ك کـه‌ بـۆ به‌شـه‌کانی تـری کۆمـه‌ڵگا نادیـار و نه‌ناسـراون، تووشـی دڕدۆنگـی (تـوهم) بووبێـت و ره‌خنـه‌یان لـێبگرێـت. ره‌نگـه‌ مـارکس لـه‌ ریـزی ئـه‌و که‌سانه‌دا بێت که‌ به‌ هۆی بـاوه‌ڕه‌ زاڵـه‌کانی کۆمـه‌ڵگاوه‌ زه‌ره‌ر و زیـانێکی زۆری چه‌شـتبێت، یـان ته‌نانـه‌ت ره‌نگـه‌ قـسه‌کانی ئـه‌و سـه‌باره‌ت بـه‌ نادادپه‌روه‌ری و هه‌ڵوه‌شانه‌وه‌ی ئاکاری وه‌کوو "مشت بۆ دیوار هاوێـشتن" بێت، که‌ ئه‌وانی تر، یان ناتوانن، یان نایانه‌وێت گوێیان لێبگرن.

دوا ئامـانجی تیـۆره‌ سیاسـیه‌کان تـێگه‌یـشتن و روون کردنـه‌وه‌ی نه‌زمی راسته‌قینه‌یه‌ له‌ کۆمه‌ڵگادا به‌ڵام ئه‌م ئامانجه‌ له‌ بینینی وێرانـیو بـێنه‌زمییـه‌وه‌ ده‌سـت پـێده‌کـا. لـه‌ راسـتیدا ئـه‌م ره‌وشـی دۆزینـه‌وه‌ی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕێگەچارە، واتەرۆیشتن لە هەڵەوە بۆ ڕاست، تەنها تایبەت بە تیۆرە سیاسییەکان نییە. نموونەگەلێکی زۆری ئەزموونە ڕۆژانەکان و هەروەها لێکۆڵینەوە لە بوارەکانی تردا، ئەوە دەرئەخەن کە ئەم ڕەوشە ڕەوشێکی ئاسایی و قابیلی پەسەند کردنە.

بۆ نموونە ئەگەر من زانیارییەکی یەگجار کەمم سەبارەت بە دروست کارکردنی مۆتۆری ئۆتۆمبیلەکەم هەبێت، تاڕادەیەکی زۆر ئەو زانیارییانەم دەگەڕێنەوە بۆ خراپبوون و بەرێكوپێك کارنەکردنی مۆتۆری ئۆتۆمبیلەکەم. ڕۆژێکیان کە مۆتۆری ئۆتۆمبیلەکەم زوو داخیکرد، لەگەڵ پۆمپی ئاوو جۆری کارکردنی ئاشنا بووم. شەوێکیان کە ئۆتۆمبیلەکەم کوژایەوە، لەگەڵ دینام و جۆری کارکردنی ئاشنا بووم.هەروەها هەندێ گرفتی دیکە کە وایان لێکردم تاڕادەیەکی زۆر لەگەڵ جۆری کارکردنی مۆتۆرێکی ساغ و بێنوقساندا ئاشنا بووم. ئەم جۆرە فێربوونە یەکجار سەختەو دیارە زۆرکەسانیتریش، تاقی کردنەوەی لەو جۆرانەیان هەبووە.

"ئێدمۆندکان" توێژەرەوەی بەرجستەی زانستی ماف دەڵێ؛ ئەم ڕەوشە لە ڕشتەی مافیشدا کاری پێ ئەکرێت. بە بیروڕای ئەو، تەنها لە ڕێگەی بیرکردنەوە و تێڕامانی ئەبستراکتەوە مرۆڤ ناتوانێ لە دادپەروەری تێبگات. ئینسان لە بۆشایی"خلاء"دا ئەو پرسیارە ناکا کە "دادپەروەری چییە؟" ئەم پرسیارە تەنها لە کاتێکدا مانای هەیە کە ئینسان بەردەوام خەریکی چاككردنی بارودۆخێك بێت کە لای ئەو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نموونەیەکی شازی نادادپەروەرییە. ئینسان نۆرمەکانی رەفتاری دروست و هەروەها یاسادادپەروەرانەکان، بە شێوەیەکی "استقراء"یی لە پرەنسیبە فەلسەفییەکانەوە هەڵناهێنجێت، بەڵکوو پاش قەرە بووکردنی ستەم و رێگرتن لەدووبارەبوونی ئەوستەمە، هەوڵ ئەدا فۆرمیان پێ ببەخشێت. "کان" دەڵێ:

ئەگەر دادپەروەری بە پێی عادەت، بە میتۆد، یان مەرجێکی یۆتۆپیایی لە قەڵەم بدرێت، هەڵوێستی مرۆڤیش لە بەرانبەریدا جگە لە تێڕامان و بیرکردنەوە، هیچیترنییە.بەڵام هەڵوێستی مرۆڤ لە بەرانبەر نموونەیەکی حەقیقیدا، یان تەسەورکردنی نادادپەروەرییەك، شتێکی جیاوازە. ئیحساسێکی تەواو زیندووەکە لە دەمارۆخوێنی ئینساندا جەرەیانی هەیە. دادپەروەری بەو مانا قامووسییەی کە بەکاری دەهێنن، بریتییە لە رەوتێکی چالاکانە بۆ چارەسەرکردن، یان رێگرتن لە پێکهاتنی ئەو بارودۆخەی کە هەست کردن بە نادادپەروەری دەبێتە هۆی راچڵەکاندنی.

کاتێك لەگەڵ ئینساندا بە شێوەیەك رەفتار دەکرێ کە "کەسایەتی ئینسان" ژێرپێ دەخرێت، یان نابەرابەری و نایەکسانی بە شێوەیەکی ناجوامێرانە ئەخرێتەگەڕ، یان بەشێوەیەکی نابەجێ و نادروست لەگەڵ خەڵکدا رەفتار دەکرێ، هەست کردن بە نادادپەروەری لە نێوانیاندا ئەبزوێت و لەدژی ئەو جۆرە نادادپەروەرییە رادەوەستێت، تا هەم ئەو نادادپەروەرییە قەرەبووبکاتەوەو هەمیش رێساگەلێك بۆ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕەفتاری دادپەروەرانە بهێنێتە ئاراوە تا ڕێگە لە سەرهەڵدانی دووبارەی نادادپەروەری لە ئایندەدا بگرێت.

کەواتە، بۆ تێگەیشتن لە بیرۆکەکانی تیۆرسیەنێکی سیاسی یەکەم پرسیار ئەوەیە کە "کێشەکەی ئەو کامەیە؟" یان بە بڕوای ئەو، چ شتێك مەترسیدار، گەندەڵ یان رووخێنەرە؟ چ شتێك ئەوی هانداوە کە تێڕامان و بیرکردنەوەیزەینی، بکات بە تیۆرێکی سیاسی یەکپارچە و بنەڕەتی و بیخاتە قۆناغی نووسینەوە؟ چ ئامانجێکی هەیە؟ دەیەوێ چ کەموکوڕی و بێنەزمییەکی تایبەت چارەسەر بکات؟

تا ڕادەیەك دڵنیاین لەوەکە ئەو، بۆ چارەسەرکردنی مەسەلەیەکی گرینگ و دیاریکراو کەرووبەڕووی کۆمەڵگاکەی بۆتەوە، دەست ئەداتە قەڵەم و دەنووسێت. "واڵتەر لیپمەن" لە سەرەتای کتێبەکەیدا واتە "**فەلسەفەی کۆمەڵگا**"، باسی هۆیەکانی نووسینی ئەو کتێبەدەکا (بەچاوپۆشی کردن لە تایبەتمەندییە جوگرافییەکانیان)، ئێمەش دەتوانین ئەو هۆیانە بۆ هەموو تیۆرسیەنێکیتری سیاسیش بە کاربهێنین: [واتە هەر تیۆرسیەنێك لەبەر چەند هۆیەکی تایبەت کە بۆی گرینگن، دەست ئەکا بە نووسینی کتێب یان تیۆرێك] ئەو ئەڵێ: لە هاوینە نەگبەتەکەی ١٩٣٨دا نووسینی کتێبێکم دەست پێکرد تا لە ڕێگەیەوە لە زەین و دڵیخۆمدا ئەو بێنەزمییانەی کۆمەڵگای خۆرئاوا، کە بەردەوامیش رووڵەزیادبوون دەکەن، دەرك بکەم.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەم هەوڵ و تەقەلایە ــ یان بەوتەی لیپمەن "تێگەیشتن لە بێ نەزمییە روولەزیادبوونەکانی کۆمەڵگا"ــ تا رادەیەك رەهەندێکی گرینگی وجوودیشی هەیە. هەموو تیۆرسیەنێك لەناوژیان و رۆحیدا، بێنەزمی تاقیئەکاتەوە. ئەوە ڕاستە کە قەیرانەکە "لەدەرەوەی ئەو" دایە، بەڵام کاریگەری لەسەر دەروونیشی دادەنێت. قەیرانە کۆمەڵاییەتییەکان، تەعادولی دەروونی ئینسانە قەیران لێدراوەکان تێك ئەدەن. هەروەك "سوزان لانگر" دەڵێ: هەر کات بە هۆی گۆڕانکارییە سەرسووڕهێنەرەکانی جیهانی دەرەوە و هەروەها نەزمی کۆمەڵایەتی، هەڵوێستە دەروونییەکانی ئێمەش گۆڕانیان بەسەردادێت، ئینسان کۆنترۆڵی خۆی لە دەست ئەداو باوەڕەکان سست و لاواز ئەبن و لەم رێڕەوەدا ئامانجە پراکتیکییەکانی ژیانی فەرامۆش ئەکرێن.

لەو روەوە کە رۆحی ئینسان بە تەواوەتی تێکەڵی کردەوەو سەرمەشقەکانی رەفتاری کۆمەڵایەتی بووە، رەنگە بشێوییە کۆمەڵایەتییەکانیش لە شێوەی شڵەژاوێتییەکی ئیحساسی و هەروەها پەرێشانحاڵییەکی تاکەکەسییەوە دەربکەون. لەوانەیە تیۆرسیەنی سیاسی، بە هۆی هەوڵدان بۆ دۆزینەوەی هۆکارەکان و لەناوبردنی بنچینەی رەنج و ئازارە رۆحییەکانی خۆی، ناچار بێت بە قووڵی بیر لە مەسەلەکانی کۆمەڵگای سیاسی بکاتەوە. بۆ نموونە رۆسۆ لە کتێبی "**ئیعترافات**"دا باس لەوە دەکا کە چۆن دڵەڕاوکێ تاکەکەسییەکانی، کاریگەرییان لەسەر تیۆرەسیاسییەکانی داناوە. جان ئیستورات میل، لە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

گێڕانـەوەی بەسـەرهاتی ژیـانی خۆیـدا قـسە لەسـەر کەمایەسـی عـاتیفی ئـەکات کـە چـۆن وای لـیّکـردووە تـا دەرك بـە نوقـسانەکانی ئامانجـە عەقڵانییەکۆمەڵایەتییان بکات، لە کاتێکدا پێشتر دەرکی پیّنـەکردبوون: هـەر ئـەو ئامانجانـەی کـە بـە هـۆی فێرکارییـەکانی باوکیـەوە، بـاوەڕی پـیّهێنـابوون. پێدەچـێت، کـە "قـەیرانی شـوناس" لـە ژیـانی شەخـسی هێگڵدا هاندەرێکی گەورە بووبێت بۆ خوڵقاندنی تیۆرە سیاسییەکەی.

لـە راسـتیدا، لەبـەر چـەندین هـۆ دەتـوانین تیـۆرە سیاسـییەکان بەچارەسەرگەلێکی رۆحی بـۆ کۆمەڵـگای سیاسـی لـە قەڵـەم بـدەین. ئـەم هەڵسەنـگاندنە چ لـەبـواری فـۆرم و چ لـە بـواری ئامـانجی لێکۆڵینـەوەدا، شـتێکی بەجێگەیـە. خـاڵی دەسـپێکردنی تیـۆرە سیاسـییەکانیش، وەك دەروونشـیکاری، پەردەهەڵگرتنـە لەسـەر هۆکارەکـان و کرۆکـی ئـەو بیّنەزمییانەی کە "کارکردخواز" و بونیادیـشن. تیـۆرە سیاسـییەکانیش، وەك دەروونشـیکاری، پێیـان وایـە دەبـیّ بەمەبەسـتی تـیّگەیـشتن لـە هۆکارەکان و هەروەها ریـشەی رەفتـاری ئینـسانەکان، لێکۆڵینـەوە لەسـەر ئەو بابەتانەی بکەین کە بیّئەرزش لە قەڵەم دراون، یـان تـا ئێـستا راڤـە نەکراون. دوا ئامانجی تیۆرە سیاسـییەکان، وەك دەروون شـیکاری ئەوەیـە کـە لـە رێگـەی رووبەڕووبوونـەوە لەگـەڵ ریـشەی بـیّنەزمییـەکان و زاڵ بوون بەسەریاندا هێمنایەتی و ئاسایش بگێڕنـەوە بـۆکۆمەڵـگا.ئـەوە کـە تیۆرسـیەنی سیاسـی، بەرپرسـیارە لـە بەرانبـەر مەسـەلە شەخـسییەکانی خۆیدا، ئەوە ناگەیەنیّ کـە تـەنها لەسـەر مەسـەلەگەلێك کۆڵیوەتـەوە کـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەتەواوەتی شەخسین و کەواتە هیچ ئەرزشێکیان نییە. ئەو شتەی کە ئەرزش و گرنگایەتی بە لێکۆڵینەوەکانی دەبەخشێ، ئەوەیە کە راڤەی بابەتە "هەمیشەییەکانی" سیاسەتی کردووەو، کاریگەری لەسەریان داناوە. هۆبس، بۆ هەڵسەنگاندنی کێشەی بێنەزمی مەدەنی لە کۆمەڵگای سەدەی ١٧ی بەریتانیادا لێکۆڵینەوەی لەسەر ئەوە کردووە کە داخوازە جۆراوجۆرەکانی ئینسان لە کۆمەڵگادا، بەیەکەوە ئاشت بکاتەوە و پێکەوە بیانگونجێنێت. رۆسۆ، بەمەبەستی لێکۆڵینەوە لەسەر گەندەڵی کۆمەڵگای فەرەنسەی سەدەی هەژدەهەم، پێداویستییە ئاکارییەکانی کۆمەڵگای ئینسانی خستۆتە بەر لێکۆڵینەوە و راڤەکردنەوە. مەکیاولی، بەمەبەستی توێژینەوەی بێنەزمی ئیتاڵیای سەردەمی رێنسانس، پرسیارگەلێکی جیهانی سەبارەت بە کرۆك و پانتایی دەسەڵاتی سیاسی خستەڕوو.

بەواتایەکی دی، تیۆرسیەنی زانا و بیرمەند لە چوارچێوەکانی دەوروبەری خۆیشی تێئەپەڕێنێت. دیارە بارودۆخە سیاسییە تاکەکەسییەکانی ئەو، ئەو مەسەلانەی بۆ روون ئەکاتەوە کە رووبەڕوویان بوەتەوە. بەڵام ئەم مەسەلانە لەخۆگرو نوێنەری هەندێ لە مەسەلەکانی نەزمی سیاسین کە پێوەندییان بە هەموو کات و شوێنێکەوە هەیە. ئەو تیۆرسیەنانەی کە کارەکانیان شیاوی خوێندنەوەن، هەموویان لە کێشەگەلێکی تایبەتی مێژووییەوە دەست پێئەکەن و پاشان دەچنەسەر مەسەلە "هەمیشەییەکان".

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

زۆربەی بەرجەستەترین تیۆرگەلی سیاسی، ڕەنگدانەوەی شڵەژاوێتی و مەترسی هەڵوەشاندنەوەی نەزمی مەدەنین [واتە بۆ ئەوە نووسراون کە بەرپرچی شڵەژاوێتی و مەترسی هەڵوەشانەوەی نەزمی مەدەنی بدەنەوە]. ئەوانە لەسەردەم و شوێنگەلێکدا نووسراون کەسیاسەت بە کردەوە، خەریکی هەڵوەشاندنەوە و هەڵگیرساندنی شەڕبووە. هەندێ ڕوانگەی زەرووری و گرنگی لەوجۆرە، هزرمەندانی وەك مەکیاولی، هوبس، برێك و لۆکی ناچار کرد کە توخمە گرنگ و سەقامبەخشەکانی کۆمەڵگا هەڵسەنگێنن. بۆچی و چۆن ئینسانەکان نایەڵن، کێشمەکێشە سیاسییەکان و ڕێکنەکەوتنەکانیان، ببنە هۆی هەڵوەشانەوە و ڕووخانی کۆمەڵگاکەیان؟ هیچ کێشەیەکی سیاسی، لەوە گرنگتر نییە، بە تایبەت لە ڕووی پراکتیکییەوە. جیالەوەش، هیچ کێشەیەکی سیاسی، وەك ئەم کێشەیە ناتوانێت سەبارەت بە پێکهاتەی ئینسان و کۆمەڵگای سیاسی، هەندێ مەسەلەی گرنگ بخاتەڕوو. خوێندنەوەی بارودۆخ و وەزعی تایبەتی ئەم تیۆرسیەنە حەماسییانە، ڕەوشی ناوبراو باشتر ڕوون ئەکاتەوە.

نیکۆلۆ مەکیاولی و قەیرانی سەقامگیری (سوبات)

بۆ نموونە، لەو سەردەم و بارودۆخەدا کە مەکیاولی تیۆرە سیاسییەکەی خۆی دەنووسی، بێ نەزمییەکی یەگجار زۆر وڵاتی ئیتاڵیای گرتبوەوە. یەکەم ئەوە کە، ئەو لەکاروباری دەوڵەتی بەرکەنارکرابوو ــ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هـەلومـەرجێك کـەدەتـوانێ هـەموو کەسـێك والـێ بکـات کـە لـە کێـشە سیاسـییەکانی دەوروبـەری تـێبگـات ــ هەڵبەتـە ئەمـە بەشـێکی سـادەی مەسەلەکە بوو. کێشەی سەرەکی ئەوەبوو کە دەوڵەتەشارەکانی بـاکووری ئیتاڵیـا، لـە دەوروبـەری سـاڵی ١٥٠٠ ز دا بـارودۆخێکی نالـەباریان هـەبوو، بارودۆخی ناوخۆیی زۆربەی شارەکان تێكچووبوو و ململانـێ چینایەتی و خێڵـەکی‌یـەکان شـڵەژاندبوونی. سیـستمە سیاسـییە جۆراوجۆرەکـان یەكلە دوای‌یەك دەهاتن و دەڕۆشتن. بێ گومـان لـە فلۆرانسیـشدا ــواتـە زێـدی مـەکیاولی ـــبـارودۆخێکی لـەو جـۆرە لـە ئـارادابوو، چـوونکە ململانێـی نێـوان هـەژاران و دەوڵەمەنـدەکان و هـەروەهـا نێـوان گرووپـە جۆراوجۆرەکانی ئەریستۆکراتەکاندا، یـەگجار زۆربـوو. جیـا لـەوەش ئـەم شــەڕو پێکدادانــە ناوخۆییانــە، دەوڵەتەشــارەکانی لەبەرانبــەر هێرشــە دەرەکییەکاندا یەگجار کزو لاوازتـر دەکرد. لەشکری شارە جۆراوجۆرەکان و هەروەها تاقمی سیخوڕو هەنـدێ جاریش لەشـکری هێـزە دەرکییـەکان وەك فەرەنــسە، ناوچــەکانی ئیتاڵیایــان کردبــووە مەیــدانی پــەلامار و هێرشــەکانیان. بەگـشتی، بـارودۆخێکی باشـی سیاسـی لـەئارادا نــەبوو. پڕۆفیسۆر جۆرج سابایـن لەم بارەوە دەڵێ:

کۆمـەڵگاو سیاسـەتی ئیتاڵیـا لەسـەردەمی مـەکیاولی‌دا، بەگـشتی پیـشاندەری بـێهێزبـوونی دەزگـا کۆمەڵایەتییـەکان بـوو. ئیتاڵیـای ئـەو سـەردەمە، کۆمەڵگایـەك بـوو کەلـەرووی فکرییـەوە پرشـنگداروله رووی هونەریـشەوە داهێنـەربوو... بـەلام لـە هـەمان کاتیـشدا، ببـوە قوربـانی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

خراپترین فەسادی سیاسی و هەڵوەشانەوەی ئاکاری. دەزگا مەدنییەکانی پێشوو کۆتاییان هاتبوو. دڵڕەقی و جینایەت، ئامرازە پەسەندکراوەکانی حکوومەت بوون؛ ئاکاری چاك و دروستکاری وەك خولیاگەلێکی مناڵانە وابوون کە ئینسانی سەردەمی رۆشنگەری، بەدەگمەن سووچە ئاورێکی لێ ئەدانەوە. فێڵ و تەڵەکە، کلیکی سەرکەوتن بوو. بەرەڵایی و بەدڕەوشتی وجینایەتکاری، هێندە پەرەی سەندبوو کە بۆئەوە نابێت باسی لێوە بکرێت. سەردەمێك بوو کە بەڕاستی ئەتوانین بەسەردەمی حەرامزادەکان و سەرچڵەکان ناودێری بکەین. کۆمەڵگایەك کە بەڕاستی وێنایەك لەو قسەی ئەرەستووبوو کە ئەڵێ: کاتێك کەئینسان لە دادپەروەری دووربکەوێتەوە، لە ئاژەڵەکانیش وەحشیتر ئەبێت.

کاتێك بنەماڵەی "مەدیچی" لە ساڵی ١٥١٢ز لە فلۆرانسدا دەسەڵاتی گرتەدەست، مەکیاولی بێکار مایەوە و ئەو هەلەی بۆ رەخسا کە بە قووڵی بیر لە بارودۆخی سیاسی بکاتەوە. جیا لەوەش مەکیاولی لەسەر چەندوچوونی سیاسەتی ئیتاڵیا هەندێ زانیاری باش و بەکەڵکی هەبوو. ئەو وەك کارمەندێکی حکوومەتی فلۆرانس، لە ماوەی ١٠ ساڵ دا توانیبووی گۆڕانکارییە سیاسییەکان لە نزیکەوە هەست پێبکات. بۆ نموونە مەکیاولی چەندین جار نێردرابوو بۆ جێبەجێکردنی "راسپاردە"گەلێکی دیپلۆماتیك وە لەو رێگەیەوە، توانیبووی چالاکی پێوەندییەکانی دەسەڵاتە رەقیبەکان لە نزیکەوە ببینێت و راڤەیان بکات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مەکیاولی، بەکەڵك وەرگرتن لەم ئەزموونانە، لەو بڕوایەدابوو کە سەبارەت بە مانەوە و بەهێزترکردنی سیستمی پایداری سیاسی، قسەگەلێکی زۆری پێیە بیاندرکێنێت. جیا لەوەش زۆر حەزی لە زانستی مێژوو بوو و هەر لەو رێگەیەوە، هەندێ ئەزموونی جۆراوجۆری سیاسی سەبارەت بە کات و شوێنەکانیتری خستە پاڵ ئەزموونە سەرەتاییەکانی دیکەی. ئەو ئەیوت کەئەم زانیارییانە، توانای تێگەیشتن لەریشەو سەرچاوەی ناسەقامگیری (عدم ثبات) سیاسی و هەروەها توانای سڕینەوەی ئەو ناسەقامگیرییە سیاسییەی بۆ فەراهەم کردووە. کەواتەمەبەستی لە نووسین ئەوەیە کە روانگە قووڵ و پڕناوەڕۆکە سیاسییەکەی خۆی بخاتە بەردەستی ئەوانیتر و وایان لێبکات کە پەندو ئامۆژیاری لە ئەزموونە مێژووییەکانەوە وەربگرن.

تووماس هۆبس و قەیرانی دەسەڵات

بریتانیا، نزیکەی سەدەیەك دواتر، رووبەڕووی هەندێ دووبەرەکی سیاسی و ململانێی مەدەنی بوەوە. سەرەتا پۆلێنبەندییە مەزهەبییەکان، کۆمەڵگای بەریتانیای هەڵوەشاندبوەوە. گروووپە جۆراوجۆرە سیاسییەکان، کە پاش ریفۆرمە ئایینیەکان سەریان هەڵدابوو، خۆیان بە بابەتگەلێکەوە بەستبووەوە کە پێوەندییان بە جیهانی سیاسەتیشەوە هەبوو. چینی مامناوەندی بازرگان، کە لەحاڵی گەشەکردندابوو، دەستی کردبوو بە دژایەتی کردنی چینی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەریستۆکرات. لە سەرووی هەموو ململانێ چینایەتی و مەزهەبییەکانەوە، کێشەیەکی گەورەتر لە ئارادابوو، کە بریتی بوو لە ناکۆکی سەبارەت بەتێگەیشتن لە سیستمێکی لەباری سیاسی بۆ کۆمەڵگا. ئەم دووبەرەکییە گەورانە، لە کۆمەڵگای بەریتانیادا، سەردەمێکی سیاسی پڕ لە بشێوی و ئاژاوەی هێنایە ئاراوە. لە سەدەی هەڤدەهەمدا لە ملی پاشایەکیان دا و کوشتیان، پاش رووخانی "کراموول" پاشایەکیتر دەسەڵاتی گرتەدەست و پاش ئەویش پاشایەکیتر هاتەسەرحوکم کە بە هۆی دەنگی خەڵك و پەرلەمانەوە بەربەستی زۆریان بۆدانا. "**شۆڕشی شکۆمەند**" (The Glorious Revolution) بەیارمەتی "مەنشووری ماف" و "یاسای لێك بووردن"ەوە، سەرەنجام رێگەچارەیەکی دەس‌نیشان کرد کە بناغەیەکی تاڕادەیەك زۆر پتەوی بۆ سیستمی سیاسی بەریتانیا دامەزراند. بەلام لە ماوەی هەر ئەو سەدە پڕ لە جەنجاڵەدا، کەسانێکی زۆر هەبوون کە پێشبینی هەڵوەشانەوەی کۆمەڵگای بەریتانیایان ئەکرد.

قەیرانی سیستمی سیاسی بەریتانیا، هزرمەندگەلێکی زۆری هاندا کەبە قووڵی بیرلەو کێشانە بکەنەوە کە کۆمەڵگای خستبوە بەردەم مەترسی‌یەوە. ئەوان ناچاربوون بونیادەکانی سیستمی سیاسی راڤەبکەن، چوونکە ئەو سیستمە سیاسییەی کە بەسەریاندا حکوومەتی ئەکرد، لە راستیدا هەر لە بنەڕەتەوە لەرزۆك و بێهێزبوو. هزرمەندی بەرجستەی بەریتانی، ریچارد هۆکر (کە جۆن لۆك هەمیشە بە "هۆکری

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

عاقڵ" ناوی دەبرد) کتێبە چەندبەرگییەکەی نووسی وتیایدا هۆی نووسینی ئەو کتێبەی واشەرح کردووە: "با وەچەکانی داهاتوو نەڵێن کە ئێمە [مەبەست هۆکرو هاوچەرخەکانی] هێندە لە بەرانبەر مەسەلەکەدا بێ دەنگ بووین کە وەك بڵێی ئەم سەردەمە لە خەونێك زیاتر هیچ نەبوە و بەوە تاوانبارمان بکەن کە کەمتەر خەمیمان کردووە.

هەندێ لە هزرمەندان توانییان لە بارودۆخی ژینگەکەی خۆیان تێی بپەڕێنن و دەرك بەمەسەلە و پرەنسیبگەلێکی زۆری بونیادی سەبارەت بە سیاسەتی ئینسانی بکەن. ئەوان توانییان هەندێ مەسەلەی تایبەتی دیاریکراو هەست پێبکەن، مەسەلەگەلێك کە لە راستیدا نموونەی کێشە جیهانی و هەمیشەییەکان بوون و مرۆڤیش بۆ پێکهێنانی کۆمەڵگایەکی سەقامگیر و دادپەروەر، رووبەڕوویان ئەبێتەوە. ئەم ئاسەوارانە، بە هۆی قووڵبوونی بابەتەکانیانەوە، لە ڕیزی ئاسەوارە کلاسیکەکاندا دائەنرێن و لێکۆڵینەوە و راڤەکردنی تیۆرە سیاسییەکان ئاسانتر ئەکەن. ئەم ئاسەوارانە سەرەڕای ئەوە کە بەزووترین کات ئاوڕ لە قەیرانە کۆمەڵایەتییەکان و قەیرانی یاسای ئەساسی و هەروەها سەردەمی دوای ڕیفۆرمە مەزهەبییەکان لە بەریتانیادا ئەدەنەوە، لەگەڵ ئەوەشدا رۆڵی رۆشنگەریش ئەبینن. هۆکر کە بیروڕاکانی خۆی لە دوایین ساڵەکانی سەدەی شانزدەهەمدا دەنووسییەوە، یەکێکە لەو هزرمەندانە. تووماس هۆبس و جۆن لۆك،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تەنانەت لە هۆکریش بەناوبانگترن و پێوەندییان بە ژیانی ئێمەوە زیاترە، چوونکە تیۆرە سیاسییەکانی ئەوان کەمتر سەرقاڵی باوەڕە زاڵەکانی سەردەم و شوێنی خۆیانن.

هۆبس تێگەیشتی خۆی لە بێنەزمی کۆمەڵگاکەی خۆی، لە سەرەتای کتێبەکەیدا بە ناوی "**بەهیمووس**" (Behemoth) کە سەبارەتە بەهۆیەکانی شەڕەناوخۆییەکانی بەریتانیا، بەیان کردووە. ئەو ئەڵێ لە ساڵەکانی نێوان ١٦٤٠ تا ١٦٦٠ز هەرکەس جیهانی ئەو سەردەمەی ئەبینی و رەفتاری خەڵك، بەتایبەت لە بەریتانیای لەبەرچاو ئەگرت، ئایندەیەکی وای بۆ جیهان پێشبینی ئەکرد کە جیهان لە ئایندەدا دەتوانێ هەموو جۆرە نادادپەروەری و سووکایەتییەك تەحەمول بکات. ئینسان هەروەها لەوە تێئەگەیی کە چۆن دووڕوویی و خۆفریودان (یەکەمیان بێ ئینسافی و ناجوامێری و دووهەمیان حەماقەت و بێعەقڵی) ئەم رەزیلەت و نەفسنزمییانەی هێناوەتە ئاراوە.

بە بیروڕای هۆبس، بونیادیترین کێشەی کۆمەڵگای سیاسی بەریتانیا، قەیرانی دەسەڵات بوو. ئەو ئەڵێ؛ "خەڵك زۆربەیجار فاسدن". خەڵك هێندە لە ئەرکەکانی خۆیان غافڵن کە تەنانەت رەنگە یەكلەهەزاری (٠/٠٠١) مافە ئینسانییەکانیش نەناسن. "هەروەها دەرك بەزەروورەتی بوونی پاشا، یان کۆمەڵگای مەدەنی ناکەن". قەشە کاتۆلیك و پرۆتستانەکان و هەروەها فیلسووفان و ئاژاوەچییەکانیتر، خەڵکیان والێکردووە کە بە ئاسانی کۆنترۆڵ نەکرێن. قەشە کاتۆلیك و

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پرۆتستانەکان هەردووکیان، وا پڕوپاگەندە ئەکەن کە دەسەلاتدارە سیاسییەکان دەبێ پێڕەوی لە خاوەن کڵێسەکان بکەن و ملکەچیان بن. فیلسووفەکانیش، پاشایەتی و دیکتاتۆرییەت بە یەك شت لە قەلەم ئەدەن و دەرەنجامەکەشی لەناوچوونی دەسەلاتی حاکمییەتی پاشایە و لەو رووەوە کە ئەم دەسەلاتە، کزولاواز بوەتەوە، کەواتە سیستمی سیاسی بەریتانیا، شەلان شەلان بەرەوفەوتان و نەمان هەنگاو هەڵ ئەگرێت. هۆبس لەو بڕوایەدا بوو کە هۆی ئاژاوە گێڕییەکان و شەڕە ناوخۆییەکانی سەردەمی ئەو، دەگەڕێتە بۆ ئەوەی کە دەسەلات لە کۆمەڵگادا بە تەواوەتی شکستی خواردبوو، کە ئەڵبەتە پێشتریش پێشبینی ئەو شکستە کرابوو. ئەم بارودۆخە، پاشەکشەکردنی ئینسان بەرەولای "بارودۆخی سروشتی"، پیشان ئەدات، بەبێ‌رەچاوکردنی بڕیارەکانی کۆمەڵگای مەدەنی؛ واتە "شەڕی هەموان لە دژی هەموان".

جۆن لۆك و قەیرانی مەشرووعییەت

جۆن لۆك سەبارەت بە بێ‌نەزمی سیاسی بەریتانیا، دیدگایەکی دیکەی هەبوو. ئەو لەگەڵ هۆبسدا هاوبیروڕا بوو کەدەسەلات و قودرەتی سیستمی پاشایەتی لە بەریتانیادا کۆتایی هاتووە. بەلام بەبیروڕای ئەو، کزولاوازبوونی دەسەلات لەوێوە سەرچاوەی گرتووە کە پاشا خەریك بوو لە سنووری دەسەلاتەکەی خۆی تێی بپەڕێنێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

قەیرانی راستەقینە، قەیرانی مەشرووعییەت بوو. ئەوە راست نەبوو کە خەڵك بەهۆی لاسارییەوە گەندەڵ و سەرکێش بوونە، یان بەهۆی پێغەمەرە درۆیینەکانەوە گومڕابوونە. راستییەکەی ئەوە بوو کەدەسەڵاتدارانی کۆمەڵگا هەوڵیان دابوو رادەی دسەڵاتی خۆیان، زیاتر لەوە کە حەقیان بوو، زیاد بکەن. بە کورتی، خەڵك بۆ کردەوەو رەفتارەکانیان پاساوگەلی قەناعەت پێکەریان هەبوو، هەر بۆیە لە بەرانبەر ستەمی دەسەڵاتی سیاسیدا خۆڕاگرییان دەکرد.

لۆك بۆ بەیانکردنی تێگەیشتنی خۆی لە قەیرانی کۆمەڵگای بەریتانیا، پێوەندی نێوان خەڵك و دەسەڵاتدارانی لە چوارچێوەی بڕیاردا (قرارداد) خستە بەر راڤە و لێکۆڵینەوە. ئەو ئەیوت بەو هۆیەوە کەئینسانەکان لە رووی سرووشتییەوە، ئازادو یەکسان و عاقڵ و لۆژیکین، کەواتەناتوانین ئەوە قبووڵ بکەین کە ئەوان بە ویست و رەغبەتی خۆیان لە بەرانبەر دەسەڵاتی دیکتاتۆرو ڕەهادا، چۆك دابدەن و ملکەچ بن. لە راستیدا حکوومەت، وەکوو ئەمانەتێك وایە کە لەسەر ئیزنی خەڵك دائەمەزرێت و لەلایەن خەڵکەوە هەندێ بەربەست و چوارچێوەی بۆ دەس‌نیشان دەکرێ. کاتێ کە دەسەڵاتدارانی کۆمەڵگایەك هەوڵ بدەن دەسەڵاتگەلێك وەچنگبێنن کەلەلایەن خەڵکەوە پێیان نەسپێردراوە، لە واقیعدا، پەیمانی نێوان خۆیان و خەڵکیان ژێرپێخستووە و لەو حاڵەتەشدا ئیدی خەڵك بە ئەرکی خۆیان نازانن بەرانبەر پرەنسیبەکانی ئەو پەیمانە وەفاداربن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

جۆن‌لۆك لەو باوەڕەدا بوو کە قەیرانی کۆمەڵگاکەی ئەویش بە تـەواوەتی لـەو جۆرەیـە. دەسـەڵاتدارانی بـەریتانیا بـە هـۆی بەدەسـت هێنـانی لەرادەبەدەروبـە ناحـەقی دەسـەڵات، بـۆ نموونـە: وەرگـرتنی بـاج (مالیـات)ی زیـادە لـە خـەڵك و پێکهێنـانی لەشـکری نایاسـایی و ژێـر پـێخـستنی ئـازادییـە مەزهەبییـەکانی خەڵکـەوە، لـە راسـتیدا پرەنسیبەکانی پەیمانی نێوان خۆیان و خەڵکیان خستۆتە ژێرپێ.

لێـك‌جیـاوازبوونی تـێگەیـشتن لـە بـێنەزمییەکـەی بـەریتانیا، خاڵی سەرەکی جیاوازی نێوان هۆبس و لۆك بوو. تێگەیشتن لە هەر دوو قـەیرانی دەسـەڵات و قـەیرانی مەشـرووعییەت، لەسـەر بناغـەی دوو تـێگەیـشتنی جیـاواز سـەبارەت بـە "زێـدی راسـتەقینەو سـنوورەکان و ئامانجـەکانی حکوومـەتی مـەدەنی" راوەسـتاوە. ئـەم عیبارەتـە، تـیتری لاوەکی (فرعی) کتێبەکەی لۆکە، واتە، "نامیلکەی دووهەم سەبارەت بە حکوومەتی مەدەنی". ئەم جیاوازییە لە بنەڕەتدا ئەگەڕێتەوە بۆ باوەڕە جۆراوجۆرەکان دەربارەی سروشتی ئینسان و زەروورەتی سیاسەت. لۆك و هۆبس لەبەر ئەوەی کە ناچاربوون هۆیـەکانی تـێگەیـشتنە جیاوازەکـانی خۆیـان لەسـەر قـەیرانی کۆمـەڵگای بـەریتانیا روون بکەنـەوە، هـەر بەهـەمان شـێوە ناچـاریش بـوون روانگەشـیکارانە و کاریگـەرەکانیان سەبارەت بە سیاسەت پەرە پێبدەن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

فیلسووفە ڕۆشنگەرەکان و قەیرانی «ڕژێمی کۆن»

بارودۆخە شڵەژاوەکەی دەیەکانی شۆڕشی فەرەنسە، وەك سەردەمی شۆڕش لە بەریتانیادا، بووەهۆی سەرهەڵدانی تیۆریگەلێکی گرینگی سیاسی. قەیرانی کۆمەڵگای فەرەنسە کە سەرتاسەری ئەورووپای گرتبووەوە، لایەنگران و نەیارانی شۆڕشی ناچارکرد تا بەوردی بیر لە زەروورەتەکان و تواناییەکانی سیاسەت بکەنەوە.

لەگەڵ نزیك بوونەوەی کۆتایی هاتنی دوایین ساڵەکانی سەدەی هەژدەهەمدا، بارودۆخی "ڕژیمی کۆن"یش ڕۆژلەدوایڕۆژ خراپتر دەبوو. پاشایان کە لەگەڵ چینی ئەریستۆکرات و فیۆداڵە مورتەجیعەکاندا، یەکیان گرتبوو، هەرچی زیاتر توانایی تەگبیر و بیرکردنەوەیان لەدەست داوپێوەندیشیان لەگەڵ خەڵکدا پچڕا. ئەو دەستەوەستانی و بەخۆنامۆبوونەی کە بەهۆی ئەو بارودۆخەوە ــ بە تایبەت لە ناوچینەکانی خوارووی کۆمەڵگا ــ هاتبوە ئاراوە، بە تەواوەتی ئاشکرابوو. بەڵام هۆکارو چییەتی سەرەکی ئەو کێشەیە چیبوو؟

لە ڕوانگەی فیلسووفگەلی ئازادیخواز و ڕۆشنگەرەوە، کێشە سیاسییەکان لە فەرەنسەدا ئاماژەیان بە بوونی قەیرانگەلێکی گەورەتری فکری و کۆمەڵایەتی لە شارستانییەتی خۆرئاوادا ئەکرد. ئەوان ــ بۆ نموونە کۆندۆرسە ــ مێژوویان بە داستانی حەماسەتی عەقڵ و داستانی پێشکەوتنی فیکر لە قەڵەم ئەدا و لەو باوەڕەدا بوون کە پێشکەوتنی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

عـەقڵ، دەبێتـە هـۆی گەشـەکردنی ئـازادی مـرۆڤ. حەقیقـەت و ئـازادی، شـانبەشـانی یـەك گەشـەدەکەن. لەگـەڵ ئەوەشـدا، ئـەو ئینـسانانەی کـە بەرژەوەنــدییان لــەوەدابوو کــە سیــستمە چــینایەتییەکان وەك خۆیــان بمێننــەوە، دژایــەتی هــەموو جــۆرە پێــشکەوتنێکی عــەقڵیان دەکــرد. دیکتاتۆرییــەت و خورافــات، هەمیــشە دژایــەتی حەقیقـەت و ئازادییـان کردووە، کەواتە، قەیرانی "رژیمی کۆن" بـۆ ئـەم فیلـسووفە رۆشـنگەرانە بـە تـازەترین و لەراسـتیدا دوایـین نموونـەی ئـەم ململانـێ هەمیـشەییە لەقەڵەم ئەدرا. خاوەن کڵێسەکان، کە بەرژەوەندییەکانیان لەوەدا بوو کە ئەندیشەکانی خەڵك وەك خۆیان بمێننەوە و گۆڕانیـان بەسـەردا نەیـەت، هەروەها سیاسەتمەدارانیش کە حەزیان دەکـرد دەسـەڵاتی خۆیـان بەسـەر جەسـتەی خەڵکـدا بپـارێزن، یـەکیان گـرت و دەسـتیان کـردە دژایـەتی کردنی ئازادی و عەقڵانییەت. لەم بارەوە بـە لـەحنێکی توندوئاگرینـەوە وای نووسی:

"ئینسان کاتێـك رزگـار دەبـێ کـە ئـاخرین پاشـا بەڕیخۆڵـەی ئاخرین قەشە هەڵواسرێت و لە سێدارە بدرێت".

کـانێ کـە شۆڕشـی فەرەنـسە، پاشماوەکـانی "رژیمـی کـۆن"ی فڕێداو سیستمێکی تازەی سیاسـی دامەزرانـد، خـەڵکێکی زۆر بـە حـەز و تاســەیەکی زۆرەوە ســەرهەڵدانی ســەردەمێکی تــازە و پرشــنگداری سیاسییان پێشبینی کرد. بۆ نموونە؛ لە بەریتانیادا، گرووپێك لە رێبەرە مەزهەبییــەکان و رۆشــنبیرە بەرجــستەکان، دەســتیان کــرد بـــه

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

خۆڕێكخستن‌و لێكۆڵینەوە بەمەبەستی داكۆكی كردن لە پرەنسیبەكانی شۆڕش و هیوایەتیان ئەوەبوو كە ئەم پرەنسیبانە لە كۆمەڵگای بەریتانیادا، پەرە پێ بدەن و دەستاوردەكانی شۆڕشی فەرەنسە لە وڵاتەكەیاندادووبارە بكەنەوە.

ئێدمۆندبرێك و قەیرانی شارستانییەت

ئەوە راستە كە كەسانێكی زۆر شۆڕشیان پێباش بوو بەڵام سیاسەتمەداری بەرجستەی بەریتانیایی، ئێدمۆندبرێك، بەدیاردەیەكی مەترسیداری لە قەڵەم دا. بە بیروڕای ئەو، "ئەو رێگەچارە"یە كە لەلایەن شۆڕشگێڕە تازەكانەوە بۆ كێشەكانی ئینساندەس نیشانكرا، لە واقیعدا دەس پێكردنی قەیرانێكی‌تازەبوو. هەر بەم هۆیەشەوەبوو كە كتێبە گرینگەكەی خۆی واتە "**بیركردنەوەگەلێك سەبارەت بە شۆڕشی فەرەنسە**"ی نووسی، كە لەبواری تیۆرەسیاسییەكاندابوو. برێك بەو هیوایە بوو كە لەرێگای ئەو كتێبەوە، هاونیشتمانییەكانی خۆی لە مەترسییەكان و حەماقەت و نەزانكارییەكانی سیستمە سیاسییە تازەكەی فەرەنسە ئاگاداربكاتەوەو بەمجۆرە نەهێڵێت پێڕەوی لە شۆڕشی فەرەنسە بكەن. ئەو ئەڵێ: پێدەچێت كە نەك تەنها لە فەرەنسەدا بەڵكوو لە سەرتاسەری ئەورووپا و تەنانەت لە دەرەوەی سنوورەكانی ئەورووپاش رووبەڕووی قەیرانێكی گەورە بووینەتەوە. ئەو سەرلێشێواویانەی ئێستای بەریتانیا، سەرەتا بچووك و كەم بایەخ بوون

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەڵام... مناڵێکی ناتەوانمان دیوە کە لە یەکچرکەساتدا هێندە گەورەو بەهێز بووبووکەدنیایتێکداوەو دەیەوێ لەگەڵ ئاسمانیشدا بە شەڕ بێت. کاتێ کە خانووی دراوسێکەمان لە ئاگردابسووتێت، ئەگەر "تیمەکانی ئاگر کوژاندنەوە" تۆزێکیش خۆیان بە خانووکەی ئێمەوە خەریك بکەن، بێقازانج نابێت.

برێك رایگەیاند کە فەرەنسییەکان وا تەسەوردەکەن بناغەی کۆمەڵگایەکی تەواو ئازادیان دامەزراندووە، بەڵام ئەوە خەیاڵێکی خامە. فەرەنسە بەهۆی لەناوبردنی بونیادی ئازادییە سیستماتیکەکانی وەك مەزهەب و خەسڵەتگەلی شۆڕشگێڕانەو هەروەها زنجیرە پلەوپایەکۆمەڵایەتییەکان، لە راستیدا پێی لە بەرەی خۆی زیاتر راکێشاو ئەو دەزگا گرنگانەی کە رێیان لە شەهوەتە ئینسانییەکان دەگرت، داخست و پشتگوێی خستن. برێك وای پێشبینی دەکرد کە دەرەنجامی ئەم کارە لە داهاتوودا گەندەڵی و خراپکاری و دیکتاتۆرییەت و بشێوی دەبێت. برێك، بە شێوازە راشکاوانەکەی خۆی، قەیرانەکەی فەرەنسەی بەمجۆرە بەیان کرد: لە ناو نەتەوەکاندا فەرەنسە، کارەساتە ئاشکراکانی بەنرخێکی گرانتر لە نیعمەتە هەرە گرینگەکان کڕی. شۆڕشی فەرەنسە، هەزاری لە ناوبرد بەڵام لە رێگەی جینایەتەوە. فەرەنسە فەزیلەتەکانی بۆ پاراستنی بەرژەوندییەکانی خۆی نەفرۆشت، بەڵکووبە پێچەوانەوە بە قازانجی بەرژەوەندییەکانی، فەزیلەتەکانی خۆیپشتگۆی خست. کاتێ کە دەسەڵاتی پاشا لە فەرەنسەدا رۆژبەڕۆژ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کەمتر دەبووەوە، بە شێوەیەك کەوەك بڵێی ئیمتیازو بەرژەوەندییەکان خەریکە دابەش دەکرێن، بەرەڵڵایی و توندوتیژی کردن و گوستاخی و بێ دینی، مۆڵەتیان پێدراو ئەم دیاردانە هەموو لایەنەکانی ژیانیان گرتەوە. واتە هەموو ئەو فەسادە ناشیرینانەی کە بەگشتی لە دیاردەکانی "سامان" و دەسەڵات"ەوە سەرچاوە دەگرن.

کارڵ مارکس و قەیرانی سیستمی سەرمایەداری

مارکس لە سەردەمێکی تری پڕ لە ئاژاوە، واتە سەردەمی شۆرشەکانی ١٨٤٨ز و هەروەها لە بوعدێکیتری تیۆریسازی سیاسیدا، دەستی بەخستنەڕووی تیۆرە سیاسییەکانی خۆی کرد. بەڕای ئەو، جۆرە بێنەزمییەکی دیکە هەڕەشە لە کۆمەڵگای ئەورووپا ئەکات. ئەو، پێکهاتەی ئابووری کۆمەڵگا سەرمایەدارییەکانی بە پێکهاتەیەکی پتەو لە قەڵەم ئەدا. ئەم سیستمە توانیبووی باشتر لە سیستمەکانی پێشوو، کاڵا بەرهەم بهێنێت. هەروەها بێنەزمییەکی نالەباری خستبووە ناو ژیانی ئەو کەسانە کە لەو سیستمەدا کاریان ئەکرد. مارکس، پێی وابوو کە زۆرێك لەو بێزمییانە لە شێوەی هەژاری و دەسکورتی چینی کرێکاردا دەرئەکەوێت بەڵام خەڵك لەبەرچەندین هۆی جۆراوجۆر، نە دەرك بە خودی کێشەکان دەکەن، نەبە گرنگایەتییان. بەڕای مارکس، پێدەچێت خەڵك تەنانەت سەبارەت بە لایەنە یەکجار قووڵ و

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

گرینگەکانی مەسەلەکەش هیچ زانیارییەکیان نەبێ. مارکس دەیەویست ئەم تێگەیشتنە نادروستە و هەروەها نائاگایی و دەرك نەکردنی باردۆخی کۆمەڵگا بگۆڕێت و چاکسازی تیابکات. ئامانجی تیۆرە سیاسییەکەی ئەو ئەوەبوو کە مرۆڤ والێ بکات بتوانێت دەرك بە بارودۆخەنالەبارەکەی خۆی بکات. یەکێك لە ئامانجەکانی مارکس ئەوە بوو ئەو تەوانایە بەخەڵکی جیهان ببەخشێت کە لە ویژدانی خۆیان بە ئاگابن و لەخەونە پووچەکان رابچڵەکێنێ و هەروەها لێکۆڵینەوە لەسەر رەفتارەکانیان بکا. پاش ئەوە خەڵك دەتوانن لە جیاتی هەندێ ململانێی بێفایدە و رووخێنەر، بەکەڵك وەرگرتن لە هێزە مێژووییەکان، بەسەر کێشەکاندا زاڵ بن. مارکس تەنانەت لەوەشی تێپەڕاندو وتی: **"ئەگەر ئینسان ئەیهەوێ تاوانەکانی ببەخشرێن، دەبێ بە تەواوەتی دانیان پیابنێت"**.

ئەو تاوانانەی کە مارکس دیتبوونی و دەیهەویست رایانبگەینێ، بریتی بوون لە "بەخۆنامۆبوون"ی چینی کریکار و ئەو پارادۆکسانەی کە لەناو کۆمەڵگا بۆرژواییەکاندا لە ئارادابوون. مارکس لەو باوەڕەدابوو کە لە ناوکۆمەڵگا بۆرژواییەکاندا، پارادۆکسگەلێکی جۆراوجۆر لە ئارادان کە لە شێوەی هەندێ کێشە و تەناقوزی دەروونیدا دەرئەکەون. لە دیدگای مارکسەوە ئەو سەروەت و سامانەی کە سیستمی سەرمایەداری بەرهەمی دێنا و هەروەها ئەو هەژارییەی کە بەکردەوە هێنابوویە ئاراوە، سەرەکیترین تەناقوزێك بوو کە ئارادابوو. ئەو ئەڵێ:

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەوە راسـتە کـە "هێـزی کـار" بـۆ دەوڵەمەنـدەکان، سـامان و نیعمەت و فراوانی و بە پێچەوانەوە بۆ کرێکاران، هەژاری و دەسکورتی ئەهێنێتـە ئـاراوە. بـۆ سـەرمایەداران کۆشـك دروسـت ئـەکات و بـۆ کرێکـارانیش ماڵەقوڕینەیـەکی بـچووك. بـۆ ئـەوان جـوانی و بـۆ ئـەمان ناشـیرینی بەرهـەم ئـەهێنێت. سـەرمایەداری، ماشـین لـە جێـی کرێکـار دادەنـێ، بـەڵام بـە شـێوەیەکی وەحـشیانە لـە هەنـدێ کرێکـاریتـر کاردەکێشێ و هدندێکی تریشیان ئـەگۆڕێت بـە ماشـین. گەشـە بـە فکـری ئـەوان ئـەدات، بـەڵام بـۆ کرێکـاران نـەزانی و نـەفامی و چەرمەسـەری بەدیاری دەهێنێ.

مـارکس لـەو بڕوایـەدابوو کـە جـۆری بەرهـەم هێنـان و دابـەشکـردن لـەناو کۆمەڵـگا سـەرمایەدارییەکاندا ئینـسان بـە خـۆی نامۆدەکـا. ئـەم سیـستمە، بەرلـە هەمووشـتێك ئینـسان بـە بەرهـەمی دەسرەنجی خۆی نامۆ ئەکات. بەرهەمی دەست و زەینی لێدەستێندرێ و لە شێوەی "شتومەکێکی نامۆ کە حکوومەتی بەسەردا دەکا" رووبەڕووی دەبێتەوە. هەموو ئەو شتومەکانەی کە خۆی خوڵقانـدوونی، بـۆی نییـە بڵـێ هـیئـەون. ئـەوان، دەبنـە دنیایـەکی نـامۆ کـە بـە شـێوەیەکی ناڕاستەوخۆ و ئاشتیئامێزیش دژایەتی دەکەن و لێـی نـاڕازین. بـەمجۆرە ئینـسان بـە هـۆی شـێوەی بەرهـەمێنانی سـەرمایەدارییەوە، بـە "سروشت"یش نامۆدەبێ.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

جیا لەوەش بەبیروڕای مارکس ئینسان بە هەمان شێوە بە خۆیشی نامۆ دەبێ و نەك تەنها ئەو شتانەی کە بەرهەمی هێناون بەڵکوو چالاکییەکانیشی ئەچنە ژێر رکێفی هێزە دەرەکییەکانەوە. کرێکاران وایان لێدێت کە بەچالاکییەکانی خۆشیان نامۆدەبن، بە واتایەکیتر، چالاکی ئەگۆڕدرێت بەرەنج، دەسەلأت بە بێ هێزی، زاوزێ کردن بە نازایی، هەروەها وزەی جەستەیی و فکری دەبێتە چالاکییەکی لەدژیخۆی کە نەك تەنها هی ئەو نییە بەڵکوو پێیشی نامۆیە. لەوکاتەدا کرێکاران وەك چۆن بە شتوومەکەکان نامۆ بوونە، بە خۆشیان نامۆ ئەبن.

ژان ژاک رۆسۆ و قەیرانی یەکسانی ئاکاری

ئەگەرچی رۆسۆ هاوشێوەی مارکس قسە ناکات، بەلأم ئەویش بەمەبەستی پێکهێنانی کۆمەڵگایەکی لەبار، لە بینینی دژوازییە بنەڕەتییەکانی کۆمەڵگا و بەخۆنامۆبوونی ئینسانەوە دەس پێدەکا. ئەو "نامۆبوونەی" کە رۆسۆ و ئینسانەکانی تریش تووشی بووبوون، لە راستیدا جۆری سێهەمی ئەو نامۆبوونانە بوو کە مارکس باسی دەکرد، واتە: نامۆبوونی تاك بەرانبەر خۆی و هاونۆعەکانی. بە بیروڕای رۆسۆ، بە خۆنامۆبوونی ئینسان، جۆرە فریودانێکی دەسکردی کۆمەلأیەتییە. کردەوە و نۆرمە رۆژانەکان، ئینسان ناچار ئەکەن تا ئیحساسە سروشتییەکانی خۆی سەرکوت بکات و بیانکاتە قوربانی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

شتەڕووکەشەکان و هەروەها ئەوداب‌ونەریتە دەسکردانەی کە لە کێشەوگرفت زیاتر هیچ قازانجێکیان نییە.رۆسۆ دەڵێ: جۆرە پەستی‌یەك بەسەر رەفتارە هەنووکەییەکاندا زاڵە و بە شێوەیەکی هێندە فریودەرانەش لەیەك ئەچن کە ئینسان واتەسەور دەکا هەموو مێشکەکان، بەیەك "قاڵب" دروست کراون. هەموو کردەوەکانمان دەسکردن و هیچیان لە بنەڕەتدا هی ئێمە نین و تەنها بە هۆی خۆگونجاندن لەگەڵ کۆمەڵگا و تاکەکانی دیکە ئەنجامیان ئەدەین. داب و نەریت فۆرمی دیاریکراوی خۆی هەیە و "سەردەم "یش یاسای خۆی هەیە و ئینسانیش ناچارە هەموویان رەچاوبکات و هیچ کاتیش بە شێوەیەکی راستەقینە چالاکییە واقعییەکانی خۆی نەنوێنێت. ئینسان ئیدی ناوێرێ خۆی بە تەواوەتی ـ وەك چۆن هەیە ــ بنوێنێ، بەڵکوو بەردەوام و بە شێوەیەکی رووکەشانە خۆی لە شتە حەرامەکان بەدوور ئەگرێت.

رۆسۆ لێبڕاوانە ئەیوت کە سەرکوت کردنی تاکەکان و نامۆ بوونی ئینسان بەخۆی، جێ‌گوڕکێ کردنی پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی لێ ئەکەوێتەوە. رۆسۆ بەتەنزەوە دەیگوت:

ئەم متمانە پێ‌نەکردنانە، نەفس نزمی و پەستی‌گەلێکی زۆریان لێ دەکەوێتەوە. هاوڕێیەتی و رێزگرتنی راستەقینە و هەروەها "باوەڕ بەخۆ بوون" بە تەواوەتی لەناو خەڵکدا لەناوچوە. ئێرەیی پێ‌بردن، بەدگومانی، ترس، بێ‌ئیحساسی، خۆخواردنەوە، نەفرەت و

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تەڵەکەبازی لە ژێر پەردەی فێڵبازانەی ئەدەبدا و هەروەها خۆپەرستنی دلۆڤانانــە و موئەدەبانــە ـــ کــە لەراســتیدا ئینــسان قەرزداریانــە ـــ سەرتاپای کۆمەڵگای تەنیوەتەوە. لە سایەی رووناکی و رێبەرایـەتی ئـەم سەردەمەدا، ئێمە ئیدی لە کاتی سوێندخواردنەکانماندا، هـەر لـە خـۆوە نــاوی "خــوا" بــەکار نــاهێنین، بەڵــکوو بــە هــۆی کــردەوە کــوفر ئامێزەکانمانەوە سووکایەتی پێدەکەین و واشمان لێهاتووە کە ئەوانە بە سووکایەتی پێکردن لە قەڵەم نـادەین. بووینەتـە ئینـسانگـەلێکی هێنـدە خاکـەڕا کـە سـەبارەت بەخەسـڵەتەکانی خۆمـان هـیچ قـسەیەك ناکـەین بەڵام زۆر بوێرانە سووکایەتی بە خەسڵەتەکانی ئەوانیتر دەکەین.

هەموو ئەوشتانەی کە رۆسۆ لەکۆمەڵگاکەیدا بە بێبەنـدوباری ئاکــاری لــە قەڵــەمی ئــەدا، لــە رووی سیاســی و حکوومەتییــەوە چوارچێوەیەکی دیاریکراو و ئاشکرایان هەبوو. بێبەنـدوباری ئاکاری و فەسادی سیاسـی شـانبـەشانیـیەك گەشـەیان دەکـرد. رۆسـۆ تـێگەیـشتنی خۆی سەبارەت بە فەسادی سیاسی لە یەکێك لە کتێبـە بەناوبانگەکانیـدا دەربڕیوە ئەو لە کتێبەکەیدا بە ناوی "وتارێك سەبارەت بە سەرچاوەی نایەکسانی" دەڵێ:

نایەکسانییە ئاکارییـەکان، کـە بـە هـۆی یاسـا دارێژراوەکانــەوە مۆڵــەتیان پــێ ئــەدرێت، هــەرکات لەگــەڵ نابەرابــەری جەســتەیی و سروشتیدا گونجاو نەبن، لەگەڵ مافەسرووشتییەکانیـشدا دژایـەتی پەیـدا دەکەن و یەك ناگرنەوە، ئەم دژایەتییـە بەشـێوەیەکی یـەگجار گـرینگ و

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

چارەنووس‌ساز، فێری ئەوەمان دەکا کە چۆن بیر لەو نابەرابەرییانە بکەینەوە کە بەسەر هەموو کۆمەڵگا شارستانییەکاندا زاڵن. یاسا سرووشتییەکان، بە هەر شێوەیەك لێك بدرێتەوە، دژایەتییان هەیە لەگەڵ ئەم حەقیقەتانەکە، منالان بەسەر بەسالاچوەکاندا حکوومەت بکەن، بێ عەقلەکان بەسەر عاقلەکاندا حکوومەت بکەن و کەمینەیەکی زاڵ، سامانە گەورەکان قووت بدات، لە کاتێکدا کە زۆرینەیەکی برسی، موحتاجی سەرەتاییترین پێداویستییەکانی ژیان بێت.

تیۆرەکانی هزرمەندانی وەك برێك و مارکس و رۆسۆ، ئەوەمان بۆ دەرئەخەن کە رەنگەبێنەزمییە سیاسییەکان، لە تێکدانی ئاسایشی جەستەییشی تێبپەڕێنن و مەترسی لەوە زیاتریشیان لێ بکەوێتەوە. تەنانەت رەنگە رەهەندە ئالۆزونادیارەکانی سیستمی ئاکاریش بگرێتەوە. سیستمە سیاسییە ستەمگەرو سەرکوت کەرەکان هەمیشە لە بەردەم مەترسیدان، چوونکە هەموو کاتێك ئەگەری ئەوە لە ئارادایە کە مەشرووعییەتی خۆیان لەدەست بدەن. لەوانەیە ئەو کۆمەڵگایانەی کە دەتوانن بەسەرکەوتنێکی تەواوەوە یاساو نەزم بەرقەراربکەن، لە هەمان کاتیشدا بتوانن پەرە بدەن بەو "لادان"ە ئاکاری و کۆمەڵایەتییانەی کە ژیانی هاووڵاتیان دەخەنە بەردەم مەترسی فەوتانو نەمانەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەفلاتوون و قەیرانی دادپەروەری ئەسینایی

یەکێك لە باشترین تەقەلاکانی تیۆرسیەنێك بۆ رۆشنگەری لە بواری بێنەزمی ئاکاریدا، لەڕاستیدا بە کۆنترین نموونەش لە قەڵەم دەدرێ. ئەفلاتوون کە بەگشتی بە بناغەدانەری تیۆرە سیاسییەکان لە رۆژئاوادا دەناسرێت، یەکێك لە نامیلکەکانی بۆ ئەو مەبەستە نووسیوە کە تێگەییشتنەکانی خۆی سەبارەت بە گومڕایی ئاکاری کۆمەڵگاکەی پیشان بدات.

بە بیروڕای ئەفلاتوون، تێكشکانی دەوڵەتەشاری ئەسینا، بە هۆی تراژێدیای ژیانێکی راستەقینەوە زیاتر ئاشکرا بوو. مەبەستیشی لەو قسەیە، دادگایی کردن و لە سێدارەدانی سوقرات بوو. پیاوێك کە بەڕای ئەفلاتوون و زۆربەی هزرمەندانیش، یەکێك لە عاقڵترین و باشترین پیاوەکانی سەرڕووی زەوی بوو، کەچی حوکمڕانانی ئەسینا دەسگیریان کرد و پاش دادگایی کردنیشی سەرەنجام حوکمی مەرگیان بۆدەرکرد.

بەڕای ئەفلاتوون، دادگایی کردنی سوقرات لە راستیدا دادگایی کردنی کۆمەڵگای ئەسینا بوو. کاتێك کە ئەسینا سەبارەت بە چارەنووسی سوقرات بڕیاری ئەدا، لە ڕاستیدا سەبارەت بە خۆی بڕیاری دەرئەکرد، یان دەتوانین بڵێین تۆسقالێك لە "رۆح"ی خۆی پیشان ئەدا. خەڵکی ئەسینا لەمبارەوە، بەمجۆرە بڕیاریان دەرکرد کە، یان سیستمی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سیاسی شارەکەیان شوێنێکی باشە بۆ ئەو هاووڵاتییە عاقڵ و دیندارە، یان ئەسینا ناتوانێت شێوەی ژیانی سوقرات تەحەمول بکات. کاتێکیش کە دادگای ئەسینا (کە پێکهاتبوو لە ٥٠٠ هاووڵاتی ئەسینایی) حوکمی مەرگی بۆ سوقرات دەرکرد، لە ڕاستیدا حوکمی مەرگی خۆی دەرکرد.

هەرلەبەرئەوە بوو کە ئەفلاتوون بۆ پیشاندانی بێنەزمی کۆمەڵگای ئەسینا، تراژێدیای ژیان و دادگایی کردنی سوقراتی لە شێوەی شانۆیەکی ئەدەبیدا خستەڕوو. ئەو لەنامیلکەی "**خیتابە دیفاعییەکەی سوقرات**" دا، ئیستدلالە حقۆقییەکانی سوقراتی بە جوانترین شێوە پیشان داو تیایدا کۆمەڵگای ئەسینای بە تاوانبار لە قەڵەم دا.

خیتابە دیفاعییەکەی سوقرات، بە شێوەی تەنزێکی ڕێکوپێك نووسراوە هەر قۆناغێکی دادگایی کردنە کە دوو ڕەهەندی هەیە. لە ڕەهەندە سادەکەیدا، ئەسینا سوقرات دادگایی دەکاو حوکمی مەرگیشی بەسەرا ئەدا. بەڵام لە ڕەهەندێکی پڕ ناوەڕۆکتر و قووڵتردا، سیستمی ئاکاری جیهان ــ کە رۆحی سوقرات، جیلوەیەکی ئەو رۆحەیە ــ دەس ئەکات بە دادگایی کردنی ئەسینا و وەك شارێکی پڕ لە فەساد و خراپکاری دەیبینێ.

لە بەشی یەکەمی نامیلکەکەدا ئەسینایییەکان، سوقرات بە "بێدینی" و "گومڕاکردنی لاوان" تاوانبار دەکەن. سوقرات بەمجۆرە وەڵامیان ئەدایەوە کە ئەسینا لەبەرئەوە تاوانباری دەکا کە تەحەمولی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

حەقیقـەتی نییـە؛ حەقیقـەتێك کـە سـوقرات هـەموو ژیـانی خـۆی لـە پێناوی بەدەست هێنانیدا تەرخان کردووە. ماوەیەکی زۆر بەرلە دادگایی کردنـی سـوقرات، "هـاتف"ی کەنێـسەی "دۆلفـی" وتبـووی کـە سـوقرات عاقڵترین کەسە. سوقرات کە پێـشتر دەرکـی بـە نـەزانینی خـۆی کردبـوو، تووشـی سەرسـوورِمانێکی زۆربووبـوو کـە داخـۆ مەبەسـتی "هـاتف" لـەو قـسەیە چـی بـووە!؟ بـەڵام بـە لێکۆڵینەوەیـەکی زۆر بـەو دەرەنجامـە گەییشتبوو کەمەبەستی هاتف لەوەی کە ئەوی وەك نموونە هێناوەتـەوە، ئەوە بووە کە "زاناترین ئینسان ئەو کەسەیە کە وەك سوقرات بزانێ کە هیچ نازانێ".

سـوقرات ئـەیوت؛ هـەر لەبـەر ئـەو مەسـەلەیە بـەناو شـاری ئەسینادا دەگەڕام و تووشـی هەرکەسێك ببوومایـە کـە بـە کەسێکی زانـا دەهاتــە بەرچــاو، دەســم بــە تاقیکردنــەوەی ئــەکرد. بــەڵام پــاش لێکۆڵینەوەیەکی زۆر بەو دەرەنجامـە ئەگەیـشتم کـە زانـا نییـە و منـیش لەبـەرخاتری ئـەوە کـە فـەرمانی خـوا جـێبـەجێ بکـەم، بـە خـودی ئـەو کەسەشم ئەسەلماند کە زانا نییە. سـوقرات پێـی لەسـەر ئـەوە دائـەگرت کـە بـە ئەنجامـدانی کـارێکی لـەو جـۆرە، لـە ڕاسـتیدا هـەم خزمـەتی "بانگەوازی ئیلاهـی" (Daimon)م کـردووە، هـەمیش خزمـەتی خـەڵکی ئەسـینا. سـوقرات بـۆ کۆمەڵـگای ئەسـینا لەمێـشوولەیەك دەچـوو کـە لـە ڕێگەی چزاندنەوە، دەبوە هـۆی بێـدار کردنـەوە و ڕاچڵەکاندنـی خـەڵکی بــە گــشتی و ئەســینایییەکان بــە تایبــەتی. کەواتــە زۆر ئاســاییە کــە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

خزمەتـەکانی ئـەو، لـە نـاو ئـەو کەسـانەدا کـە توانـای تەحـەمول کردنـی حەقیقەتیان نییە، هیچ خۆشەویستییەك دروست ناكات. سـوقرات دەڵـێ بە بیروڕای من ئەوان هەرگیز دان بـەو مەسـەلەدا نـانێن کـە مـن، ئـەوان بەو جۆرە دەخەمـە بەرچاو کەهـەن [حەقیقـەتی بـوونی خۆیـان پیـشان ئـەدەم] و ئـەوەش دەسەلـمێنم کـە سـەرەڕای ئـەوەی کـە ئیدیعادەکـەن هەموو شتێك دەزانن، بە پێچەوانەوە هیچ نازانن.

سـوقرات بـۆ ئـەوەی کـە بـە تـەواوەتی تاوانبـار بـوونی خـۆی بـسەلـمێنێت، بانگەشـەی ئـەوەی دەکـرد کـە لەبەرئـەوە خـۆی تێکـەڵی سیاسەتی ئەسینا نەکردووە کە لایەنگری حەقیقەت بووە. سیاسـەت بـەو شێوەیەی کە لە شاری ئەسینادا بەڕێوە دەچوو بـەهیچ شـێوەیەك لەگـەڵ حەقیقەتدا یەکیان نەدەگرتەوە. هـەر بـەو هۆیەشـەوە بـوو کـە سـوقرات دژایـەتی سیاسـەتی ئەسـینای دەکـرد. ئـەوەش لـە کاتێکدا بـوو کـە هـیچ ئینسانێکی حەقیقەتخواز نەیئەتوانی لە دەست سیاسەتی ئەسـیناوە بـە سلامەت رزگار بێت و گیان دەرباز بکات.

سـوقرات ئـەیوت؛ ئـەی خـەڵکی ئەسـینا ئێـوە بـاش دەزانـن کـە ئەگەر مـن لـە کاروبـارە دەوڵەتییەکانـدا بەشـداریم بکردایـە، لـە مێـژبوو تیاچووبووم، بـە بـێ ئـەوەی کـە هـیچ قـازانجێکم بۆخـۆم، یـان بـۆ ئێـوە هەبووبێت. ئەی خەڵکی ئەسینا من حەقیقەتەکان ئەڵێم! لێم زیزمەبن! کەسێك کە دژایەتی زۆرینـەی خـەڵك بکـات و شـەرافەتمەندانە رێگـە لـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەنجامدانی کارگەلی ناحەق و نایاسایی لە ئەسینا، یان هەر شوێنێکی‌تر بگرێت، حەتمەن گیانی خۆی لەدەس ئەدات.

پاش ئەم دیفاعە جەنجاڵئامێزە، سوقرات بە تاوانبار ناسرا. بە پێی رێورەسمەکانی ئەو سەردەمەی ئەسینا، ئەو دەیتوانی یان حوکمی دادگا پەسەند بکا، یان داوای سزادانێکی تر بکات. وەهەر لەم قۆناغەدا دژایەتی راستەقینەی نێوان حەقیقەت ــ کە سوقرات نموونەیەتی ـــ و فەسادی ئەسینا درێژە پەیدا ئەکا.

سوقرات لای‌خۆی بەمجۆرە بیری ئەکردەوە کە ئەگەر بڕیارە بە شێوەیەکی دادپەروەرانە سزابدرێت، دەبێ لیاقەتی ئەو سزادانەی هەبێت و لەبەر ئەوەش کە خزمەتی ئەسینای کردووە، ئەبێ سزادانەکەش، باش و گونجاوبێت. هەر بۆیە پاش بیستنی حوکمی لە سێدارەدان لە لایەن "دادوەر"ەوە، پێشنیاری کرد کە بۆ قەرەبوو کردنەوەی ئەو پیاوەتییەی دادوەرەکە، لەیەکێك لە گەورەترین هۆڵەکانی شاردا میوانییەك تەرتیب بکەن. ئەمە شانازییەك بوو کە بەو قارەمانانەیان دەبەخشی کە لە یارییەکانی ئۆلەمپیکدا سەرکەوتنیان بەدەست بهێنایە. پێشنیارەکەی سوقرات سەرەتاو بە رواڵەت بەشتێکی گاڵتەجاڕی دەهاتەبەرچاو، بەلام لە راستیدا تەواو پڕماناو بایەخداربوو. لەگەڵ ئەوەشدا وەلامێکی گونجاوو بەجێ بوو. سوقرات ئەیوت؛ کاتێك باوەڕم بەوە هەیە کە کارێکی ناحەقم نەکردووە، چۆن

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەتوانم لە دژی خۆم قسەبکەم و بەبێ ئەوەی کە تووشی هیچ تاوانێك بووبم، بۆ خۆم پێشنیاری سزادان بکەم؟ بۆ چی ئەبێ کارێکی وابکەم!؟

لیژنەی داوەرانی ئەسینا (هیأت منصفه) کە پێكهاتبوو لە ٥٠٠ کەس، سەرەنجام سوقراتی بە مەرگ تاوانبار کرد. ئەفلاتوون جارێکیتریش بە ئاشکرا ئەوە پیشان ئەدا کە مەحکووم بوونی سوقرات، لە راستیدا مەحکووم بوونی شاری ئەسینایە. ئەسینا بە راگەیاندنی لە سێدارەدانی سوقرات، لە راستیدا تێکشکانی ئاکاری خۆی راگەیاند. سوقرات لە نامیلکەکەی خۆیدا ئاماژە بەم مەسەلە ئەکات و ئەڵێ: "بەڵام ئەی هاوڕێیان! نەترسان لە مەرگ کارێکی سەخت نییە. رزگار بوون لە "شەڕ" زۆر لەوە دژوارترە، چوونکە شەڕ لە مەرگ زیرەکتر و زرنگترە. ئێستا کە من پیر و ناتەوان بوومە، رووبەڕووی مەرگ دەبمەوە، بەڵام نەیارەکانم بە هەموو زرنگییانەوە، کەوتوونەتە داوی بەڵاو نەهامەتێکی یەگجار گەورەتر و کوشندەترەوە، واتە "شەڕ". لە کۆتایی ئەم دادگایی کردنەدا من بە هۆی دەنگەکانی ئێوەوە بەمەرگ مەحکووم کرام، بەڵام "حەق و حەقیقەت" زوڵم و ستەمەکانی ئەوانی لەقاو دا. کەواتەهەردوولامان تەسلیمی ئەو قەدەرە بووینە. رەنگە شتی وا هەر دەبوایە رووی بدایەو [واتەچارە نووسمان وابووە] پێم وایە بە حەقی خۆمان گەییشتووین.

دەتوانین بڵێین کە تیۆرە سیاسییەکانی ئەفلاتوون بە یەکێك لەم زەمینانەی خوارەوە دەست پێدەکەن ــواتەبونیادە فەلسەفییەکانیان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لەسەر یەکێك لەم زەمینانەدا دامەزراوە ــ ئەو تیۆرانە پشتیان بە جیهان ناسی و مەعریفەناسی، یان بە ئینسان ناسی فەلسەفییەوە بەستووە (واتە روانگەی ئەو سەبارەت بە سروشتی ئینسان). گریمانە بونیادی و فەلسەفییەکانی ئەو، پێوەندییان بەیەکەوە هەیە. بەڵام لە راستیدا تیۆرە سیاسییەکانی ئەفلاتوون ــ واتەبونیادی لۆژیکە پراکتیکییەکەی ــ لە نامیلکەی "**خیتابە دیفاعییەکەی سوقرات**"ەوە دەس پێدەکەن. مەبەستی ئەفلاتوون لە ڕاڤەکردنی نەزمی سیاسی، ئەوە بوو کە هەستی بە تەناقوزێکی گەورە کردبوو لە نێوان "نەزمی دەوڵەتەشاری ئەسینا" و "نەزمی راستەقینە و تەعادولی و دادپەروەری و یەکپارچەبوون ــ کە رۆحی سوقرات یەکێك لە نموونەکانیەتی ــ". ئەم مەسەلەیە تەواو وەڕەزی کردبوو و مێشکی پێوە سەرقاڵ دەبوو. ئەفلاتوون بە هۆی بینینی بێنەزمی ئەسیناوە کە لە **نامیلکەی خیتابە دیفاعییەکەی سوقرات** دا روونی کردۆتەوە، ناچار بوو کە وەڵامی پرسیارە سەرەکییەکانی کتێبی "**کۆمار**" بداتەوە": دادپەروەری چییە؟ کۆمەڵگای بەختەوەر کامەیە؟ لە خوارترین پلەدا، کام سیستمی سیاسییە کە باشترین هاووڵاتی خۆی لە سێدارە نادا؛ وەك ئەسینا کە سوقراتی لە ناو برد؟ وە لە باڵاترین پلەدا، کام سیستمی سیاسی، نیشتمانی راستەقینەی خەڵکانی چاکە؟

بە کورتی، ئەفلاتوون وەك زۆربەی تیۆرسیەنە سیاسییەکان، لێکۆڵینەوەکانی خۆی بە "بینینی بێنەزمی" لە کۆمەڵگای سیاسیدا

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دەس پێدەکا. بینینی "ناڕاستییەکان" کێشەی فکری ئەورووژێنێت و دەس ئەخاتەسەر ئەو کێشە و گرفتانەی کە پێویستیان بە روون کردنەوە هەیە. لەگەڵ ئەوەشدا بینینی بێنەزمییەکان ئینسان هان ئەدا بە دوای دۆزینەوەی رێگەچارەدا بگەڕێت. بینینی بێ نەزمی هەم عەقڵ ئەجووڵێنێت و هەم ئیحساس.

هەندێ لە تیۆرسیەنەکان، زیاتر لەوانیتر سەبارەت بە بینینی بێ نەزمی بەڕاشکاوانەتر ئەدوێن. بۆ نموونە ئەفلاتوون بە شێوەیەکی پێچەوانەی میتۆدە باوەکان، لێکۆڵینەوە لە سەر "بینین"ەکانی خۆی ئەکات، چوونکە بینینی بێنەزمی بناغەی یەکێك لە نامیلکەکانێتی. رەنگە هەندێ لە بیرمەندانی دیکە، هۆکاری سەرەکی و هەروەها مەبەستی خۆیان لە راڤەکردنی نەزمی سیاسی، هەرگیز روون نەکەنەوە، یان لە دووتوێی بەشێکی بچووکی نووسینە کەمتر گرینگەکانیاندا بیشارنەوە. بۆ نموونە ئەگەر ئینسان بیەوێت بە باشترین شێوە لە مەبەستی مارکس و تێگەیشتنی ئەو لە بێ نەزمییە سەرەکییەکانی کۆمەڵگاکەی تێبگات، دەبێ بگەڕێتەوە بۆ نووسینە کۆنترەکانی وەك "**دەس نووسە فەلسەفی و ئابوورییەکانی ساڵی ١٨٤٤**". تەنانەت رەنگە ئینسان ناچار بێت کە بارودۆخی "عەینی" و هەروەها دۆخی ژینگەی تیۆرسیەنیش بخوێنێتەوە، بۆ نموونە بەمەبەستی خوێندنەوە لەسەر مەکیاولی، دەبێ لە ئاژاوە و جەنجاڵە سیاسییەکانی ئیتاڵیای سەردەمی ژیانی ئەو تێبگەین.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تەنانەت ئەگەر پێویست بە راڤـەکردن و لێکۆڵێنـەوەش بکات، دەبــێ دەرك بــەو تــێگەیــشتنە ســەرەکییانەش بکــەین کەهانــدەری تیۆرســیەنەکان بوونــە. ئەگــەر تیۆرســیەن دەرکــی بــە مەســەلەیەك نەکردبایە، هەرگیز زەحمەتی نووسینی بە خۆی نەئـەدا. وە ئەگـەر ئـەم مەســەلەیە بــە تــەواوەتی دەرکــی پــێنــەکرێت، لەوانەیــە ئــەو رێگــە چــارەیەش کــە تیــۆرێکی کامــڵ و هەمەلایەنــە ئەخاتــەڕوو، دەرکــی پێنەکرێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وتاری سێهەم

دەس‌نیشانکردنی کێشە

تەنها زەینی ئینسانێکی نائاسایی دەتوانێ دوای بینینی بێنەزمی، ئۆقرە بگرێت. لەوەها حاڵەتێکدا، دڵ و زەینی ئینسانی ئاسایی و تەندروست، هانی ئەدەن زیاتر خۆی بە خوێندنەوەوە سەرقاڵ بکات. "بینین" و هەروەها ویستەکانی زەین، دەبنە هۆی سەرهەڵدانی لێکۆڵینەوەی زیاتر. یەکەم ڕێگەچارەیەك کە لەوەڵامی "کێشەکە لە چیدایە؟" دەخریتەڕوو، سەرلێشێواوییەکی تازە دەورووژێنێ. وەڵامێك کە لە قۆناغی بینینی بێنەزمیدا ئەدرێتەوە، بۆ خۆی دەبێتە هەوێنی دروست بوونی پرسیارگەلێکیتر.

ئەو هەیەجانانەی کە هەر لە سەرەتاوە تیۆرسیەنیان ناچار بە لێکۆڵینەوە کردبوو، هێشتا دەوریان هەیە چوونکە لەو قۆناغەدا هێشتا ڕێگەچارەیەك بۆ چارەسەرکردنی بێنەزمی نەدۆزراوەتەوە. تەنها کێشە سەرەکییەکە دەس نیشان کراوە و هیچیتر. بە تەنها بینینی "ناڕاستییەکان" ڕێنماییەکی ئەوتۆمان ناخاتە بەردەست. ئەو دڵەڕاوکێ ڕاستەقینەیە کە تیۆرسیەنی ناچار بە تێڕامان کردبوو، هێشتا نەسڕاوەتەوە. ئەو دەبێ تا دۆزینەوەی ڕێگەچارەیەك، درێژە بە لێکۆڵینەوەکانی بدات. هێشتا ئەنگیزە فکرییەکانی لێکۆڵینەوەش بە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تـەواوەتی حزووریـان هەیـە. کـاتێ کـە تیۆرسـیەنێك بـارودۆخێکی بـە نالەبار کەوتەبەرچاو، "لۆژیـك"ی بیـنین حـوکم ئـەکات کـە لێکۆڵینـەوە لەسەر دۆخی "بیـنین"یـش بکرێـت. لـەم قۆناغـەدا کـتوپـڕ رووبـەڕووی دوو پرسیار دەبینەوە:

یەکەم؛ئەگـەر بارودۆخەکـە نالـەبارە، هۆکارەکـانی چـین؟ دووهـەم؛ بـارودۆخێکی لـەباری سیاسـی چ تایبەتمەنـدیگـەلێکی هەیـە؟ بەواتایەکیتر، ئەگەر ئەم بارودۆخە "نالەبار"ە، ئەی بارودۆخی "لەبار" کامەیە؟ پرسیاری دووهەمیان لـەوتاری دواییـدا قـسەی لەسـەر دەکرێـت. لەم وتارەدا قسە لەسەر کێشەکان و ئەو رەوتە ئەکەین کە تیۆرسـیەن لـە کاتی دۆزینەوەی هۆکارەکانی بێنەزمیدا رووبەڕوویان دەبێتەوە.

هۆکارەکان و چارەسەرەکان

کێـشە فکرییـەکانی ئـەم قۆناغـە، لـە بنەڕەتـدا هـەمان ئـەو کێشانەن کە لە "خەسارناسـیدا" لـە هـەموو جۆرەکانیـان، دەخرێتـەڕوو. تیۆرسـیەنێك کـە لـە کـارکردی کۆمـەڵگای سیاسـیدا کـەم و کوڕییـەکی بنییـوە، زیـاتر لـە پزیـشکێك ئەچـێت کـە نیـشانەکانی نەخۆشـییەکەی دیبێتەوە. هیچ کام لەم دوانـە [واتـە تیۆرسـیەن و پزیـشك] نـاتوانن لـەم قۆناغەدا بوەسـتن و دەسـتلـەسەردەست دابنیـشن. بـە تـەنها دەسنیـشان کردنـی هۆکارەکـان بـەس نییـە بـەڵکوو ئـەبێ سەرچـاوە سـەرەکییەکانی نەخۆشـــییەکە بدۆزرێنـــەوە. ئەگـــەر قـــەراربێت کێـــشەکە لـــە رووی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تیۆرییەوە بە تەواوەتی دەرکی پێبکرێت و هەروەها لە رووی پراکتیکیشەوە چارەسەر بکرێت، پێویستە هۆکارەکانی مەسەلەکە روون بکرێتەوە. بە کورتی، تیۆرسیەنی سیاسی وەك پزیشکێك رووبەڕووی ئەرکی "دەس‌نیشان کردنی کێشە" بوەتەوە.

تیۆرسیەن لەم قۆناغەی لێکۆڵینەوەدا، ئەبێ رۆڵی "راڤەکار"ێك بگێڕێت. ئەو بەناچار دەبێ قۆناغی پۆلێن کردنی پێوەندی نێوان هۆکار و بەرهۆکارەکانی ئەم دنیا گرژوئالۆزە ببڕێت، چوونکە تا کاتێك کە هۆکارەکانی مەسەلەکە دەس‌نیشان نەکرێن، ناتوانین بە شێوەیەکی راستەقینەش دەرکی بکەین. لە لایەکی تریشەوە. تیۆرسیەن بە بێ‌روون‌کردنەوەی هۆکارە راستەقینەکان، ناتوانێت پێشنیارگەلێکی گونجاو بۆ چارەسەرکردن، یان دامرکاندنی کێشەکە ئاراستە بکات. یەکەم پرسیارێك کە لە سەرەتای قۆناغی دەس نیشان‌کردندا رووبەرووی تیۆرسیەن دەبێتەوە، یەکێك لە گرینگترین بابەتەکانی تیۆرە سیاسییەکانە. ئەو پرسیارەش یەگجار سەختەو وەڵامدانەوەشی کارێکی ئاسان نییە. پرسیارێکە کە قوتابخانە گرنگەکانی ئەندیشەی سیاسی لە یەکدی جیا دەکاتەوە. پرسیارێکە کە ئەگەر وەڵامی بدرێتەوە، بە شێوەیەکی بونیادی رێگەچارە پێشنیار کراوەکانی هەر تیۆرێکی سیاسی بە ئاقارێکی باشدا دەبا.

ئەتوانرێ ئەم پرسیارە گرینگە سەرەتاییە، بە شێوەیەکی تازەتریش بخرێتە ڕوو، بەڵام بە وردی ڕوون بکرێتەوە. پرسیارەکە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەوەیـە: ئایـا ئـەو کێـشە سیاسـییەی کـە خراوەتـەڕوو، ریـشەی سیاسـی هەیە؟ ئایا هۆکارەکانی کێشەکە بەراستی سیاسین، یان نە؟

ئـەم پرسـیارە چـارەنووسسـازە خـۆی دابـەش ئـەبێ بـە دوو پرسـیار، چـوونکە هۆکـاری سیاسـی، هۆکـارێکی "گـشتی"یـە، نـەك "تاکەکەسـی"؛ هـەروەها "دەسـکردە"، نـەك "سرووشـتی". کەواتـەتیۆرسـیەن دەبـێ لـەوە تـێبگـات کـە ئایـا ریـشەی کێـشەکە هـیچ پێوەندییـەکی بـە کۆمەڵـگاوە هەیـە؟ ــ کەواتـە گـشتییە ــیـان تـەنها رەنگدانەوەی زەینی خۆیەتی؟ پاشان، ئەگەر بەودەرەنجامە گەیشت کە کێشەیەکی کۆمەڵایەتییە، ئەبێ ئـەوەش دەس نیـشان بکات کـە ئایـا ئـەو کێشەیە بەرهەمی بارودۆخێکە کە ئینسان بتوانێت بیگۆڕێت ـــ واتـە، هۆکـاری دەسـکرد ـــ یـان هۆکارەکـانی ئەگەڕێتـەوە بـۆ "دیـاردە" سرووشتییەکان؟

لە لاپەڕەکانی دواتردا، بـاس لـەوە دەکـەین کـە بۆچـی قۆنـاغی دەسنیشان کردن قۆناغێکی دژوارە و چۆن دەبێتـە سەرچاوەی جیـاوازی نێوان قوتابخانـە جۆراوجۆرەکـانی تیـۆرە سیاسـییەکان. رەنگـە تـا ئێـستا گرنگایـەتی ئـەم پرسـیارە و پێوەنـدی لەگـەڵ رێگەچـارە کۆتاییـەکانی تیۆرسیەن، روون بووبێتەوە. چوونکە ئەگەر هۆکارەکـانی مەسـەلەکە لـە بنەڕەتـدا سیاسـی نـەبن ـــ واتـە هۆکـاری گـشتی و دەسـکرد نـەبن ـــ رێگەچـارەی مەسـەلەکەش ناتوانێـت سیاسـی بێـت. هەڵبەتـە هەرچـەند هەنـدێ جـار هۆکارەکـانی مەسـەلەکە سیاسـی نـین، بـەڵام پێدەچـێت

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕێگەچارەی سیاسیش زەرووری بێت. بەڵام ڕێگەچارەیەکی لەوجۆرە ناتوانێت چارەسەری مەسەلەکە بکات.

مەسەلە گشتییەکان لە بەرانبەر مەسەلە تاکەکەسییەکاندا

سەرەنج بدەنە مەسەلەی یەکەم؛ واتە کێشەیەك کە لەکاتی دەس نیشان کردنی "سیاسی" بوون، یان سیاسی نەبوونی ریشەی مەسەلەکە ئەخرێتەڕوو: ئایا ئەم کێشەیە مەسەلەیەکی گشتی و کۆمەڵایەتییە، یان تاکەکەسی؟. ئایا کێشەکە دەگەڕێتەوە بۆ باری خراپی سەرجەم کۆمەڵگا، یان مەسەلەیەکی چارەسەرنەکراوی تاکەکەسی‌یە؟ ئایا ریشەی کێشەکە، ئەگەڕێتە بۆ بارودۆخی سیاسی کۆمەڵگا، یان لە ناکۆکییە "عَصَبِي"یەکانەوە سەرچاوەی گرتووە؟ دیارە ئەم پرسیارانە وەڵامگەلێکی جۆراوجۆریشان ئەبێت. ئەگەر کێشەکە، پێوەندی بەسیستمی سیاسییەوە هەبێت، "پەرچەکرداری سیاسی" وەڵامێکی گونجاوە، بەڵام ئەگەر پێوەندی بەتێکچوونی عەسەبی تاکەوە هەبێت، کەواتەئەوە مەسەلەی تاکەکەسی تیۆرسیەنە، نەك بابەتێکی سیاسی. ئەوە تیۆرسیەنە کە ئەبێ واز لەکارەکانی بێنێت و رۆح و ڕەوانی خۆی دەرمان (تداوی) بکات.

داوەری کردن سەبارەت بەم مەسەلە کارێکی سادە نییە. بە هیچ شێوەیەك ناتوانین ئەوە دەسنیشان بکەین کە ئایا مەسەلەیەك

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ریـشەی شەخـسی هەیـە، یـان کۆمەڵایـەتی. چـوونکە تـاك و کۆمەڵـگا پێوەندییـەکی یـەگجار زۆر و هەمەلایەنـەیان لەگـەڵ یەگدیداهەیـە. کۆمەڵـگا بریتییـە لـە سیـستمی پێوەندییـەکانی نێـوان تاکـەکان و، تاکەکانیش بە هۆی "کارلێك کردن"ە کۆمەڵایەتییەکانەوە گەشە ئەکەن. ناشـتوانین بـە ئاسـای سـنوورەکانیان دەس نیـشان بکـەین و هـەروەها ئەوەش دەس نیشان بکەین کە بشێوی، سەرچاوەی تاکەکەسی هەیـە یـان کۆمەڵایـەتی؟ ئـەو شـتەی کـە بـە نموونـەی مەسـەلە شەخـسییەکان و هـەروەها سـەرلێشـێواوییە رۆحییـەکان لـە قەڵـەم ئـەدرێت، رەنگـە لەراسـتیدا بـە هـۆی سەرمەشـقە کۆمەڵایەتییـە نائینـسانی و ئینحرافییەکانـەوە هاتبێتـە ئاراوە. تاکـەکان، تـا رادەیـەکی زۆر شوناسـی خۆیـان لـە رێگـەی وەرگـرتن و بـەدەروونی کردنـی رۆڵـە کۆمەڵایەتییەکانـەوە بـەدەسـت ئـەهێنن و پاشـان بـە هـۆی بینـینی کۆمەڵـگاوە خۆیـان دەناسـن. ئەگـەر رۆڵـە کۆمەڵایەتییـەکان تـژی لەرەهەندگەلی نێگەتیف بن، تێ گەیـشتنی ئینـسانیش لـەخۆی نێگـەتیف ئەبێت. نووسەری رەش‌پێست، جیمز بالدوین، بیرەوەرییەکانی سـەردەمی لاوێتی خۆی بەمجۆرە ئەگێرێتەوە. "هـەوڵ و تەقەلایـەکی زۆریـان ئـەدا تاکوو رەنگی پێستمان پاك بکەنەوە. هێنـدەیان ئەشـۆردین کـە پێـستمان بریقەی ئەدایەوە. پێم وایە کە منالەرەش‌پێستەکان، یان بەلانی کەمەوە ئـەم وەچـەی مـن، زووتـر لـە منـالانی تـر و هـەروەها بـە ئـازارێکی زیاتریـشەوە بـە "سـابوون" ئاشـنابوون. منـالێکی وا، بـەزووترین کـات

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دەرکـی بـەوە دەکـرد کـە ڕەنگـی پێـستی "نـەنگ"ێکـی تاکەکەسـییە. ئەگـەریش ئـەو نەنگـەی قبـووڵ بکردایـە لـە ڕووی ڕۆحییـەوە، ڕەنگـە نەتوانێ باوەڕی بە خۆی هەبێت. ئەگەریش قبووڵی نەکردایـە، ئەبوایـە زیاتر لە پێویست تـووڕە بێـت کـە لـە هـەر دوو حاڵەتـدا کێـشە ڕۆحـی و "دەروونـی"یـەکانی ئـەو، بـە ئاشـکرا بەرهـەمی بـشێوییە سیاسـییەکان بوون.

بۆ نموونەیەکی تر، سـەرەنج بدەنـە پێکهاتـەی ڕۆحـی ئینـسانی هاوچەرخ. ئینسانی هاوچەرخ لە هەندێ کۆمەڵگادا، هەموو ئەو شـتانەی کە ئەریك فرۆم بـە "هەڵوێـست وەرگـرتنی ڕەمـەکی و بـازاری" نـاودێری کردووە، قبـووڵ کـردووە. ئـەریك فـرۆم، بـە هـۆی لـۆژیکێکی هاوچەشـنی لۆژیکەکەی مارکسەوە، قسە لەسەر "بـەخۆنامۆبوون" دەکـا. بـە بـیروڕای ئەو، ئینسانێکی لەوجۆرە لـەوەی کـە خـۆی وەك "کـاڵا" دەبـینێ، هەسـت بەئازارێکی زۆر ئەکات:

حاڵەتـە ئینـسانییەکان وەك هاوڕێیـەتی، خاکـەڕایی و دلۆڤـانی، گۆڕاون بە "کاڵا" و بەرهەمگەلێکی "بەستەبەندی کـراو" کـە لـە بـازاری کەسایەتیدا (شخـصيت) بـە باشـترین نـرخ ئەفرۆشـرێن. ئەگـەر تاکێـك نەتوانێت خۆی بگۆڕێت بـەسـەرمایەیەکی پڕبـەها، هەسـت بـە هەڵـشکان دەکـا. بـەڵام ئەگـەر لـەو کـارەدا سـەرکەوتنی بەدەسـت هێنـا، ئـەوە ئینـسانێکی سـەرکەوتووە. دیـارە ئـەرزش و بـەهای ئینـسانی ئـەمڕۆ، گرێـدراوە بـە هۆکـارە دەرەکییەکانـەوە؛ واتـە داوەری کردنـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

جۆراوجۆرەکانی بازار کە تەواو وەك "کاڵا"یـەك بڕیـاری لەسـەر ئـەدەن. ئەم ئینسانە "بەخۆناموٚیە" کـە هـەڕاج دەکـرێ، دەبـێ بەشـێکی یـەگجار زۆری بەها ئینسانییەکانی خۆی ــ کە تایبەتمەنـدی سـەرەکی ئینـسانن، تەنانەت لە کۆمەڵگا سەرەتاییەکانیشدا ــلە دەس بدات.

لە لایەکی تریشەوە، رەنگە ئـەو مەسـەلانەی کـە بـە ئاشـکرا لـە پێکهاتـەی رۆحـی تـاك، یـان گرووپـەوە سەرچـاوەیان گرتـووە، بـە هەڵـە بەدیاردەگـەلێکی "هــەڵقوڵاوی" دیـاردە کۆمەڵایەتییـەکان لـە قەڵـەم بـدرێن. ئــەوە دیاردەیەکــە کــە رەوانناســان بــە "لــەکۆڵخــستنەوە" (فـر ا فـکني) نـاودێری دەکـەن. بـۆ نموونـە ئـەو کەسـانەی کـە هەمیـشە هەسـت بـەوە دەکـەن کـە هەمیـشە لـە لایـەن کـەس یـان کەسـانێکەوە لـە دژیــان پــیلان ئــەگێڕدرێت، رەنگــە بــۆ نائــەمنی و دڵــەڕاوکێ دەروونییەکانیان بە شێوەیەکی "عەینی" پاساو بهێننەوە. ئەوان هەست بە مەترسی دەکەن کەواتە ئەومەترسییە ئەهێننەوە سەر "پـیلانگێـڕی نێودەوڵەتی قەومی یەهوود" یان پیلانی فاشیستی بنەماڵەی ڕاکفلێـر و بە مەترسییەکی سیاسیشی لە قەڵەم ئەدەن.

بــەمجۆرە مەســەلە رۆحییــەکان لــە رێگــەی پڕۆگرامــەکانی "گواستنەوە" و "جێگـۆڕکێ کـردن"ەوە دەچـنە نـاو دنیـای سیاسـەتەوە. گواستنەوە لە کاتێکدا ئەنجام ئەدرێت کـە ئینـسان لەگـەڵ کەسـێکدا کـە قەت نایناسێت، وا هەڵسوکەوت بکات کە وەك بڵێی دەیناسـێت. زۆربـەی کـات ئـەم حاڵەتـە لـە کاتێکـدا روودەدا کـە ئینـسان ئـەو ئیحـساسەی کـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەرانبەر بنەماڵەی خۆی هەیەتی، بگوێزێتەوە بۆ کەسێکی سێهەم. باشترین نموونەی ئەم مەسەلەیە ئەوەیە کە ئینسان، ڕەواناس، یان مامۆستا، یان قەشە بە باوکی خۆی بزانێت، یان کەسێك کە پلەوپایەیەکی لەسەرتری هەیە، وەك دایك و باوك یان گەورەی بنەماڵە چاوی لێبکات. لەبەر چەندین هۆی ئاشکرا، ئەم حاڵەتە زیاتر سەبارەت بە پیاوانی دەوڵەت ڕوو ئەدات. ڕێزگرتنی لەڕادەبەدەر و هەروەها دوژمنایەتی کردنی لە ڕادەبەدەر کە تەقریبەن بەرانبەر هەموو پیاوە گەورەکانی دەوڵەت ــ بۆ نموونە لە ئەمریکادا بەرانبەر سەرۆك کۆمار ــ ئەنجام دەدرێ، تا ڕادەیەك لە مکانیزمی ڕەواناسییەوە سەرچاوە دەگرێ. تەنانەت ڕەنگە تیرۆریستێکی سیاسی کە حەزی کوشتنی باوکی بەسەرکوتکراوی تیاماوەتەوە، دەس بکاتە جینایەت کردن. [واتە کاتێ کە نەیتوانیوە باوکی خۆی بکوژێت، ئەو جینایەتە بەسەر کەسانیترا ئەنجام ئەدا]. ڕۆحی ناپاکی شەیتانی ڕەنگە دزە بکاتە ناو دنیای سیاسەتەوە.

لە حاڵەتی "جێگۆڕکێ کردن"یشدا، هەندێ لە ئیحساسات و کردەوەکانی بە شێوەیەك جێگۆڕکی پێدەکا کە ڕەنگە دەرەنجامێکی سیاسی لێ بکەوێتەوە. تووڕەبوون لە هاوسەرێکی چەنەبازو بۆڵەبۆڵکەر، یان سەرۆکێکی بەهانەگیر، یان وەڕەز بوون لە شکستەکانی ژیان، زۆربەی کات دەبێتە هۆی ئەوە کە ئینسان بە قیڕاندن، تووڕەبوونی خۆی بەسەر ئەوانیتردا بڕێژێت. ئەم مکانیزمە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

رەوانناسییانە، رۆڵی "**سوپاپی ئتمینان**" دەبینن. ئەڵبەتە تەنها لە کاتێکدا کێشەی سیاسی دروست دەبێت کە بەشێك لە تاکەکانی کۆمەڵگا، یان نەتەوەکانیتر هێرشیان دەکرێتە سەر. لەو حاڵەتەدایە کە کێشە سیاسییەکانی جەنگەکان و خۆپیشاندانە رەگەزییەکان بەهۆی هۆکارە رۆحییەکانەوە سەرهەڵدەدەن، یان ئەو کێشانەی کە لە ئارادان، رووڵەزیاد بوون دەکەن.

کەواتە دەبینین کە تاك و کۆمەڵگا بە تەواوەتی و لە رێگەگەلێکی جۆراوجۆرەوە کاریگەری لەسەر یەکتری دادەنێن. بێنەزمییە کۆمەڵایەتییەکان هەندێ کێشەی رۆحییان لێدەکەوێتەوە و بە پێچەوانەشەوە. بەڵام دۆزینەوەی هۆکارەکان کارێکی ئاسان نییە. تیۆرسیەنی سیاسی. سەرەڕای هەموو کێشە و گرفتەکان دەبێ لەقۆناغی دەسنیشانکردنی هۆکارەکاندا، سەبارەت بە بابەتی ئاڵۆزی هۆکاروبەرهۆکار، داوەرییەکانی بخاتەڕوو.ئەو وەڵامانەی کەلەم قۆناغەدا دەخاتەڕوو، رەنگە بۆ سەرجەم تیۆرەکەی چارەنووسسازبن.

یەکەم ئەرکی تیۆرسیەن ئەوەیە کە دڵنیابێت لەوەی کە ریشەی کێشەکە سیاسییە نەك تاکەکەسی. ئەو دەبێ دڵنیابێ لەوەی کە تێگەیشتنەکانی ئەو لە بێنەزمی، بە تەنها بەرهەمی "لەکۆڵ خستنەوە" یان "گواستنەوە" وەیان "جێ گۆڕکێ کردنی رۆحی" نییە. ناکۆکییە گرینگەکانی ڕاڤە و لێکۆڵینەوە سیاسییەکانی "رەقیب" لێرەوە دەس پێ دەکەن؛ بۆ نموونە سەرەنج بدەنە چەمکی نامۆ بوون کەلە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تیۆرەکانی مارکس و هێگڵدا رۆڵێکی سەرەکی ئەبینێ. لای هێگڵ، نامۆ بوون ـــواتە بەخۆنامۆبوون ـــ دیاردەیەکی جیهانییە. لای هێگڵ لە راستیدا سیاسەت داستانی سەرکەوتنی خوا بەسەر نامۆ بوونی خۆیدا بوو لە مێژوودا. نامۆبوون دیاردەیەکی حەقیقی بوو کە لە "دەرەوە"و لەدنیای "عەینی"دا بوونی هەبوو. لە لایەکی ترەوە هەندێ لە رەخنەگرانی هێگڵ، ئەویان بە "لەکۆڵ خستنەوە"ی رەوانی تاوانبار کردووە. ئەورەخنەگرانە لەو باوەڕەدان کە لە دوایین راڤەکاریدا، وێنا کردنەکەی هێگڵ لە خوایەکی نامۆ، کە هەوڵ ئەدات بە "بێ کۆتایی بوون"، "ئازادی رەها" و "زانابوونی رەها" بگات، لە راستیدا لە کۆڵخستنەوەی حاڵەتە رۆحییەکانی خۆیەتی. ئەوان دەڵێن ئەو شتەی کە هێگڵ بە شڵەژاویێتی سیاسی گشگیرو جیهانی لەقەڵەم ئەدا، لە راستیدا دەگەڕێتەوە بۆ شڵەژاوێتییە بونیادییەکانی رۆحە گرژو ئاڵۆزەکەی خۆی.

پرۆفیسۆر رۆبێرت تاکر کە یەکێکە لەو رەخنەگرانە، لەو باوەڕەدایە کە تەنانەت هەر دوو قوتابییە بەناوبانگەکانی هێگڵ، واتە فیۆرباخ و مارکسیش سەبارەت بە نامۆبوون، هۆکارگەلێکی نادروستیان دەس نیشان کرد. فیۆرباخ نامۆبوونی بەدەرئەنجامی مەزهەب لە قەڵەم ئەدا و ئەیوت" ئینسانەکان وێنا یۆتۆپیاییەکانیان لەناوبوونەوەرێکدا بەناوی "خوا" ئەبیننەوە و هەربۆیە بەخۆیان نامۆدەبن. مارکس پێیوایە نامۆبوون لە سەرمایەدارییەوە سەرچاوەی گرتووە و دەڵێ:

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئینـسان بـە هـۆی پارەپەرەسـتی و دابـەش کردنـی کـارەوە ـــ کـە لـە ئاکامـەکانی سـەرمایەدارییە ـــ هـەم بـەخۆی نـامۆ ئـەبێ و هـەم بـە ئینسانەکانی تریش. بە بیرورای تاکر هەردوو تێگەیشتنەکە نادروستن. لەو رووەوە دەڵێ:

هـەردووکیان بـە هەڵەداچـوون. نـەك تـەنها لـە مەسـێحییەت و سـەرمایەداری خـراپ تـێگەیـشتوون بـەڵکوو تەنانـەت سرووشـتی بەخۆنامۆبوونیـشیان دەرك نـەکردوە. بـەخۆنامۆ بـوون بەرواڵـەت، نەواقعیەتێکی مەزهەبییە، نەواقعیەتێکی ئـابووری، بـەڵام دەکـرێ شـێوە دەربڕینێکی مەزهـەبی، یـان ئـابووری لـەخۆبگرێت، وەك چـۆن دەشـکرێ جەنگ، یان هەر تەقەلایەکی تری ئینـسانی، شـێوە دەربـڕینی سیاسـی لـە خۆبگرێـت. کەواتـە رەنگـە ئینـسانی بـە خـۆ نـامۆبوو بـە تـەواوەتی خوازیاری کۆکردنەوەی سامان بێت و هەر بەم هۆیەشـەوە، رەنگـە ژیـانی ئـابووری، "مەزهـەب"ی پراکتیکـی پارەپەرسـتی و هـەروەها قەڵـەمڕەوی "کـاری نـامۆ" بێـت. بـەڵام نـامۆ بـوونی ئـەم ئینـسانە، بەشـێکە لـە واقعییـەتێکی ئـابووری: نـامۆ بـوون، لـە بنەڕەتـدا بەشـێکی "لاینفـك"ی ژیانی تاکە کەسییە، واتەدیاردەیەکی رۆحی ـ یان وەك ئـەمڕۆ ئـەڵێن ـــ دیاردەیەکی رۆحییە. ئەمە نەخۆشییەکی رۆحییە کە، لەخـودی ئینـسان و ململانـێ کردنـی لەگـەڵ خـۆی و خـوادا و هـەروەها لـەتەقـەلاکانی بـۆ کامڵبوون و "سووپێرمەن" بوونەوە سەرچاوە دگرێ. کەواتە نامۆبوون، خاڵی بەرانبەری لە خۆبـاییبـوون و خۆپەرسـتییە. کەواتـەنـامۆبوون لـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

زاتی ئینساندا نییە. ئینسان بە نامۆیی لە دایك نابێت. بەڵام قابلییەتی نامۆبوونی تیایە. ژمارەی ئەو کەسانەی کە بە خۆیان نامۆن، هەر چەند زیادیش بن، دیسانەوە نامۆبوون هەمیشە مەسەلەیەکی تاکەکەسییە.

مارکس و فیۆرباخ و تاکر، هەر سیانیان دان بە نامۆبوونی مرۆڤدا ئەنێن، بەڵام بە رەوشگەلێکی جۆراوجۆر ریشەی کێشەکە دەس نیشان ئەکەن. راڤەکاری و لێکۆڵینەوە جیاوازەکانی مارکس و تاکر بە تایبەت، زیاتر بابەتەکە روون دەکەنەوە. مارکس نامۆبوون بە کێشەیەکی سیاسی و ئابووری و هەڵقوڵاوی سیستمی سیاسی دەزانێ. لە لایەکیترەوە تاکر نامۆبوون بە کێشەیەکی رۆحی و رەوانی و هەڵقوڵاوی داواکارییە هەرە زۆرەکانی نەفس، لە قەڵەم ئەدات.

دەرەنجامە داڕێژراو و پراکتیکییەکانی ئەم تێگەیشتنە جیاوازانە، بەئاشکرا جیاوازییان لەگەڵ یەکدیدا هەیە. ئەگەر سیستمی ئابووری بوەتە هۆی نامۆ بوون، ئاشکراترین رێگە چارەش گۆڕانی سیستمی کۆمەڵایەتییە. وەك مارکس ئەڵێ؛ تەنها ئامانج، تەفسیرکردنی جیهان نییە، بەڵکوو گۆڕانیەتی. تەنها، گۆڕانی سیستم و هەروەها بڕیار گەلێکی تایبەتی سیاسی، دەتوانن بەسەرکەوتوویی مەسەلەکە چارەسەر بکەن. بەڵام ئەگەر تێگەیشتنەکەی تاکر راست بێت، کەواتە بەرنامە سیاسییەکەی مارکس هیچ پێوەندییەکی بە مەسەلەکەوە نییە. ئەگەر نامۆبوون یەکێك بێت لە کێشە رۆحییە حەتمییەکانی مرۆڤ، ئیدی لەو حاڵەتەدا تەقەلادان بۆ گۆڕانی نەزمی سیاسی هیچ فایدەیەکی نابێتو،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وەکوو ئەوە وایە کەنەخۆشی دڵ بە "لەگەچ کردن" چارەسەربکرێت. لە دیدی تاکرەوە، باشترین ڕێگەچارەگۆڕانی جیهان نییە، بەڵکوو پێڕەویکردنی ڕێنماییەکەی سۆقراتەکە ئەیوت "خۆت بناسە". تێگەیشتنی یەکەم، شۆڕشی لێ دەکەوێتەوە و تێگەیشتنی دووەم، جۆرە پەشیمانییەك و هەروەها چاك کردنی ڕەوتی ژیان.

ئەم جیاوازبوونانەی دەس نیشان کردنی هۆکارەکان، واتە ئایا بێنەزمی کۆمەڵایەتی، هۆکاری سیاسی هەیە، یان هۆکاری تاکەکەسی و ڕەوانی، بوە هۆی سەرهەڵدانی چالاکی سیاسی خوێندکارانی ئەمریکا لە دەیەی ١٩٦٠دا، یەکێك لە قوتابییە توندڕەوو بە ناوبانگەکان، لە تاوانبارکردنی سیستمی سیاسیدا ئەیوت "ئێمە خوێندکاران، ئێوە؛ واتە سیستمی [سیاسی] بە بەرپرسیاری کێشەکانمان دەزانین". هەروەها ئەیوت "ململانێ دەرونییەکان و هەروەها کێشە ڕۆحییەکانی لاوان، بەهۆی تەقەلادانیان بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ ئەو سیستمە دژە ئینسانییەکە ئەرزشە ئینسانییەکان سەرکوت ئەکات، هاتوونەتە ئاراوە". وەڵامی ئەو تاوانبار کردنەش بەم جۆرە درایەوە کە "ئەمانەقسەی قۆڕن! ئێوە ئازارە ڕۆحییە لەڕادەبەدەرەکانتان کە بەشێکە لە پرۆسەی بالْق بوون و کامڵبوونی ڕۆحی، بەسەر ئێمەدا دەشکێنن و بە تاوانی ئێمەی ئەزانن! "ڕەخنەگرێکی تریش دەڵێ "ئەم لاوە توندڕەوانە بالْغ بوونیان گۆڕیوە بەئایدۆلۆژیایەك و لە مەسەلەیەکی ڕۆحی، مەسەلەیەکی سیاسییان دروست کردووە". دیسانەوە دەبینین کە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دەرەنجامــەکانی ئــەم تــێگەیــشتنە جۆراوجۆرانــە، بــە ئاشــکرا لەگــەڵ یەگدیدا فەرقیان هەیە. ئەگەر لێکدانــەوەکانی دەســتەی یەکــەم دروســت بێــت، تــەنها رێگەچــارە "گــۆڕانی سیــستمی سیاســییە"، بــەڵام ئەگــەر لێکدانەوەکانی دەستەی دووهـەم دروست بێـت، وەڵامەکـەی زۆر ئاسـانە، واتە؛ "بالّغ بوون وتەکامولْ!"

بــە پێــی قــسەیەکی عەوامانــە: "ئایــا بــەشــێکە لــە مەســەلەی "بــوون" (وجـود) یـان بەشـێکە لـە رێگەچـارە؟". رەنگـە ئیـدی تـا ئێـرە ئەوەمان بۆ روون بووبێتەوە کە ئەم مەسەلە بەوەگرێدراوە کە چۆن لـە کێشەکە بڕوانین؟ ئەم داوەری کردنـە گـرینگ و فریودەرانـە، یـەکێك لـە قۆناغە چارەنووسسازەکانی لێکۆڵینەوە لە سەرتیۆرە سیاسییەکانە.

هۆکارە سروشتییەکان لە بەرانبەر هۆ کارە دەسکردەکاندا

یەکێکتر لـە کێـشەکانی قۆنـاغی دەسنیـشانکردنـی هۆکارەکـان (کە تا رادەیەك تیکراریشە) پێوەنـدی بـەو دووهـەمین پرسـیارەوە هەیـە کە پێشتر خرایەڕوو: ئایا سەرچاوەی بێنـەزمی، هۆکـارە سروشـتییەکانن یـــان هۆکـــارە دســـتکردەکانی مـــرۆڤ؟ ئایـــا کێـــشەکە لـــە هۆکـــارە سروشـتییەکانەوە سەرچـاوەی گرتـووە، کـە لـەو حاڵەتـەدا مـرۆڤ ناچـارە ژیانی خۆی لەگەڵدا بگونجێنێـت؟ یـان کێـشەکە، لـەو مەسـەلانەی ژیانـە، کــە لــە خــودی مرۆڤــەوە سەرچــاوەی گرتــووە و هــەر بۆیــە دەتــوانێ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

چاکسازییان تیابکات و بیانگۆڕێت؟ ئایا هۆکارەکان و هەروەها نارەزاییە ئینسانی و کۆمەڵایەتییەکان بەشێکن لە سروشتی شتومەکەکان؟ یان بەشێکن لەو هۆکارە ژینگەییانەی کە مرۆڤ دەتوانێ کۆنترۆڵیشیان بکات؟

ئەو نیایشە بەناوبانگەی کە بەهی "راینهۆڵدنیبۆر"ی لە قەڵەم ئەدەن، بۆ ئەم قۆناغەی لێکۆڵینەوەکانی تیۆرسیەنەکان، تەواو گونجاوو بەجێگەیە: خوایە، ئەو ئازایەتییەم پێ ببەخشە کە بتوانم هەموو ئەوشتانەی کە لەبەر دەستم دان بگۆڕم. ئەو سەبرەشم پێببەخشە کە ئەگەر نەمتوانی ئەوشتانە بگۆڕم. هەر هیچ نەبێ ئەو وەزعە تەحەمول بکەم، حیکمەتیشم پێببەخشە تا بتوانم جیاوازی ئەو دوانە دەرك بکەم. ئەوەی سێهەمیان [واتە حیکمەت] بۆ تیۆرسیەنەکان شتێکی ئێجگار پێویستە. تیۆرسیەن نابێ زیاد لە پێویست ئازایەتی لە خۆی پیشان بدات. هۆبس کە بە هۆی ترسانی دایکی لە هێرشی "ئارمادای ئیسپانیا". بەر لە "نۆمانگان" لەدایك بووبوو، ئەوەی قبووڵ بوو کە "ترس" یەکێکە لە هاوڕێ هەمیشەییەکانی" تیۆرسیەن نابێ هێندەش سەبوورو سینگ فراوان بێت: ژمارەیەکی زۆری تیۆرسیەنەکان بە حەزو تاسەیەکی زۆرەوە خوازیاری گۆڕان و گۆڕانکاری بوونە. بەڵام ئەو تیۆرسیەنەی کە ئیدیعا دەکا لە "چەند" و "چون"ی هەلومەرجە سیاسییەکانی مرۆڤ بە ئاگایە، ئەبێ "حیکمەتی ناسینی جیاوازییەکانی" نێوان ئەو کێشە سیاسییانەی کە قابیلی چارەسەرکردنن و هەروەها ئەوانەش کە بەشێکن لە چارەنووسی مرۆڤ، هەبێت [واتە دەبێ توانای

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ناسینی ئەو جیاوازییانەی هەبێت]. ئەگەر تیۆرسیەن لەم قۆناغەی لێکۆڵینەوەدا بەهەڵەدا بچێت، لە جیاتی ئەوەی کە لە کێشە سیاسییەکان کەم بکاتەوە، بە پێچەوانەوە زیاتریان ئەکات. لە لایەکی تریشەوە، ئەگەر هەندێ لەو کێشانەکە قابیلی چارەسەرکردن نین، بە هەڵە دەس‌نیشان بکات پێڕەوانی تیۆرەکەی خۆی تووشی سەرلێشێواوی کردووە و هیچیشیان دەس ناکەوێت. خیاڵەکانی ئەو، هەندێ حەماقەتی سیاسییان لێ دەکەوێتەوە. پێڕەوانی ئەو، لە "کانووت"ی پاشا دەچن کە رۆژێکیان لە قەراخ دەریادا، فەرمانی راگرتنی "مەد" (هەڵکشان)ی دەکرد. کانووت لە ئاوی دەریاکەدا غەرق بوو، بەڵام ئەو حەماقەتە سیاسییانەی کە بە هۆی هەندێ "دەس نیشان کردنی لەو جۆرە"وە، سەرهەڵ ئەدەن، رەنگە هەموو خەڵك بەرەو نابوودی بکێشێت.

لە لایەکی ترەوە، ئەو راڤەو لێکۆڵینەوەیە کە بە هەڵە وای لە قەڵەم ئەدا کە "شەڕە رەسەنەکان" قابیلی چارەسەکردن نین، زیانگەلێکی زۆری لێ‌دەکەوێتەوە. تیۆرسیەن‌گەلێك کە مەسەلە ئاساییەکان [واتە ئەو مەسەلانەی کە بەهۆی هەڵس وکەوتە کۆمەڵایەتییەکانەوە قابیلی چارەسەرکردنن] بە کێشەگەلێکی سروشتی و "لە دەرەوەی دەسڕەسی ئینسان" لە قەڵەم ئەدەن، ئینسان تووشی گیروگرفت گەلێك دەکەن کە هیچ زەروورەتێکیان نییە. ئەوان بە نائومێدی و دڵساردییەوە قسە لەسەر ریفۆرمە گونجاوو دڵخوازەکان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەکەن و ئەگەر گوێ لە قسەکانیان بگیردرێت رەنگە رووبەڕووی زەرەرو زیانێکی زۆر ببینەوە.

بەگشتی تیۆرسیەنە سیاسییە مەحافیزەکارەکان زۆربەی کات نارەزاییە ئینسانییەکان بە هەڵقوڵاوی هۆکارگەلی سرووشتی دەزانن وەك لەکەم و کوڕیگەلی سیاسی. رەنگە ئەم قسەیە ئەگەر بە شێوەیەکی پێچەوانەی ئەو رستەیەی سەرەوە دەربیڕدرێت، باشتر مەبەستەکە بگەینێت. تیۆرسیەنێك کە سەرچاوەی هۆکارە گرینگەکانی نارەزاییە ئینسانییەکان ئەگەڕێنێتەوە بۆ هۆکارە سروشتییەکان، رەنگە جیهانبینییەکی سیاسی مەحافیزەکارانەتری هەبێت لەو کەسەی کە دیاردە کۆمەڵایەتییەکان، بە هۆکاری سەرەکی کێشەکان لە قەڵەم ئەدات. ئەمە پێوەندییەکی تەواو لۆژیکییە. چوونکە ئەگەر خەڵك وەڕەزبێت بە دەست ئەو دیاردانەی کە لە دەرەوەی ئیرادەی مرۆڤ دان، بەختەوەر کردنیان لە رێگەی سیاسەتەوە کارێکی عاقڵانە نییە. هەڵبەتە ئەگەر کەم و کوڕییە سیاسییەکان خەڵك ئازار بدەن، هەڵگرتنی هەندێ هەنگاو لە بواری سیاسەتدا کارێکی باشە بۆ رزگار کردنیان لەو ئازارانە. بە واتایەکیتر هەموو مەحافیزەکارێکی عاقڵ لەگەڵ "پیتر بێرگر"دا هاوبیروڕایە. ئەو ئەڵێ: مرۆڤ لەبەر چەندین هۆی جۆراوجۆر لە رەنج و ئازاردایە. زۆربەی ئەو هۆکارانە، بەهۆی رێگەچارەسیاسییەکانەوە چارەسەر نابن. یەکێك لەکەموکوڕییە هەرە گەورەکانی سەردەمی هاوچەرخ، واتە سەردەمی "پان پولیتیکالیزم" تێنەگەیشتنی مرۆڤە لەم

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مەسەلەیە. ئەم تێنەگەیشتنە لە دواهەمین راڤەکاریدا، ئەوە دەگەینێ کە ئینسان پارێز ئەکات (وە لەوانەیە پارێزێکی ئاگایانە) لە قبوولّ کردنی ئەو واقعییەتە کە هەر ئەبێ رۆژێك بمرێت.

خاڵی بەرانبەری ئەو مەسەلەیەش، دەس نیشانکردنێکی سەرەکییە کە "سیستم" تاوانبار دەکا. "ریچارد نۆهاوس" بیروڕایەکی پێچەوانەی "برگر"ی هەیە: ئەو ئەڵێ: هەموو ئەم کێشانە، دەرەنجامی گەندەڵییەکی بنەڕەتین.... مەسەلەکە لێرەدایە کە خراپەکردن بەشێکی "ذاتي" شێوە ژیانی ئەمریکییە، نەك بەشێکی "عارضي"....کەواتەسیستم دەبێ بگۆڕدرێت.

هەر بە پێی ئەم رەوشی دەسنیشان کردنە، "رادیکاڵەکانیش" تاوانی کێشە تاکەکەسییەکان دەخەنە ئەستۆی هۆکارە کۆمەڵایەتییەکان. لە راستیدا دەس نیشان کردنەکەی رادیکاڵەکان، جیاوازی نێوان تاك و کۆمەڵگا ئەگەینێتە کەمترین ئاستی خۆی بۆ نموونە هێربێرت مارکۆزە دەڵێ: سنوورە پەسەندکراوەکانی نێوان رەوانشناسی و فەلسەفەی سیاسی و کۆمەڵایەتی، بە هۆی بارودۆخی ئینسانی هاوچەرخەوە، ماناو ئەرزشی خۆیان لە دەست داوە.

هەر لەبەرئەوەشە کە رەنگە کێشە رۆحییەکان بە نموونە گەلێکی بشێوییە بونیادییە سیاسییەکان لە قەڵەم بدرێن: کەواتە کێشە رۆحییەکان ئەگۆڕدرێن بەکەموکورِیگەلێکی سیاسی. بێ نەزمی تاکەکەسی، زیاتر لە جاران کەموکوڕییە گشتی و کۆمەڵایەتییەکان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەخاتەڕوو و چارەسەرکردنی بێنەزمی تاکەکەسی، زیاتر لە جاران بە شێوەیەکی راستەوخۆ بە چارەسەرکردنی گشتی بێنەزمی سیاسییەوە وابەستە ئەبێت.

بە پێی ئەم لێکدانەوەیە، کاتێ کە خەڵك نازانن کە هۆی کێشەکانیان لە بنەڕەتدا سیاسییە، ئەم نائاگاییە، لە کەمتەرخەمی کردنی زەینی ناخودئاگایانەوە سەرچاوە دەگرێت. لە راستیدا رەنگە ئەم دیاردەیە نموونەیەکی "شتوشۆری مێشك" بێت لە لایەن سیستمی سیاسییەوە. بۆ نموونە مایکل لیرنێر، کە سۆسیالیستێکی ئەمریکییە، دەڵێ:

ئەوە بە خەڵکی ئەمریکا تەڵقین دەکرێ کە کێشەکانیان ریشەی کۆمەڵایەتییان نییە، بەڵکوو تاکەکەسین و رەنگدانەوەی کێشە رۆحییەکانی خۆیانن. هەروەها فێری ئەوەکراون کە کاتێك لە ژیانیاندا کێشەیەك هاتە ئاراوە، دەبێ بە هۆی رێگەچارە کۆنە مەزهەبییەکانەوە، وەیان لەرێگەی راڤەکاری و شیکاری رۆحی و هەروەها رەوشە سادە بەکۆمەڵەکانەوە، خوێندنەوە لەسەر دەروونی خۆیان بکەن.

لەمجۆرە راڤەکاری و لێکۆڵینەوانەدا، چ لە رووی لۆژیکی و چ لە رووی ئیحساسییەوە، ئایین "تلیاکی کۆمەڵانی خەڵك"ە. ئەم رەوشە، سەبارەت بە بارودۆخی گرژو ئاڵۆزی مرۆڤ، لێکدانەوەیەکی نادروست و گومڕاکەر بەدەستەوە ئەدات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لـــە لایـــەکی تـــرەوە تێورســـیەنە مـــەحافیزەکارەکان، شـــێوە دەسنیشان کردنی رادیکاڵەکان بەشتێکی سادەو کەم ئەرزش و گومڕاکەر لـەقەڵـەم ئـەدەن. بـەبیروڕای ئـەوان، خـستنی کێـشە تاکەکەسیەکان بـە ئەسـتۆی کۆمـەڵگا، چ لـە رووی ئاکـاری و چ لـە رووی فکرییـەوە کـارێکی ناڕەوایـــە. ئـــەم رەوشـــە لـــە رووی فکرییـــەوە هەڵەیـــە، چـــوونکە لێکدانەوەیەکی نادروست و ئاسایی سەبارەت بـە رۆحـی ئینـسان بەدسـتە ئـەدات، هـەروەها لـە رووی ئاکاریـشەوە هەڵەیـە چوونکە تـاك، کۆمـەڵگا ئـەگۆڕێت بـە ئامرازێـك کـە هەڵـەکانی دەخاتـە ئەسـتۆی. هەنـدێ لـە پێکادانە کلاسیکەکانی تیۆرسیەنە سیاسییەکان لـە تـەوەری دەسـنیـشان کردنی هۆکارەکاندا دەخولێنەوە.

کێشەی نەزانین: تووماس پاین لە بەرانبەر ئیدمۆند برێک دا

بۆ نموونە، لە دوایین ساڵەکانی سەدەی هەژدەهەمدا (سـەردەمی شۆڕشـــەکانی فەرەنـــسە و ئـــەمریکا کێشەکێـــشێکی گـــەورە لـــە نێـــوان دووتیۆڕوانینی جیـاوازی ئـەو سـەردەمە هاتـە ئـاراوە. ئیدمۆنـدبرێك، لـە کتێبەکەیدا بە ناوی "**هەندێ تێڕامان سەبارەت بەشۆڕشی فەرەنـسە**" ـــ هـەروەك لـە وتـاری پێـشوودا باسمـان کـرد ـــ لیبرالیزمـی سـەردەمی رۆشنگەری، بەهۆکاری فەیرانی سیاسـی فەرەنـسە لـەقەڵـەم دا و هێرشـی کـردە سـەر توومـاس پـاین کـە ترسـی هێرشـەکانی برێـك دایگرتبـوو، لـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وەڵامی "ئەو لێکدانەوە نادروست و ڤیزەونانەی کە سەرجەم کتێبەکەی برێکیان تەنیبووەوە" کتێبی "**مافی مرۆڤ**"ی نووسی.

برێك و پاین سەبارەت بە زۆر مەسەلە، بیروڕایان یەکی نەئەگرتەوە. هێنانەوەی تەنها یەکێك لەو جیاوازییانە، واتە مەسەلەی "نەزانین"ی چینی خوارووی کۆمەڵگا، بابەتەکامان بۆ روون دەکاتەوە. برێك و پاین ئەوەیان قبووڵ بوو کە لە کۆمەڵگاکانی ئەو سەردەمەی ئەورووپادا، ژمارەیەکی زۆری خەڵك نەخوێندەوار و "نائاگا" بوون. بەڵام جیاوازییان لەوەدا بوو کە هەرکامیان وەڵامێکیان بەو پرسیارە ئەدایەوە کە "هۆکارەکانی ئەم بارودۆخەکامانەن"؟

وەڵامەکەی برێك شتێکی تازە نەبوو. لە راستیدا ئەرەستوو چەندین سەدە پێش ئەو وتبووی کە تاقمێك لە خەڵك "لە بنەڕەتدا کۆیلەن". بە پێی ئەم لێکدانەوەیە، ئینسانەکان بە تواناییگەلێکی جۆراوجۆری خۆڕسکییەوە بەدنیا هاتوون. هەندێکیان بەهرەو دەسەلاتێکی خۆڕسکیان هەیەو بە هۆی ئەو قابلییەتە پەستەی کە هەیانە، هەرگیز ــ بە مانا گشتییەکەی وشە ــ ناتوانن عەقلانی بن. تەنانەت ئەگەر قابلییەتی خوێندن و بە ئاگابوونیشیان هەبێت، پێگەی چینایەتییان لە ژیاندا نایەڵێت پلەوپایەگەلێکی باڵاتر و پڕبایەختر بەدەست بهێنن. ئەم پێگەیانە، سروشتی و نەگۆڕن. بەکورتی، هۆکارەکانی ئەم رەفتارە ڤێزەون و نەزانکارییانە لە هەناوی خودی تاکەکاندا شاراوەتەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەم هۆیەشەوە، ئەم ڕێگەچارە کۆمەڵایەتییانە کە بۆ لەناوبردنی ئەو نایەکسانییە سروشتییانە دەخرێنەڕوو، دەرەنجامگەلێکی گومڕاکەریان لێ ئەکەوێتەوە: برێك دەڵێ:

باوەڕبکەن ئەوانەی کە خوازیاری یەکسانی و بەرابەرین، هەرگیز ناتوانن یەکسانی بەرقەراربکەن. لە هەموو کۆمەڵگاکاندا، گرووپێك لە هاوڵاتیان، لەسەرووی ئەوانی تردان. ئەو کەسانەی کە ئەیانەوێت یەکسانی بەرقەرار بکەن، تەنها ئەو سیستمە سروشتییەی کە لەئارادایە تێك ئەدەن و هیچیتر. پێکهاتە سروشتییەکەی کۆمەڵگا دەبێ لەسەر زەوییەکی پتەوو موحکەمدا دابمەزرێت، لە کاتێکدا ئەوان خشت لەسەر هەوادا لێئەدەن؛ واتە کارێکی بێهودە ئەکەن.

"پاین"یش بەم جۆرە وەڵامی دایەوە کە دواتریش وەڵامێکی تری لێ کەوتەوە. ئەووتی: ئەوە چۆنە کە ئەم پیاوە قیزەون و نەزانانە لە وڵاتە کۆنەکاندا هێندە زۆرن؟ هەر کە ئەم پرسیارە ئەخرێتەڕوو، ئینسان بەو وەڵامە دەگا کە خراپکاری و نەزانی، ئاکامی حەتمی پێکهاتەی نوقسانی حکوومەتگەلی سەرجەم وڵاتە ئەورووپاییەکان، بە تایبەت بەریتانیایە. کەواتەهەندێ لە خەڵکی پلەو پایەگەلێکی باڵایان پێئەسپێردرێت و هەر بەهەمان شێوەش، لە پلەو پایەخوارەکاندا ڕائەگیردرێن، تا ئەو رادەیەی کە هەموو سیستمی "سروشت" تێك دەچێ.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بــە کــورتی، پــاین کۆمەڵــگا بــە هۆکــاری نــەزانی و کــردەوە وەحشییانەکان لە قەڵەم ئەدات. کەموکوڕی لـە سیـستمی حکوومەتیـدا، ئەم دەرەنجامە نالەبارانە ئەهێنێتە ئاراوە. ئەگەر حکوومەتەکان هێنـدە بە نارێكوپێکی دروست نەئەبوونایە، تواناییەکانی خەڵکیش بـەو جۆرە بــە فـیرۆ نەئەچـوون. لــە لایــەکی تــرەوە، برێــك، نــەزانی خــەڵك بــە مەسەلەیەکی سروشتی لە قەڵەم ئەدا. ئێمەش نابێ کۆمەڵگا بە تاوانبـار بــزانین. بــەڵکوو هێنــدەی بۆمــان بکرێــت دەبــێ خۆمــانی لەگەڵــدا بگــونجێنین. هــەر تەقەلایــەك بــۆ بەرقــەرارکردنی یەکــسانییەکی هەمەلایەنە، لە بەر ئـەوەی کـە حەقیقـەتی سادەی "وجـوودی" ئینـسان لەبەرچـاو ناگرێــت، تــەنها کارەســاتگــەلی سیاســی لــێدەکەوێتــەوە و هیچیتر.

کیشەی شەڕاشـۆیی: دەسنیـشانکردنێکی رەش بینانە

بۆ نموونەیەکی تر، باسـەرنج بدەینـە بابـەتی "شەڕاشـۆیی" لـە ژیـانی کۆمەڵایەتیـدا. شەڕاشـۆیی لـە کوێـوە سەرچـاوە دەگرێـت؟ بۆچـی هەنــدێ کــەس لــە رەفتارەکانیانــدا، پەنادەبەنەبــەر شەڕئاشــۆیی و خراپکـاری؟ ئایـا ئینـسانەکان "فیترەتـەن" شەڕاشـۆن؟ یـان ئـەوە کـە شەڕئاشۆیی بەرهەمی ئەو دیاردە دەسکردە کۆمەڵایەتییانـەن کـە قـابیلی گۆڕانیشن؟

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هەندێ لە تیۆرسیەنە گەورەکان، تێگەیشتنێکی رەشبینانـەیان هەیـە. ئـەوان دەڵـێن شەڕاشـۆیی بەشـێکە لـە سروشـتی ئینـسان. ئـاوات و خولیا سروشتییەکان، ئینسانەکان بە ناچار تووشـی پێکادان دەکا. کـاتێ ئینسان ئەبینێت ئەوانی تـر، هـیچ ئەرزشـێك بـۆ ئـاوات و ئیحساسەکانی قایل نابن، بە توندوتیژی و شەڕاشۆیی وەڵامیان ئەداتـەوە. ئـەم کێـشەیە لەلایەن دەوڵەتەکانەوە دروست نابێت بـەڵکوو دیاردەیـەکی سروشـتییە کە ئینسان دەبـێ هێنـدەی بـۆی بکرێـت خـۆیی لەگەڵدا بگونجێنێـت. لـە راسـتیدا، یـەکێك لـە ئەرکـە گرینگـەکانی حکوومەتـەکان لێـرەوە دەسـت پێدەکا. ئـەوان دەبـێ "نـەزم و یاسـا" بەرقەراربکـەن. ئـەوان ئـەبێ یاسـا گـەلێك دابنـێن و بەرنامەگـەلێك دابڕێـژن کـەلـە شەڕاشـۆیی ئینـسان و گەشەکردنیـــشی کـــە ئەبێتـــە هـــۆی داگیرســـاندنی جـــەنگ‌گـــەلێك کـــە کۆمەڵگاکان لە ناودەبا، بەرگری بکەن.

تەنانەت هەندێك لـە بیرمەنـدانی زانـستی خواناسـی (تیۆلـۆژی) کە لـەبارەی سیاسـەتەوە شـتیان نووسـیوە، تـێگەیـشتنێکی لـەو جۆرەیـان هەبوو. بـۆ نموونـە قەشـە ئاگۆسـتین و مـارتین لـوتێر، کـە لـە هـەموویان بەناوبانگترن، شەڕاشۆیی بە ئاکامی تاوانبارییە سروشتییەکانی مـرۆڤ لـە قەڵەم ئـەدەن. ئینـسانی گوناکـار ئینـسانێکی یـەگجار خۆپەرسـتەو خـۆی زیاتر لە هـەموو کەسـێکی تـر خـۆش دەوێ وداخـوازە تاکەکەسیەکانیـشی لەســـەروو هـــەموو داواکارییـــەکانی ئـــەوانیتـــرەوە دادەنـــێ. ئینـــسانێك کەنوقمی هەستی "خۆبەزل زانـین" بـووە، زۆر حـەزدەکا بەسـەر ئـەوانی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تردا زاڵ ببێ و چێژ لەو کارەشی وەردەگرێ. ئینـسان لـە بـەر ئـەوەی کـە وەك بوونــەوەرێکی "قودســی" لــە دایــك نــەبووە، واتــە "خواپەرســتی" نەخستۆتە جێی "خۆپەرستی"یەوە، هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدایە بەسەر ئـەوانی تـردا زاڵ بێـت. "کۆمەڵـگای ئینـسانە پیرۆزەکـان" (قدیـسەکان) واتــەکۆمەڵــگایەك کــە تاکــەکان تیایــدا لــە دایــك بــوونێکی رۆحانییــان هەبووە جگە لە "مـشیّـت الهـي" پێویستی بە هیچ دەسەڵاتێکی ترنییە. کۆمەڵگا مرۆییەکان هەمیشە پێویستیان بە حکوومەتێکی بەهێزهەیە تا ئەو خەڵکەی کە حەزیان لە شەڕئاشۆیی و قەڵاچۆ کردنە کۆنترۆل بکات. لـوتێر، بەڕاشـکاوانەتر دەڵـێ: "جیهـان هێنـدە خراپکـارە کـە بەکـەڵکی ئینــسانە عاقڵــەکان و هــەروەها حاکمــە دینــدارەکان نایــەت. قربــۆق، بــۆ خواردنی لەك‌لەك نەبێت، بەکاری هیچ نایەت.

هۆبس و فرۆید هەردوکیان تـێگەیـشتنێکی وەك یـەکیان هەیـە سـەبارەت بـە شەڕاشـۆیی، هەڵبەتـە تـێگەیـشتنێکی سروشـت خوازانـە و دوور لە رەهەندە ئایینییەکان. بە بیروڕای ئەوان، شەڕاشۆیی دەرەنجامی سروشتی پێکهاتەی دنیا و هەروەها چالاك بوونی رۆحی ئینسانە.

بـەڕای هـۆبس، سروشـت ئینـسانەکان لەیـەك دوور دەخاتــەوەو ئەو توانایەیان تیا ئەهێنێتەئاراوە کە بتوانن هێرش بکەنە سەر ئـەوانی دی. مـرۆڤ وەك پێویـست ناچـارە بـۆ جـێبـەجێکردنـی پێـدا ویـستییە سرووشـتییەکانی خـۆی، دەسـەڵات بەدەسـت بهێنێـت. مـەیلی زاڵ بـوون بەسەر ئەوانی دیکەشدا، بەشێکە لەو دەسەڵات خوازییـە. مـرۆڤ بـە پێـی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

غەریزە، دەیەوێ بەسەر ئەوانیتر دا زاڵ بێت و ئەو کارەشی چەندین هۆی جۆراوجۆری هەیە. یەکەم؛ بۆ بەرەنگاربوونەوەی دەسەڵاتخوازی ئەوانیتر و ڕێگرتن لە زاڵ بوونیان پێویستی بەدەسەڵات هەیە. دووهەم، لەبەرئەوەی کە سامانی دنیا هێندە زۆرنییە کە لە نێوان هەمواندا وەك پێویست دابەش بکرێ. مەبەست لە دەسەڵات خوازی، بەدەست هێنانی دەسەڵاتە. هەروەك هۆبس ئەڵێ "زۆربەی ئینسانەکان لەیەككاتدا شتێکیان دەوێ کەناکرێ لە نێوان هەمواندا دابەش بکرێت، یان بەکۆمەڵ کەڵکی لێ وەربگیردرێت". سێهەم؛ ئەوە کەئینسان خۆی لە خۆیدا پلەو پایە پەرستە. مرۆڤ عاشقی شکۆوگەورەیی و مەزنایەتییە. لەو ڕووەوە کە سەروەری کردن بەسەر ئەوانیتردا، لە پێداویستییەکانی بالآمەقام بوونە، کەواتە هەموان ناتوانن بالآمەقام بن. هۆبس لەبارەی پلەوپایەوە ئەڵێ:

لەبەر ئەوە کەبالآمەقام بوون مانای "باشتربوون" ئەگەینێت و ئەم حاڵەتەش لەکاتێکدا ماناو ئەرزشی ئەبێت کە لەگەڵ پلەو پایە خوازەکاندا بەراورد بکرێت. واتە ئەگەر هەموان بالآمەقام بن، کەواتە کەس بالآمەقام نییە.

کەواتە ئیحساسە سرووشتییەکانی مرۆڤ، ڕاستەوخۆ کێشە گەلێکی سیاسییان لێدەکەوێتەوە. بەهۆی مەحدوودبوونی ئیمکاناتگەلی مادییەوە، پێوەندی عاتیفی نێوان ئینسانەکان لەکەمترین ئاستی خۆیدایە و هەروەها مەیلی دەسەڵاتخوازیشیان تێداهەیە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئینسانەکان فیترەتەون، بوونەوەرگەلێکی کۆمەڵایەتی و ئاشتی خوازنین. ئەوان بۆ بەدەست هێنانی پلەو پایەو بەرژەوەندییەکانیان، کۆمەڵگا پێك ئەهێنن و ئەم دوانەش [پلەوپایەو بەرژەوەندی] لە ڕێگای زاڵ بوون بەسەر ئەوانی تردا باشتر بەدەست ئەهێنرێن، وەك لە ڕێگای هاوکاری کردن لەگەڵ یەکتریدا. بە کورتی، ئینسان فیترەتەن شەڕئاشۆیەو هەمیشە ئەو خەسڵەتەی لەگەڵدایە. هەر بەم هۆیەشەوە هۆبس دەڵێ "خەڵك تا دەسەڵاتێکیان بەسەرەوە نەبێت، لە پێوەندییەکانیان رازی نین (بەترس و دڵەڕاوکێیەوە ژیان ئەبەنەسەر).... هەر بۆیە ئەگەر دەسەڵاتێکیان بەسەرەوەنەبێت تاکوو کۆنترۆڵیان بکات، لە بارودۆخێکدا ئەژین کە وەك حاڵەتی جەنگ وایە، واتە جەنگی ئینسان، لە دژی ئینسانێکیتر". مرۆڤ تەنها لەرێگەی بڕیارگەلی کۆمەڵایەتی و دامەزراندنی دەوڵەتێکی بەهێزەوە دەتوانێ لەو بارودۆخە نەخۆشە کە سرووشت بۆی هێناوەتە ئاراوە، خۆی رزگار بکات.

تێگەیشتنی فرۆید لە وەزعی ئینسان، بە تەواوەتی وەك تێگەیشتنەکەی هۆبس وایە. ئینسان لە بنەڕەتدا بوونەوەرێکی شەڕاشۆیە. نەفس "وەك قازانێکە کە هەمیشە لە کوڵاندایە" هەموو مناڵێکیش دەتوانێ ببێتە ملهۆڕێك کە وێڕای خۆشحاڵی، بەمەبەستی جێبەجێ کردنی داواکارییەکانی خۆی، ئەوانی تر لەناوببات، یان وایان لێبکات گوێ ڕایەڵی بن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئینسان "خۆبەزل زان" لە دایك دەبێ: "پێم بدە!"، "باوکە گوێم لێبگرە!" لە قسەرۆژانەکانی منالاَنن. کاتێ منالاَن باوکی خۆیان بەرەڤیبێك ئەزانن بۆ بەدەست هێنانی خۆشەویستی دایك، لەوکاتەدا حەزبەمەرگی باوکیان دەکەن. فرۆید ئەمەی بە "گرێی ئۆدیپ" ناودێرکرد. بەتەنها "بێهێز بوونی سرووشتی" و هێزە کۆنترۆل کەرەکانی کۆمەڵگا دەتوانن رێگە لە جێبەجێ کردنی ئەم داواکارییە سرووشتی و دیکتاتۆرییانە لە لایەن ئینسانەوە بگرن.

ئەم "گرێ"گەلەو هەروەها مەیلی شەڕاشۆیی بە هیچ شێوەیەك لە بەین ناچن، بەڵکوو تەنها بە هۆی هەڕەشەکانی هێزێکی سەروو کۆمەڵایەتی، یان دەسەلاتی "سەرووخود"ەوە "super ego" قابیلی کۆنترۆڵ کردنن. مرۆڤ بە شێوەیەکی فیتری حەزدەکا بەسەر ئەوانی تردا زاڵ بێت. ئەگەر بارودۆخەکە گونجاوو لەبار بێت، ئەو داواکارییانەش سەرهەڵ ئەدەن، بۆ نموونە، لەشکرە سەرکەوتووەکان هەمیشە بن دەستەکانیان قەلاَچۆدەکەن و دەسدرێژیشیان ئەکەنەسەر.

فرۆید لە کتێبەکەیدا **"شارستانییەت و ناشیرینییەکانی"**، وێنایەکی جوان و پڕ ناوەڕۆك لەم تێگەیشتنە نالەبارەی کە سەبارەت بە رۆحی مرۆڤ لە ئارادایە، ئەخاتەڕوو:

ئینسانەکان بوونەوەرگەلێکن کە فیترەتەن شەڕاشۆیی لە بوونیاندا هەیە و بەشێکی زۆریشی داگیرکردووە. دەرەنجامەکەشی ئەوەیە کەدراوسێ، نەك تەنها هاریکار، یان وەك کالاَیە، بەڵکوو کەسێکە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کـە ئینـسان، شەڕاشـویی و تووڕەبـوونی خـۆی بەسـەرا ئەڕێـژێت و بـە بێهـیچ پاداش پێـدانێك ئەیچەوسێنێتەوە و قەڵاچۆی دەکاو هـەروەها کەسـایەتی پامـاڵ دەکـاو بـەبێ پـرس پـێکـردن، داراییـەکانی زەوت ئەکاوتووشـی گێچەڵیـشی دەکـاو شکەنجەشـی دەکـاو دوایـیش دەیکـوژێ. "ئینـسان گـورگی ئینـسانە"؛ بـە پێـی هـەموو ئـەو ئەزموونانـەی کـە لەمێژوودا دووبارە بوونەتەوە، کێ ئەوێرێ گومان لەو قسەیە بکات؟!

بەهۆی ڕووبەڕووبونەوە لەگەڵ ئەو هەموو هۆکارە رووخێنەرو بەهێزانـەدا "کۆمەڵـگا شارسـتانییەکان هەمیـشە لەبـەردەم مەترسـی رووخـان و هەڵوەشـانەوەدان" کۆمەڵـگادایمە دەبـێ هـەوڵی ئەوەبـدات لەگەڵ تاکەکانیدا دوژمنایەتی نەکات تاکوو ئـەوەش نەبێتـە هۆی شـەڕو پێکـادان لـە نێوانیانـدا. جێگیرکردنـی یاسـاو "مـقـــــــرّ ر ا ت" و بەڕێوەبردنیـشیان بەسـەرکەوتنێکی بـاش بـۆ هـەموو حکوومـەتێك لـە قەڵـەم دەدرێ. بـە پێـی سرووشـتی ئینـسان، شارسـتانییەتەکان تاسـەر سـەرکەوتن بەدەسـت نـاهێنن و لەگـەڵ ئەوەشـدا سـەرکەوتنەکانیان هـەمووکات ئـەو مەترسـییەیان لـە بەردەمدایـە کـە تێـك بـشکێنرێت. بشێوی و شـڵەژاوێتی کۆمەڵایـەتی، تەقریبـەن لـە هـەموو کۆمەڵـگایەکدا هەن و بوونیشیان حاشا هەڵنەگرە.

بەهـەرحاڵ، لـە روانگـەی فرۆیـدەوە، ئـەوە بیرکردنەوەیـەکی نادروسـتە کـە دەزگـا حکوومـەتی و کۆمەڵایەتییـەکان، بـە بەرپرسـیاری شەڕاشـۆیی و پێکادانـە مرۆییـەکان لـە قەڵـەم بـدرێن. ئـەم جـۆرە دەس

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نیشان کردنـەی هۆکارەکان، شـتێکی نادروست و نابـەجێیـە. بـۆ نموونـە ئــەم تــێگەیــشتنە مارکسیــستییە کــە دەزگــای موڵکایــەتی شەخــسی (مـا لــکـیـت خـــصـوصـي) **بـە هۆکاری کێشە سیاسییەکان و پێکادانـە ڕۆحییـەکانی مـرۆڤ دەزانـێ، تـەواو نادروسـتە. لـە نـاوبردنی موڵکایـەتی شەخسی و دامەزراندنی کۆمەڵگایەکی ناچینایەتی (بـێ تەبەقـە) ڕەنگـە قــازانجگــەڵێکی ئــابووری هــەبێت و ڕەنگــە نەشــیبێت. دەرەنجامــە ئابوورییەکان هەرچییەك بن، بەدڵنیـاییـیـەوە گۆڕانکارییـە سیاسـییەکان نــاتوانن سەرچــاوەی شەڕاشــۆیی لــە ئینــساندا وشــك بکــەن. غــەریزە سـەرەتاییەکانی ئینـسان، لـە پـێش هاتنـە ئـارای سیـستمی موڵکایـەتیش هـەروجوودیان هـەبوە و ئەگـەر سیـستمی موڵکایـەتیش هەڵوەشـێتەوە، دیـسانەوە هـەر دەمێننـەوە. کۆمەڵـگای ناچـینایەتی مارکسیـستیش وەك هەموو کۆمەڵگاکان، بەگواستنەوەی غەریزەی شەڕاشۆیی تاکەکانی خـۆی بــۆلای دوژمــنی دەرەکــی، دەتــوانێ تاڕادەیــەکی زۆر تــەبایی نــاوخۆیی دابمـــەزرێنێت. بـــەڵام بەگـــشتی ئـــەوە گەلاڵەیـــەکی مارکسیـــستی ساتەوەختییەو تاسـەر ناچـێت. پـاش سـەرکەوتنی کۆمـۆنیزمی جیهـانی، کۆمەڵگا سەرلەنوێ ڕووبەڕووی ئەو کێشە هەمیـشەییەی شارسـتانییەتی مــرۆڤ دەبێتــەوە کــە چــۆن خــۆی لەگــەڵ شەڕاشــۆیی تاکەکەســیدا بگونجێنێـت؟ فرۆیـد بـە سەرسووڕمانەوە ئـەم پرسـیارە دەکـا: "ئینـسان نیگەرانە لەوەی کە "سۆڤێتی"یـەکان، پـاش لـە نـاوبردنی بـۆرژوازی لـەم وڵاتەدا چی دەکەن؟".**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کێشەی شەڕاشۆیی: دەسنیشان کردنی گەشبینانەتر

خالّی بەرانبەری مەسەلەی گرینگی "دەسنیشان کردن"ئەو تیۆرسیەنە هزرمەندانەن کەشەڕاشۆیی و خراپکاری بە شتێکی فیترى بۆ ئینسان لە قەلّەم نادەن. ئەوان، لە جیاتی ئەوەی کە ریشەی پێکادانە مرۆییەکان و هەروەها توندو تیژی و نامۆبوونەکان بگەڕێننەوە بۆ "زاتی" رۆحی مرۆڤ، بە پێچەوانەوە هەندێك لە تیۆرسیەنەکان سەرچاوەکەیان ئەگەڕێننەوە بۆ "بڕیارە دەسکردەکانی" کۆمەلّگا مرۆییەکان. هەندێك لەم تیۆرسیەنانە، قایل بەوەن کە سۆز و عاتیفەی مرۆڤ خۆی لە خۆیدا شتێکی باش و بە نرخە. هەندێکی تر، ئینسان بە بوونەوەرێکی بێعاتیفە دەزانن و هەربۆیە بەوە قایلن کە دیاردە کۆمەلاّیەتییەکان دەتوانن کاریگەری لەسەر دابنێن. هەر چۆنێك بێت بە پێی ئەم جۆرە تێگەیشتنە دەبێ هۆکاری سەرەکی بشێوییە کۆمەلاّیەتییەکان و هەروەها پێکادانەکان لەناو تەرتیباتی پلەوپایە کۆمەلاّیەتییەکاندا بدۆزینەوە. ئەم زنجیرە پلەوپایانە، هۆکارێکە بۆڕێگرتن لەویستی ئاشتیخوازانەی تاکەکان. بەواتایەکی تر، رێكخستنی ئەو پلەوپایانە بە شێوەیەکی نادروست ئەنجام دراوە، لەکاتێکدا دەتوانن بە شێوەیەکی باش و گونجاو رێك بخرێن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بـۆ نموونــە ئەرەســتوو لــەوباوەڕەدابوو کــە"سرووشــت" لــە بنەڕەتدا رێکوپێك و یەکپارچەیە. ئینسان دەتوانێت تەنانەت بەشتێکی "عەقلانی"شی لە قەڵەم بدات واتە؛ "دیاردەیەکی بە ئامانج". ئەو دەڵێ "هــەر چــییەك کــە بــە هــۆی سرووشــتەوە بەرهــەم بهێنرێــت ناتوانێــت شتێکی نارێکوپێك بێـت چـوونکە سرووشـت هەمیـشە بەرهـەم هێنـەری نەزم و رێکوپێکییە. ئەم پرەنـسیبە سـەرەکییە سـەبارەت بـە سرووشـتی ئینسانیش راستی لەخۆدەگرێ.

بـە پێـی لێکدانەوەکـەی ئەرەسـتوو، ئینـسان بوونەوەرێکـە کـە دایمــە هــەوڵ ئــەدات بــۆبەدەســت هێنــانی ســەرکەوتن و گەیــشتن بــە تــەکامووڵ. "سروشــت" داواکارییــەکانی مرۆڤــی بــەرەو "باشــتر بــوون" بــردووە. ئەرەســتوو لــەوباوەڕەدابوو کــە "هــەموو ئینــسانەکان بــەم تەســەورەوە دەژیــن کــە هــەموو چــالاکییەکانیان بــۆ بەدەســت هێنــانی "فەزەیلەت"ە. فەزیلەتە چاکەکانی مرۆڤ، بەرهەمی عـادەت و راهێنانـەو هــەر بۆیــە پێویــستی بــەفێرکــردن و راهێنــان هەیــە. تــەڵقین کردنــی فەزیلەت ــ هەروەها رەفتاری شارستانی ــ وەك فرۆیـد و هـۆبس باسـیان دەکـرد بـە مەبەسـتی رووبەڕووبوونـەوە لەگـەڵ ئیحـساسە سرووشـتییە دژەکۆمەڵایەتییــەکان نییــە، چــوونکە فەزیلــەتی ئاکــاری نەبــە هــۆی سرووشتەوە و نـەبۆ بـەرەنگاری کردنـی سرووشـتیش لـە مرۆڤـدا هاتۆتـە ئاراوە، بەڵکوو بواری بۆ گەشە کردنی مرۆڤ رەخساندووە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کۆمەڵگای سیاسی، لەگەڵ خواستە دەروونییەکانی ئینساندا سازگارە، چوونکە "ئینسان فیترەتەن ئاژەڵێکە کە حەز بەژیانی ناو کۆمەڵگای سیاسی ئەکات" کەواتە ئەرەستوو هەرچەند بەرانبەر عاتیفە و سۆزە ئینسانییەکان، کە خوڵقێنەری کێشە سیاسییەکانن، کەمتەرخەمی نەدەکرد، بەلام بە بیروڕای ئەو، فێرکردن و راهێنانی باش و هەروەها پێك هێنانی دەزگاگەلی گرینگی [سیاسی و کۆمەڵایەتی و...] دەتوانێ کۆمەڵگاگەلێکی تاڕادەیەك یەکپارچەو رێكوپێك دابمەزرێنێ. بەم پێیە، بەپێچەوانەی ئەو بانگەشانەی کەپێشتر باسمان لێکردن، ناتوانین سرووشتی دژە کۆمەڵایەتی بوونی ئینسان، بەهۆکاری بشێوی سیستمی کۆمەڵایەتی لە قەڵەم بدەین، بەڵکوو هۆکەی دەگەڕێتەوە بۆتێكچوونی دەزگا سیاسی و کەلتوورییەکان.

رۆسۆ، بە شێوەیەکی لێبڕاوانەتر دژایەتی ئەم تێگەیشتنە رەشبینانە ئەکات کە هۆی بشێوییە کۆمەڵایەتییەکان بخرێتە ئەستۆی سرووشتەوە. ئەو کتێبی **"وتارێك سەبارەت بە سەرچاوەی نایەکسانی"** بەڕستەیەکی کورت لە کتێبی "سیاسەت"ی ئەرەستوو دەس پێدەکا کە بەم جۆرەیە: "دەبێ سرووشت لە ناو شتە سیستماتیکەکاندا ببینینەوە؛ نەك لە شتە گەندەڵ و داڕزیوەکاندا" دوای ئەوە دەس ئەکاتە رەخنەگرتن لە باوەڕەکانی ئەوانی تر بە تایبەت لە تێگەیشتنەکەی هۆبس سەبارەت بە هۆکاری بشێوییە سیاسییەکان.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕۆسۆ لەو بڕوایەدابوو کە "ئینسان لە بنەڕەتدا شەڕاشۆنییە. ئینسانەکان فیترەتەن وەحشی خولقێنراون نەك خراپکار و شەڕاشۆ. ئێنسانەکان لە بەرانبەر شەڕ ئاشۆبیەکانی ئەوانیتردا لە خۆیان دیفاع دەکەن، بەڵام حەزیان لە چەوسانەوەی ئەوانی تر نییە". مرۆڤ فیترەتەن لە خۆی دیفاع ئەکات، ئینسان فیترەتەن ئەو ویستە شەڕاشۆییەی تیانییە کە ئەوانیتر کوشتوبڕو قەلاچۆ بکات. لە ڕاستیدا ڕۆسۆ لەو باوەڕەدایە کە عاتیفەکان لە ڕیزی ئیحساسە سرووشتیەکاندان و خۆپەرستی ئینسان کەم ئەکەنەوە و هانی ئەدەن کە بە دڵسۆزییەوە یارمەتی هاونۆعەکانی خۆی بدات. کەواتەئەو باوەڕەی هۆبس کەپێی وابوو خەڵك فیترەتەن شەڕاشۆو توندو تیژی کەرن، نادروستە. لەڕاستیدا "هیچ شتێك بێخەوشتر لەو ئینسانە نییە کە تازە لە دایك بووە" هەڵەی هۆبس لەوەدایە کە لایەنە سۆزاوی و ناسکەکەی سرووشتی ئینسان دەرك ناکات و ئینسان بە خاوەنی عاتیفە گەلێك دەزانی کە لە ڕاستیدا لە ژیانی ناو کۆمەڵگایەکی گەندەڵەوە بەرهەم هاتوون.

بەم جۆرە لە لێکدانەوە و ڕاڤەکارییەکانی ڕۆسۆدا، سەرچاوەی شەڕاشۆیی و خراپکارییەکانی مرۆڤ ئەگەڕێتەوە بۆ نالەبارو نادروست بوونی نەزمی کۆمەڵگا. ئینسانەکان لە بنەڕەتدا یەکسان خولقێنراون و ئەوە گۆڕانگارییە کۆمەڵایەتییەکانن کە نایەکسانییە بچووکەکان. گەورە ئەنوێنن و هەروەها هەندێ نایەکسانی تازەش ئەهێننە ئاراوە. ڕۆسۆ لەسەرەتای کتێبی "**بڕیاری کۆمەڵایەتی**"دا دەڵێ: "ئینسانەکان ئازاد لە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دایـك دەبـن بـەڵام لـە هـەموو شـوێنێكدا یەخـسیرو زنجیرکـراون". راسـتە کـەروونکردنــەوەی هۆكارەکـانی ئـەم دیـاردە، لـە حـەدس وگریمانەیــەك زیاترنین، بەڵام ئـەوە مەسـەلەیەکی روونـە کـە دەزگا کۆمەڵایەتییـەکان، هۆکارگەلێکن کە ئینسان هەرچی زیاتر لە ئـازادی و یەکسانی سرووشـتی دووردەخاتەوە.

بەبیرورای رۆسۆ، لەناو هەموو ئەو دەزگا کۆمەڵایەتییانـەی کـە ئینــسان دایمەزرانــدوون، دەزگــای "موڵکایــەتی شەخــسی "یــەکێك لــە گــەورەترین هۆکــارو سەرچــاوەگەلی نایەکــسانییە سرووشــتییەکانە. هەڵبەتـە رۆسـۆ وەك مـارکس سەرچـاوەی هـەموو خراپـی و کێـشەکانی ناگەڕێنێتـەوە بـۆ موڵکایـەتی شەخـسی، بـەڵام لـە هـەمان کاتیـشدا لـەناو لێکۆڵینەوەکانیدا بۆ دەسنیشانکردنی هۆکارەکانی قـەیرانی موڵکایـەتی، رۆلێکی سەرەکی ئەبینێت:

یەکەم ئینسانێك کە پارچـە زەوییـەکی داگیرکـرد و حەسارێکی بە دەوریدا کیشاو بە هی خۆی لە قەڵەمدا ــئینـسانگەلێکی سادە و کـەم عــەقڵیش باوەڕیــان پــێکــرد ـــ لــە راسـتیدا بناغەدانــەری کۆمەڵــگای مەدەنییە. ئەگەر مرۆڤ ئـەو دیوارانـەی رووخاندبایـەو بـە هاونۆعـەکانی خۆی بیگوتایە کە ئاگاتان لە خۆتان بێت گوێ لە قـسەکانی ئـەو فێڵبـازە مـەگرن، لـەو حاڵەتـەدا ئینـسان بەدەسـت هـەموو تاوانبـاری و جـەنگ و جینایەت و هەروەها مەترسی و نەهامەتییەکانەوە رزگار ئـەبوو. ئەگـەر ئێـوەش ئـەوەتان فـەرامۆش کـردووە کـە بەرهەمـەکانی "سرووشـت" هـی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هــەموو خــەڵكن و زەويــش مــوڵكی تاكەكەســی هــيچ كــەس نييــە، مەسەلەكەتان دۆڕاندووە.

ڕۆسۆ بانگەشەی ئەوەی ئەكرد كە مۆڵكايەتی، بە هۆی ئەو دەورە گرينگەی كە بۆ تێكدانی يەكسانی و بەرابەری كە لە ناو كومەڵگا سەرەتاييەكاندا بينيويەتی، نايەكسانييەكی يەگجار مەترسيداری هێناوەتە ئاراوە". ئينسان بە هۆی ئەو نائەمنييەی كە "دەزگای مولكايەتی" ئەيهێنێتە ئاراوەو لەو "حاڵەتی جەنگ"ە دەچێ كە هۆبس باسی دەكرد (بەم جياوازييەوە كە هۆبس "حاڵەتی جەنگ"ی لەناو كۆمەڵگا ئينسانييەكاندا بە شتێكی سرووشتی لە قەڵەم ئەدا، نەك كۆمەڵايەتی) بە نائومێدييەوە بە مەبەستی ڕزگاربوون لەو گێچەڵە، دەست ئەكات بە دامەزراندنی دەزگاسياسييەكان. بەڵام ئەو دەزگايانەش تەنها بۆ تاقمێك سوود و قازانجيان ئەبێت و بۆ ئەوانی تر جگە لە كێشەوگرفت هيچ دەسكەوتێكی نابێت. دەزگا تازە دامەزراوەكان تەنها داكۆكی لەو نايەكسانييانە ئەكەن ــ هەروەها لە ڕووی چەندايەتيشەوە زياتريان ئەكەن ـــ كە پێشتر كێشەگەلێكی زۆريان لێ كەوتبووەوە. "ئينسانەكان هەموويان بەهيوای بەدەست هێنانی ئازادی ئەكەونە دوای كۆتوبەند و زنجيرەكانی كۆيلەتييەوە.... بەڵام هێندە بە ئەزموون نين كە بتوانن زەرەرو زيانەكانی دەرك بكەن". هەر لەبەر ئەوەشە كە بونيادەكانی كۆمەڵگا و ياسا، بۆ هەزاران كۆت و زنجير و بۆ دەوڵەمەندان دەسەڵات دەهێننەئاراوە....، ئازادی سرووشتی لەناوئەبەن

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

و بـۆ هەتایـە یاساکانی موڵکایـەتی و نایەکسانی سـەقامگیردەکەن و بـۆ پاراسـتنی بەرژەوەندییـەکانی تـاقمێکی پلـەو پایـەخواز، مـرۆڤ تووشـی کۆیلەتی و کرێکاری و بێچارەبوونێکی هەمیشەیی ئەکەن".

شـانبەشـانی ئـەو رەخنانـەی کـەرۆسـۆ لـە هۆبـسیان دەگـرێ، هەندێ تیۆرسیەنی وەك ئەریك فرۆم و هێربێرت مارکۆزەش رەخنـە لـە فرۆید دەگرن. فرۆم و مارکۆزە، لە هـەموو مەسـەلەکاندا یـەك ناگرنـەوە بـەڵام لـەو مەسـەلەدا کـە فرۆیـد لـە دەسنیـشان کردنـی هۆکارەکـانی شەڕاشۆیی ئینساندا بە هەڵەداچوە، هاوبیرووڕان. ئـەوە لـەکاتێکدایـە کـە فرۆید هەروەك پیشانی داوە، لەو باوەڕەدایە کە شەراشـۆیی دیاردەیـەکی فیتری‌یەو ناتوانین لە رۆحی مرۆڤی بسڕینەوە، بـەڵام فـرۆم و مـارکۆزە ئەو دیاردەیە پەرچەکرداری ئینسان لە بەرانبەر بارودۆخـە کۆمەڵایـەتی و بگۆڕەکاندا لەقەڵەم دەدەن.

لە پسیکۆلۆژی فـرۆم دا "شەڕاشـۆیی و وێرانکاری" لـە ویـستە فیترییـەکانی مـرۆڤ نییـە بـەڵکوو بـە پێـچەوانەوە یـەکێك لـەگـرنگترین پێداویـستییەکانی "تـەکامووڵ"ە. ئینـسان بوونـەوەرێکی خـاوەن "هێـزی عەقڵ" و "هێزی خەیاڵ"ە و کەواتە ناتوانێت بە بێ‌بیرکردنەوە هـەموو شتێك قبـووڵ بکـات و وەك بوونـەوەرێکی بـێ‌گیـان لەگـەڵ مەسـەلەکاندا تەعامووڵ بکات. مرۆڤ بە مەبەستی گەیشتن بە "تەکامووڵ" دەیەوێ لـە "داهێنـراو" (مخلوق) بوونی تێ‌بپەڕێنێت و خۆی داهێنەر (خالق) بێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لەبارودۆخە لەبارو گونجاوەکاندا ئەم داواکارییە بە باشترین شێوە بەدی دێت. ئینسان هەندێ نیازی وەك "بەکەڵك بوون" و "تەکامووڵخوازی" لەرێگەی کارگەلێکی بڕبایەخی وەك پەروەردەکردنی منداڵ و ئەنجامدانی کارگەلی هونەری و گۆرانی چڕین و هەروەها خۆشەویستی و دلۆڤانییەوە، جێبەجێ دەکا. کەواتە ویستی "تەکامووڵخوازی" بە پێی نموونە سرووشتییەکانی تر هیچ مەترسییەکی بۆ سیستمی کۆمەڵایەتی نییە. لەراستیدا مەیلی ئینسان بۆ پێکهێنانی کۆمەڵگاگەلێکی سیستماتیك، رەنگە هەرلەم مەیلەوە سەرچاوە بگرێت.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەگەر لەبەر چەندین هۆی جۆراوجۆرەوە، رێگە سرووشتییەکانی دەربڕینی حەزکردن بە "تەکامووڵ و پێشکەوتن" دابخرێن، رەنگە ئینسان لە رێگەگەلێکی نادروستەوە ئەو حەزەی خۆی دەربڕێت. لە هەر دوو حاڵەتدا ئینسان ژیانی خۆی لە هەموو ئەوشتانەی کە خۆڵقاندوونی، یان نابوودی کردوون، لاگرینگترە. وێرانکاری وشەڕئاشۆیی بەشێکی حەتمی مەیلە فیتری و دەروونییەکانی مرۆڤ نین. ئینسان بە تەنها مەیلی وێرانکاری لە وجوودیدا نییە. تەنها کاتیك وێرانگەر ئەبێت کە رێگە گونجاوەکانی دەربڕینی "تەکامووڵ خوازی" بەڕوویدا دابخرێن. وێرانگەری لە ئینساندا، تەنها "تایبەتمەندییەکی لاوەکییە (فرعی) کە ئەویش تەنها لەکاتێکدا خۆی دەرئەخات کە "داخوازەکانی "داهێنەربوون"ی نایەنەدی. بە پێی ئەم

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لێکدانەوەیە کە بەتەواوەتی لەگەڵ لێکدانەوەکەی فرۆیددا جیاوازی هەیە، کۆمەڵگا مەجبوور نییە لە بەرانبەر شەڕاشۆیی فیتری ئەندامانیدا دیفاع لەخۆی بکات، یان لەهەندێ ڕێگەی جۆراوجۆرەوە هەوڵ بدات بۆ بالآتربوونیان، واتە هەندێ ئامانجی تریان بۆ فەراهەم بکات. کۆمەڵگا تەنها ئەبێ زەمینە بۆ قابلییەتە باشەکانی توانایيگەلی فیتری خۆش بکات. سیستمی سیاسی نابێ کاری هەر سەرکوت کردن بێت، بەڵکوو دەبێ ئیمکاناتێك بۆ ئەندامەکانی فەراهەم بکات، کە لەڕێگەیانەوە داواکارییەکانیان جێبەجێ بکەن.

ڕاڤە و لێکۆڵینەوەکەی مارکۆزە تاڕادەیەك لەگەڵ بیروڕاکانی فرۆیددا جیاوازی هەیە. بەلآم ئەویش بیروڕاکانی فرۆید سەبارەت بە شەڕاشۆیی کە کاربوردێکی سیاسی کۆنەپەرەستانەی هەیە، بە نادروست لە قەڵەم ئەدات، مارکۆزە هەروەها دەڵێ: فرۆید خۆی لەدوایین ساڵەکانی تەمەنیدا، شەڕاشۆیی بە پەرچەکردارییەك لەبەرانبەر مەرگ، یان "تاناتووس(Thanatos)" لە قەڵەم ئەدا. هەڵبەتە دەتوانین ئەوە قبووڵ بکەین کە مەیلی مەرگ، هەندێ مەسەلەی وەك تیاچوون، پێکادان، ئێش و ئازارو کێشەگەلێکیتری ڕۆحی لێدەکەوێتەوەو کەواتە، سەرەنجام بەواتای ڕەتکردنەوەی چەمکی "چێژوەرگرتن" دەبێت. کەواتە تەنها مەیلی سەرەکی ئینسان، "ئیرۆس(Eros)"ە، واتە مەیلی چێژخوازی. تا ئەو کاتەی کە جیهان دژایەتی چێژخوازی مرۆڤ بکات و تا ئەو کاتەش کە "پرەنسیبی واقعییەت" ڕێگر بێت لەبەردەم

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕەزامەندی ئیرۆسدا، مەیلی ژیان و چێژخوازی (ئیرۆس) و مەیلی مەرگ (تاناتووس) لە دژی یەکتری دەوەستن و بەرەنگاری یەکتری ئەکەن. ئەوەش لە کاتێکدایە کە ئەگەر واقعییەتەکان، بوار بۆ جێبەجێکردنی چێژخوازی بڕەخسێنن، مەیلی مەرگ هێز و توانای خۆی لە دەست ئەداو لەناو مەیلی چێژخوازیدا ئەتوێتەوە. بەوتەی مارکۆزە، تا کێشمەکێشی نێوان مەرگ و ژیان کەمتر بێت، ژیان زیاتر لەقۆناغی خۆشی و چێژوەرگرتن نزیك دەبێتەوە. تازەرووەتی هۆکارەسەرکوتکەرەکان زیاتر لەناوبچێت، مەیلی چێژخوازیش زیاتر مەیلی مەرگ کەمتر دەکاتەوە.

مارکۆزە دەڵێ: ڕاستییەکەی ئەوەیە کە توانای بەرهەم هێنان لە کۆمەڵگا مۆدێرنەکاندا، بیروڕای فرۆیدی سەبارەت بە "پرەنسیبی واقعییەت" ڕەتکردۆتەوە. فرۆید لەو باوەڕەدا بوو کە "حەقیقەت" بەتەواوەتی دژی ئەو خواستانەیە کە ئینسان بە هێمنایەتی و ئاسوودەیی دەگەینن. مارکۆزەپێی وایە ئەم قسەیە سەبارەت بەو کۆمەڵگا دەوڵەمەندانەی کەتیایاندا هیچ "کەمایەسی"یەك لە هیچ بوارێکدا نەماوە، ڕاستی‌لەخۆناگرێت. بەڕای مارکۆزە، ئەم تێگەیشتنە لەسەر "ئەسڵی حەقیقەت" بەشێکی زۆری لێکدانەوەو ڕاڤەکارییەکانی فرۆیدی لەسەر "فیتری بوونی شەڕاشۆیی مرۆڤ" گرتۆتەوە. بەڵام بەڕای فرۆید، سەبارت بە "ئەسڵی حەقیقەت" تەنها ڕەنگدانەوەی قۆناغێکی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

گەشەسەندنی کۆمەڵایەتییە. ئەم باوەڕانە تەنها هەندێ تێگەیشتنی مێژوویی بوون، نەك سرووشتی و بیۆلۆژیکی.

مارکۆزە بەو دەرەنجامە گەییشت کە لەکۆمەڵگا مۆدێرنەکاندا، سەر کوتکردن بەشێك لە زەروورییاتی کۆمەڵگا نییە. ئەگەر کۆمەڵگا مۆدێرنەکان، ئیمکاناتی جێبەجێکردنی داواکارییەکانی تاکەکانیان بە تەواوەتی فەراهەم نەکەن، لەراستیدا بواریان بۆ شکست هێنانی خۆیان رەخساندووە. کاتی ئەوە هاتووە کە مرۆڤ بە ئازادی بگات. مارکۆزە باوەڕێکی پێچەوانەی فرۆیدی هەبوو. مارکۆزە، تێگەیشتنی "فرۆیدانە" و هەروەها ئەوە کە دەبێ شارستانییەت دەبێ بەردەوام دژایەتی ئەو کەسانە بکات کە نارەزایی دەرئەبرن، رەتکردەوەو لە جیاتیدا، "مەیلی چێژخوازی" پێشنیارکرد کە بەڕای ئەو، لەقاوغی شارستانییەتی مردووی ئەمرۆدا دیل کراوەو ژاکاوەتەوە. ئەڵبەتە ئەمانە وێناگەلێکی یەگجار کورت کراوی هەندێ لێکۆڵینەوەو راڤەکاری قورسن لەسەر کێشە سیاسییەکانی مرۆڤ. بۆ دەرك کردن و تێگەیشتن لەگرنگایەتی ئەم لێکۆڵینەوەو راڤەکارییانە، ئەبێ بگەرێینەوە بۆ ئاسەوارەکانی ئەو هزرمەندانە. لەگەڵ ئەوەشدا تەنانەت ئەو بابەتە کورت کراوانەش، قۆناغی دەسنیشان کردنی تیۆرە سیاسییەکان دەرئەخەنو هەروەها زەمینە بۆ لێکۆڵینەوەی زیاتر لەسەر "لۆژیکی چالاك"ی بیرکردنەوەی سیاسی خۆش ئەکەن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دەسنیشان کردنە جۆراوجۆرەکان و تێگەیشتنە تاکەکەسییەکان

بۆ نموونە لەم قۆناغەدا ئەو توانایە لە ئارادایە کە تیۆرسیەنەکان، لە رێگەی دەرەنجام گەلێك کە لە قۆناغی دەسنیشان کردندا بەدەستیان هێناوە، راڤەی هەڵوێستە نایەکجۆرەکان بکەن. رەنگە بتوانین لەوە تێبگەین کە چۆن ئەم تێگەیشتنە ناهاوچەشنانە، بونیادی تێگەیشتنە ناتەباکان بۆ وێناکردنی کۆمەڵگایەکی بەختەوەر فەراهەم دەکەن و هەروەها چ رێگاچارەگەلێك دیاری دەکەن؟

ئەو دەسنیشان کردنە جۆراوجۆرانەی کە لە لایەن هۆبس، رۆسۆ، فرۆید، پاین، برێك و مارکۆزەوە سەبارەت بە سەرچاوەی نەزانین و شەڕاشۆیی مرۆڤ و ئەو بێنەزمییانەی کە لێیان کەوتوونەتەوە، ئەنجام دراوە، لەڕاستیدا رەخنەگەلێکی جۆراوجۆرن کە لەو سیستمە سیاسییەی دەگێڕدرێ کە لە ئارادایە. لێکۆڵینەوە لەسەر کۆمەڵگایەك، بە پێیباوەڕەکانی هۆبس سەبارەت بە عاتیفە سرووشتییەکانی مرۆڤ، بە تەواوەتی جیاوازی هەیە لەگەڵ لێکۆڵینەوە لەسەر هەمان کۆمەڵگا بەپێی باوەڕەکانی رۆسۆ. لەبەرئەوە کەهۆبس لە رووی فیترییەوە ئینسان بە بوونەوەرێکی شەڕاشۆ دەزانێ، بەو دەرەنجامە لۆژیکییە دەگا کە ئەبێ دەسەڵاتدارە سیاسییەکان بەتەواوەتی بەهێز بن. وە لەبەر ئەوە کە رۆسۆ لە رووی فیترییەوە ئینسان بە بوونەوەرێکی عاتیفی و

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

خـاوەن سـۆز دەزانـێ، بونیادەکـانی سیـستمی سیاسـی لای ئـەو، فـۆرمێکی تـــەواو جیاوازیـــان هەیـــە و بـــە هـــۆی هـــەمان ئـــەو جیـــاوازی راڤەکارییەکانیانـەوە، سـەبارەت بـە دەسنیـشان کردنـی هۆکارەکـان، ئـەو کۆمەڵـگایەی کـە لای رۆسـۆ نامەشـرووع و چەوسـێنەر و زاڵمـە، بـە پێچەوانەوە هۆبس بە کۆمەڵگایەکی کزو بێهێزی دەزانێ کە لەبـەردەم مەترسی هەڵوەشانەوەدایە.

ئـەم قـسەیە دەربـارەی ئـەو هزرمەندانـەش کـە پێـشتر باسمـان کردن، راستی لەخۆدەگرێ. ئـەو زنجیرە پلـەو پایـە کۆمەڵایەتییانـەی کـە برێك بە زەرووری و گونجاوو سرووشتی لە قەڵـەمیان ئـەدات، رەنگـە لای "پـــاین" تـــەواو ناسروشـــتی و ناپێویـــست و ســـەرکوت کـــەربن.ئـــەو کۆمەڵگایەی کە بـەبیرورای فرۆیـد، بـە مەبەستی هیۆرکردنـەوەی هێـزە رووخێنـەرو تێکـدەرەکانی "سیـستم" دژایـەتی "هـەژاری و دەسـکورتی" دەکـا، بـە پێـچەوانەوە بـەڕای مـارکۆزە، بـە سیـستمێکی سـەرکوتکـەری کۆمەڵایـەتی لـە قەڵـەم ئـەدرێ کـە رۆحـی ژیـان لـە تاکـەکانی کۆمەڵـگا ئەسێنێتەوە.

کەواتە بە پێی ئەو نموونانەی سەرەوە دەتوانین بۆ دەسنیـشان کردنی هۆکارەکانی بشێوییە سیاسییەکان، تـێگەیـشتنی مەحافیزەکارانـە لە تێگەیشتنی رادیکاڵ جیـا بکەینـەوە. ئـەو تیۆرسـیەنە سیاسـییەی کـە هـۆی بـێنەزمییـە سیاسـییەکان ئەگەڕێنێتـەوە بـۆ هۆکـارو دیـاردە سروشتییەکان، ــ سروشت بەو شێوەیەی کە هەیـە ــ مـەحافیزە کـارترە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لەو تیۆرسیەنەی کە هۆی بێنەزمی سیاسی ئەگەڕێنێتەوە بۆ دەزگا دەسکردەکانی مرۆڤ و هەروەها ئەو پلەوپایانەی کە ئینسان خۆی هێناویەتی ئاراوە. هەر بەهەمان شێوە ئەو تیۆرسیەنەی کە رۆحی "تاك" بەسەرچاوەی بێنەزمی سیاسی لە قەڵەم ئەدات، بەگشتی لەو تیۆرسیەنەی کە کردەوە نادروستەکانی کۆمەڵگا بە هۆکاری بێنەزمی سیاسی لە قەڵەم ئەدات مەحافیزەکارترە. وێنای سادەو لە هەمان کاتیشدا دروستی ئەم پێوەندییە بەمجۆرەی خوارەوەیە:

هۆکارە دەسکردەکان ⟷ هۆکارە سروشتییەکان

رادیکاڵ مەحافیزەکار

کۆمەڵگا ⟷ تاك

دەرككردنی پێوەندی نێوان هۆکارەکانی بشێوی و هەڵوێستە سیاسییەکانی رۆشنبیران کارێکی دژاوارنییە. چوونکە ئەو حەقیقەتانەی کە بە سرووشتی (بەو مانایەی کە لێرەدا کەڵکی لێوەرئەگرین) لە قەڵەم ئەدرێن، ئینسان ناتوانێ بە هیچ شێوەیەك بیانگۆڕێت. مرۆڤ تەنها دەتوانێ سیستمە سیاسییەکەی خۆی لەگەڵ ئەو بارودۆخە سروشتییەدا بگونجێنێت. ئەڵبەتە بە هۆی ئیمکاناتی فەنی و زانستییەوە دەتوانرێ تاڕادەیەك کۆنترۆڵ، یان "تەعدیل" بکرێن، بەڵام هەرگیز ناگۆڕدرێن و رزگاربوون لە دەستیشیان مەحاڵە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بۆ نموونـه ئەگـەر بـه پێـی قسەكانی فرۆیـد، شەڕاشۆیی مـرۆڤ بەشتێكی سروشتی له قەڵـەم بـدەین، لـەو حاڵەتـەدا بڕیـارە سیاسـییەكان تارادەیــەكی زۆر دەچــنە ژێركاریگــەری ئــەم واقعییەتــەوە. بەرنامــە سیاسـییەكان تــەنها دەتــوانن نموونەگــەلێكی شەڕاشــۆیی ئینــسان، بــە شـێوەیەك رێـك بخـەن كـە ئاژاوەیـان لـێ نەكەوێتـەوە. ئەڵبـەت هـیچ بەرنامەیـەكی سیاسـی نـاتوانێ بـە بـێ لـەناوبردنی یـەكجارەكی مـرۆڤ، شەڕاشۆیی لـەناو بـەرێت. بەواتایـەكی تـر ئەگـەر شەڕاشـۆیی ئینـسان بـە بەرهەمی نالەبارێتی بـارودۆخی سیاسـی لـە قەڵـەم بـدەین ـــ بـۆ نموونـە ئەگەر شەڕاشـۆیی بـە بەرهـەمی موڵـكایەتی شەخـسی بـزانین ـــئاسـاییە ئەگــەر تەســەور بكــەین بــە لــەناوبردنی ئینــسان، شەڕاشــۆییش لــەناو ئەچێت.

بەم پێیە كێشەیەكی تـەواو تاكەكەسـی، كێـشەیەكی شەخـسی و دەروونییــەو كەواتــە پێــڕەوی لــە رێگەچــارە گــشتییەكان و میتــۆدە كۆمەڵایەتییــەكان ناكـات و بـەو رەوشـانە چارەسـەر ناكرێـت. تەنانـەت كامڵترین بەرنامەی كۆمەڵایەتیش ناتوانێ رۆحی شەیتانی والـێبكات كـە واز لە خراپكاری و شەڕاشۆیی بهێنێت. له لایەكیترەوە ئەگـەر لەیەكـەم پلــەدا ئیحــساسە تاكەكەســییەكانی "نــامۆبوون" بەبەرهــەمی گەنــدەڵ بوونی بارودۆخی كۆمەڵایەتی لـە قەڵـەم نـەدەین، لـەو حاڵەتـەدا هەنـدێ بڕیــاری گونجــاوی سیاســی دەتــوانن رێگەچــارەیەكی بــاش بــن بــۆ چارەسەركردنی كێشەكە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەو نموونانـەی کـە لـە قۆنـاغی دەسنیـشان کردنـی تیـۆرە سیاسییەکاندا باسمان لێکردن، ئەوە پیشان ئەدەن کە چۆن تـێگەیـشتنی هزرمەندان سەبارەت بە فیترەتی ئینسان ــ بەڕەوشـێك کـە هەنـدێجار بە "ئینسان ناسـی فەلسەفی" نـاودێر ئـەکرێت ـــ تیـۆرە سیاسـییەکانیان پێـك ئـەهێنێت. قـسە بەناوبانگەکـەی مەدیـسۆن لـە کتـێبی "وتارگـەلی فدرالیـست" (The Fedralist Papers)دا، ئـەوە دەخاتـەڕوو کـە "حکوومەت خۆیلەخۆیدا هیچ نییە جگە لە باڵاترین نموونەی فیترەتـی ئینسانی". هەر لێـدوانێك سـەبارەت بـە "یۆتۆپیـا" راسـتەوخۆ پێوەنـدی هەیە بە بیروڕاکانی ئینسانەوە سـەبارەت بـە سروشـتی مـرۆڤ و هـەروەها مەیلە سەرەکییەکان و قابلییەتەکانی هـەموو ئینـسانەکان لـەم زەمینـەدا باوەڕگـەلی تایبـەت بـە خۆیانیـان هەیـە، بـەڵام بەشـێکی زۆری خـەڵك، ئاگاییـەکی تـەواویان لـێنییـە. ئەڵبەتـە ئـەو تیۆرسـیەنە سیاسـییەی کـە بــەدوای دەسنیــشان کردنـــی هۆکارەکــانی بــشێوی دایـــە، ناچـــارە کـەتێگەیـشتنی خـۆی سـەبارەت بـە سروشـتی ئینـسان، بەوردبینییـەکی زیاترەوە زانستیانەتر بکات. لـە ئەفلاتوونـەوە تامارکۆزە ــ واتـە لـە٤٠٠ ساڵ پێش لە زایینـەوە تائـەم سـەردەمەی ئێـستا ــ تیـۆرە سیاسـییەکانی هەموو هزرمەندان هەوڵیان داوە لـە لایەنـە بـزۆز (چالاك)ەکـانی رۆحـی ئینـسان تـێبگـەن. لـە بـواری چارەسـەر کردنـی بـشێوییە سیاسـییەکاندا حەتمەن دەبێ "سروشتی ئینسان" لەبەرچاو بگیردرێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بابەتەکانی تری قۆناغی دەسنیشان کردن

بابەتەکانی قۆناغی دەسنیشان کردن، هەموویان پێوەندییان بە مەسەلەی سروشتی ئینسانەوە نییە. هەندێ جار پرسیاری سەرەکی ئەوەیە کەکامیەك لە بەرنامەو پلانەکانی، دەزگاکانی سیستمی سیاسی بەرپرسی شکستە ئاشکراکانە. سیستمی سیاسی، تەواو ئالۆزەو (پیچیده) لە زنجیرە بگۆڕگەلێك (متغّیر)ی دوابەدوایەکەوە پێکهاتووە کە رەنگە هۆی سەرهەڵدانی بێنەزمییە سیاسییەکان بن.

رەنگە کێشە و پێکدادانەکان و هەروەها ناکاریگەربوونی سیستمی نەخۆشی کۆمەڵایەتی، لە سیستمی کۆن و هەروەها خراپ دابەشکردنی پلەوپایەو دەسەڵاتەوە سەرچاوەبگرن. تێگەیشتنی مارکسیستی "دژایەتییە کۆمەڵایەتییەکان" یەکێکە لەو تێگەیشتنانە. مارکس ئەیوت کە هیچ گرووپێك لە کۆمەڵگادانییە کەحازربێت واز لە ماف و دەسکەوت و ئیمتیازەکانی خۆی بێنێت، تەنانەت ئەگەر نالۆژیکی و نادادپەروەرانەش بن. ئەگەر لەناو سیستمێکدا پێوەندییەکانی بەرهەم هێنان ــ واتە لە ئابووری سیاسیدا ــ گۆڕانیان بەسەرابێت، رەنگە ئەو سەرخانە سیاسییەی کە لەسەردەمی پێشتردا دامەزراوە، رەتبکاتەوە. ئەو شڵەژاویێتییەی کە بەهۆی دژایەتییەکانی نێوان ژێرخانە ئابوورییەکان و سەرخانە سیاسییەکانەوە سەرهەڵ ئەدەن، بناغەی سیستمی کۆمەڵایەتی دەڕووخێنن. ئەو شەڕ و ئاژاوانەی کە سەرەنجام

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بوونە هۆی ڕوودانی شۆڕشی فەرەنسە، لەم دژایەتییەوە سەرچاوەیان گرتووە. ئەریستۆکراتە فیۆداڵە کۆنەپەرستەکان کە حازرنەبوون ژیانی خۆیان لەگەڵ نەزمی تازەی کۆمەڵگادا بگونجێنن، بەناچار لەسەر پۆستەکانیان لابردران. بەڕای مارکس ئەو دژایەتی و شۆڕشە هەر دەبوایە ڕووی بدایە و لە کاتی رووخانی سەرمایەداریشدا بۆ جارێکیتر دووبارە دەبێتەوە. مرۆڤ تەنها لەکاتێکدا دەتوانێ بیروڕاکانی مارکس پەسەند بکات کە بزانێت سەرەنجامی لێکدانەوەو ڕاڤەکردنی دژایەتییە کۆمەڵایەتییەکان چیدەبێت؟

ڕەنگە کێشەگەلی سیستمێکی شڵەژاوی سیاسی، لە "فەرهەنگی سیاسی" خودی ئەو کۆمەڵگایەوە سەرچاوە بگرێت: واتە لە داگەڕانە نارەسمییەکان و هەروەها لە باوەڕگەل و ئەو شێوە ڕەفتارە کۆمەڵایەتییانەی کە بەسەر تاکەکانی کۆمەڵگادا زاڵە. ڕەنگە کێشەکە لە شکستی "دەزگاکانی بارهێنان و ڕاهێنان"ەوە سەرچاوەی گرتبێت (تیۆرسیەنە سیاسییە گەورەکان لە ڕاستیدا خێرخوازو ڕاهێنەری ئاکاریش بوون. کتێبی کۆماری ئەفلاتوون هێندەی کە نامیلکەیەك بێت سەبارەت بە سیاسەت، هێندەش نامیلکەیەکە سەبارەت بە فێرکردن و ڕاهێنان. لۆك لە کتێبی "هەندێ تیڕامان سەبارەت بە فێرکردن و ڕاهێنان" و رۆسۆ لە کتێبێ "ئیمێل"دا قسەی زۆریان لەسەر سیستمی بارهێنان و ڕاهێنان کردووە). ڕەنگە کێشەکە لە نالەبارێتی دەزگای ئیداری و هەروەها لە دەرەنجامە لاوەکی (فرعی) و پێشبینی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نەکراوەکانی هەوڵدانە خێرخوازانەکانی دەوڵەتەوە سەرچاوەی گرتبێت. ئەو هۆکارانەی کە قابیلی پێشبینی کردنن و دەبنـە هـۆی تێـکهەڵشکانە بنـــەڕەتی و کۆمەڵایەتییـــەکان، یـــەگجار زۆرن و ژمارەیـــەکی زۆری تیۆرسـیـەنەکانیش رەنگـە لـە قۆنـاغی دەسنیـشان کردنـی هۆکارەکانـدا لێکۆڵینەوەیان لەسەریان کردبێت.

یـەکێك لـە بابەتـەکانی دەس نیـشان کردنـی هۆکـاری کێـشە هاوچەرخەکان کە جەخت لەسەر شکستی دەزگاکان دەکاو کاریگەرییـەکی گرنگی سیاسیش دادەنێ، لێدوانـە لەسـەر هۆکارەکـانی قـەیرانی ئـابووری ساڵی ١٩٣٠ز. سەرچاوەی ئەو لێکدانەوەو ڕاڤەکارییـە جۆراوجۆرانـەی کـە سـەبارەت بـە هۆکارەکـانی ئـەو هەڵوەشـانەو ئابوورییـە خرانـەڕوو، دەگەڕێتە بۆ تیۆڕوانـینگـەلێکی جۆراوجـۆر لەسـەر ئـەو یۆتۆپیایـەی کـە لایـەنگرانی ئـابووری ئـازاد (Laissez-Faire) و هـەروەها لایـەنگرانی "بەرنامـەی نـوێ"ی رۆزڤێلت (New Deal) خـستیانەڕوو. یـەکێك لـە تیۆگەیشتنە بەناوبانگەکان سـەبارەت بـە هۆکارگـەلی قـەیرانی ئـابووری، یەکـەمجار لـە لایـەن ئـابووریزانـی بـەریتانی "جـان مینـارد کینـز"ەوە خرایەڕوو. بە پێـی لێکۆڵینـەوەکانی ئـەو، قـەیرانی ئـابووری دەرەنجامی ئـەو هێـزە ئابوورییانەیـە کـە بواریـان رەخـساند بـۆ ئـەوەی کـە ئـابووری سـەرمایەداری بەمەبەسـتی پێـك هێنـانی "هاوسـەنگی" پـەرە بـەدیاردەی "بێکاری" بدات. واتە ویستیان هاوسەنگی بهێننـە ئـاراوە بـەڵام پـەرەیان بـە مەسـەلەی "بێکـاری"دا. ئـەو، پێـشنیاری کـرد کـە دەوڵـەت دەبـێ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دەسبەکاربێت و ئابووری لە قەیران رزگار بکات. بەشێکی زۆری ئەو ئەرکەی کە ئابووری زانە لیبڕالەکان لەبەرنامەی نوێدا، بۆ دەولەتیان دیاری کرد، بە هۆی ئەم راڤە و لێکۆلینەوەوە شکلی گرت.

خالی بەرانبەری ئەم روونکردنەوەیە، قولایی و گەورەیی ئەم قەیرانە ئەگەرێنێتەوە بۆ "چالاکی"و "ناچالاکی" بانکدارە گەورەکان." بۆ نموونە میلتۆن فریدمەن ئابووریزانی بەرجستەی ئەمریکی دەلێ: ئەگەر بانکی ناوەندی، کاروبارەکانی بە دروستی بەڕێوەبردایە، ئەو قەیرانەش نەئەهاتە ئاراوە، بەلکوو راوەستانێکی بچووك ئەهاتە ئاراوە کە ئەوەش رەنگە بە هۆی ئابووری بازاری ئازادەوە چارەسەر کرابا. ئەگەر ئەم لێکدانەوە دروست بێت، ئەو دەرەنجامە لۆژیکییەی کە بەدەست دێت، ئەوەیە کە نەك تەنها پێویست ناکات دەولەت بە ئاشکار دەستێوەردانی ئابووری بکات، بەلکوو لەوانەیە دەرەنجامێکی پێچەوانەشی لێبکەوێتەوە. دۆزینەوەی رێگەچارەکانیتریش ـــ کە پێشتر باسیان لێوەکرا ـــ ئاکامگەلێکی سیاسی جۆراوجۆریان ئەبێت و هەروەها هەندێ تێڕوانینی جۆراوجۆریش سەبارەت بە کۆمەلگای بەختەوەر ئەخەنەڕوو.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بــارودۆخی سرووشــتی وەک ئامرازێــک بــۆ دەسنیشان کردنی هۆکارەکان

دەرككردنـــــی نـــــاواخن و گرنگایـــــەتی ئـــــەم قۆناغـــــەی تیۆرەسیاسـییەکان ـــ واتــە دەسنیــشانکردنــی هۆکارەکـانی بـێنــەزمی سیاسیـــ ئـەبێ زەمینـە خـۆش بکات بـۆ تـێگەیـشتنی ئـەو بابەتـەی کـە لـەهەنـدێ کتـێبی تیـۆرە سیاسـیەکاندا بـەناوی "بـارودۆخی سروشـتی" خراوەتەڕوو. زۆربەی ئەو کەسانەی کە بیروڕاکانی رۆسۆ، لۆك و هـۆبس ئەخوێننـەوە، پێیـان وایـە کـە هـەموو قسەکانیان سـەبارەت بـە بابـەتی تـەواو ئەبـستراکتی "بـارودۆخی سروشـتی" تـەنها حەدسـیات و گریمانـە گەلێکن سەبارەت بـە سـەردەمی دێـرێن، یـان لـە قسە و باسـێکی بـێمانـا زیاتر هیچ نین. کێشەی باس کردن لە بارودۆخی سروشـتی هـەر چییەك بێـت، ئـەو تیۆرسـیەنانە کـاتێکی زۆریـان بـۆ سـەرف کـردووە. چـەمکی بارودۆخی سروشتی ئامرازیك بوو کە تێگەیشتنی هۆکارەکانی بۆ ئاسانتر ئەکردن.

هەوڵ و تەقەلای ئەوتیۆرسیەنانە بـۆ خستنەڕووی بـارودۆخی سروشتی "ئەزموونێکی فکری" بوو کە بـە پـشت بەسـتن بـە ئەبـستراکتە فـــەرزییەکانـــەوە (انتزاعيات فرضي) سەرچـاوە کۆمەڵایەتییەکانی کێشە سیاسی و مرۆییەکان، لـەهۆکـارە سروشـتییەکان جیـا بکەنـەوە. ئـەم تیۆرسـیەنانە بـە جیـا کردنـەوەی ئـەو هۆکارانـە لـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بـارودۆخی کۆمـەڵگاکان ـــ کـە بەشـتێکی دەسـکرد دێتـە بەرچـاو ـــ گریمانەیەکی ئەبستراکتیان لە ژێرناوی "بارودۆخی سروشتی" هێناوەتـە ئاراوە. پاش جیا کردنـەوەی هۆکارە دەسـکرد و ناسروشـتییەکان، ئـەوەی دەمێنێتەوە هۆکارەکان و رەهەندگەلێکی سروشتی و هەتایی چارەنووسی مـرۆڤ بـوون کـەتیۆرسـیەنی سیاسـی ئەبوایـە بـە بابەتگـەلێکی ئاشـکراو حاشاهەڵنەگریان لە قەڵەم بدا. رۆسۆ ئـەم بابەتـەی بـەمجۆرە لێکدایـەوە کـە: لێکۆڵینــەوە لەســەر بـارودۆخی سروشـتی نـابێ بـە حەقیقـەتێکی مێــژوویی لــەقەڵــەم بــدرێت بــەڵکوو تــەنها ئیــستدلالێکی فــەرزی و مەرجدارە (مـفـر وض و مـشر وط**) نەك تێگەیشتن لەسەرچاوەکەی. ئامانجی ئەم ئیستدلالە "فەرزی"یە ئەوەیە ئینسان خۆی بەهەمان شـێوە ببینێت کە خولقێنراوە. مەبەست ئەوەیـە کـە ئینـسان ئـەو شـتانەی کـە بناغــەی وجــوودی ئــەون، لــەو شــتە بگــۆڕو زیادییانــەی کــە بــۆ تەعدیلکردنی خەسڵەتە سـەرەتاییەکان هاتوونەتـە ئـاراوە، جیابکاتـەوە. ئەمە بڕیاردانێکی پێویستە چوونکە ئێمـە تـا کاتێـك ئینـسانی ئاسـایی و سروشتی نەناسین، کارێکی بێهوودەیە ئەگەر بمانەوێ یاساگەلێك کـە بـە شێوەیەکی ئۆتۆماتێك بە سـەریدا زاڵـن، یـان لەگـەڵ فیترەتیـدا سـازگارن، بدۆزینەوەو بەرقەراریان بکەین. ماوەیەکە کـە تیۆرسـیەنە سیاسـییەکان ئیدی قسەلەسەر بـارودۆخی سرووشـتی ناکـەن. گریمانـە فەلـسەفییەکان، کە ئەو چەمکە تایبەتـە "فـەرزی"یانـەیان بـە شـتانێکی راچـڵەکێنەر لـە قەڵەم ئەدا، ئیدی ئەو بایخەی سـەدەکانی ١٨ و ١٩ یـان نـەمابوو. ئەڵبەتـە**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەو مەسەلانەی کە ئەوان ئەیانویست چارەسەریان بکەن، وەك خۆیان ماونەتەوە. لەراستیدا ئەم بابەتانەی قۆناغی دەسنیشانکردن، هەم هەمیشەیین و هەمیشی قابیلی قسەوباس لەسەر کردنن.

ئەوانە هەمیشەیین چوونکە زۆربەی کات تێگەیشتن لەوە کە چ هۆکارگەلێك زیاتر لەوانی دیکە لەسەرهەڵدانی بێنەزمی سیاسیدا دەوریان هەبوە، کارێکی ئاسان نییە. رووداوە سیاسییەکان هێندە گرژو ئاڵۆزن و هەروەها بە هۆی هۆکارگەلێکی زۆرەوە هاتوونەتە ئاراوە کەبە ئاسانی و بە دڵنیاییەوە ناتوانین هۆکارەکانی مەسەلە بەرباسەکان (مەترەح کراو) دەس نیشان بکەین. کاتێ کەلێکۆڵینەوە لەسەر ئەو بێنەزمییەی دەکرێ کە لەڕووی مێژووییەوە هیچ نموونەیەکی هاوچەشنی بەرچاو ناکەوێت، یان کاتێ کە هۆکارگەلێکی جۆراوجۆر بەشدارییان هەیە، یان هەردووی ئەم کێشانە لە ئارادان، توێژەرەوە ناچارە پەنا بەرێتەبەر حەدس و گومان. ئەو، "گرووپ گەلی کۆنترۆڵی" نییە واتە ئەو گرووپانەی کە لە رێگەیانەوە ئەو کێشانە کەم یان زیادبکات ـــ تاکوو بتوانێت بە هۆی ئەوانەوە، گرنگایەتی هۆکارەبەشدارەکان دەس نیشان بکات.

بۆ نموونە دووبارە باس لەو بابەتە ئەکەین کە پێشتر قسەمان لەسەر کرد، واتە خەسڵەتی شەڕاشۆیی لە ئینساندا، ئەم بابەتە هەنووکەش زیندووە و دەکرێ قسەی لەسەر بکەین چوونکە ناتوانین کۆمەڵگایەکی بە بێئینسان تەسەوربکەین [واتە کۆمەڵگا و ئینسان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دووشتی پێکەوە بەستراون]. کەواتە کاتێ کە ئینسان لەکەش و هەوایەکی تایبەتداتووڕە ئەبێت و دەس بە شەڕاشۆیی دەکا، دەتوانین قسە لەسەر ئەوە بکەین کەئایا ئەو رەفتارەی ئینسان، بە تەواوەتی دەرەنجامی هوکارە جوغرافیایی و ئیقلیمییەکانە، یان هۆکارە دەروونییەکان. دیارە شتێکی سەرسووڕهێنەر نییە ئەگەر بزانین یەکێك لە پسپۆڕانی "رەفتاری ئاژەڵان" ئاوادەڵێ:

شەڕاشۆیی دەروونی مرۆڤیش وەك هەموو ئاژەڵەکانیتر بەشێکە لە مەیلە فیترییەکانی.... بۆ خەڵکانی نائاشنا بەزانستی ئارکیۆلۆژی، قبوولێ کردنی ئەوە کە ئێنسان هێشتا خەسڵەتگەلێکی هەیە کەلەئاژەڵەکانی تریشدا هەن، ئاسان نییە. لەگەڵ ئەوەشدا، مرۆڤناسێکی هاوچەرخ لە گۆشەنێگایەکی ترەوە دەڵێ: ئینسان هەموو خەسڵەتە فیترییەکانی خۆی لە دەست داوە. ئەگەر تۆ سقالێك لەو خەسڵەتانەشی تیامابێت، دەبێ بەپەرچەکردارییەکی ئۆتۆماتیکی ئینسانی لە قەڵەم بدەین لە بەرانبەر هەراوجەنجاڵەکانی سەردەمی هاوچەرخدا، یان لە بەرانبەر سڕانەوەی کتوپڕی پشتیوانەکانی. لە هەلومەرجەکانیتردا ئینسان هیچ غەریزەیەکی نییە.

ئەم بابەتانەی قۆناغی دەس نیشان کردنی هۆکارەکان، زۆربەی کات هەندێ باس و لێکۆڵینەوەی زیندوو و تەنانەت ناخۆشیشیان لێکەوتۆتەوە، چوونکە ناتوانین هیچ وەڵامێکی لێبڕاوانە بە زۆربەی ئەو پرسیارانە بدەینەوە. رەنگە ناتەبایی و دەمەتەقێ هەندێجار رووڵەزیاد

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بـوون بکـات، چـوونکەدەس نیـشان کردنـە جۆراوجۆرەکـان ــ کـە پێـشتر باسمـان کـردن ـــ پێوەنـدییان بـە بڕیـارە سیاسـییەکانەوە ئـەبێت، بەرێگاگەلێکی زۆردا ئەچن و لقوپۆگەلێکی زۆریان لێدەبێتەوە.

بابەتـی دەسنیـشان کـردن لـە دایـلۆگـی سیاسـی هاوچەرخدا

شـتێکی سەرسـووڕهێنەر نییـە ئەگـەر ئـەبینین قـسەو باسـە جـەنجاڵ ئامێزەکـانی سـەردەمی هاوچـەرخ سـەبارەتن بـە هەنـدێ دەس نیشان کردنی ناهاوچەشنی هۆکارەکـانی کێـشەگەلی دیـاریکراوو ناسـراوی سیاسـی. بۆچـی سـاڵی ١٩٦٤ لـە شـاری "واتـز" داو، سـاڵی ١٩٦٧ لـە شـاری "دیترۆێت"دا، هەندێ مانگرتن روویـان دا؟ گرووپێکـی تایبـەت لـەلایـەن سەرۆك کۆمارەوە راڤەی ئەو مەسەلەی کـردو بەودەرەنجامـە گەیـشت کـە هـۆی ئەورووداوانــە ئەگەڕێتــەوە بـۆ رەگەزپەرەســتییەکی رێکخــراو و سیستماتیك (institutionalized) لە ئەمریکادا. هەروەها ئـەو گرووپـە بەودەرنجامــە گەیــشت کــە مانگرتنــەکانی شــاری واتــز، نموونــەی تووڕەبـوونێکی یـەگجار گـەورە بـوو. تووڕەبوونێـك کـە بەسـەر هـەموو لایەنـەکانی ژیـانی رەش پێـستەکاندا زاڵـە. ئـەوان بـە تـەواوەتی وەڕەزن لەدەست ستەم و چەوسانەوەی ئـەو سـپیپێـستانەی کـە ژیانیـان تـژی لـە نەهامــەت و چەرمەســەری کــردووە. کەواتــەباشــترین رێگــە بــۆ نەهێشتنەوەی هەر جۆرە مانگرتنێك، رازاندنەوە و جـوانکردنی گەڕەکـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هەژار نشینەکانە و دەرەنجامە قێزەونە ئابووری، سیاسی، کۆمەڵایەتی و ڕۆحییەکانیان، ئەبێ بۆ هەمیشە لە ناو ببرێن. کۆمەڵ ناسان دژایەتی ئەم دەس نیشان کردنی هۆکارانەیان ئەکرد. بەوتەی "ئیدوارد بانفیلد" بێنەزمی دەزگا کۆمەڵایەتییەکان بەگشتی و، ڕەگەزپەرەستی بەتایبەتی، هۆکاری سەرهەڵدانی ئەم مانگرتنانە نین. ڕاستییەکان ئەوە دەرئەخەن کە "ڕەگەزو (هەروەها هەژاری) هۆی مانگرتنەکانی ڕەش پێستەکان و هەروەها مانگرتن و ناڕەزاییەکانی تریشنییە. ڕەنگە زیدەڕەویمان نەکردبێت ئەگەر ئەوە بڵێین کە ئەو مانگرتنانە حەتمەن روویان دەدا، تەنانەت ئەگەر خەڵکی ئەم ناوچانە هەمووشیان سپی پێست بن و داهاتێکی لەسەرووی "هێڵی هەژاری" شیان هەبێت. بەڕای ئیداوارد بانفیلد، مانگرتن شتێکە وەك کایە و سەرگەرمی و هەروەها بەدەستهێنانی بەرژەوەندییە تاکەکەسییەکان و سەرچاوەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ "حەزکردن بەقەرەباڵغی" کە لەسەردەم و وڵاتانی تریشدا شتی لەو جۆرە زۆر رووی داوە. بەڕای ئەو، بۆ بڕیاردان سەبارەت بە ئایندە "ئەحمەدقانەیە ئەگەر تەسەور بکریت هەوڵدان بۆ لەناوبردنی ڕەگەزپەرەستی، هەژاری، بێکاری و سڕینەوەی گەرەکە هەژارنشینەکان، کاریگەرییەکی زۆر لەسەر مانگرتنەکانی ١٠ یان ٢٠ساڵی ئایندەدا دائەنێ.

ئەم دەس نیشان کردنە ناهاوچەشنانەش هۆکارەکانی مەسەلە گرینگە کۆمەڵایەتییەکان روون ئەکەنەوە و لەو رووەوە کە لە هەموو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

رەهەنـدەکانی مەسـەلەکەیان کۆڵیوەتـەوە، قـسەوباس گـەلێکی زۆریـان لێبوەتەوە. دەس‌نیشان کردنە جەنجاڵ ئامێزەکانی تـریش هـەوڵیان داوە هوکارەکانی کێشە سیاسییە هاوچەرخەکان بخەنەڕوو. هەندێ لـە مێـژوو نووسانی "پیاچوونەوەخواز"، سەبارەت بەشـەڕی سارد، باسـێکی گـەرم و گوڕیان وروژاندوووە بەبیروڕای ئەوان، ئـەوە ئیمپریـالیزمی خۆرئاوایـە کە شەڕی ساردی هەڵگیرساند، نەك هێرشـی کۆمـۆنیزم. باسـێکی گـەرم و گـوڕی دیکـە سـەبارەتە بـە سیـستمی فێرکـاری لـەئـەمریکادا. مەسـەلەکە ئەوەیە کەئایا شکست‌خواردنی سیستمی راهێنانی ئـەمریکا، پێوەنـدی بـە تێکچوونی خـودی ئـەو سیـستمەوە هەیـە، یـان بـەو مەسـەلە ئـارکیۆلۆژی (ژنێتیکی) و ئیقلیمییانـەی (کۆمەڵایـەتی) کـە قۆتابخانـەکانی ئـەمریکا ناتوانن گۆڕانیان تیا دروست بکەن.

بەم پێیە، بـەو دەرەنجامـە دەگـەین کـە ئـەمڕۆ کـە دەس نیـشان کردنی هۆکارگەلی نەخۆشییە کۆمەڵایەتییەکان، لە نـاو هـەموو لقـەکانی زانــستی کۆمەڵایەتیــدا ئــەنجام ئــەدرێت. تیۆرســیەنی هاوچــەرخ کــە ئەیەوێت پـسپۆڕی زانـستی سیاسـیش بێـت ــکەئەرەستوو بـە سـەرپەلی زانستەکان ناودێری دەکـا ــ دەبـێ ئـەم لێکۆڵینەوانـە ــ کـە زۆربەشـیان هیچ رێگەچارەیەك بەدەستەوە نادەن ــ لەبەرچاوبگرێت و سەبارەت بـە دروسـت بـوون یـا نادروسـت بـوونی هـەرکامیان ڕای خـۆی دەربـڕێـت. لـە رابـوردوودا، پـێش لەسـەردەمی "تەقینـەوەی زانـستی" و بـە پـسپۆڕی بــوونی لقەزانــستیەکان، زۆربــەی تیۆرســیەنەکان ناچــاربوون خۆیــان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هۆکاری بێنەزمییەکان دەس نیشان بکەن. ئەوان تەنها بە پشت بەستن بەبیرۆکەکانیان و هەروەها بە پێی هەندێ زانیاری یەگجار کەمەوە ئەم قۆناغەیان ئەبڕی وزۆربەی کاتیش بە دەرەنجامگەلێکی باش و بەکەڵك ئەگەیشتن کە تا هەنووکەش بایەخی خۆیان لەدەست نەداوە.

بەهەرحاڵ قۆناغی دەسنیشانکردنی هۆکارەکان، یەکێك لە لایەنە یەگجار گرنگەکانی تیۆرە سیاسییە کامڵ و هەمەلایەنەکانە. خوێنەرێك کە ئاسەوارەکانی ئەفلاتوون، رۆسۆ، مارکۆزە و هۆبس، یان هزرمەندانی وەك ئەوان دەخوێنێتەوە، نابێ لەم بەشەی لێکۆڵینەوە کە غافڵ بێت، چوونکە ڕاڤەکردن و شیکردنەوەی ئەو هۆکارانەی کە تیۆرسیەن لە درێژەی ڕاڤەکردنی بێنەزمی سیاسیدا دەیانخاتەڕوو، بە شێوەیەکی لێبڕاوانە، دەرەنجامەکانی سیستماتیك دەکا. دەبێ سەرەتا هۆکارەکان دەسنیشان بکرێن و پاشان بیرلە چارەسەرکردنیان بکرێتەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وتاری چوارەم

نەزم و خەیاڵ: بنیاتنانەوەی کۆمەڵگا

بینینی بێنەزمی جگەلە کێشەی دەسنیشان کردنی هۆکارەکان، مەسەلەیەکی دیکەش دەخاتەڕوو. ئەم مەسەلەیەش نەزمی لەباری سیاسییە. ئەگەر کەسێك ئەو بارودۆخە سیاسییەی کە تیایدا ئەژی بە شێوەیەکی نادروست دەرك بکات، ئەوە دەگەینێ کە دەتوانرێ سیستمی لەبارو رێكوپێك بهێنرێتە ئاراوە. کەواتە تیۆرسیەن ئەبێ وەڵامی ئەم پرسیارە بداتەوە کە ئەگەر بارودۆخەکە خراپە، ئەی بارودۆخی دروستو لەبارکامەیە؟ ئەگەر ئەمە نەخۆشییە، ئەی سەلامەتی و تەندروستی کامەیە؟ ئەگەر ئەمە گێجی و شپرزەییە، ئەی لایەنە دروستەکەی کامەیە؟ بە کورتی تیۆرسیەن دەبێ وەڵامی ئەو پرسیارە ــ زۆربەی کات سەرەکییەی ــ فەلسەفەی سیاسی بداتەوە کە: "کۆمەڵگای بەختەوەر کامەیە؟". ئەو، دەبێ هەوڵ بدات تا چییەتی نەزمی سیاسی پیشان بدات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هەڵوەشانەوە و بنیاتنانەوە

تیۆرسیەن بەمەبەستی پیشاندانی کۆمەڵگای سیستماتیکی سیاسی، دەبێ خاڵی بەرانبەری ئەو دیاردەیەش، واتە نەزم، ببینێ و دەرکی پێبکات. بۆنموونە ئەگەر ئەو، کێشەی کۆمەڵگاکەی دەگەڕێنێتەوە بۆ "نامۆبوون"، ئەبێ وێنایەك لە کۆمەڵگایەکی "نامۆنەبوو" پیشان بدات. ئەگەر ئەو، کۆمەڵگاکەی خۆی پڕ لە "بشێوی" دەبینێ، واتە هەلومەرجێك کە کۆمەڵگا تووشی دووبەرەکی و تەفرەقە بوە، دەبێ ئەوە پیشان بدات کە کۆمەڵگای لەبارو سیستماتیك چۆن کۆمەڵگایەکە. هەروەها ئەگەر چاوی بە ناعەقلانییەت و شێتی و سەرکوت کردن دەکەوێ، دەبێ بە تەواوەتی ئەوە پیشان بدات کە عەقلانییەت و نەبوونی سەرکەوتکاری، چ مانایەکیان هەیە. هەڵبەتە ئەوەش راستە کە بوترێت ئەو وێنایەی کە تیۆرسیەن لەنەزمی سیاسی بەدەستەوە ئەدات، تێگەیشتنی شەخسی خۆیەتی. بەلام ئەگەر ئەوە قبوول بکەین کە ئەو وێنایەی کە خستوویەتی ڕوو، تەنها بۆ هەڵسەنگاندن ئەبێت و هیچیتر، لەو حاڵەتەدا قسەکانی ئەو هەم ئەسانترن و هەمیش باشتر دەرکیان پێئەکرێت. تیۆرسیەن سەرەتا دەرکی بەنەبوون یا ناتەواو بوونی نەزم کردووە و پاشان توانیویەتی کۆمەڵگای سیستماتیك و مونەزەم وێنا بکات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تیۆرەسیاسییەکان هەروا بەئاسانی نەنووسراون. ئەوانە وێناگەلێکی سیستمە سیاسییەکانن کە بەزەحمەت و تەقەلایەکی زۆرو و هەروەها بە بەراورد لەگەڵ بارودۆخە سیاسییە نالەبارەکاندا هاتوونەتە ئاراوە. بشێوی و ناهاوسەنگی کۆمەڵگا نەك تەنها بواربۆ بیرکردنەوەی تیۆرسیەن دەڕەخسێنێ بەڵکوو، سەرەداوێکیش بۆ دۆزینەوەی رێگەچارەکان دەخاتەبەردەستی و ئەم قۆناغەی "لۆژیکی دەروونی" لە تیۆرە سیاسییەکاندا، بە هۆی قسەیەکی سن سیمۆنەوە، تیۆرسیەنی سەدەی نۆزدەی فەرەنسە، بە باشترین شێوە روون ئەکرێتەوە: "پێشکەوتنی رۆشنگەری، تاڕادەیەك بشێوی سیستمی کۆمەڵایەتی کۆن و زەرووڕەتی رێکخستنی سەرلەنوێی پیشان ئەدات."

بەواتایەکی تر هەموو گوشار، قەیران، شڵەژاوێتی و بشێوییەکانی سیستمی کۆن، تیۆرسیەن ناچاردەکەن بیر لە بنیات نانەوەی سیستمێکی تازەی سیاسی بکاتەوە. ئەڵبەتە تیۆرسیەن مەجبوورنییە کۆمەڵگایەکی نوێ دابمەزرێنێت، چوونکە ئەوە ئەرکی خێرخوازان (مصلحان) و ئەو کەسانەیە کە بەکردەوە دەتوانن ئەوکارە بکەن. بەڵام ئەو دەبێ چوارچێوەیەك لە "کۆمەڵگای باش" لە زەینیدا وێنا بکات و رێساکانیشی دەس نیشان بکات بەم پێیە تیۆرسیەنەکان "وێنا گەلێکی سەمبولیك لە کۆمەڵگای سەرلەنوێ بنیات نراو بەدەستەوە ئەدەن".

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لـەو رووەوە کـە بنیـات نانەوەکـەی تیۆرسـیەن وێنایەکـە لـەو کۆمەڵگایـەی کـە ئـەبێ دابمـەزرێت، کەواتـە دەبـێ تاڕادەیـەکی زۆر پـشت بـەزەین و فکـری خۆیـەوە ببەسـتێت. ئـەو، دنیـا بـەو شـێوەیە کـە هەیـە وەسـف ناکـات بـەڵکوو لـە وەسـف کردنـی جیهانـەوە بـەدڵی خـۆی دەسپێدەکا، بەڵام دەبێ جیهانیش هەر بەو شێوە پێناس بکات کە دەبـێ ببێـت. هـەروەها بـە وردبینییـەکی زۆرەوە بـشێوگـەل و قەیرانـەکانی سیستمی سیاسی ڕاڤە ئـەکات و پاشـان گەڵاڵەیـەك دەخاتـەڕوو کـە تیایـدا هـەموو ئـەم بـشێوییانە چارەسـەر کـراون. تیۆرسـیەن دەتـوانێ قـسەی پاڵەوانی یـەکێك لـە شـانۆکانی جۆرج بێرنـارد شـاڤ ـــ کـە ویـردی سـەر زمـانی رۆبێـرت کەنەدییـە ـــ دووپـات بکاتـەوە کـە ئـەڵێ: "خـەڵکانێکی زۆر، شتەکان هەروەك خۆیـان ئـەبینن و پرسـیار ئەکـەن بۆچـی؟ مـن لـە زەینمـدا ئـەو جیهانانـە تەسـەور دەکـەم کـە هـەرگیز بوونیـان نـەبوەو ئەپرسم بۆچی نابێ ئەمانـە بوونیـان هـەبێت؟ تیۆرسـیەن تاڕادەیـەکیش خەیاڵاوییەو هەر لەبەر ئـەوەش، مێـشکی لای ئـەو شـتانەیە کـە دەتـوانن بوونیـان هـەبێت. هـەروەك لـە وتـاری پێـشتردا باسمـان کـرد، تیۆرسـیەن دەبێ وەڵامی هەردوو پرسیارەکە بداتەوەئەگەر دەیـەوێ رێگەچارەیەکی عـەقڵانی بخاتـەڕوو، دەبـێ تاڕادەیـەك وەڵامـی "بۆچـی"یـەکانی هۆکـاری کێشەکان بداتەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کارکردەکانی یۆتۆپیا

تەسەور کردنی ئەو شتەی کە دەتوانێ هەبێت، یەکێك لەتوخمەکانی تیۆرە سیاسییەکانە کە پێوەندی بە یۆتۆپیاوە هەیە. وشەی یۆتۆپیا ریشەی یۆنانی هەیە و بەمانای "هیچ کوێ"یە. کۆمەڵگای لەبارو رێكوپێك جگە لەخەیاڵی هزرمەندا لە هیچ شوێنێکی تردا بەرچاو ناکەوێت. ئەم کۆمەڵگایە تەنها وەکوو "ئەگەرێك" بوونی هەیە. رەنگە جیلوەیەکیش لە ئایندە بێت. رەنگە وێنایەك بێت لە بەهەشتی بەرین، بەڵام ئەوەی راستی بێت ئێستا و لەسەر زەویدا وجوودی نییە.

ئەفلاتوون لە کۆتایی کتێبی کۆماردا ئاماژەیەك بەو مەسەلەیە دەکات. یەکێك لە هاورێ لاوەکانی سوقرات، کۆمەڵگای کۆماری بە کۆمەڵگایەك لە قەڵەم ئەدات کە تەنیا لەدنیای زەین و وانەو پۆلەکاندا بوونی هەیە. چوونکە پێم‌وایە لە هیچ شوێنێکی جیهاندا بوونی نییە. سوقرات بەمجۆرە وەڵامی ئەداتەوە: راستە، بەڵام رەنگە لە بەهەشتدا نموونەیەکی ئەو کۆمەڵگایە هەبێت بۆ ئەو کەسانەی کە دەیانەوێ چاویان پێ‌بکەوێت و لە زەینیاندا وێنای بکەن.

ئەڵبەتە ئەوە کە تیۆرسیەن لە قۆناغی بنیات نانەوەی لێکۆڵینەوەکانیدا دەبێ کەڵك لە زەینی خۆی وەربگرێت، بەو مانایە نییە کە تەنیا ئینسانێکی خەیاڵاوی و خەون گەرایە. ئەو بۆی نییە کە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لە ناو تەسەورە شیرینەکانیدا غەرق بێت و بەتەواوەتی بچێتە ناو دنیای خەیاڵاتەوە. وێنا کردنەکەی ئەفلاتوون لە کۆمەڵگای "سەرلەنۆی بنیاتنراو" هەر چەندە خەیاڵییە بەڵام ئەبێ بە تەواوەتی لەگەڵ واقعییەتەکاندا بگونجێت. وێنا کردنەکەی ئەو دەبێ لەگەڵ ئیمکانات گەلی راستەقینەو هەروەها قابلییەتە حەقیقییەکانی ژیانی مرۆڤدا بگونجێت. واتە دەبێ لەسەر بنەمای ژیانی راستەقینەی تاکەکانی کۆمەڵگا بنیات نرابێت، ئەگینا لە خەیاڵ و وێناکردنێکی بێهوودە زیاتر هیچ نییە.

بنیات نانەوەی کۆمەڵگا لەزەیندا، بەیارمەتی وێنا یۆتۆپیاییەکەی تیۆرسیەن، دەیەوێ بەهەندێ حەقیقەت سەبارەت بە دنیا و سیاسەت و مرۆڤ بگات. ئەڵبەتە یۆتۆپیا ناتوانێت نوێنەری حەقیقەتی تەجروبی ـــ بەمانا سادەکەی ـــ بێت. هەروەها تێگەیشتنێکی وەستاو و جیا لەو کاتوشوێنەی خۆی نییە. لەگەڵ ئەوەشدا ئامانجی یۆتۆپیا ئەوەیە کە حەقیقەتی گشتێتی (کلێت) یان دەستاوردەکانی سیاسەت بنوێنێت. ئامانجی یۆتۆپیا ئەوە نییەکە هەموو رووداوەکان پیشان بدات، بەڵکوو توانا "بالقوە"کانی مرۆڤ وەسف دەکا. هەروەها تواناییەکان و ئیمکاناتە سیاسییەکان بەیان دەکا، نەك واقیعیەتەکان. چەمکی یۆتۆپیا بەوتەی پۆل تیلیش، تواناگەلێك ئەخاتەڕوو کە ئەگەر لە لایەن یۆتۆپیاوە پێشبینی نەبوونایە، لەکیس

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەچوون. یۆتۆپیا دەستاوردەکانی مرۆڤ پێشبینی ئەکات و ئەوەش سەلمێنداروە کە زۆربەی پێشبینییەکانی یۆتۆپیا هاتوونەتە دی.

لە راستیدا بە بێ پێشبینییەکانی یۆتۆپیا، ژیانی مرۆڤ رائەوەستێت. ئەگەر پێشبینییەکانی یۆتۆپیا تواناکان پیشانی مرۆڤ نەدەن، ژیانی ئینسان رائەوەستێت و هیچ فایدەیەکی نابێت و لەو حاڵەتەدا ئینسان خۆی لە بارودۆخێکدا دەبینێ کە نەتەنها تاك تیایدا گەشە ناکات بەڵکوو ئیمکاناتە مرۆییەکانیش لەڕووی فەرهەنگییەوە نایەنەدی. بۆ کەسێك کە هیچ یۆتۆپیایەکی لەزەیندانییە، ئەو سەردەمەی کەتیایدا دەژی، سەردەمێکی کوشندەیە. بەمجۆرەش فەرهەنگێك کە هیچ یۆتۆپیایەکی تیانییە، لەو سەردەمەی خۆیدا قەتیس دەبێت و بەزووترین کات روو لە رابوردوو ئەکا و رابوردووی بەلاوە گرینگتر دەبێ. سەردەمی ئێستا (حال) تەنها لە کاتێکدا بزۆز و چالاك دەبێ کە کێشمەکێشێك لە نێوان رابوردوو (ماضي**) و ئاینده (**مستقبل**)دا لە ئارادابێت.**

لەگەڵ ئەوەشدا وێناکردنەکەی تیۆرسیەن لە ئیمکاناتە سیاسییەکان، حەقیقەت گەلێکی "سەردەمی ئێستا"ش بەیان دەکا. ئینسان تەنها بە بەراوردکردنی ئەو بارودۆخەی کە لە ئارادایە، لەگەڵ قابلییەت و ئیمکاناتەکانی دیکەدا، دەتوانێ دەرك بە کەموکوڕی و تێكشکانەکانی بکات. مرۆڤ تەنها کاتێك دەتوانێ مانای تووڕەبوون (عەسەبی بوون) و بەدگومانی (سوء ظن**) دەرك بکات، کە لەگەڵ**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئینسانێكی عاقڵدا ئاشنا بێت. ئینسان تەنها كاتێك لە مانای تاوانباری تێدەگا كە رووبەڕووی لوتف و بەخششەكانی خواببێتەوە. تیۆرسیەن بە هۆی دەس‌نیشان كردنی تواناییەكانی ئینسانەوە دەتوانێ هەندێ خاڵی گرینگ سەبارەت بە چییەتی ئەو بارودۆخەی كە لەئارادایە، بخاتەڕوو.

تیۆرسیەن تەنانەت لە ناو خەون و پێشبینییە یۆتۆپیاییەكانیشیدا، لەگەڵ واقعییەتدا سەروكاری هەیە. ئەو تاڕادەیەك تەنها دەیەوێ واقعییەتگەلێك بخاتەڕوو كە لە رێگەیانەوە پاساو بۆ تێگەیشتنەكانی خۆی لە بێنەزمی بهێنێتەوە. بینینی بێنەزمی لەرووی لۆژیكییەوە، ئەوە دەگەینێ كە بارودۆخێكی لەبارو عەقلانی لە ئارادایەو ئەركی تیۆرسیەنیش ئەوەیە كە وێنایەك لەو بارودۆخە لەبارە بە دەستەوە بدات. كەواتە تیۆرسیەن پاش لێكۆڵینەوەو بەوردی راڤەكردنی كەم و كورییەكانی ئەو بارودۆخەی كەلەئارادایەو زەینی ئەویان بۆ یەكەم لێكۆڵینەوە هان داوە، تەسویری كۆمەڵگای سەرلەنوێ بنیات نراو، وێنادەكا.

دینامیزمی بنیاتنانەوە

چالاك بوونی ئەم قۆناغە گرنگە خەیاڵییە، بە هۆی ئەو جیاوازییەی كە مایكل پۆلانی، لە نێوان ئاگایی راستەوخۆ و ئاگایی ناڕاستەوخۆدا قایلە، باشتردەركی پێدەكرێت. پۆلانی ئەوە پیشان ئەدات كە مرۆڤ هەرگیز بە ئاشكراو بە تەواوەتی لەسەر هیچ شتێك ئاگایی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پەیاناکات. بۆ تێگەیشتن لەو بەشەی مەسەلەکان کە دەبێ ڕاشکاوانەتر و ئاشکراتر سەرنجی بدەینێ، زەینی وریاو زانا پشت بەو زانیارییە شاراوانە (مضمر)وە دەبەستێ کە لەمەڕ بەشە وردەکانی ترەوە (جزئیات) لە ئارادایە. تەنها بە پشت بەستن بەزەمینە و چوارچێوەی ئەو مەسەلەی کەمەبەستمانە، دەتوانین لە ماناکەی تێبگەین. بۆ نموونە ئینسان بۆ دەرك کردنی مانای ڕستەیەك سەرنج ئەداتە وشەکان و بۆ دەرك کردنی وشەکانیش ئاوڕ لە پیتەکان ئەداتەوە. ئینسان بۆ ناسینی ڕوخسارو دەم و چاوی کەسێك، لە هەموو گۆشەنیگایەکەوە سەیری دەم و چاوی دەکا بە بێئەوەی کە لەسەر هەموو ئەندامانی دەم و چاویشی زانیاری هەبێت. وێناکردنی ناڕاستەوخۆ و ناخودئاگای لایەنە لاوەکییەکانی (زوایای جانبی) هەموو مەسەلەیەك زەروورەتێکی حاشا هەڵنەگرە. تەنانەت کاتێکیش کە ئینسان مەبەستی ئەوە نەبێت کەلە هەموو لایەنە لاوەکییەکانیش تێبگات، دیسانەوە دەبێ ئاوڕ لە بەشەوردەکان و لایەنە لاوەکییەکانیش بداتەوە.

لە ڕاستیدا ئەگەر ئینسان تەنها سەرنج بە لایەنە لاوەکییەکان بدات، بە هیچ شێوەیەك مەبەستەکە ناپێکێت و بە ئامانجی ناگات. بۆ نموونە ئەگەر تەنها سەرنج بدرێتە پیتەکان، مانای وشە دەرك ناکرێت و ئەگەر تەنها ئاوڕ لە مانای وشەکان بدرێتەوە، واتای ڕستەکە وەرناگیرێت. لەگەڵ ئەوەشدا ئینسان هەموو کاتێك دەتوانێ سەرنجی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

خۆی لە شتێکەوە بگوێزێتەوە بۆ شتێکی تر. هەروەها دەتوانێ بەئاشکرا ئاوڕ لە شتێك بداتەوە کە سەرنجی رادەکێشێ. زۆربەی کات ئەو جۆرە حاڵەتانە، هەم پێویستن و هەمیش بەکەڵکن. لە حاڵەتی ئاساییدا یاریزانێکی پینگ‌پۆنگ، ئاگای لە دەستەی راکێتەکەی نییە. ئەگەر وابێت لەو حاڵەتەدا ئاگای لە تۆپەکە نابێ. بەلام ئەگەر هەندێ جار لەکاتی یاری کردندا کێشەیەك بێتە ئاراوە، دەبێ سەرنج بداتە جۆری بەدەستەوەگرتنی راکێتەکە.

بنیات نانەوەی خەیاڵیی کۆمەڵگا لە لایەن تیۆرسیەنی سیاسییەوە دەتوانرێ بە گۆڕانکارییەکی سیستماتیکی لەو جۆرە (لەگشتەوە بۆبەش) لە قەڵەم بدرێت. تیۆرسیەن ئەوە ئەزانێت کە بۆ تێگەیشتنی هەندێ لە بێ نەزمییەکانی سیستمی سیاسی، دەبێ پشت بەجۆرە نەزمێکەوە ببەستێت و رەنگە بە تەواوەتیش ئاگای لەو جۆرە نەزمە نەبێت. لە راستیدا لەوانەیە ئەو وێنایەی کە لەسەر نەزم ئەیخاتەڕوو، رۆڵێکی گرینگ و ناڕاستەوخۆی لە تێڕوانینی ئەو سەبارەت بە بارودۆخی سیاسی بینیبێت. بەلام سەرەنجام ناچارە دان بە گرنگایەتی ئەو رۆڵەشدا بنێت، کە تا چەند کاریگەرێتی لەسەر تێڕوانینە رەخنەییانەکەی هەبوە. ئەو بۆ کامڵکردنی تیۆرەکەی خۆی، دەبێ سەرنجێکی زۆربدات بەو جۆرە نەزمە ئینسانییەی کە بناغەی تێڕوانینەکانی ئەویان پێكهێناوەو لەگەڵ ئەوەشدا هەوڵی بەزانستی کردنی بدات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بۆ ئەم مەبەستەش تیۆرسـیەن ناچارە پێوەندییـەکی ڕەسـەن و "کـارکردخواز" دابمـەزرێنێت لـە نێـوان ئـەو بـوارە ناڕاسـتەوخۆو ئـەو ئامانجـە ئاشـکرایەدا کـە پێـكهێنـەری زانیارییـە سـەرەتاییەکانی ئـەون سـەبارەت بـە بـێ نـەزمی سیاسـی. هـەروەها لـە جیـاتی ئـەوەی کـە بەشێوەیەکی ناڕاستە و خۆ پشت بە وێنای سیستمی لەباری سیاسییەوە ببەستێت تاکوو لە ڕێگایـەوە دەرك بـە نالـەبارێتی بارودۆخێکی تایبـەت بکات، بە پێـچەوانەوە تـێگەیـشتنی خـۆی لـە بـێنـەزمی، ئەکاتـە بـەردی بناغەی تێگەیـشتن لـە سیـستمی لـەباری سیاسی. ئـەو لـەم قۆناغـەدا لـە جیاتی پشت بەستن بە تێگەیـشتنی ناڕاسـتەوخۆی چـەمکی "سـلامەتی" بـە مەبەسـتی ناسـینی چـەمکی "نەخۆشـی"، بـە پێـچەوانەوە بـە پـشت بەسـتن بـە نەخۆشـییەوە، هـەوڵ ئـەدات لـە مانـای سـلامەتی تـێبگـات. هەرچەند ئەم دوو قۆناغە تەواو کەری یەکدین بەڵام بوار و پێگەکـەیان جێگوڕکێیان پێ دەکرێ.

نۆرمەکان: مۆدێلەکانی نەزم

ڕێـساگەلێك کــە تیۆرســیەن لەبەرچـاویان دەگــرێ بــۆ ئــەو کۆمەڵگایەی کە لە زەینیدا بنیاتی ناوەتەوە، لە ڕاستیدا نۆرم گەلێکیشن بۆ ژیانی سیاسی. هـەر لەبەرئەوەیـە کـە فەلـسەفەی سیاسـی بـە "تیـۆری گەلی نۆرماتیڤ"یـش نـاودێر ئـەکرێت. نـۆرم: چـەمك یـان فۆرمێکـە کـە وەك پێـوەر و ڕێـسا بـەکار ئـەهێنرێت. وشـەی norm لـە وشـەی لاتـینی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

normaوە هـاتووە کـە لـە بنەڕەتـدا بـەمانـای "گوونیـا"ی دارتاشـییە [گوونیا وشەیەکی سوریانییە ــ و ــ]. گوونیـای دارتاشـی، کەرەسـەیەکە کـە دارتاشــەکان وەك پێوەرێـك کـەڵکی لـێوەردەگـرن و لـە رێگەیــەوە دەتــوانن کارەکانیــان بەدروســتی و "دەقیــق" ئــەنجام بــدەن. رێــسای نۆرمــاتیڤی تیۆرســیەنی سیاســیش بــە تــەواوەتی هــەمان کــەڵکی لێئـەبینرێت. مـۆدێلی تیۆرسـیەن وەك رێـسایەك بـۆ دەسنیـشانکردنـی مەشــرووعییەتی سیــستمی سیاســی بــەکار ئــەهێنرێت. تیۆرســیەن تــێڕوانــینی خــۆی لەســەر "کۆمەڵــگای بــاش" ئەکاتــە رێــسایەك بــۆ هەڵسەنگاندنی پێکهاتەی کۆمەڵگا.

چـەمکە نۆرماتیڤـەکان بـە چـەندین شـێوەی جۆراوجـۆر بـەیان دەکرێن. رەنگە "باش" و "دروست" گشتیترین و لە هەمان کاتیشدا تەم و مژاویترین وشە نۆرماتیڤەکان بن. وشـە نۆرماتیڤـەکانی دیکـەش وەك "دادپـەروەری"، "زانـایی" و "سـلامەتی" چـەمك گـەلێکن کـە نـەك بـە تەواوەتی بەڵکوو تا رادەیەك روون و ئاشکران. ئەو وشە و رستانەش کـە رواڵـەتێکی زانـستیانەیان هەیــە، وەك عیبــارەتی "یەکپارچــەبوونێکی کــارکردخواز" یــان وشــەی "بەئــەزموون" دەتــوانن دەوری وشــە و رستەگەلێکی نۆرماتیڤ ببینن. بە کورتی، چەمکی نۆرمـاتیڤ چـەمکێکە راسـتەوخۆ، یـان ناڕاسـتەوخۆ وێنایـەك لـە بـارودۆخی لـەبار و هـەروەها "کـلـێـت"ێکە کـە خـالی بەرانبـەری کـەم و کـوڕی و بـێنـەزمییـە. دەبـێ ئەم خاڵە گرینگەش لەبەرچاو بگرین کە نۆرمەکان بە تەنها هـەڵقولاوی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سەلیقەو ویستی شەخسی تاکەکان نـین. کـاتێ کـە ئـەوترێت سیـستمێکی سیاسی "دادپەروەرانە"یە، ئەوە ناگەینێت کە بێژەری ئـەو قـسەیە، ئـەم سیستمە بە باشتر و لەسەرووی هەموو سیستمەکانی تـرەوە دادەنـێ. وەك چـۆن کاتێـك کـە کەسـێك دەڵـێ: فلانەکـەس ئینـسانێکی عاقڵـە، ئـەوە ناگــەینێ کــە فــەزڵی بەســەر کەســێکی شــێتەوە هــەبێت. ئەگــەر تیۆرەسیاسییەکان تەنها دەربڕی "ویستی تاکەکەسی" بوونایـە، کۆمەڵـگا یۆتۆپیاییەکـەی تیۆرسـیەنی سیاسـی، کۆمەڵـگایەك ئـەبوو کـە تیایـدا هــەموو شــتێك بــە حــەزو ویــستی ئــەو دەبــوو. بەدەگمــەن دەتــوانین کۆمەڵگایەکی لەو جۆرە، بە کۆمەڵگایەکی یۆتۆپیایی و دادپەروەرانە لە قەڵەم بدەین.

دۆزینەوە و داهێنان لە بنیات نانەوەدا

نەزمی سیاسی نۆرماتیقی سەرلەنۆی بنیات نـراو، پێکهاتەیەکە لـە داهێنـان و دۆزینـەوە (اکتــــشافــات)کـان. لەلایەکـەوە داهێنانـە چوونکە پێویستی بە هەوڵ و تەقەلای داهێنەرانـەی تیۆرسـیەن هەیـە و لەگەڵ ئەوەشدا. ئـەو نەزمـە سیاسـییە نۆرماتیقـەی کـە دەیخاتـەڕوو، بـە تەنها بینینەکانی (مـشاهدات) ئەو، یان دیاردەگەلێکی مێژوویی نین. تیۆرسیەن بۆ وێناکردنی نەزمێکی سیاسی، کە توانـای جـێبـەجێکردنـی قابلییەتــە سیاســییەکانی ئینــسانی هەیــە، دەبــێ لــەزەینیــدا جــۆرە "ئەزموونێکی فکری" ئەنجام بدات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کەواتــە تیۆرســیەن تــا ڕادەیــەکیش هونەرمەنــدە. مۆدێلــە نۆرماتیڤەکەی ئـەو، لـە کۆمەڵـگای بـاش، جـۆرە درامایەکـە بـۆ نوانـدنی ژیانی ئینسان کە تیایدا دیمەن و سێکانس و دەورەکان دیاری کراون. ئەم لایەنەی تیۆرە سیاسییەکان، بناغـەی ناکۆکییـەکانی نێـوان ئـەفلاتوون و شاعیرانی هاوچـەرخی بـوو. ئـەفلاتوون دەیزانـی کـە ئـەوان وەك رەقـیبی وان، هەر بۆیەش لـە کتـێبی کۆمـاردا، رێـسا و چوارچـێوەگەلێکی یـەکجار وردی بـۆ ئاسـەوارگەلی پەسـەندکراوی هونــەری، دیــاری کــردووە. لــە کتێبەکـەی تریـشیدا "یاسـاکان" لـە زمـانی یاسـادانەرەوە، سـەبارەت بـەو شاعیرانەی کە دەیانەوێ ئەندامێتی کۆمەڵگا بەدەست بهێنن دەڵێ:

ئێمە پێیـان دەڵـێین ئـەی "باشـترین بیـانی"یـەکان! ئێمـەش بـە پێــی توانــای خۆمــان شــاعیرین و تراژێدیاکــەی ئێمــە باشــترین و شـکۆدارترین تـراژێدیایـە. لـە ڕاسـتیدا کۆمەڵـگاکەمان باشـترین نموونـەی لاسایی کردنەوەیەو هەروەها باشترین ژیانێکە کە شـێعری تـراژێـدی وێنـا ئــەکات. ئێــوە شــاعیرن و ئێمــەش شــاعیرین. هــەر دووکمــان لەیــەك قوماشـین. بـەڵام رەقـیبی یەکـدین و لـە شـێعری تراژێدیـشدا دوژمـنی یەکترین. تەنها یاسا حەقیقییەکان دەتوانن ئێمە کامڵ بکەن.

بنیاتنانـەوەی نۆرمـاتیڤی تیـۆری سیاسـی، لـە هـەمان کاتـدا بـە جۆرە دۆزینەوەیـەکیش (کـشف) **لـەقەڵـەم ئـەدرێت. کۆمەڵـگای سـەر لـە نـوێ بنیـاتنـراو، داهێنـانێکی دەسـتی تیۆرسـیەن نییـە بـەڵکوو بـە هـۆی ئەوەوە دۆزراوەتەوە (کەشف کراوە). لە راستیدا رەوشێك کـە تیۆرسـیەن**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لە ڕێگەیەوە دەرك بە چییەتی کۆمەڵگای باش دەکا، وێکچوونێکی زۆری هەیە لەگەڵ ئەو ڕەوشەی کە بیرمەندان بۆ دۆزینەوەی تیۆرێکی تازە بەکاری دێنن. تیۆرسیەنی سیاسی، واقعییەتەکانی دنیای سیاسەت وەك سەرەداوێك بەکاردێنێ و لە ڕێگەیانەوە، بە مەبەستی مانابەخشین بەم حەقیقەتانە، هەندێ گەلاڵەی گشتیتر دەخاتەڕوو. وەك چۆن بیرمەندان ڕەنگە بەپێی ئیلهامە تاکەکەسییەکانەوە تیۆرەتازەکان بخەڕوو، ئەگەری ئەوەش لە ئارادایە کە تیۆرسیەنیش بە شێوەیەکی "شهودی" دەرك بەمەسەلەکان بکات. بۆ نموونە ئەفلاتوون لە ڕێگەی تەمسیلی "ئەشکەوت"ەوە، دەرككردنی ڕادیکالانەی سیستمی لەبار و ڕێكوپێك ڕوون دەکاتەوەو دەڵێ: کەسێك کە حەقیقەتی سیستمی ڕێكوپێك دەرك بکات، وەك کەسێك وایە کە هەموو تەمەنی لە ناو ئەشکەوتێکدا ژیابێت و کاتێ لە ئەشکەوتەکەوە دێتە دەرەوەو بۆ یەکەمجارچاوی بە ڕووناکی دەکەوێ، لەوە بەدواوە جیهان لای ئەو فۆرم و مانایەکیتری هەیە!

لێکۆڵینەوەیەك کە لەسەر بناغەی بنیاتنانەوەی تیۆرەسیاسییەکان دامەزراوە، لەو ڕووەوە کە تیۆرە سیاسییەکان لە سەر بنەمای حەقیقەتەکان هاتوونەتە ئاراوە، دەبێ بە "دۆزینەوە" لەقەڵەم بدرێ. وێناکردنی کۆمەڵگای باش لە لایەن تیۆرسیەنەوە، لە خەونە تاکەکەسی و ئەبستراکتەکانیەوە سەرچاوە ناگرێت. تێگەیشتنی ئەو لە گەلاڵەکردنی نۆرمێك بۆ ژیانی سیاسی، لەڕاستیدا ڕوونکردنەوەی قابلییەتە ڕاستەقینەکانە لە دنیایەکی ڕاستەقینەدا. ئەو سەبارەت بە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دێو و پەری و گیانلەبەرە یەکشاخەکان نادوێ. تەقەلای تیۆرسیەن بۆ بنیاتنانەوە، بە هۆی واقعییەتە "عەینی"یەکانەوە بە تەواوەتی سنووردارەدەکرێ. هەر لەبەرئەوەشە کە هۆبس، فەلسەفەی سیاسی بە "زانستی سیاسەت" (علم مدن) ناودێرئەکرد.

کەواتە تێڕوانینە سەرلەنوێ بنیاتنراوەکەی تیۆرسیەن، سەبارەت بە کۆمەڵگای سیستماتیك، لە راستیدا بە چالاکییەکی نیمەهونەری و نیمەزانستی لە قەڵەم دەدرێ و تاڕادەیەك بەرهەمی زەینێکی داهێنەرەو تا ڕادەیەکیش دەرەنجامی دۆزینەوەیەکی سیستماتیکە. بنیاتنانەوە پێویستی بە تەسەورێك هەیە کە لە ئەزموونە "عەینی"یەکانەوە سەرچاوە دەگرێ. مەبەست لە بنیاتنانەوە، دۆزینەوەی حەقیقەتێکە کە لە رێگەی شیکارییەکی وەستاوی (راكد) ئەو بارودۆخەی کە لەئارادایە، لە توانادانییە.

رەهەندی وجوودیی بنیاتنانەوە

بەدواداچوونی بەردەوامی تیۆرە سیاسییەکان مەسەلەیەکی تەواو مەعریفییە. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بە تەواوەتی پێوەندی بەمەسەلە وجوودییەکانەوە هەیە، مەیلی بنیاتنانەوەی کۆمەڵگا بە شێوەی زەینی، بە تەواوەتی دەگەڕێتەوە بۆ پێکهاتەی رۆحی و تەنانەت پێکهاتەی ئارکیۆلۆژییانەی ئینسان. هەر بۆیە ئەم مەسەلەیە دەخرێتە ئەستۆی بیرکردنەوەی هەست پێکراو (ملموس)و عەینییەوە، نەك

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بیرکردنــەوەی ئەبــستراك. ئەمــەش ئــەوە دەرئــەخات کــە ئەنــدامانی جەســتەی مــرۆڤ بــە هــۆی کــاری فکرییــەوە، دەیانــەوێ "پێوەندییــەکی پراکتیکی و پڕبایەخ" لەگەڵ ژینگەکەیاندا بهێننە ئاراوە.

لـەم رووەوە تیۆرەسیاسـییەکان فـۆرمێکی تێـك‌چـڕژاو و ئـاڵۆزی ئەرکە جیهانییەکانی ژیانی "ئەندام ئاسا"ن. ئەوانـە بـە شـێوەك نـەزمی پێویـست و گونجـاو لـە کۆمەڵـگادا بەرقـەرار ئەکـەن کـە تاکـەکانیمـرۆڤ بتوانن ئەرکە تایبەتەکانیان بـە ئـەنجام بگـەینن. ئامـانجی هـەموو جـۆرە ژیانێك لەسەر زەویدا ئەوەیەکە هاوسـەنگی و هەماهەنگییـەك لـە نێـوان ژینگـەو نیـازە دەروونییەکانـدا بەرقـەراربکات. تـا ئینـسان لـە درێـژەی گۆڕانکارییەکاندا زیاتر کامڵبێت، زەروورەتی نەزمی کۆمەڵـگاش زیاتـر و ئاڵۆزتـر دەبێت. "ئامیب"ەکان (واتە گیانلەبەرە یەك ناوکەکان amibe) و بوونـــەوەر و ئاژەڵـــە ئاســـاییەکانیتـــر، چـــاوەڕوانییەکی هێنـــدەیان لەژینگەکەیان نییە، چوونکە تەنیا پێویستیان بەوە هەیـە کـە بجووڵێن، بخۆن، بژین، بمێننەوەو زاوزێ بکەن. هەرکات ئەم گیـانلەبەرانـە تۆزێـك کامڵتر بوون، رووبەڕووی پێداویستییەکی زەرووریتر دەبنەوە کە ئەویش لـە ئـارادابوونی سیـستمێکی لـەبارە بـۆ پێوەنـدی کـردن بـەوانی تـر و هاونۆعەکانیانـــەوە. ئـــەم پێداویـــستییە بـــۆ ژینگـــەی سیـــستماتیکی کۆمەڵایەتی ئەو ئاژەڵە کامڵترانەی کـە دەیانـەوێ جیهـانێکی "عـەینی"ی رێك‌وپێکیان هەبێ، دیاردەیەکی نیمە سیاسی دێنێتە ئاراوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کاتێ کە قسە لەسەر بوونەوەرێکی وەك ئینسان (هۆمۆساپینس homo sapens) دەکەین دەبینین کە سیاسەت بەشێکی یەکجار زۆری ژینگەکەی گرتۆتەوە. جیا لەوەش توانای ئینسان بۆ پێوەندی کردن بە جیهانی دەرەوە (ژینگە) تاڕادەیەکی زۆر مەعریفی و سەمبولیکە، وەك لەوەی خۆڕسك (غەریزی) بێت، کەواتە هەڵوەشانەوەی سیستمی حەقیقی، یان جیهانی سیاسەت، گوشارو کێشەگەلێکی زۆری رۆحی بۆ دانیشتوانی دێنێتە ئاراوە. لەو رووەوە کە ئێنسان ناتوانێ لە کۆمەڵگایەکی پڕ لەبشێوی و ئاژاوەدابژی، تێکچوونی سیستمە پڕبایەخەکەی جیهان، شڵەژاوێتی لێدەکەوێتەوەو جۆرە پەرچەکردارییەکیشی بەدواوە دەبێ. هەروەك "رۆبێرت جەی لیفتۆن" دەڵێ: لەسەردەمی جێگۆڕکێکردنی کۆمەڵایەتیدا، خەڵك مەیل و داواکارییەکی زۆریان هەیە بەرانبەر چالاکییەکان و هەروەها ئەو قسانەی کە گۆڕانی نەزم و ئاڵوگۆر (تعويض)ی هێماکانی مەوجوودییەتی کۆمەڵایەتی ئاسانتر ئەکەن.

ئامانجی قۆناغی بنیاتنانەوەی کۆمەڵگا لە تیۆرە سیاسییەکاندا، چارەسەرکردنی هەر ئەم مەیلی بنیاتنانەوەو هەروەها دامەزراندنی پێوەندی نێوان تاك و کۆمەڵگای سیاسییە. بشێوی و بێنەزمییە سیاسییەکان، رێگە بۆ بنیاتنانەوە لە بوارێکدا خۆش ئەکەن کەشارستانییەتی رێونکردوو..... بگۆڕن بەشتێك کە مرۆڤ تیایدا هەست بەهێمنایەتی بکات.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

جۆرەکانی بنیات نانەوەی تیۆرانە (نظری)

دەتوانرێ چەند میتۆدێك بۆ بنیاتنانەوەی کۆمەڵگای سیاسی لە تیۆرە سیاسییەکاندا دەس نیشان بکرێت. هەرکام لەم میتۆدە جۆراوجۆرانە پێوەندییان بەجۆرە رەفتارێکی تایبەتی سیاسییەوە هەیەو هەر بە پێی ئەم پێوەندییانەشە کە "ناویان" لەسەر دادەنێن".

یەکەم، ئەوشتەی کە دەتوانین بەتێگەیشتنی رادیکاڵ بۆ وەرچەرخان لە دنیای سیاسەتدا ناودێری بکەین، لەئارادایە. لێرەدا رادیکاڵ بەو مانایەی کە لەدنیای سیاسەتدا باوە ــ واتە چەپگەرا ــ بەکارناهێنرێت. بەڵکوو مەبەستمان لە واتای سەرەکی و بنەڕەتی وشەکەیە؛ واتە سەرچاوەی وشەکە کە ئەویش راڤەکردنی سەرچاوەی سەرەکی مەسەلەکە دەگەینێ. ئەم تێڕوانینە زۆربەی کات خوازیاری گۆڕانکارییەکی بەرفراوانە. تیۆرسیەنی رادیکاڵ :ئامانج خواز"ە. ئەو لە رەوشەکەیدا؛ کەسێکی فەلسەفی، ئەبستراکت و خەیاڵاوییەو هەروەها لە کاتی ئەنجامگیرییەکاندا یەکجار "لۆژیکی"یە.هزرمەندی رادیکاڵ بە بینینی شکستەکانی کۆمەڵگاکەی و پاشانیش بە وێناکردنی کۆمەڵگایەك کە ئەو جۆرە شکستانەی تێدانییە، کۆمەڵگاکەی خۆی وێنادەکا. هزرمەندی رادیکاڵ بەبینینی شەڕو خوێنڕشتن، جیهانێکی پڕ لەئاشتی و میهرەبانی وێنا ئەکات، کە تیایدا "گورگ و مەڕ" لەیەك جۆگەدا ئاو ئەخۆنەوە [واتە پێکەوە تەبان]. ئەو بەبینینی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ناڕاستییەکان؛ حەقیقەت و بە بینینی نەفرەت؛ برایەتی و بە بینینی لێك دابڕانەکان؛ یەکێتی و هەروەها بە بینینی سەرکوتکاری؛ دەرك بەئازادی دەکا.

ڕەوشی تیۆریسازی رادیکالْ رەنگە تیۆریگەلێکی پڕ بایەخی زۆری لێبکەوێتەوە. لەراستیدا بەم پێیە، تیۆرسیەنە حەماسییەکان، هزرمەندانێکی یەکجار رادیکالْن چوونکە ئەوان وەلامی ئەو پرسیارە گرنگانە ئەدەنەوە کە سەبارەتن بە نەزمی سیاسی و هەروەها ئەو جیهانە سەرلەنوێ بنیات نراوەی کە وێنای ئەکەن جیاوازییەکی زۆری هەیە لەگەلْ ئەو بارودۆخەی کە لە ئارادایە. لەم بارەوە ئەفلاتوون لە تیۆرەکانیدا هێندەی هێربێرت مارکۆزە رادیکالْە. ئەوەش لە کاتێکدایە کە وێناکردنە کەنیان لەسەر سیستمی لەبار، بە هیچ شێوەیەك لەیەك ناچن.

تایبەتمەندی سەرەکی رەوشی تیۆری سازی رادیکالْ، ئەوەیە کە رەوشێکی یەکجار قوولْ و کامڵ و هەمەلایەنەیە. لەو رووەوە ئەم رەوشە بەوردی لەسەر بونیادی سیاسەت ئەکۆلْێتەوە، ئەو تیۆرسیەنە گەورانەی کە لایەنگری ئەم رەوشەن، هەمیشە پێوەندییان بە ژیانی مرۆڤەوە هەیە. لەبەر ئەوەش کە ئامانجی ئەو تیۆرانە، جێبەجێ کردنی تواناییەکانی ژیانی سیاسییە، هەر بۆیە کاریگەرییەکی زۆر و بەردەوام لەسەر بیرۆکەکان و هاندانی ئەندیشەی خوێنەرانیان دادەنێن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەڵبەتە ئەو رەوشی تیۆری سازییە، کەموکۆڕیشی تێدایە. رەنگە ئەم تیۆرانە بگەنە ئەو ئاستەی کە کەمتر کەسێك بتوانێت بە ئاسانی تێیان بگات. هەمیشە سنووری نێوان بلیمەتی (نبوغ) و شێتی، بە ئاسانی دەس‌نیشان ناکرێت. هەر چەند زۆرن ئەو تیۆرسیەنانەی کە لەسنووری بلیمەتیشیان تێپەڕاندووە، بەڵام رەنگە ئەو شتەی کە ئەوان وێنای دەکەن، لەراستیدا لە شتێکی ناپراکتیکی و تەنانەت لە خەیاڵێکی خام زیاتر هیچ نەبێت.

بۆ نموونە "شارڵ فۆریە" یەکێك لە سۆسیالیستە خەیاڵاوییە بە ناوبانگەکانی سەدەی نۆزدەهەمە، کە ئایندەیەك وێنا ئەکات کەتیایدا هەسارەکان یەك دەگرنەوەو ئاوی ئۆقیانووسەکانیش ئەگۆڕێت بە "ساردی" (نۆشابە). ئەم جۆرە خەیاڵانە نە پێشگۆیین و نەبەقووڵ بیرکردنەوەش لە قەڵەم ئەدرێن بەڵکوو لە خەیاڵ و وەهم زیاتر هیچ نین.

مەترسیدارتر لە شێتییە فریودەرانەکەی فۆریە، وێناکردنەکانی بنیاتنانەوەی سیاسییە کە بەشتێکی هێندە خەیاڵی نایەنە بەرچاو، بەڵام پراکتیکیش نین [واتەنەخەیاڵین و نە پراکتیکی]. جینایەت و توندوتیژی کردن بۆ ئامانجگەلی ناپراکتیکی و تەکامولخواز، تا چەند بە بەشێکی ژیانی رۆژئاوا لە قەڵەم ئەدرێ، هێندەش رێزلێنانی ئەرزش و کەسایەتی تاکەکەسی ئینسانەکان رەچاودەکرێ. [واتە لە کۆمەڵگا رۆژئاواییەکاندا توندوتیژی هەیە بەڵام

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

شانبەشانی ئەوەش ڕێز لەکەسایەتی ئینسان دەگیرێت]. پێڕەوی کردن لە ئامانجگەلی تیۆرسیەنەکان، بەشێك لەو مەسەلە سەرنج ڕاکێشەیە. لە راستیدا هەرچەند گەلاڵەی پێشنیارکراو فریودەرانەتر بێت، پاساو هێنانەوە بۆ توندوتیژیش زیاتر و زیاتر دەبێ. بۆ دامەزراندنی یۆتۆپیا ئەگەر چەند کەسێکیش ببنە قوربانی چ دەبێ؟ تیۆرسیەنی مەحافیزەکار لە لێکۆڵینەوەکانیدا بۆ بنیات نانەوەی کۆمەڵگا، بەدوای ئامانجێکیتردا دەگەڕێ. بەردی بناغەی ئەندیشەکانی ئەو، سوننەتگەلی کۆمەڵگایە نەك تیۆڕوانینی عەقلانی و فکری. هزرمەندی مەحافیزەکاری عاقڵ، لەو باوەڕەدا نییە کەئەم جیهانە باشترین جیهانی مومکین بێت. بەڵکوو پێی وایە کە باشترین پیشاندەری گۆڕان و "تەعدیل"ی کێشەگەلی هاوچەرخی سیاسی، بە ئاگابوونە لە ئەزموونە گشتی و بەکۆمەڵەکانی مرۆڤ. ئەو سوننەت و دەزگاگەلەی کەلە"تاقیکارییەکانی زەمەن"دا سەرکەوتنیان بەدەست هێناوە، سەرچاوەی ئیلهامن بۆ تیۆرسیەن، نەك بەوتەی مارکس "مۆتەکە" (کابوس).

کەواتەهەوڵی بنیات نانەوە لە لایەن مەحافیزەکارانەوە، بە مانای لێوردبوونەوە لە ئەزموونەکانی مرۆڤە بەمەبەستی دۆزینەوەی ئەو ڕەهەندانەی کە چالاکی خۆیانیان پاراستووە، نەك بۆ هەڵێنجانی دنیایەکی ئەبستراکت لە پێکهاتەی کۆمەڵگای باش. هزرمەندی مەحافیزەکار لەو باوەڕەدایە کە زەینی زاناو وریای توێژەرەوە لە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

"هاوچەشنێتی چالاکییە ئاکارییەکانی" مرۆڤ ورد ئەبێتەوەو لەو میانەدا بەمەبەستی چارەسەکردنی ناهاو چەشنییەکانی کۆمەڵگا، پەنا ئەباتەبەر "هاوچەشنێنی"یەکانی سوننەتی ئاکاری گشتی.

لایەنە بەهێزەکەی تیۆری‌سازی مەحافیزەکارانە لەوەدایە کە "واقیعگەرا"یە و ئەو واقیع گەرایییەش لەبەر ئەوەی کە لە ئەزموونە عەینییەکانی رابوردووەوە سەرچاوە دەگرێ، ناهێڵێ بکەوێتەداوی خەیاڵ چنیڕەها و ئایدیالیستی‌یەوە. لە بەر ئەوەی کە بناغەی فکریی تیۆرسیەنی مەحافیزەکار لە سەربنەمای سەرچاوەکانی "سوننەت" و "رابوردوو" دامەزراوە، گەڵاڵە پێشنیار کراوەکانیشی زیاتر پراکتیکین. بەڵام لایەنە کزولاوازەکەی ئەم میتۆدەی تیۆرە سیاسییەکان لەوەدایە کەبە ئاسانی لەبەر دەم "راوەستان" و کۆنەپەرستیدا چۆك دائەدات. رەنگە تیۆرسیەنی مەحافیزەکار تێڕوانینی خۆی لەسەر ئایندە، بخاتەداوی ئەگەرەکانی رابوردووەوە. هەروەها رەنگە ئیمکانات و ئەو پێداویستییە تازانەش کەبەرهەمی هەلومەرجە بگۆڕەکانی مێژوون، لەبەرچاونەگرێت و ئاوڕیان لێنەداتەوە.

رەوشی سێهەمی بنیات نانەوەی سیاسی، کە دەکەوێتە نێوان رەوشی مەحافیزەکارانەو رەوشی رادیکاڵییەوە، رەوشی ئەو کەسانەیە کە باوەڕیان بە رەسەنایەتی کردەوە (اصالت عمل) هەیە. ئینسانی سیاسی "پراکتیك خواز"، ریفۆرم خوازیشە بەڵام لە جۆری "هەنگاو بە هەنگاو" [واتە ئارام و هێدی هێدی، ریفۆرمەکانی ئەنجام ئەدا]. قۆناغی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بنیاتنانەوەکەشی یەکجار جەمووجۆرە. ئەو، بە تەواوەتی پابەند نییە بە بەڕێوەبردنی دەرەنجامە بونیادییەکانی تێگەیشتنەکەی خۆی لەسەر بێنەزمی سیاسییەوە. پەرچەکردارییەکانیشی زیاتر تەجروبین، وەك لەوەی تیۆرانە (نظري) بن. ئەو پێی وایە کەباشترین کار، باشترکردن و چاکسازی سیستمی سیاسییە، نەك لێکۆڵینەوەی بەردەوام لەسەری. ئەگەر بەشێکی بچووکی ئامێرێك خراپ بووەو باش کارناکات، ئەبێ تەنها لە بیری چاککردنەوەی ئەو بەشەدابین، نەك هەموو پێکهاتەی ئامێرەکە بخەینە بەر ڕاڤەو لێکۆڵینەوەوە.

ڕەوشی سیاسی لایەنگرانی "ڕەسەنایەتی کردەوە" هەندێ جار بەڕەوشی "تصاعدي"ش ناودێر ئەکرێت. ئەم جۆرە "کردە"و بیرکردنەوەیە، زۆربەی کات ڕەوشی باوی کۆمەڵگای ئەمریکایە. لەو ڕووەوە کەئەم تێڕوانینە لەبەرانبەر ئەو پرسیارە سەرەکییانەی کە سەبارەت بەسیستمی سیاسی دەخرێنەڕوو، بێ دەنگە؛ هەربۆیە بەدەگمەن بوار بۆ تیۆری سازییەکی قووڵی سیاسی دەڕخسێنێ. ئەڵبەتە نابێ ئەوە لە دژی تیۆری سازی لە قەڵەم بدەین چوونکە تەنانەت لە ئەمریکاشدا نۆرمگەلێك لە ئارادان کە بە تەواوەتی لە سەر بنەمای فەلسەفەوە دامەزراون. ڕەنگە "بە نوقسان کارکردنی ئامێرێك" یان "سیستمێك کە خەریکە بەڕێوە دەچێ" بە بەراورد لەگەڵ هەندێ پرەنسیپی وەك دادپەروەری و ئازادی و... بە جۆرە نۆرمێکی کۆمەڵایەتی لە قەڵەم بەدرێن. تەنانەت لەرەوشی "تصاعدي"شدا

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەبێ پێوەندیگێك هەبێت تا لە ڕێگەیەوە بزانرێت کۆمەڵگا تا چەند پێشکەوتووە؟ کەواتە ئەوە ڕاستە کە ڕەوشی "کردەخوازی" تیۆری گەلێکی قووڵی سیاسی ناهێنێتە ئاراوە بەڵام ئەم ڕەوشەش تاڕادەیەکی زۆر لەگەڵ حیرفەی تیۆری سازی و بنیاتنانەوەدا سەروکاری هەیە.

لایەنە پۆزەتیڤەکانی کردەخوازی، بە ئاشکرادیارن. ئەم ڕەوشە بە ئاسانی کاریگەری وەردەگرێ و هیچ جۆرە دەمارگیرییەکیشی تیانییە. جۆرە پەرچەکردارییەکە (عکس العمل) کە هەرگیز فۆرمێکی ئەبستراکتی زێدەڕەوانە بە خۆوە ناگرێت. ڕەوشێکە کە بە هۆی کاریگەری وەرگرتن و جەخت کردن لەسەر ئامانج گەلێکی تایبەت و دیاریکراو، دێتە ئاراوەو ڕێ لە چێبوونی باڵبەندی (قوتب بەندی)یە ناپێویستەکان دەگرێ، بە تایبەت لەمەسەلە ئسوولێیەکاندا.

ڕەوشی تەواو "کردەخواز"یش هەندێ زیان و دەرەنجامی نێگەتیڤی هەیە: یەك لەوانە، زیانی فکرییە. بەو مانایە کە کردە خوازەکان وەك پێویست بیرناکەنەوە و لۆژیکی نین. ئەوان ڕەنگە تاڕادەیەکی زۆریش بێئاگابن لەو گریمانەو حوکمە لۆژیکییانەی کە بەسەر کردەوەکانیاندا زاڵە. لەگەڵ ئەوەشدا ئەم نائاگاییە تیۆرانە (نظري)یە، دەتوانێ دوورئەندێشیش لەناوبەرێت. کورت بینی و بەرچاوتەنگی لە سیاسەتدا شتێکی یەکجار مەترسیدارە. کەسێکی واقیع گەرا ڕەنگە لە جیاتی "بەرەو پێشەوە چوون" بەمەبەستی ڕزگاربوون لە کێشەکان، خۆی بخاتە ناو زەلکاوێکەوەو خۆی لەناوببات. یان ڕەنگە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پرەنسیبە بنەڕەتی و گرنگەکان لەبەرچاو نەگرێت. رەنگە هەردوو ئەم مەسەلەیەش روو بدەن. لە روانگەی زۆربەی رەخنەگرانەوە، کردەوەخوازی گەشبینانە، رۆڵێکی گرنگی بینی لە شکست خواردنی ئەمریکا لە ڤیتنامدا.

ئەفلاتوون و کۆمەڵگای دادپەروەر

قۆناغی بنیات نانەوەی تیۆرە سیاسییەکان، هەڵقولاوی لێکۆڵینەوەکانی قۆناغگەلی پێش خۆیەتی. وێناکردنی کۆمەڵگای بەختەوەر، لەسەر دەرەنجامێك دامەزراوە کە تیۆرسیەن لە ڕاڤەکردن و لێکدانەوەی چییەتی و سەرچاوەی بێنەزمییەوە بەدەستی هێناوە. تیۆرسیەن سەرەتا کۆمەڵگایەکی نالەبار و ناڕێكوپێك دەبینێ و پاشان لەو رێگەیەوە دەست ئەکاتە وێناکردنی کۆمەڵگایەکی لەبارو سیستماتیك.

ئەم پێوەندییە نزیکەی نێوان ئەزموونی بێنەزمی و دەسنیشان کردن و تێڕوانینە سەرلەنوێ بنیات نراوەکەی ئەو، بە ئاشکرا لەناو هەندێ لە وێناگەلی بەناوبانگی "کۆمەڵگای بەختەوەر" کە تیۆرسیەنە سیاسییەکان خستوویانەتەڕوو، بەدی ئەکرێت. بۆ نموونە سەرنج بدەنە کتێبی کۆماری ئەفلاتوون. ئەفلاتوون بۆ ماوەیەکی درێژخایەن، سیاسەتی شاری ئەسینای راڤەکردو لەراستیدا بەو هیوایە بوو کە دەورێکی چالاك لە سیاسەتی کۆمەڵگاکەیدا ببینێت. لەو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

راڤەکارییانەشدا لەسەر شاری ئەسینا، رووبەڕووی کێشەو گرفت گەلێکی زۆر بووەوە، بەڵام ئەوشتەی کە زیاتر لە هەموو شت ئەوی راچڵەکاندو ناچاری کرد خوێندنەوەیەکی سیستماتیك لەسەر کۆمەڵگاکەی بکات، دادگایی کردن و لەسێدارەدانی سوقرات بوو. یەکەم پرسیارو خاڵی دەسپێکردنی تیۆرە سیاسییەکەی ئەفلاتوون، ئەوە بوو کە: ئەو مەسەلەیە بۆچی رووی دا؟

لای ئەفلاتوون ئاشکرا بوو کە کۆمەڵگایەك کە لەسەر بنەمای دادپەروەری دامەزرابێت، ناتوانێ تووشی جینایەتێکی لەو جۆرە ببێت. هەروەها بەو دەرەنجامەش گەیشت کە کۆمەڵگای ئەسینا کە ئەوی تیا ئەژیا، رەنگە تووشی نەخۆشییەکی گەورەی ئاکاری بووبێت و بە تایبەت رەنگە دەسەڵاتدارەکانی، واتە رێبەرە سیاسییەکانیش، کەسانێکی گەندەڵ بن. چوونکە ئەوان ئەگەر مانای "چاکەکاری"یان زانیبایەو هەوڵی پەرەپێدانیشیان بدایە، هەرگیز هاووڵاتییەکی وەك سوقراتیان ـــ کەبەڕای ئەفلاتوون جیلوەیەکی هەموو کردەوە چاکەکانی مرۆڤ بوو ـــ لەناو نەئەبرد.

دەسنیشان کردنی هۆکارەکانی بێنەزمی کۆمەڵگای ئەسینا له لایەن ئەفلاتوونەوە، پێی لەسەر ئەو مەسەلە دائەگرت کە چینی حوکمڕان و دەسەڵاتداری کۆمەڵگا، بە شێوەیەکی گونجاو ڕانەهێنراوەو لە راهێنانیاندا کەمتەر خەمی کراوە؛ هەروەها وتی:

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەهەمان شێوە ئەگەربتوانی بۆ کەسانێك کە لیاقەتی دەسەلاتدارێتییان هەیە، بەختەوەرییەك فەراهەم بکەیت کە باشتر و بالاتر لە پۆستی حوکمڕانی و دەسەلاتدارێتی بێت، لەو کاتەدا رەنگە بتوانرێت حکوومەتێکی مەشرووع بەدی بکرێت. چوونکە لەوەها شارێکدا ئیدی سەروەت و سامانی دەسەلاتداران، زێڕو ئالتوون نییە بەڵکوو زانایی و پاکی و چاکەکارییە کە لە راستیشدا ئەمانە (زانایی و پاکی و چاکەکاری) سامانی راستەقینەی خەڵکانی بەختەوەرە. بەلام بە پێچەوانەوە لەو شوێنانەدا کە دەسەلاتداران و حوکمڕانان، سەرسوالکەر و برسی بن و بیانەوێ لە رێگەی دەسەلاتەکەیانەوە ماڵ و سامان بەدەست بهێنن، لەو حاڵەتەدا هەرگیز حکوومەتی مەشرووع بەرقەرار نابێت؛ چوونکە دایمە بۆ بەدەستەوە گرتنی دەسەلات، لە کێشمەکێش و ململانێدان و ئەم براکوژی و شەڕە خێڵەکییانە، سەرەنجام هەم دەسەلاتداران لەناو ئەبەن و هەمیش دەبنە هۆی رووخان و وێرانبوونی شار.

کەواتە کۆمەڵگای بەختەوەر کۆمەڵگایەکە کە بە هۆی ئینسانە چاکەکانەوە بەڕێوە ئەبردرێت. کۆمەڵگای دادپەروەر دەبێ رێبەری دادپەروەریشی هەبێت. بەڕای ئەفلاتوون تەنها لەو رێگەیەوە دەتوانێ بەتەواوەتی نەزم بەخۆوە ببینێ. تەنها لە کاتێکدا کۆمەڵگا سیاسییەکان لە نەخۆشی رزگاریان دەبێ کە فیلسووفەکان (بەواتای لایەنگرانی حیکمەت و زانایی، نەك بە مانا تەکنیکی و ئەمڕۆژییەکەی)

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ببنە حوکمڕان و دەسەڵات بگرنەدەست: ئەو گەندەڵییانەی کە کۆمەڵـگا بەرەو رووخان و هەڵوەشانەوە دەبەن ــ بەڕای مـن، فەسـادەکانی جـۆری مرۆڤ بەگشتی ــ ن ــ هەرگیز کۆتاییان نایەت، مەگەر ئەو کاتەی کـە لـە شارەکاندا فیلسووفەکان ببنـە حـوکمڕان، یـان ئەوانـەی کـە پێیـان دەڵێن پاشـاو دەسـەڵاتدار، بـە شـێوەیەکی جیـدی بـچنە ریـزی فیلـسووفانەوەو هێزی سیاسی و حیکمەت و زانایی تیایاندا یەك بگرنەوە.

ئــەفلاتوون هــەروەك لــە کۆمــاردا پیــشانیداوە، کۆمەڵــگای بەختـەوەر بـە کۆمەڵـگایەك دەزانـێ کەتیایـدا فیلـسووفان "نموونەیـەکی متافیزیکی لە نەزمی جیهـان" لـەزەیـنی خۆیانـدا چـێ بکـەن، وەك چۆن سـوقرات لـەزەینیـدا وێنـای کردبـوو. پـاش ئـەوەی کـەدەرکیـان بـە بەختەوەری کرد و تێکـەڵی کەسایەتییان بـوو، لـەو کاتـەدا هـەوڵدان بـۆ کەسـایەتی بەخـشین بەخـەڵك و هـەروەها چاکـسازی کـردن لـە ئاکـاری تایبـەتی و گـشتی تاکـەکان، بـە ئـەرکی سەرشـانی خـۆی بزانـێ و بـواری گەیشتن بە سیفەتە متافیزیکییەکانیان بۆ بڕەخسێنێ.

هــەر لەبــەر ئەوەیــە کــە کتــێبی کۆمــار، دەس ئــەکات بــە روونکردنـەوەو لێکدانـەوەی سیـستمێکی سـەختی پـەروەردەو راهێنـان کـە دەبـێ حوکمرانـە فیلـسووفەکان تێـیبپـەڕێنن و هـەروەها راڤـەی ئـەو سیـستمە کۆمەڵایەتییـە دەکـا کـە حوکمڕانـان بـە کـەڵك لـێوەرگـرتنی، کۆمەڵگایەکی ئایینی و ئیلاهـی دادەمـەزرێنن. هـەموو ژیـانی ئـەفلاتوون بۆبـەرەو پـێش بردنـی ئـەو ئامانجـە تـەرخان کـراو قوتابخانەیـەکی بـۆ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

راهێنانی زەینە فەلسەفەییەکان سازکرد کە بە "ئەکادیمی" ناسراوە. ئەو هەمیشە بەدوای رێگەیەکدا بوو کە بتوانێت ئەو وێنایەی کۆمەڵگای بەختەوەر کە لەزەینیدا دایڕشتووە، بخاتە بواری جێبەجێ کردنەوە.

ئەڵبەتە دەبێ ئەوەشمان لەبەرچاو بێت کە ئەو قسەو باسانەی سەرەوە تەنها نموونەیەکی یەکجار کەمی لێکۆڵینەوە تێروتەسەل و هاندەرەکانی ئەفلاتوون لە کتێبی "کۆمار"دان. بەڵام هەر ئەم کورتە باسانەش ئەوە دەرئەخەن کە بنیات نانەوە خەیاڵییەکەی کۆمەڵگا لەلایەن ئەفلاتوونەوە، لە ئەزموونە تاکەکەسییەکانی ئەو لەسەر بێنەزمی ئەسیناوە سەرچاوەی گرتووە. ئەفلاتوون وەڕەزبوو بەدەست ئەو کۆمەڵگا گەندەڵ و ریسوایەی کەتوانیبووی سوقرات ــ کەنموونەی حیکمەت و زانایی بوو ــ لە ناو بەرێت. ئەو، گەلاڵەی کۆمەڵگایەکی دارشت کەبەتەواوەتی خاڵی بەرانبەری کۆمەڵگای ئەسینا بوو. ئەو کۆمەڵگا تازەیە لەجیاتی ئەشکەنجەو ئازاردانی باشترین هاووڵاتیانی خۆی، بە پێچەوانەوە بەدەسەڵاتیان دەگەیینێ. لەوێدا حیکمەت و زانایی مەحکووم ناکرێن، بەڵکوو رێزیان لێدەگیرێ و بایەخیان پێدەدرێ. لەوێدا لاسایی کردنەوەی نەزمی ئیلاهی، جێی بێنەزمی و شەڕاشۆیی دەگرێتەوە. ئەفلاتوون هیواداربوو کەکۆمەڵگاکەی ئەو، بێتە شوێنێك بۆ ژیانی خەڵکانی باش و چاکەکار:

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بـە پێـچەوانەی شـارەکانیتـر، ئـەوە خـەون و خـەیاڵ نییـە چوونکە لەو شارانەدا دەسەڵاتداران لەسەر "شتی هیچ و پووچ" لەگەڵ یەکتریـدا شـەڕ ئەکـەن و دەسـەڵات بـە شـتێکی تـەواو پـڕ بایـەخ چاولێدەکەن، هەربۆیە گەورەترین شەڕی لەسەر دەکەن.

بناغەدانەرانی کۆمەڵگای ئەمریکا و «ئازادی لە بار»

"جیمزمەدیسۆن" و "ئەلکساندر هەمیلتۆن" و "جان جەی" لـەکتـێبی **"وتارگـەلی فدرالیـست"** دا، رووبەڕووبوونـەوە لەگـەڵ کێـشە گـەلێکی لـەوجۆرە پیـشان ئـەدەن. ئامـانجی ئـەوان دارشـتنی یاسـایەکی ئەساسی تازە بوو کە بتوانێت لەبەرانبەر ئەو بشێوی و نادادپـەروەری و سـەرلێشـێواوییانەی کـە لـە هـەموو کۆمەڵـگایەکدا وەك نەخۆشـییەکی کوشـندە، حکوومەتـە مـرۆڤ دۆسـتەکان بـەرەو ژاکـان و هەڵوەشـانەوە دەبـەن، مقاومـەت بکـات. شـارە پەنابەرنـشینەکانی ئـەمریکاش، وەك ئەسینای سەردەمی ئـەفلاتوون، رووبـەڕووی کێـشەیەك بووبوونـەوە کـە لەوسەردەمەدا، بـەخراپ کـەڵك وەرگـرتن لـە دەسـەڵاتی سیاسـی لەقەڵـەم ئـەدرا. ئـەوان تـازەلـەشـەڕی دژی دیکتاتۆرییـەتی "جـۆرجی سـێهەم" و پەرلەمانی بەریتانیا بووبوونەوەو ئەزموونی کۆلۆنیالیزم وەك وێنایەکی زیندووی جۆرە بێنەزمییەکی سیاسی لەپێشچاویاندا بوو.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لــە لایــەکی تــرەوە، ئــەو شــارانەی ئــەمریکا بــە مەبەســتی بــەرەنگاری کــردن و هــەروەها رێگــرتن لــە "خــراپ کــەڵك وەرگــرتن لــە دەســەڵات لــە ئاینــدەدا"، زیــدەڕەوییان ئــەکرد. ئــەو حکوومەتــەش کــە دایمەزرانــد، هێنــدە ســست و لاواز بــوو کــە توانــای بــەڕێوەبردنی ئەرکــە زەروورییــەکانی حکوومــەتی نــەبوو. بــە بــیرورِای نووســەرانی کتــێبی "وتارگــەلی فدارلیــست" زەعــف و ئاژاوەنانــەوەکانی خــەڵك، بــە پێــی "پرەنــسیبەکانی کۆنفێدراسیۆن" خەبــەری لەســەرهەڵدانی بــێ‌نــەزمی و بــشێوییەکی تــازە ئــەداو ئــەوان ئومێــدەوار بــوون کــە نــەزمی ســەرلەنوێ بنیات نراو، ئەو دوو لاوازییە چارەسەر بکات، ئەو سیستمە ئەبوایە هــەم رێگــەی لــە دیکتاتۆرییــەت بگرتایــە (واتــە، دەســەڵاتی لــەڕادەبــەدەری حکوومــەت)و، هــەم بــشێوی و ئانارشــیزم (واتــە شــڵەژاویێتی و بــشێوی کۆمەڵگا بە هۆی نەبوونی حاکمییەتی دەوڵەتەوە).

مەدیــسۆن ســەبارەت بــە رووبەڕووبوونــەوە لەگــەڵ ئــەم ئاژاوەگێڕییە سیاسییانەدا، بیرورِایــەکی پێــچەوانەی ئــەفلاتوونی هــەبوو. ئــەو لــەجیاتی ئــەوەی کــە گەلاڵــەی ســیستمێك دابڕێــژێت کــە تیایــدا گرووپێــك بــۆ بــە دەســتەوەگرتنی پلــەو پایــە سیاســییەکان رابهێنــرێن، سیستمێکی هێنایە ئاراوە کە بتوانێ رێ لە گەشەکردن و چالاکی‌کردنــی ئــەو مرۆڤــە خۆپەرســت و پلەوپایەخوازانــە بگرێــت کــە بــە قــازانجی بەرژەوەندییــەکانیان کــەڵك لــە کۆمەڵــگا وەردەگــرن. بۆمەدیــسۆن هــەر

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەوەندە بەسبوو کە لەجیاتی چاکسازی کردن لە کەسایەتی ئینساندا، بە پێچەوانەوە دەزگاکان تەعدیل بکات.

ئەڵبەتـە ئـەم جیـاوازی رەوشـانە، تاڕادەیـەك دەرەنجـامی ئـەو بارودۆخەتایبەتـەبوو کـە مەدیـسۆنی تیـا ئـەژیا. ئـەو، توانـاو دەرفـەتی خستنەڕووی کۆمەڵـگایەکی یۆتۆپیـایی و کامـڵ، یـان دەرفـەتی راهێنـانی زەینـە فەلـسەفییەکانی نـەبوو. لـەجیاتیدا ناچـار بـوو چوارچـێوەیەکی تایبــەتی یاسـایی دابڕێـژێت، کـە ئینـسانەکان وەك خۆیـان (بـەوجۆرەی کەهەن) لەبەرچاو بگرێت، نەبەو شێوەی کە رەنگەببن.

تـیٚڕوانینــە جۆراوجۆرەکـانی مەدیـسۆن و ئـەفلاتوون لەسـەر نەزمی سیاسی سەرلەنوێ بنیاتنراو، ئاماژەیان بە جیـاوازی بیروڕاکانیـان ئەکرد سـەبارەت بـە هۆکـاری کێـشەکان. بـەڕای ئـەفلاتوون سیفەتگـەلی خۆپەرســتی، شــەڕخوازی و پلــەو پایــەخوازی مــرۆڤ، کــە کۆمەڵــگا رووبــەڕووی مەترســی ئەکەنــەوە، پیــشاندەری فیترەتــی ناپــاك و گەنـدەڵیئینـسانن کـە ئەڵبەتـە بـە هـۆی راهێنـانی رێـكوپێـك و باشـەوە چارەسەر دەکرێن. بە پێـچەوانەوە مەدیـسۆن لـەو بـاوەڕەدا بـوو کـە ئـەم خەسـڵەتە مرۆییانــە "بەشــێکی نــەگۆڕ و ســەقامگرتووی پێکهاتــەی مـرۆڤن" و تـەنها کـاتێکیش دەتـوانین لـەناویـان بـەرین کـە ئـازادیش لـە ناوبەرین و ئەوەش وەك عوزری لە گوناح قەبیحتر وایە:

ئــەوە بــیٚعەقڵییــەکی یــەکجار گەورەیــە ئەگــەر ئـازادی، کـە بەشێکی هەرە پێویستی ژیانی سیاسییە، بـەو هۆیـەوە لـە نـاو بـەرین کـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پــەرە بــە تەفرەقــەو دووبــەرەکی ئــەدات. ئــەوەش بەتــەواوەتی وەکــوو ئەوەیــە کــە "هــەوا" کــە لــە پێداویــستییە هــەرە زەرووریيــەکانی گیــانلەبەرانــە، بــەو هۆیــەوە لــەناو بــەرین کــە دەبێتــە هــۆی زیــاتر هەڵگیرسان و گڵپەسەندنی ئاگر.

بـەم هۆیـەوە مەدیـسۆن لـەو بڕوایەدایـە کـە تـەنها ڕێگەچارەی لۆژیکی ئەوەیە کە بە رەخساندنی دەرفەت بۆ گەشەکردنی گرووپەکان و بەرژەوەندییــــە رەقیــــب و دژبەیەکــــەکان، ڕێگــــە لــــە گەشــــەکردنی پلەوپایـەخوازی ئینـسانەکان بگـرین. ڕێگەچـارەکەی ئـەفلاتوون واتـە؛ "پاشـای فیلـسووف" کێـشەکە چارەسـەر ناکـات. بێهوودەیـە ئەگـەر بڵـێین دەســـەڵاتدارێکی رۆشـــنبیر دەتـــوانێ هاوســـەنگی لـــە نێـــوان ئـــەم بەرژەوەندییانەدا بهێنێتە ئاراوە و بـە قـازانجی کۆمەڵـگا بیانخاتـە گـەڕ. دەسـەڵاتداری رۆشـنبیر هەمیـشە لەسـەر کورسـی دەسـەڵاتدانییە. تـەنها ڕێگەچـارە، دامەزرانـدنی سیـستمێکە کـە تیایـدا، هێـزە جۆراوجۆرەکـان یەکتری کۆنترۆڵ بکەن:

ئەبێ ئامانج ئەوە بێت کە دەزگا جۆراوجۆرەکـان بـە شـێوەیەك دابمـەزرێنین کـە هـەموویان چـاودێری یـەکتری بکـەن. بەواتایـەکیتـر، بەرژەوەندییە شەخسییەکانی هەموو تاکەکان، ببنە پارێزەر (پاسـاوان)ی مافەگشتییەکان.

ئەڵبەتە ئەفلاتوون بانگەشەی ئەوەش دەکا کە "واقیعگەرا"یە، بــەڵام مەدیــسۆن خــەیاڵاوی و ئایدیالیــستە. بــەڕای ئــەفلاتوون، تــەنها

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

كه‌سێكی خه‌یاڵاوی له‌و باوه‌ڕه‌دایه‌ كه‌ بنیاتنانـه‌وه‌ی ده‌زگا سیاسـییه‌كان ده‌تـوانێ كۆمـه‌ڵگا له‌ده‌سـت ئینـسانه‌ نادادپه‌روه‌ره‌كانـه‌وه‌ رزگـار بكـات. بـه‌ڕای ئـه‌و، ئـه‌م هـه‌موو هـه‌وڵ و ته‌قه‌لاگه‌لـه‌ هـه‌م خه‌فه‌تهێنـه‌ر و پڕووكێنــه‌رن و له‌هــه‌مان كاتیــشدا بــه‌ره‌می ئه‌ندیــشه‌گه‌لی مافناســه‌ خێرخوازه‌كانه‌.

.... له‌راستیدا ته‌ماشا كردنی كاری ئه‌و خه‌ڵكه‌، سه‌رگه‌رمییه‌كی خۆشه‌. بۆخۆیـان یاساگه‌لێك لـه‌و جۆرانـه‌ی كـه‌ باسـم كـردن، داده‌نـێن و هه‌نـدێ زاراوه‌یـان تیـا بـه‌كاردێنن و هه‌میـشه‌ بـه‌وه‌ دڵخۆشـن كـه‌ كۆتـایی بێنن به‌و گه‌نده‌ڵییانه‌ی كه‌ دزه‌ ئه‌كه‌نه‌ ناو ئـه‌و "بڕیـار" و مه‌سـه‌لانه‌ی كه‌ پێشتر قسه‌مان له‌سه‌ر كردن، كه‌چی غافڵن له‌وه‌ی كه‌ ئه‌و كاره‌یـان لـه‌ "سـه‌ربڕینی مارێـك" ده‌چـێ كـه‌ دوای هـه‌ر سـه‌ربڕینێك، سـه‌رێكی‌تـری لێده‌ڕوێته‌وه‌.

ئـه‌و وێنایـه‌ی كـه‌ ئـه‌فلاتوون و مه‌دیـسۆن له‌سـه‌ر كۆمه‌ڵـگای به‌خته‌وه‌ریان خسته‌ڕوو، وێنای كۆمه‌ڵـگایه‌ك بـوو كـه‌ ده‌یتـوانی هـه‌موو ئه‌و بشێوییه‌ گرنگه‌ سیاسییانه‌ی كه‌ بۆ خۆشیان تاقییـان كردوونه‌تـه‌وه‌، لـه‌ناو بـه‌رێت. ئـه‌و كۆمه‌ڵـگا دادپـه‌روه‌ره‌ی كـه‌ ئـه‌فلاتوون لـه‌ كتـێبی كۆماردا وێنای ئه‌كرد، ده‌ره‌نجامی تـێڕوانـینی ئـه‌و لـه‌ كۆمه‌ڵگایـه‌ك بـوو كه‌تیایـدا یـه‌كێتی و نـه‌زم، جێـی ئـاژاوه‌ ناوخۆییـه‌كان ده‌گرێتـه‌وه‌. واتـه‌ كۆمه‌ڵـگایه‌ك كـه‌ تیایـدا خـه‌ڵكانی بـاش لـه‌ جیـاتی ئـه‌وه‌ی كـه‌ بـه‌دنام و ریـسوابكرێن، به‌پێـچه‌وانه‌وه‌ رێزیـان لـێ ئـه‌گیردرێت. بـه‌م پێیـه‌، ئـه‌و

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پێکهاتە تازە سیاسییەی کە لە "**وتارگەلی فدرالیست**"دا پیشان دراوە، کۆمەڵگایەکی هەم سەقامگرتوو و هەمیش ئازادە. ئەو کۆمەڵگایە، هەم لە دیکتاتۆرییەت و هەمیش لەو ئاژاوانەی کە نووسەران تاقییان کردوونەتەوە، رزگاربوە.

تێڕوانینی تیۆرسیەنەکانی دیکەش لەسەر کۆمەڵگای بەختەوەر، هەربە هەمان ئەو رێگانەدا رۆشتوونە. هەموو ئەو نموونانەی کە وێناکردنی کۆمەڵگای بەختەوەر لەلایەن هزرمەندانەوە پیشان ئەدەن، باس لە کۆمەڵگایەکی "لەبار" ئەکەن کە خاڵی بەرانبەری ئەو کۆمەڵگا نەخۆش و نالەبارانەیە کە ئەو هزرمەندانەیان تیا ئەژیا. ئێمە لێرەدا تەنها چەند نموونەیەك دێنینەوە.

تووماس هۆبس و کۆمەڵگای ئەمن

هەروەك پێشتر باس کرا، تووماس هۆبس ترسی جیاوازییە سیاسییەکانی بەریتانیای سەدەی حەڤدەهەم دایگرتبوو. بەڕای ئەو، باڵبەندییە کۆمەڵایەتییەکان کە کۆمەڵگایان بە گرووپ و تاقم و حیزب گەلێکی رەقیب دابەش کردبوو، بەریتانیایان خستبوە بەردەم مەترسی شەڕی ناوخۆیی و خوێن رشتنێکی رووخێنەرەوە. بەڕای هۆبس، هەڵوەشانەوەی نەزمی سیاسی و سەرهەڵدانی براکوژی، گەورەترین کارەساتی سیاسی بوو.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هەربەم هۆیەوە، ئەو ڕێگاچارەی کە لە کتێبی "لویاتان" دا پێشنیاری کرد، خستنەڕووی سیستمێکی تازەی کۆمەڵایەتی بوو کە ئەم ڕەوتە مەترسیدارەی دەسڕیەوە. بە پێی لێکدانەوەکانی هۆبس، تا سیستمێکی بە هێزوتوانا جڵەوی دەسەڵاتی بەدەستەوە نەبێ، عاتیفە و سۆزە سروشتییەکان، خەڵك بەرەو شەڕێکی قورسی لەدژی یەکدی هان ئەدەن. هەر بەم هۆیەشەوە، ئەبێ دەسەڵاتی حاکمییەتی "ڕەها" بهێنرێتە ئاراوە و دانیشی پێدا بنرێت. ئێمە بۆ ئەو ئاشتی و ئاسایشەی کە هاتۆتە ئاراوە، هەم قەرزاری خوای "فانی"ن (واتە حکوومەتی بەدەسەڵات)و، هەمیش خوای باقی. کەواتە وێنا سەرلەنوێ بنیاتنراوەکەی حاکمییەتی "لویاتان"، پێداویستییەکانی بنیات نانی کۆمەڵگای ئەمنی سیاسی و لەبار و سەقامگرتوو کە داکۆکی لە مافی هاووڵاتیانی خۆی دەکا، روون دەکاتەوە.

ژان ژاک رۆسۆ و کۆمەڵگای ئاکاری

رۆسۆ لە لێکۆڵینەوەکانیدا ئاوڕ لەهەندێ بابەتی تریش ئەداتەوە. بەڕای ئەو، گەندەڵ بوونی کۆمەڵگا، لە فڕوفێڵ و نایەکسانییەوە سەرچاوە دەگرێ. هەروەها لەو باوەڕەدابوو کە کۆمەڵگای فەرەنسە، هاووڵاتیانی خۆی هان ئەدات کەداواکاری و خواستە سروشتییە ئینسانییەکانیان سەرکوت بکەن و ڕەفتارگەلی دەسکرد و درۆیینی کۆمەڵایەتییان لەجێ دابنێن. کۆمەڵگا، لەگەڵ ئەوەشدا، پەرە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بە نایەکسانییەکی زیدەڕەوانە لەناو هاووڵاتیاندا ئەدات. ئەو دووشکستە وا لە هاووڵاتیان دەکا کە هەم بە خۆیان نامۆبن و هەم بە هاونۆعەکانی تریـان و دەرەنجامەکەشـی ئـەوەبوو کـە یەکدەسـێتی (یەکپارچـەیی) کۆمەڵگای سیاسی لەڕووی ئاکارییەوە لەناوچوو.

کتێبی "بڕیـاری کۆمەڵایـەتی" بـۆ بـەرەنگاری کردنـەوەی ئـەم شکـستانە، کۆمەلـگایەك وێنادەکـا کـە ڕەفتـاری دەسـکرد و هـەروەها نایەکسانییەك کە دووبـەرەکی لـێببێتـەوە، تیایـدا بـوونی نییـەو هـەموو هاووڵاتیـانی ئـەو کۆمەڵـگایە پێکـەوە یەکـسان و بەرابـەرن. کۆمەڵـگا بەختەوەرەکەی ڕۆسۆ، ئەو یەکسانییە ئاکاری و مەشروعەی کەتیایـدا هەمووتاکەکان بە پێی بڕیارەکان، لە مافی یەکسان بەهرەمەندن، لە جێی نایەکـسانی سروشـتی و جەسـتەییدا دادەنـێ. لەگـەڵ ئەوەشـدا لـەم کۆمەڵگایـەدا نایەکـسانی ئـابووری، بـەو شـێوەیەی کـە لـە فەرەنـسەی سەردەمی ڕۆسۆدا باو بوو، ناتوانێ یەکسانی ئاکاری و سیاسی بخاتـە ژێـر رکێفـی خۆیـەوە. لـە جیهـانی سیاسـی "بڕیـاری کۆمەڵایـەتی"دا، هـیچ هاووڵاتییەك هێندە دەوڵەمەندنییە کە بتوانێت هەموو ئەوانیتر بخاتـە خزمەتی خۆیەوەو، هیچ هاووڵاتییەکیش هێندە هەژار و دەسکورت نییـە کە ناچار بێت خۆی بفرۆشێت.

ڕۆسۆ گلەیی لەوە دەکرد کە ئەو کۆمەڵگا گەندەڵەی کە ئـەوی تیـا دەژیـا، فیزیـکزان، ئەنـدازیار، شـیمیزان، ئەسـتێرەناس، شـاعیر و مۆسـیقازان و هونەرمەنـدی زۆری تیایـە بـەڵام هـاووڵاتی (شـارمەند)

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تیانییـه. لەگـەڵ ئەوەشـدا لـەم سـەردەمەدا، ئێرەیـی بـردن، بـەدگومانی، تــرس، بــێعاتیفــەیی، خۆخواردنــەوە و نــەفرەت و فرۆفێــڵبــازی لــە ژێرسێبەری "ئەدەبی کۆمەڵایەتی"دا بـە تـەواوەتی بـرەوی هەیـە. بـەڵام لــەناو ئــەو کۆمەڵــگایەی کــە "**بڕیــاری کۆمەڵایــەتی**" باســی دەکــا، ئینسانەکان بۆ جارێکیتر دەبنەوە هاووڵاتیگەلی راستەقینەو بە هۆی سیفەتی ئاکاری "ئیرادەی گشتی"یەوە، یەك دەگرنەوە و یەکگرتوو دەبن. لەو کۆمەڵگایەدا هاووڵاتیان هیچ فرۆفێڵێك لەیەك ناکەن و کەواتە هیچ دوژمنایەتییەکیشیان نابێت. هاووڵاتیانی کۆمەڵگای بەختەوەر بە تـەنها بــیر لــە ئاسایــشی گــشتی دەکەنــەوە و لــەو حاڵەتــەدا، هــەموو داب و نەریتــەکانی کۆمەڵــگا، سـادە و سـاکارن و هـەروەها یاساکانیـشی روون و ئاشکران و هیچ جۆرە پێکادانێك لە نێـوان بەرژەوەندییەکانـدا لـە ئـارادا نییە. بەرژەوەندییە گشتییەکان لە هەموو شوێنێکدا ئاشکران و تەنها بە هۆی تێڕوانینی دروستەوە دەتوانین بیانبینین.

بــەکورتی، یەکــسانی مــەدەنی جێــی سیــستمی نامەشــرووعی "زنجیرە پلەو پایەکان" دەگرێتەوە. راستگۆیی و چاکەکاری؛ جێـی درۆ و تەڵەکــەبازیو، هــەروەها یــەکێتی؛ جێــی دووبــەرەکی و دوژمنایــەتی دەگرێتــەوە. ئەگــەر تــێڕوانینەکــەی رۆسـۆ بخرێتـە بـواری جـێبـەجێ کردنەوە، نایەکسانی و خراپکارییە گـەورە سیاسـییەکانی ئـەو سـەردەمە، هەرگیز لە ئایندەدا مرۆڤ تووشی ئێش و ئازار ناکەن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەریک فرۆم و کۆمەڵگای عاقڵ

ئەريك فـرۆم كۆمەڵـگای سـەرلەنوێبنيـاتنراو، بـە "كۆمەڵـگای عاقڵ" لە قەڵەم ئەدات. واتە، هيچ نەزمێكی تايبـەتی سياسی كـە تيايـدا كێـشەگەلی رۆحـی و ئـەو رەفتـارە نادروسـتە كۆمەڵايەتييانـەی كـە كۆمەڵگاكانی ئەمڕۆ دەيانهێننە ئاراوە، لە ئارادانييـە. كۆمەڵـگايەكە كـە لەسـەر تـەوەری ئينـسان دەخولێتـەوە و هـەموو چـالاكييە ئـابووری و سياسييەكانيشی گرێدراون بە گەشـەكردن و تەكامولێـەوە. كۆمەڵـگايەك كـە تيايـدا هەنـدێ سـيفەتی وەك فرەخـوازی و چەوسـاندنەوە و كۆلۆنياليزم و خۆپەرستی، وجووديـان نييـە. كۆمەڵـگايەكە كـە بـەتـەنها بەرهـەمی زەيـن و خـەيالّ، يـان سـەليقە تاكەكەسيەكانی ئـەو نييـە. لـە راسـتيدا گەلاڵـەی كۆمەڵـگايەكە كـە بـۆ سـلامەتی رۆحـی، شـادمانی، هاوسـەنگی، ئـەوين و كـەڵك وەرگـرتن لـە سروشـتی هـەر ئينـسانێك كـە بەئەحمەقی و نەفامی لە دايك نەبوە، هەندێ ئيمكانات فەراهەم دەكا.

كارڵ ماركس: دوای شۆڕش

دواهەمين نموونـەی قۆناغی بنياتنانـەوە لەتێورە سياسـييەكاندا، كە پێويستە ئاماژەی پـێبكرێـت، تيۆرەكـەی ماركسە. نـەك تـەنها لەبـەر ئەوەی كە ئەم تيۆرە لەم سەردەمەی هاوچەرخدا گرينگە، بەڵكوو لەبـەر ئەوەكـە بـە بـەراورد لەگـەڵ نموونـەكانیتـر كـە باسمـان كـردن، قـورس و ئـالۆزترە. كـارل ماركـسيش (هـەروەها فرێـدريش ئـەنگلس) وەك

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تیۆرسیەنە داهێنەرە سیاسییەکانیتر، روانگەیەکی تایبەتی سەبارەت بە کۆمەڵگای بەختەوەر هەیە. بنیاتنانەوەکەی مارکس چ وەك رواڵەت و چ وەك ناوەڕۆك، هەندێ تایبەتمەندی تایبەت بە خۆیی هەیە.

مـارکس تـێڕوانینێکـی یـەکجار "گـشتی" لەسـەر کۆمەڵـگای بەختـەوەر هەیـە. مـارکس لـە یـەکێك لـەگوتـارە بەناوبانگەکانیـدا، کۆمەڵـگای سیاسـی کۆمۆنیـستی، بـە کۆمەڵـگایەك لـە قەڵـەم ئـەدات کـە تیایدا هیچ کـەس لـە هـیچ بوارێکدا بـە تـەواوەتی پـسپۆڕ نییـە، بـەڵکوو هەموو کەسێك دەتوانێ لە هەر بوارێکدا کە حـەزی لـێبێـت، سـەرکەوتن بەدەست بهێنێت:

لەبەرئـەوە کـە شـێوەی بەرهـەم هێنـان لـە ژێـر کـۆنترۆڵی کۆمەڵگادایە، ئینسانیش دەتوانێ هـەر رۆژەو چـەندین کـاری جۆراوجـۆر ئـەنجام بـدات. بـەیانییان بـچێتەڕاو، دوانیـوەڕۆ ماسـی بگرێـت، ئێـوارە گاگەل بلەوەڕێنێت و شەویش دەس بکات بە رەخنـەگرتنی کۆمەڵایـەتی؛ بە بێ ئەوەی کە ڕاوچی، ماسیگیر، شوان، یان رەخنەگر بێت.

جگـە لـەم چـەند قـسە گـشتییە سـەبارەت بـە ئـابووری سـادە و دڵخـوازی "ناحیرفـەیی"یـەکان، مـارکس هێنـدە قـسەی لەسـەر وردەکارییـەکانی (جـزئـیـات) کۆمەڵـگای کۆمۆنیـستی نـەکردووە و بـۆ ئـەم کـەم قـسەکردنەشی هـۆی تایبـەتی هەیـە. ئـەو حـەزی نەئـەکرد بـە تێروتەسـەلی لەسـەر کۆمەڵـگای کۆمۆنیـستی بـدوێت و بـە تـەواوەتی بیخاتـەڕوو، چوونکە ئـەم مەسـەلە بـۆ کەسـێك کـە زانـستییانە کاردەکا،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دروست نییه. مارکس ئـەو تیۆرسـیەنانەی کـەتـێڕوانـینی خۆیـان لەسـەر نـەزمی سیاسـی عـەقلانی، بـە تـەواوەتی روون دەکـردەوە، بـە کەسـانێکی "خـەیالاوی" لـە قەلـەم ئـەدا. ئـەم کۆمەڵـگا سـەرلەنوێبنیـاتنراوە، هەرچەندەش سـەرنج راکـێش بێـت، بـەلام مـارکس گالتـەی پـێ دەکـرد و بەشتێکی خەیالی لە قەلەم ئەدا. هەروەها بانگەشـەی ئـەوەی دەکـرد کـە سۆسیالیزمە زانـستییەکەی ئـەو، بـە پێـچەوانەی ئـەو میتۆدانـەیتـر کـە پێشتر قسەیان لەسەر کرا، لێکۆڵینەوە لەسەر واقعییەت و حەقیقەتەکان دەکا.

به پێی لێکدانەوەکەی ئەو، حەقیقەت شتێکی "راوەستاو" نییە بـەڵکوو بـەردەوام لـە حـالی گـۆڕان و گەشەونەشـەکردندایە. مـارکس مـۆدێلی ئـەم پێـشکەوتنەی کـە لـە مێژووشـدا نموونـەی هەیـە، بـە "دیالکتیـك" نـاودێرکرد. ئـەم بـاوەڕە هەنـدێ دەرەنجـامی جۆراوجـۆری لێکەوتەوە کە یەکێك لەوانـە، لـە پێوەنـدی لەگـەڵ بابـەتی ئـەم بەشـەدا گرنگییـەکی زۆری هەیـە. بـێنەزمییـەکانی ژیـانی سیاسـی لـە بـواری گۆڕانکارییە دیالکتیکەکاندا بە"دژایـەتی" (تـضاد**) لـە قەلـەم ئـەدرێن. واتە ئەو بێ نەزمییانە لە حالەتی شەڕو پێکادانیك دان کە بە هـۆی دوو هێزی موتەقابیل و جیاوازەوە دێنە ئاراوە. مارکس لـەو بـاوەڕەدابوو کـە بـە هـۆی هەوڵـدان بـۆ لـەناوبردنی ئـەم دژایەتییانەیـە کـە گۆڕانکـاری دیـالکتیکی دێتـە ئـاراوە. بـەڕای مـارکس لـەناو بردنـی "دژایەتییـەکان" پالنەری گۆڕانکاریگەلی مێژووییە. ئـەو بـێنەزمییانـەی کـە مـارکس لـە**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سیاسەتی سـەردەمی خۆیـدا دەیبـینی، لەبـەر ئەوەکـە لـە چەشـنی هـەمان ئەودژایەتییانـە بـوون، وای تەسـەور دەکـرد کـە ئەوانـە یەکدی پووچـەڵ دەکەنەوە. بەواتایەکیدی، مارکس ئەو بێ نەزمییە سیاسییانەی کە تاقی ئەکردنـــەوە، تـــەنها وەك ســـەرەداوێك بـــۆ وێنـــاکردنی کۆمەڵـــگایەکی سیـستماتیکی سیاسـی لـە قەڵـەم نەئـەدا، بـەڵکوو بەسەرچـاوە و بناغـەی گەشەکردنی کۆمەڵگایەکی عەقلانی تر لە ئایندەدا لە قەڵـەم ئـەدا. ئـەم قۆناغـە دواییـەی مێـژوو جـۆرە بـێ نـەزمی و بـشێوییەکی تێـدا بـوو کـە دەبوە هۆی هەڵوەشانەوەی کۆمەڵگاکان.

کەواتـــە تـــێڕوانینـــە ســـەرلەنوێ بنیـــات نـراوەکـــەی مـــارکس سەبارەت بە کۆمەڵگای بەختەوەر، زیاتر پێشبینییەکی گشتییە وەك لـە ئارەزوویـەکی خـەیاڵی. هـەروەها لـەو بـاوەڕەدابوو کـە تاڕادەیـەك ئـەو سیـستمە تـازەکۆمەڵایەتییـەی وێنـاکردووە کـە لـەئایندەیـەکی نزیکـدا دێتـەئاراوە، نـەك ئیمکاناتـە "بـــــا لـقـوّ ە "کـان. کۆمەڵـگا سـەرلەنوێ بنیـات نراوەکـەی ئـەو، تـێڕوانینێـك بـوو لەسـەر ئاینـدە، نـەك لەسـەر ئامانجێکی بێکۆتایی.

هـەر لەبـەر ئـەوەش بـوو کـە وێنـا کردنەکـەی مـارکس لـە کۆمەڵـگای کۆمۆنیـستی وێنـاکردنێکی تـەواو تـەمومـژاوی بـوو. ئینـسان دەتوانێ سەبارەت بە هیوا و خەیاڵ و ئامانجە ئەبستراکتەکانی خۆی، بـە ڕاشکاوانە قسە بکات. بـەڵام ئەگـەر ئینـسانێکی وەك مـارکس بانگەشـەی ئـــەوەبکات کـــەبـــە یاســـاکانی تـــەکامولّ ئاشـــنایە، ئیـــدی ناتوانێـــت بـــە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

شێوەیەکی دروست ئاینده پێشبینی بکات؛ تەنها لە دوایین لێکۆڵینەوەدا دەتوانرێت ئاینده بەشێوەیەکی گشتی، پیشان بدرێت. یەکێك لە خوازه (استعاره) بەناوبانگەکانی مارکس، ئەم خاڵە بە شێوەیەکی جوان دەخاتەڕوو. ئەو ئەیوت، کاتێك دەتوانین کۆمەڵگای عەقلانی ئاینده وێنا بکەین کە بتوانین وێنایەك لەو کۆمەڵگایە لە "ناخی" سەردەمی خۆماندا ببینین. بێنەزمییەکانی کۆمەڵگای سەرمایەداری، هەڵگری وێنایەکی کۆمەڵگای سۆسیالیستییە، بەڵام ئەم وێنایە تەنها هەندێ لایەنی دەرئەخات، نەك هەموو لایەنەکانی. تەنها لەکات و زەمەنێکی گونجاودادەتوانرێ هەست بە بینینی "نەزمی تازە" بکرێت. تەنها لە کاتێکدا دەتوانین نەزم ببینین کە ڕەوتی مێژوو کامڵ بێت و کۆمەڵگای تازە بێتە ئاراوە. تا ئەوکاتەش هەوڵدان بۆ وێناکردنی کۆمەڵگای کۆمۆنیستی، وەك ئەوە وایە کۆرپەلەیەك لە مناڵدانی دایکیدا بێت و ئێمەش پێشبینی ئەوەی بۆ بکەین ببێتە ئینسانێکی عاقڵ و باڵغ. لەکاتێکدا زیاتر لە وێنایەکی گشتی و ناتەواو لەسەر ئەو کۆرپەلەیە، ناتوانین هیچ شتێکی دیکە بەدەستەوە بدەین.

هەرچەند ئەوە تێڕوانینێکی یەکجار تەم و مژاوییە بەڵام پێوەندی نێوان هەردوو تێگەیشتنەکەی مارکس لە بێنەزمی کۆمەڵگاو تێگەیشتنیشی لە کۆمەڵگا سیستماتیکە عەقڵانییەکەی ئاینده، پێوەندییەکی تەواو روون و ئاشکرایە. مارکس باوەڕی بە کاری پراکتیکی هەبوو و، هەروەها تێگەیشتن لە چالاکێتی گۆڕانکارییە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مێژووییـەکان هانیـان دا بـە لێوردبوونەوەیـەکی یـەکجار زۆرەوە، دەسـت بکات بە هەڵسەنگاندنی بێنەزمی ئێستا و نەزمی ئایندە.

کۆمەڵـــگای ســـەرمایەداری، کۆمەڵـــگایەکی چـــینایەتییەو کۆمەڵـگای کۆمۆنیـستی، ناچـینایەتی. خـاوەنکـار (کارفرمـا)ی بـۆرژواو پرۆلیتاریـا هــەردووکیان "نــامۆن". ئینـــسانی سۆسیالیـــست لــە رووی رۆحییـــەوە لـــەبارو تـــەواوە و لەگـــەڵ ئەوەشـــدا نامۆنییـــە.کۆمەڵـــگای سەرمایەداری غەڵتانی شەڕوئاژاوەیە و کۆمەڵگای کۆمۆنیستی، تژییە لـە ئاشتی و یەکسانی و برایـەتی. بـەکورتی، دژایـەتی و پێکادانـەکانی ئێـستا دەگەنە ئاستێك کە ئیـدی قـابیلی تەحـەمولکـردن نـین و پاشـان بـەهۆی وەرچەرخانێکی شۆڕشگێڕانەوە لـەناو ئەچـن. ئـەو نەزمـە تازەیـەش کـە بەهۆی ئەو گۆڕانکارییانەوە دێتـە ئـاراوە هێنـدەی وێکـچوونی مرۆڤێکـی بەخشراو (عەفوکراو) لەگەڵ ئینسانێکی تاونبادارا، وێکچوونی هەیە.

بنیاتنانــەوە: بــواری مێژوویـــی و پێــوەنــدیی هەمیشەیی

هــەموو بــاس و لێدوانــەکانمان لەســەر بنیاتنانــەوە لــە تیــۆرە سیاســـییەکانداو هــەروەها ئــەو نموونانــەی کــە هێنامانــەوە، پێوەنــدی یەگجار نزیکی ئەم قۆناغەی لێکۆڵینەوەکەمان لەگەڵ قۆناغەکانی پێشتر پیشان دەدا. تێڕوانینە سەرلەنوێ بنیات نـراوەکـەی تیۆرسـیەنی سیاسـی، بەشـێکی روون کـراوەی لایەنــە تاریکەکـەی سیاسـەتە کـە بۆخـۆی تـاقی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کردۆتەوەو بینیویەتی. سەرکەوتنی گەلاڵەی سەرلەنوێ بنیات نراو، واتە قابلییەتی بەردەوام بوون، عەقڵانی بوون و هەروەها حەقیقی بوونیشی، گرێدراوە بەو دەرەنجامەوە کە تیۆرسیەن لە قۆناغی دەس نیشان کردنی هۆکارەکاندا بەدەستی هێناوە.

لەو رووەوە کە قەیرانە تایبەتەکەی کۆمەڵگای تیۆرسیەن، ئەو سەرچاوە خامانەن کە لە رێگەیانەوە تێڕوانینی خۆی لەسەر سیستمی سیاسی دێنێتە ئاراوەو بەئاگابوون لە خودی سەرچاوەکان و هەروەها بواری مێژووییشیان، تارادەیەکی زۆر یارمەتیمان ئەدا دەرك بە ئەندیشەکانی تیۆرسیەن بکەین. تێگەیشتنی شڵەژاوێتییە سیاسییەکانی ٤٠٠ساڵ پێش زایینی کۆمەڵگای ئەسینا، هەندێ خاڵی گرینگ سەبارەت بە "کۆمار"ی ئەفلاتوونمان دەخاتە بەردەست. تێگەیشتنی تایبەتمەندییەکانی سیاسەتی سەردەمە پڕ لە پێشکەوتنەکەی فلۆرانس، یارمەتی ئینسان ئەدات کە بزانێ بۆچی مەکیاولی سەبارەت بە پێویست بوونی حوکمڕانی بەدەسەڵات، شتی نووسیوە. تێگەیشتن لە گۆڕانکارییەکانی سەردەمی شۆڕشی پیشەسازی، بەمەبەستی دەرك پێکردنی هێزو توانا و واتای "**مانیفێستی کۆمۆنیست**"ی مارکس، گرنگایەتییەکی یەکجار زۆری هەیە و ئەوانی دیکەش بەهەمان شێوە.

لەگەڵ ئەوەشدا دەبێ بزانین کە گەلاڵە سەرلەنوێ بنیات نراوەکەی تیۆرسیەنە گەورە سیاسییەکان، بە تەنها بەرهەمی پرسیار و لێکۆڵینەوە مێژووییەکان نییە. ئەوە شتێکی هەڵکەوت (تەسادوف) نییە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کە ڕاڤە و لێکۆڵینەوەکانیان تا ئێستا بایەخی خۆیان لەدەست نەداوەو لە هەمووکات و شوێنێکدا لە لایەن هزرمەندانەوە ــ کە پێوەندیشیان بەژینگەیانەوە نییە ـــ دەخوێنرێنەوە. ڕەمزیمانەوەی لێکۆڵینەوەکانیان لەوەدایە کە مەسەلەگەلێك دەخەنەڕوو، کە پێوەندییان بەبنەماکانی بوونی ئینسانەوە هەیە و هەروەها ئەو بێنەزمییانەش کە ڕاڤەکارییان لەسەر ئەکەن، مەترسیگەلی هەمیشەیی کۆمەڵگا سیاسییەکانن. ئەو هەلومەرجە ورد (جزئي)انەی کە ئەوانی بۆ تیۆری دارشتن هانداوە، هەرگیز دووبارە نابنەوە بەڵام هەل و مەرجە گشتییە شاراوەکان، ناوبەناو دووبارە دەبنەوە.

سەدەی بیستەم هیچ نیگەرانییەکی نییە لە مەڕ "دیۆنۆسیۆس"ی خەڵکی "سیراکووز" یان دەسەڵاتدارە فێڵبازەکانی ئەسینا، کە بە "سی ملهۆڕەکان" ناوبانگیان دەرکردووە. بەڵام سەدەی بیستەم ناچار بوو ڕووبەڕووی دیکتاتۆرییەتی ستالین و هیتلەر ببێتەوە. کەواتە لێکۆڵینەوەی ئەفلاتوون لەسەر کرۆك و دینامیزمی دیکتاتۆرییەت، بەکەڵکی مەسەلەکانی ئەمڕۆش دێت.

شەڕە سیاسییەکانی نێوان شۆڕشگێڕە دیندارەکان (puritans)و لایەنگرانی کڵێسەی ئەنگلیکەن (Anglican)، یان نێوان شای دیکتاتۆر و "یەکسانی خوازەکان" (levellers) لەم سەردەمەی ئێستادا هیچ مانایەکی نییە. بەڵام لە ساڵی ١٩٤٢دا فیلسووفێکی گەورەی هاوچەرخ رایگەیاند کە قووڵ بیرکردنەوەکانی توومـاس هۆبس، بە تەواوەتی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەکەڵکی کێشە و گرفتەکانی ئەم سەردەمەی ئێستاش دێن. هەروەها وتیشی: "ئێستا، واتە لە ناوەڕاستی سەدەی بیستەمدا، زۆرن ئەو کەسانەی کە بۆیەکەم جار چاویان بە کتێبی لویاتانی هۆبس دەکەوێ و دەرك بە ئەرزش و بایەخی ئەو کتێبە دەکەن و بە پڕبایەخترین ژێدەری رۆشنبیری سیاسی لە جیهاندا لە قەڵەمی ئەدەن".

داب و نەریت و عادەتەکانی سەدەی هەژدەهەمی فەرەنسە، بە تەواوەتی لە ناوچوونەو سێ چینە گرینگ و جیاوازەکانی کۆمەڵگای فەرەنسە (ئەریستۆکراتەکان، خاوەن کڵێسەکان، خەڵکی ڕەمەکی) ئیدی بەمەسەلەیەکی گرنگی سیاسەتی ئەمڕۆ لە قەڵەم نادرێ و هیچ حسێبێکی بۆ ناکرێ. بەڵام ئەو کۆمەڵگا تازەیەی کە رۆسۆ لە وەڵامی ئەم واقعییەتانەدا پێشنیاری دەکرد، لای هزرمەندانی "چەپی نوێ" گرنگییەکی زۆری هەیە و پێوەندیشی بە کارەکانیانەوە هەیە. یەکێك لە نووسەرانی هاوچەرخ، کە خۆی بە بیرکردنەوەیەکی لەو جۆرەوە سەبارەت بە مەسەلە سیاسی و تەجروبیەکان دەنووسێ، رۆسۆ بە "کانگای زێڕ" ناودێر ئەکات.

گرنگایەتی هەمیشەیی تیۆرسیەنە گەورەکان لەوەدایە کە بە رێكوپێكی راڤەکاری لەسەر مەسەلە هەمیشەییەکان دەکەن. بەداخەوە شەڕەناوخۆییەکان، دیکتاتۆرییەت، چەوساندنەوە، سەرکوتکاری، ئانارشیزمی سیاسی، نامۆبوون و خراپ کەڵك وەرگرتن لە دەسەڵات، تایبەت بە هیچ سەردەمێکی مێژوویی نین و هەمیشە ئەگەری ئەوە لە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئارادایـه كـه كۆمەڵـگا سـەقامگرتوو و ئـازاد و داهێنـەرەكان رووبـەڕووی ئەو مەترسییانە ببنەوە. ئەڵبەتـە هەنـدێ جار تـەنها مەترسی گـەلێكی ساتەوەختین و هەنـدێ جـاریش بـە دەگمـەن ڕوو ئـەدەن. كەواتـە بیروڕاكـانی ئـەو تیۆرسـیەنانەی كـە پێـشتر ئـەو مەترسـییانەیان تـاقی كردوونەتەوەو لێكۆڵینەوەشیان لەسەر كردوون، بۆ ئێمە گرنگایەتییەكی زۆری هەیە. هەروەها وێنا سەرلەنوێ بنیات نراوەكەی ژیانی سیاسی، كە لـەو مەسەلانەشـی تـێ دەپـەڕێنێ، ئێـستاش هـەمان تـازەیی و بایـەخی سەردەمی نووسینەكەی پاراستووە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وتاری پێنجەم

ڕێگەچارە

فیلسووفە هاوچەرخەکان، قسەوباسی زۆریان کردووە لەسەر "قەڵشتی لۆژیکی" نێوان "**ئەوەی کە هەیە**" و "**ئەوەی کە دەبێ‌ببێت**". هەروەك ئەو فیلسووفانە جەختیان لەسەر کردووە، ڕستەیەك کە لە "سیغەی ئەمر"دا بەیان دەکرێ ــ "تۆ دەبێ ئەوکارە بکەیت" ــ لەڕووی لۆژیکیەوە ناتوانێت لە بەراییگەلێك هەڵێنجێنرێت کە لە "سیغەی ئەخباری"دا ــ "ئەم مەسەلەیە هەروایە" ــ بەیان بکرێت. تەنانەت ئەگەر هەموو ڕستە "ئەخباری"یەکانیش بخەینە سەریەك، ناتوانین هیچ ڕێگەچارەیەکیان لێوەدەست بێنین.

دەیوید هیۆم لە کتێبی "**نامیلکەیەك سەبارەت بە پێکهاتەی مرۆڤ**"دا نموونەیەکی کلاسیك بۆ جیاوازی نێوان "ئەوەی کە هەیە" و "ئەوەی کە دەبێ ببێت" دێنێتەوەو دەڵێ: هەمیشە ئەوەم وتووە کە لەهەموو ئەو سیستەمە ئاکارییانەی کە تا ئێستا بنیومن، نووسەر تا ماوەیەك بەشێوەیەکی ئاسایی و لۆژیکی بەدوای مەسەلەکاندا دەچێ، بۆ نموونە بوونیخوا دەسەلمێنێ، یان سەبارەت بە مەسەلە ئینسانییەکان، بیروڕای خۆی دەردەبڕێت. بەڵام کاتێك کە جگە لە قەزییەگەلی پێوەندیدار بە "هەیە" و "نییە" هیچ قەزییەیەکی دیکە شك نابەم کە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پێوەندییان بە "دەبێ" و "نابێ"وە هەبێت، تەواو سەرم سوورِ دەمێنێ. ئـەم گۆڕانـە (تـغـــیـیر) قـابیلی دەرك پـێکـردن نییـە، بـەلاّم هەنـدێ دەرەنجامی لێدەکەوێتەوە. چوونکە ئەم "دەبێ" و "نابێ"یە، ئامـاژە بـە باوەڕ پێکردن (تـصدیـق) یـان پێوەندییـەکی تازەدەکـات. زۆر پێویـستە کە ئەم مەسەلەیە بخرێتەبەر راڤەو شیکردنەوەو، هۆی تێنەگەیـشتن لـە هەندێ لە مەسـەلەکان روون بکرێتـەوەو بـاس لـەوەش بکرێـت کـە چۆن دەتـوانین پێوەندییـەکی تـازە لـە پێوەندییـەکانی تـرەوە هـەلّێنجێنین، پێوەندیگەلێك کە تەواو جیاوازیشیان لەگەلّیدا هەیە.

تەجویزکردنی حەقیقەتەکان وەک رێگەچارە

ئەلّبەتـــە تـــێڕوانینـــەکانی هیـــۆم، لـــە واتـــا بەرتەســـك و لۆژیکییەکانیانـدا، هـیچ ئاوارتەیـەك هـەلّناگرن. نـاتوانین لـە دەسـپێکی "دەبێ"وە بەدەرەنجامی "هەیە" بگـەین. بـەلاّم تـەنها پـشت بەسـتن بـەو قسەیە، شتێکی تەواو گومڕاکـەرە. قەلّشتی نێـوان "ئـەوەی کـە هەیـە" و "ئەوەی کە دەبێ ببێت" یەکێك لە ئاسایی تـرین حەقیقەتـەکانی ژیـان؛ واتە ئـەو کاریگەرییـە گەورەیـەی کـە واقعییـەتی جیهـان لەسـەر خـەلّکی دادەنـێ، ئـەگۆڕێت بەدیاردەیـەکی "سڕئاسـا" و پـڕ لـە رەمـزو نهـێنی. ئینـسان بـە تـەواوەتی بـە پێـی ئـەوتێڕوانینـە رەفتـار دەکـا کـە لەسـەر واقعییەتـەکان هەیـەتی. هـەروەها بـە مەبەسـتی روونکردنـەوەی هـۆی ئەنجامدانی هەموو کارەکانی، ئامـاژە بـە حەقیقەتـەکانی پێوەندیـدار بـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

جیهانـــەوە دەکـــات. تـــەنها ئینـــسانێکی بـــێ مێـــشك و نـــەفام لـــە بۆشـایی"خـــلاء "دا، پاسـاو بـۆ کـردەوە ئاکارییـەکانی دێنێتـەوە. کـاتێ کەسـێك ئـەمرێکمان بەسـەرا ئـەکات و داوایـەکمان لـێئـەکات، ئێمـەش پرسـیار لـە هۆیەکـەی ئەکـەین. ئـەو وەڵامانـەش کـە دەدرێنـەوە، دەبـێ لەسـەر بنـەمای واقعییەتەکانـەوە راوەسـتابن. بـۆ نموونـە "لەسـەر ئـەو هێڵی ئاسنەوە هەستەوە!". "بۆچی؟". "چوونکە ئێستا شـەمەندەفەری پێـدا دەڕوا". ئـەو روونکردنەوانـەی کـە لـە واقعییەتـەکانی ژیانـەوە سەرچـاوە بگـرن، جـێبـەجێ کردنـی هـەموو ئـەمرو داواکارییـەك مـسۆگەردەکەن و لەگـەڵ ئەوەشـدا مانایـان پـێ دەبەخـشن. بـە بـێپـشت بەستن بەواقعییەتەکانەوە، رستە "ئەمری"یەکان هیچ مانایەکیان نابێت و ناعـەقلانیش دەنـوێنن. بـۆ نموونـە، "لەسـەر ئـەو هێڵـی ئاسـنەوە هەسـتە!". "بۆچی؟". "چوونکە مـن دەڵـێم!". "تـۆ کێیـت؟" تـەنها لـە جیهانی دەسکردی زەینی کەسـانی وەك لـویس کـارۆڵ و فـرانتس کافکـادا، خستنەڕووی رێگەچارەکان، پێویستی بە بەڵگە هێنانەوە و روونکردنەوە نییـە. لـەو دنیـا واقعییـەدا کـە خـەڵکی تیـادەژی، ئەگـەر هـەموو شـتێك عاقلانـە بێـت، رێگەچـارە پێـشنیار کراوەکـان دەبـێ لەسـەر بناغـەی حەقیقەتەوە دامەزرابن.

تەنانەت سادەترین رستەش سەبارەت بـە حەقیقەتـەکان، جۆرە تەجویزکردنێکی شاراوەشی تیایە. بۆ نموونە کاتێ کەسێك دەڵـێ "ئـەوە کورسییە" لە راستیدا دەیەوێ ئەوە بڵێ کە ناتوانین چێشتی پێ دروست

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بکەین، یان لە خوا بۆی بپاڕێینەوە. ئەڵبەتە ئەو بەمانای تەواوی وشە، هەرگیز هەڵێنجانێکی لۆژیکی نییە و ناتوانین ئەوە دەرەنجامانە لەو رستەیەی سەرەوە وەربگرین. بەڵام ئەگەر مانای دروست و تەواوی وشەکە لەبەرچاونەگرین، ئەو هەڵێنجانە بە شتانێکی تەواو لۆژیکی دێنە بەرچاو. ئەمانە بەشێکن لە مانای کورسی. بە پێی عەقڵ و لۆژیك (واتە لەرووی قیاسییەوە) کەس ناچار نییە لەسەر کورسی دابنیشێت، بەڵام باشترین کەڵکی کورسی، هەمان دانیشتنە لەسەری.

بەکورتی، ئەو رستانەی کە حەقیقەت بەیان دەکەن، بەمانا کراوەکەی ــ نەك مانا سنووردار و داخراوەکەی ــ شموولی تەجویزییان هەیە، واتە ئەوانە گونجاوێتی و ڕادەی پەرچەکردارییەکان دەسنیشان دەکەن. کەسێك کە بۆیاخ لە سەگەکەی ئەدات و مێزەکەی ئەلاوێنێتەوە، بە پێی لۆژیك هیچ بە هەڵەدا نەچوە، بەڵام بێگومان کەسانی دەوروبەری، ئەو کارانەی بە هەڵە لە قەڵەم ئەدەن. ئەڵبەتە ئەگەر دەرکی بە هەڵەکانی کرد و لەگەڵ ئەوەشدا جەخت لەسەر ئەوە بکات کە لە رووی ئاگاییەوە ئەو کارانەدەکا، دیسانەوە بە پێی لۆژیك ناتوانین کارەکانی بە هەڵە لە قەڵەم بدەین، بەڵام بێگومان دەڵێین کە تا ڕادەیەك ئینسانێکی سەیرە.

تا رستەی تەوسیفی، کامڵتر و هەمەلایەنەتر بێت، شموولی تەجویزیشی زیاتر و کاریگەرتر دەبێ. تێڕوانینێکی هەمەلایەنە لەسەر جیهان، لە سیغەی ئەمریدا واتە بە شێوەی فرمان و داواکاری، یان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هانـدان و پـاڵ پێوەنانـەوە دەرنابڕدرێـت، بـەڵام بـە تـەواوەتی کاریگـەری لەسەر رەفتاری ئەو تاکانە دادەنێ کە پابەندن بە "ئاکـار" و جەختیـشی لەســـەر دەکـــەن. هـــەر بـــە هـــەمان شـــێوە تیـــۆرە سیاســـییەکانیش دەرەنجـامگـەلێگی گرنگـی تـەجویزییان هەیـە. کـاتێ کـە ئینـسان لـە واقعییەتـەکانی دنیـای سیاسـەت تـێبگـات، بـێگومـان کاریگـەری لەسـەر رەفتارەکـــانی دادەنـــێن. کەواتـــە دەرەنجامـــەکانی پەرچـــەکردارییەکی عاقڵانـەو گونجـاو، لـە جیهانێـکـدا کـە پێکهاتەیـەکی تایبـەتی هەیـە، بـە لایەنی "تەجویزی" تیۆرە سیاسییەکان لە قەڵەم ئەدرێن.

تـــێڕوانـــینی هەمەلایەنـــە لەســـەر حەقیقەتـــەکان، لـــە رووی لۆژیکییەوە، خۆی لە خۆیدا هیچ رێگەچارەیەکی دیاریکراو بـە دەستەوە نادات، بـەڵام رەفتارگـەلێك دێنێتـە ئاراوەکە دەتـوانین بـە "لـۆژیکی" لـە قەڵەمیان بدەین. هەروەك تیۆدۆر رۆزاك دەڵێ:

رەفتـاری ئێمـە لـە راسـتیدا رەنگدانـەوەی هەمـەکی (کـلّـــي) تێڕوانینمانە لەسەر خۆمان و پێگەی خۆمان لـە جیهـانی دەوروبـەرمان. رەنگـە ئـەو تـێڕوانینـە لای ئێمـە، لـە نـاو وشـەکاندا ون بێـت و رەنگـە هـەرگیز راسـتەوخۆش سـەرنجی نـەدەینێ. ئـەم جیهـانبینییـە کـە دایمـە تێگەیشتن، یان هەل و مەرج و مەیلەکانمان تەعدیل و کۆنترۆڵ دەکـەن، رەنگـــە بـــۆ هەمیـــشە لـــە قۆنـــاغی نیمـــەخودئاگادا بمێنێتـــەوە. ئـــەم جیهانبینییە پێش ئـەوەی کـەرێنماییمـان بکـات بـۆ دەس نیـشان کردنـی چاکەو خراپە، ناچارمان دەکا کە حەقیقەت لە ناحەقیقەت، دروسـتی لـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نادروستی و مانادار لە بێمانـا جیـا بکەینـەوە. پـێش ئـەوە دەس بەهـەر کارێــك بکــەین، دەبــێ تــێڕوانینێکمــان لەســەر جیهــان هــەبێت و رەفتارەکانیشمان لەگەڵ ئەو مۆدێلە مانادارەدا بگونجێنین.

پێوەندی نێوان «هەیە» و «دەبێ»

پێوەنـدی نهـێنی و سرئاسـای نێـوان "هەیـە" و "دەبـێ"، واتـە نێوان وەسف کردنی جیهان و رێگەچارەکان، پێوەندییـەکی نـە نهێنییـەو نـە سرئاسـا. یـەکێك لـەم پێوەندییانـە، "پرەنـسیبی واقعییـەت"ەو ئـەوی دیکەشیان هێزی "مەیلە سروشتییەکانی مرۆڤ"ە

"پرەنسیبی واقعییەت" ناچارمان دەکا رەفتـارێکی ریالیـستی لـە خـۆوە پیـشان بـدەین. هـەروەها هانمـان ئـەدا کـە کردەوەکانمـان لەسـەر بناغەی تێگەیشتنی واقیعی و ئاشکرای جیهـانی دەوروبـەر ـــ نـەك بـەو شێوەی کە رەنگە هەبێت، یان بەو شێوەی کە ئێمە بـیری لـێ دەکەینـەوە ـــ دابمـەزرێنین. ئـەو رەفتارانـەی کـە پرەنـسیبی واقعییـەت بەسـەریاندا زاڵە، دەبێ جیاوازی قایـل بـن لـە نێـوان خـەون و خـەیاڵ و، ئیمکانـات و حەقیقەتە ڕەسەنەکاندا. رەفتارێکی لەو جۆرە، ئەوەی پێقبـووڵ نـاکرێ کە هەسارەی مانگ لە پەنێر سازکراوە، یان کۆلکەزێڕینـە لـە گوڵدانێکی پڕ لە زێڕدا گەشە دەکا و گەورە دەبێ.

هێزی "مەیلە سروشتییەکانی مرۆڤ" لەراسـتیدا، دەرەنجـامێکی ســادەی رەفتــارە پۆزەتیڤــەکانی ئینــسانەکانە. مــرۆڤ "لــە رووی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لۆژیکییـــەوە" دەتــوانێ خوازیــاری شــەڕ و ئــاژاوە و ئــێش و ئــازار و دیکتاتۆرییەت و رووخاندن بێت. بەڵام لە حاڵەتی نۆرماتیڤدا، مـرۆڤ بـۆ بەدەست هێنـانی نـەزم، شادی، ئـازادی و سـەرکەوتن، خـۆی رووبـەڕووی ئــەو مەترســییانە ناکاتــەوە. بــەمجۆرە ئەگــەر بــە کەســێکی لەســەر دووڕیانێـکدا بڵـێن رێگـەی یەکـەم بـەرەو سـەرکەوتن دەچـێ و رێگـەی دووهــەم بــەرەو تیاچــوون، لــە راســتیدا هــیچ پێــشنیارێکی تایبــەت ئاراستەنەکراوە. واتە هیچ تـەجویزێك نـەکراوە. ئێـوە پێتـان وتـووە کـە "دەبێ" یەکێك لەو دوو رێگەیە هەڵبژێریت و ئەگـەر کەسـێکی عاقـڵ و زانا بێت و قسەکەی ئێوە قبووڵ بکات، رێگەیسەرکەوتن هەڵئەبژێرێت.

بــە هــۆی تایبەتمەندییــەکانی پێکهاتــەی مــرۆڤ و هــەروەها نۆرماتیڤ بوونی مەیلەکانیەوە، تەنانەت ئەگەر تیۆرسیەنێك بە شـێوەی تەجویزیش قسەنەکات، دیسانەوە قسەکانی کاریگەرییـەکی تـەجویزییان دەبێت. واتـە پێویـست ناکـات تیۆرسـیەن، بـە ئـەمر پـێکـردن خوێنـەران ناچـار بکـات بەشـێوەیەکی تـەجویزی، لـە تـێگەیـشتنەکانی ئـەو لەسـەر سیاسەت، تێبگەن. ئەو تەنها دەبێ مەسەلەکان وەك چۆنن، ئـاوا باسـیان لێبکات و پاشان مەیلە سروشتییەکانی بـەردەنگ (مخا طــب**) خـۆی، وای لێ دەکەن بە شێوەی تەجویزی تێیان بگات.**

تیۆرە سیاسـییەکان تاڕادەیـەك وەك نەقـشەگەلی دەریاوانـەکانی ئەوسا (قــدیم**) وان، کە لـە پەراوێزەکانیانـدا دەنووسـرا "لێـرەدا ئـەژدیها هەیە"، یان ئەوەیان پیشان ئەدا کە زەوییە سافەکان لـە کوێـدا کۆتاییـان**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دێت. لە هیچ کام لەو نەقشانەدا نەنووسرا بوو کە "لێرەدا مەچنە ژوورەوە!"، یان " هەڵێن!". تەنها مەلەوانێك کە لەگیانی خۆی بێزار بوایە، دەرۆشتە ئەو شوێنەی کە لێی نووسراوە "لێرەدا ئەژدیها هەیە".

هۆبس کە دڵنیا بوو لەکاریگەری دانانی تیۆرە سیاسییەکەی، بەتەواوەتی دەرکی بەو مەسەلەیە کردبوو. مرۆڤ حەزناکات تووشی کێشەو شەڕە ناوخۆییەکان ببێت، بەلاّم چ بیەوێت و چ نەیەوێت، ئەو کێشانە روودەدەن، چوونکە خەڵك هۆکارەکانی شەڕو ئاشتی ناناسن. ئەگەر مرۆڤ چییەتی تیۆرە سیاسییەکان ـــ واتە تیۆرەکەی هۆبس ـــ دەرك بکات، حکوومەتێکی بەدەسەلاّت دادەمەزرێنێ و لە رێگایەوە تاکەکان لەو مەترسییانە رزگار دەکا. لەو حاڵەتەدا کەس ناچارنییە ئەمر بەسەر خەڵکدا بکات، یان گاڵتەیان پێ بکات، بەڵکوو فێرکارییەکانی زانستی سیاسەت، بە پێی مەیلە سروشتییەکانی مرۆڤ، ئەو کارە ئەنجام ئەدات. بەوتەی هۆبس: هەرکە مرۆڤ لەمەڕ ئەو بارودۆخە نالەبارەی کەتیایدادەژی، زانیاری و ئاگایی تەواوی بە دەست هێنا، چییەتی هەمان ئەو بارودۆخە ناچاری دەکا خوازیاری ئەوە بێت کە لەو هەلومەرجە خراپ و نالەبارە رزگاری بێت.

ئەڵبەتە ئەوە راستە ئەگەر بوترێت هۆبس، هەندێ تایبەتمەندی تایبەت بە خۆیی هەیە. ئەو زیاتر لە فیلسووفانیتر باوەڕی هەبوو بە پێوەندی نێوان ئەو شتانەی کە مرۆڤ بۆ جێبەجێ کردنی بەرژەوەندییە تاکەکەسییەکان "ئەنجام ئەدات"و، ئەو شتانەی کە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

"دەبێ" بە قازانجی بەرژەوەندییە گشتییەکانی کۆمەڵگا ئەنجام بدات. کەواتە هۆبس بە تەواوەتی جەختی دەکرد لەسەر پێوەندی نێوان ئەوەی کە "هەیە" و ئەوەی کە "دەبێ ببێت"و، ئەوانەش دەگەڕێنێتەوە بۆ مەیلە سروشتییەکانی مرۆڤ.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەوە بابەتێکی تەواو ئاشکرایە کە ئەگەر ئینسان، بەهەمان شێوەی هۆبس لە سیاسەت تێبگات، رەنگە هەڵسوکەوت و رەفتارەکانیشی شێوەی ئەوانەی هۆبس بەخۆوەبگرن. بە هەرحاڵ رێگەچارە عەقلانییەکان بە تەواوەتی دەچنە ژێر کاریگەرێتی ئەو تێڕوانینەی کە لەسەر حەقیقەتەکان هەیەتی.

لەسەر هەمان قیاسیش، ئەگەر ئینسان بە شێوەی ئیدمۆند برێك لە سیاسەت تێبگات و ئەگەریش وەك جۆن لۆك لە کۆمەڵگا تێبگات، بێ گومان دەبێتە کەسێکی لیبراڵ ئەندیش و لیبراڵ بیردەکاتەوە. هەروەها ئەگەر وەك مارکس دەرك بە کۆمەڵگا بکات، بێگومان هەوڵ ئەدات بۆ دامەزراندنی کۆمەڵگایەکی ناچینایەتی. (لە راستیدا، نموونە مێژووییەکان لەم بوارەدا پێچەوانەی بیروڕاکانی مارکسیان سەلماندووە کە دەڵێ باوەڕە سیاسییەکانی خەڵکیش چینایەتین.بەگشتی، رێبەرانی بزاڤی مارکسیستی لە چینی پرۆلیتاریاو بە بیانووی بەرژەوەندییە چینایەتییەکانەوە رانەپەڕیون بەڵکوو رۆشنبیرانێکی بۆرژوابوون کە بە هۆی جیهانبینی و باوەڕەکانی مارکسەوە بەو رێگەیەدا رۆیشتن). بە هەرحاڵ ئەو نموونانەی کە باسمان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کردن، ئەوە پیشان ئەدەن کەتێڕوانینی هەمەلایەنەی سیاسی، کاریگەرییەکی هەمەلایەنەش لەسەر رەفتار و کردەوە حەقیقی و عاقڵانەکان دادەنێت.

ئەگەر جیهان ئەو شتە بێت کە تیۆرسیەنەکان (چ فیلسووف بن یاخود خەڵکی ئاسایی) تەسەوری دەکەن، کەواتەهەندێ، لە رەفتارەکان دەبێ بە شتانێکی "نائاسایی" لە قەڵەم بدرێن بە واتایەکی تر هەندێ رەفتاری ئینسانەکان ـ تەنانەت هەندێ لە رەفتارە جیهانییەکانیان ـ هەرگیز بەکەڵکی چارەسەرکردنی کێشەو گرفتە سیاسییەکان نایەن. ئەوەش بەو مانایە نییە کە هەندێك لە رەفتارەکان ـ بە مانا ئاکاری و سنووردارەکەی وشە ـ نادروست بن، بەڵکوو پێوەندییان بە بوارە کۆمەڵایەتییەکانەوە نییە و یەك ناگرنەوە و لەگەڵ یەکدا ناگونجێن. ئەوانە لەو رووەوە نادروستن کە بۆ نموونە کەسێك ئەو هەواڵەی پێبگات کە منداڵەکەی لە کارەساتی ئۆتۆمبێلدا بریندار بوە، یان کوژراوە، لە جیاتی ئەوەی کە بگری، بە پێچەوانەوە پێ بکەنێ؛ یان کاتێك سلاّوو چاكخۆشی لەگەڵ کەسێکدا بکەن، لە جیاتی وەلاّمدانەوە جنێوی بداتێ. لەو جۆرە حاڵەتانەدا ئینسان وا تەسەور دەکا کە ئەو کەسە، یان لە قسەکە تێنەگەییوەو بەهەڵە وەری گرتووە، یان بەڕاستی کەسێکی ئەحمەق و نەفامە.

ئەگەر بەهەمان شێوەی کە برێك دەیگوت، کۆمەڵگا سیاسییەکان لە بنەڕەتدا سیستمگەلێکی ئەندام ئاسابن، کەواتە ئەوە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

هەڵەیەکی گەورەیە کە بە شتانێکی دەسکرد و میکانیکی لە قەڵەمیان بدەین هەروەها بە پێی قسەکانی ئەو، ئەگەر ئینسانەکان بوونەوەرگەلێکی کۆمەڵایەتین کە بە هۆی سوننەت و سۆزو عاتیفەکانەوە پێکەوە دەبەسرێنەوە و یەك دەگرنەوە، هەڵەیەکی گەورەیە ئەگەر بە بوونەوەرگەلێکیان لە قەڵەم بدەین کە لەرووی لۆژیکییەوە بە تەنها بەرژەوەندییە تاکەکەسییەکانی خۆیان رەچاودەکەن.

هەروەها بەپێی قسەکانی ئەفلاتوون، ئەگەر دادپەروەری گەورەترین تایبەتمەندی رۆح بێت، هەوڵدانی "ناپلیۆنی" بۆ بەدەست هێنانی دەسەڵات، پەرچەکردارییەکی تەواو نادروستە لە بەرانبەر تایبەتمەندییەکانی ئینساندا. ئەو کەسانە کەئامانجیان بەدەستهێنانی بەختەوەرییە، دەبێ بێهێزترین فیلسووفیان بەلاوە پەسەندتر بێت، نەك بەهێزترین و دەوڵەمەندترین دیکتاتۆری جیهان چوونکە لە دوا راڤەکاریدا بەو دەرەنجامە دەگەین کەئینسانی دادپەروەر، بەختەوەرترین کەسە. ئەفلاتوون دەیگوت ئینسانی دیکتاتۆر نەك تەنها ئەوانیتر نابوود دەکا، بەڵکوو لە ئاکامدا خۆیشی نابوود دەکا. تەنانەت ئەگەر بەدەست ئەوانی تر لە ناونەچێت، بەهۆی تەماحی دەسەڵات خوازییەکەیەوە تیادەچێ. چارەنووسی حەتمی و نەگۆڕی دیکتاتۆر ئەوەیە کە، یان بەدەست دوژمنانی لە ناو بچێت، یان بە هۆی بەدەست هێنانی لەڕادەبەدەری دەسەڵاتەوە، ببێتە گورگێکی دڕندە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کەواتــە ئەگــەر کەسـێك لــە روانگــەی مارکـسەوە لــە جیهـان بڕوانێـت، ئیـدی داکـۆکیکردنــی لـە سیـستمی سـەرمایەداری، بەشـتێکی ناعــەقڵانی دێتــە بەرچـاو. ئەگــەر باوەڕەکـانی مـارکس سـەبارەت بـە سروشـت و پێکهاتــەی سیـستمی سیاسـی بـۆرژوازی دروسـت بـن، لـەو حاڵەتەدا تـەنها ئینـسانگـەلی "نـاواقیع گـەرا" و "نائاسـایی" داکۆکی لـە سیـستمێکی وا دەکــەن. تــەنها کەسـێکی "مازووخیـست" و شـێت لــە بەرانبەر ئەو نـامۆبوون و چەوساندنەوانەدا چۆك دائـەدات کە مـارکس بەدەرەنجامی حەتمی سیستمی سەرمایەدارییان لە قەڵەم ئەدات. ئەڵبەتە رەنگە سەرمایەدارێکیش بەدی بکرێت کە دان بـەحەقانییـەتی قسەکانی مارکسدا بنێت، بەڵام بەو حاڵەشەوە لەبەرخاتری تـەماح و فرەخـوازی و پاراســـتنی بەرژەوەندییـــە تاکەکەســـییەکانی، وەك کۆنەپەرســـتێك دەمێنێتـەوە. لەگـەڵ ئەوەشـدا قسە و تیۆرەکـانی مـارکس، زیـانگـەلێکی رۆحی زۆریـان لـێ دەکەوێتـەوە. بـۆ نموونـە سـەرمایەدارێکی لـەو جـۆرە، دەبێ وێـڕای وێنـاکردنێکی ناشیرین لەسـەرخۆی، درێـژە بـە ژیـان بـدات. هەروەها ناچارە خۆی بە بوونەوەرێکی چەوسێنەرو زاڵـم تەسـەور بکـات کـە کەوتۆتـە داوی "تەلیـسمی کـاڵا"وە. زۆرن ئـەو کەسـانەی کـە نـاتوانن ئەو هەموو پێکادانی باوڕو رەفتارانە تەحەمول بکەن.

کەواتە قەڵشتی نێوان "ئەوەی کـە هەیـە" و "ئـەوەی کـە دەبـێ ببێ" تاڕادەیەك پڕ دەبێتەوە. چوونکە "ئەوەی کە دەبێ ببێ" هیچ کات بەرهـەمی زەیـنی و سـەرەڕۆیانەی کەسـێکی تایبـەت نییـە. مـرۆڤ لەبـەر

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئـەوەی کـە مـەیل و هـەروەها سـۆز و عاتیفەگـەلی نۆرماتیڤیـشی هەیـە، ئـەوە دەزانێـت کـە لـەکاتی رووبەڕووبوونـەوە لەگـەڵ حەقیقەتەکانـدا چ پەرچەکردارییەکی تایبەتی هەبێت. ئەو ئینسانە ئاساییەی کە لە دنیای برێکدا دەژی پەرچەکردارییەکانیشی لە کاتی رووبەڕووبوونـەوە لەگـەڵ رووداوە سیاسـییەکاندا، جیاوازییـان هەیـە لەگـەڵ ئـەو کەسـەی کـە لـە دنیای مارکسدا دەژی.

قورسی و ئاڵۆزێتی زانیارییەکان (data)

ئەگەر بە پێـی قـسەکانی هیـۆم ئیختیـاری "ئـەوەی دەبـێ‌ببێـت "ئەوەی دەبێ ببێت" لـە دەس خـودی تاکەکانـدا نـەبێ، کەواتـە "ئـەوەی کە هەیە"ش ناتوانێت سادە و تـەواو ئاشـکرا بێـت. تـێڕوانـینی "گـشتی" لەسـەر نـەزمی سیاسـی، هـەرگیز سـەروکاری لەگـەڵ هۆکارەکانـدا نییـە. ئەوانــە دەبــێ هەمیــشە داوەرییــان لەســەر بکرێــت و هەڵبــسەنگێنرێن. دەسنیشان کردنی هەندێ لە حەقیقەتـە سادە و سنووردارەکان کارێکی سەخت نییە. (بۆ نموونە حەقیقەتێکی وەك ئەوە کەژمـارەی ئەنـدامانی ئەنجومـەنی سـەنای ئـەمریکا ١٠٠ کەسـە.) بـەڵام تـێ گەیـشتنی کامـڵ و هەمەلایەنەی سیاسەت، کارێکی یەکجار قورس و ئاڵۆزە.

وێنا کردنێکی کامڵی "ئەوەی کـە هەیـە" بـە تایبـەت لـە بـواری سیاسەتدا، دەبێ لەخۆگری "قابلییەتـەکان، ئیمکانـات و زەروورەتـەکان و هـەروەها حەقیقەتـەکان" بێـت. هـەرکام لـەم رەهەندانـە، سـەبارەت بـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

حه‌قیقـه‌تی جیهـان، له‌سـه‌ر ئـه‌و كرده‌وانـه‌ی ئینـسان كـه‌ به‌ره‌فتارگـه‌لی سیاسی عـه‌قلا‌نی نـاودێر ئـه‌كرێن، كاریگه‌رییـه‌كی یـه‌كجار زۆر داده‌نـێن. هــه‌ر كــام لــه‌م ره‌هه‌ندانــه‌ ده‌ورێكــی گــرینگ لــه‌ تیــۆره‌ سیاســییه‌ عه‌قلا‌نییه‌كانـدا ده‌بینـن. له‌گـه‌ڵ ئه‌وه‌شـدا هـه‌رگیز نـاتوانین بـه‌ هـۆی به‌ڵگه‌گـه‌لێكی سـاده‌وه‌ بیانـسه‌ڵمێنین. ئه‌ڵبه‌تـه‌ ده‌تـوانین لـه‌ چـه‌ندین روانگه‌ی جۆراوجۆره‌وه‌ باس له‌ رۆڵی تایبه‌تی ئیمكانات و حه‌قیقه‌تـه‌كان و زه‌رووره‌ته‌كان بكه‌ین.

پێشبینیكردنی رووداوكان له‌ كاتێكدا مومكین ده‌بێ كه‌ پێـشتر شــتی وا رووی دابێــت و لــه‌و حاڵه‌ته‌شــدا "ئه‌گــه‌ره‌كان" ئیــدی هــیچ مانایــه‌كیان نابێـت. ئه‌گـه‌ر گه‌لاڵه‌یـه‌ك نه‌خرێتـه‌ بـواری جـیبـه‌جێ كردنه‌وه‌، لـه‌ دوو لایه‌نـه‌وه‌ قـابیلی بـاس كردنـه‌: یـان جیٚبـه‌جێ كردنـی نامومكینـه‌، یـان پێـشتر قـه‌ت تـاقی نه‌كراوه‌تـه‌وه‌. هه‌نـدێ كـه‌س ده‌ڵـێن مه‌سێحییه‌ت تاقی كراوه‌ته‌وه‌و سه‌لـمێندراوه‌ كه‌ كه‌موكوڕی زۆری هه‌یـه‌. ده‌ســته‌یه‌كی ســێهه‌میش ده‌ڵــێن تــاقی كردنــه‌وه‌ی لــه‌ توانــادا نییــه‌. ده‌سته‌یه‌كی تـریش ده‌ڵێن سـه‌ره‌ڕای لایه‌نـه‌ چاكه‌كانیـشی، هێنانـه‌ ئـارای كۆمه‌ڵـگایه‌كی له‌و جۆره‌ قه‌ت مومكین نییه‌.

سه‌باره‌ت به‌ زه‌رووره‌ته‌كان، ئینـسان ئـه‌وه‌ ده‌زانـێ كـه‌ هه‌میـشه‌ "ئه‌لف" و "ب" پێوه‌ندییان به‌ یه‌كـه‌وه‌ هه‌یـه‌. بـه‌لاّم بـه‌ پێـی قـسه‌كانی هیـۆم "ئـه‌لف" و "ب" هه‌میـشه‌ پێكـه‌وه‌ به‌سـتراونه‌ته‌وه‌و ئـه‌و پێكـه‌وه‌ به‌سترانه‌وه‌شـیان بــه‌ هــۆی زه‌رووره‌تــه‌وه‌ نــه‌بوه‌. نــاتوانین هۆكاره‌كـان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ببینین، بەڵکوو دەتوانین پشتیان پێببەستین و وەك بەڵگە کەڵکیان لێوەربگرین. بۆ نموونە تاقیکارییە تاکەکەسییەکان ئەوەیان دەرخستووە کە لەهەر کۆمەڵگایەکدا نەزم و یاسا بەرقەرار بێت، بێگومان لەوێدا حکوومەتێکی بەهێز حزووری هەیە. بەڵام بەڕاستی ناتوانین بانگەشەی ئەوە بکەین کە حکوومەتی بەهێز و نەزم و یاسا "وەك پێویست" تەواوکەری (لازم و ملزوم) یەکدین.

رەنگە ئینسان تاڕادەیەکی زۆر دڵنیابێت لەوەی کە دەتوانێ جیاوازی قایل بێت لە نێوان شتە سروشتییەکان و خەون و خەیاڵەکاندا، کە چی هەرگیز ناتوانێ بە دڵنیاییەوە بیروڕاکانی دەرببڕێت. هەندێ جار خەیاڵ وەك حەقیقەت دێتە بەرچاو. بۆ نموونە تراویلکە بۆ کەسێکی تینوو لە بیابانێکی بێئاودا، بە تەواوەتی وەك ئاو دێتە بەرچاو.

کاریگەرێتی پێشنیارکردنی ئەم رێگەچارانە، کە ئایا بەشێکن لە ئیمکانات و ئەگەرەکان، یان حەقیقەتەکان، دەبێ تا ئێستا بۆمان روون بووبێتەوە. وەك چۆن هەمیشە دەگوترێت "خواستن، توانینی بە دواوەیە". زۆر بەجێیە ئەگەر کەسێك داوامان لێ بکات لە پەنجەرەوە باز بدەینە خوارێ، بەشێتی لە قەڵەم بدەین. لە رووی لۆژیکییەوە کەس داواکارییەکی ناموومکین لەکەس ناکات. ئەگەر کەسێك داوا لە پێشخزمەتی رستۆرانێك بکات کە گیلاسێك شەرابی بێ ئەلکولی بۆ بێنێت، بێگومان پێشخزمەتەکە تووشی سەرسووڕمان دەبێ.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بڕیاردانێکی دروست هەمیشە دەبێ جیاوازی لە نێوان حەقیقەتەکان و شتە رووکەشەکاندا قایل بێت. "لەسەر سەهۆڵدا ڕێ مەکەن، چوونکە راستە کە بە رواڵەت ئەستوور دێتە بەرچاو، بەڵام تەواو ناسکە".

زۆربەی ناکۆکییە هەرە گرینگەکان لەسەر بابەتی تەجویزکردن لە تیۆرە سیاسییەکاندا، بە هۆی ئەو مەسەلانەوە، پێوەندییان بە مەسەلە حەقیقییەکانەوە هەیە.

ئاسۆی تواناییەکان (قابلییەتەکان)

سەرەتا سەرنج بدەنە بابەتی تواناییەکانی ئینسان. ئەم پرسیارە کە خەڵك "بـا لـقـوّ ە" چین؟ وە کاتێکیش کە گەشەونەشە دەکەن و گەورە دەبن، دەبن بەچی؟ پرسیارێکە سەبارەت بە حەقیقەت و سروشتی مرۆڤ. ئەم پرسیارە، مەسەلەیەکی بە تەنها زەینی و سەلیقەیی و تاکەکەسی نییە. بەڵام هەروەك پێشتریش باسمان کرد، داوەری کردن لە بارەیەوە کارێکی ئاسان نییە و لە راستیشدا بە تەواوەتی دەرك کردنی سروشتی مرۆڤ، یەکجار سەخت و دژوارە. ئەوە کەئایا مشوور خواردنێکی تەجویزی، شتێکی عەقڵانییە، یان نا، ـــواتە ئایا کاردانەوەیەکی باشە لە بەرانبەر مەسەلەی بەرباسدا؟ ـــ زۆربەی کات راستەوخۆ پێوەندی بە وەڵامی ئەم پرسیارەوە هەیە.

ئایا خەڵك " بـا لـقـوّ ە " بوونەوەرگەلێکی شاد و خۆشەویست و لەبەردڵان و دلۆڤان و کۆمەڵایەتین؟ ئەگەر ئاوا بێت، کەواتە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەوخەڵكە زۆرەی كە ناڕازی و ناكۆمەڵایەتی و ناحەز و ناخۆشەویستن، دەرەنجامی ژینگەی كۆمەڵایەتی و دەزگا سیاسییەكانن. كەواتە ئەم مەسەلە بۆ ئەو كەسانەی كە گرنگایەتی زۆری هەیە، بە ئەركی سەرشانی خۆیانی دەزانن كە هەوڵ بدەن ئەو دەزگاگەلە بڕووخێنن و لە ناویان بەرن.

یان بە پێچەوانەوە، خەڵك " بـالقـوّە **" بوونەوەرگەلێكی جینایەتكار و دەس درێژی كەرو دیكتاتۆرن؟ ئەگەر ئاوا بێت، كەواتە پێشینەی پێكهاتە سیاسییەكان، بە باشتر و بە كەڵكتر دێنە بەرچاو. راستەكە ئەوانە نەیانتوانیوە بە تەواوەتی ئاشتی و ئازادی مرۆڤ دابین بكەن بەڵام دەبێ ئەوەشمان لەبەرچاو بێت كە كەرەسە خاوەكانیان (واتە سروشتی مرۆڤ) كەم و كوڕی زۆریان هەبوە. بەسەرنجدان بە مەیلە سروشتییەكان و نارێكبوونی ئینسان و هەروەها ئەم حەقیقەتە كە ئەم دەزگاگەلە، رێیان لە كوشتنی ئینسانەكان لە لایەن یەكدییەوە گرتووە، سەركەوتن گەلێكی باشیان بەدەست هێناوە. كەواتە باشترین رێگەچارە ئەوەیە كە هێزەكانی "نەزم و یاسا" بە هێزتر بكرێن وەك لەوەی لاوازتر و بێهێزتر بكرێن.**

بە لەبەرچاو گرتنی دەرەنجامەكانی تێڕوانینی ئینسان لەسەر هێزە " بـالقـوّە **"كانی مرۆڤ، دەتوانین هێزە سیاسییەكان بە ئامرازێك لە قەڵەم بدەین بۆ سەقامگیركردنی ئاشتی و ئاسایش، یان رێگرێك لە بەردەم گەشەسەندن دا.**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سنووردار بوونی ئیمکاناتەکان

زۆربەی کات تێگەیشتن لە قابلییەتەکانی ئینسان، پێوەندی هەیە لەگەڵ داوەری کردن لەسەر هەموو ئەو شتانەی کە لە پانتای سیاسەتدا بواری رەخسانیان هەیە. کەواتە هەڵسەنگاندنی دروستی ئاسۆی ئیمکاناتەکان لە سیاسەتدا بەئاشکرا گرنگایەتییەکی زۆری هەیە بۆ رێگەچارە سیاسییە گرینگ و چارەنووس سازەکان. ئەگەر بمانەوێ نموونەیەکی گونجاو سەبارەت بە قابلییەتی ئینسان کە تەجویزیش بن بهێنینەوە، دەبێ ئاماژە بە بیرورِا لێکجیاوازەکانی مارکس و فرۆید بکەین کە سەبارەتن بە پێکهێنانی کۆمەڵگای ناچینایەتی. بەرِای مارکس پێکهێنانی کۆمەڵگایەکی لەوجۆرە نەك تەنها لە توانادایە بەڵکوو حەتمیشە و ئیختیاریشی لەدەس کەسدانییە. قابلییەتەکانی ئینسان بۆ پێك هێنانی کۆمەڵگایەکی پرِ لە ئاشتی و ئازادی و دادپەروەری لە مێژوودا دەس بەکاردەبن و ئەو کۆمەڵگایە دێننە ئاراوە. ئینسان ئیختیاری ئەوەی هەیە، یان سواری قەتاری مێژوو بێت، یان لە ژێر تایەکانیدا پان ببێتەوە. هەڵبژاردنی رێگەی یەکەم، باشترین و عەقلانیترین رێگەیە، بە تایبەت کە مێژوو نەك تەنها لە چالاکی ناکەوێ بەڵکوو چالاکییەکەشی هەم لۆژیکی و ئینسانییە و هەمیش رزگارکەرە. فرۆید هەموو ئەم پرۆسەیە بە شێوەیەکیتر دەبینێ. بە پێی تێروانینی ئەو لە سەر سروشتی مرۆڤ، ئارەزووی مارکس بۆ پێك هێنانی کۆمەڵگایەکی کۆمۆنیستی لە خەیاڵێکی بێهوودە زیاتر هیچ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نییە. فرۆید پێی وایە کە سرووشتی مرۆڤ بە شێوەیەکە کە بەدیهاتنی ئەو تێڕوانینە یۆتۆپیاییە نامومکین دەکا. شەڕاشۆیی کە قەت بنەبڕیش نابێت و هەروەها خۆپەرستی و دەسەڵاتخوازی لە سرووشتی مرۆڤدا، مۆڵەت بە کارێکی وا نادەن. کەواتە، لە قۆناغی تەجویزی دا، باوەڕەکانی فرۆید بە تەواوەتی سیاسەتەکەی مارکس تێك دەشکێنن. ئەگەر هەڵسەنگاندنەکەی ئەو لەسەر قابلییەتە مرۆییەکان دروست بێت، کەواتەهەوڵدان بۆ دامەزراندنی کۆمەڵگای کۆمۆنیستی کارێکی یەکجار بێهوودەیەو لەو حاڵەتەدا بەڕاستی ئینسان بە ئامانجە دڵخوازەکانی ناگات. شتی وا هەرگیز لە توانادا نییە. وەرچەرخانی ئیجباری و کتوپڕی مێژوو بەرەو ئاقارێك کە ئەو بیروڕا ئامانج خوازانە دەس نیشانی دەکەن، دەرەنجام گەلێکی پڕ لەکارەساتی لێدەکەوێتەوە.

ئەرەستوو چەندین سەدە لەمەوپێش، بەلۆژیکێکی لەو چەشنەوە، بیروڕاکانی ئەفلاتوونی سەبارەت بە کۆمەڵگای یەکگرتوو و سۆسیالیستی (ئیشتراکی) خستۆتە بەر رەخنەوە. بە چاوپۆشی کردن لەو قەڵشتە فەلسەفییەی کە ئەفلاتوون و مارکس لێك جیادەکاتەوە، ئەویش دامەزراندنی کۆمەڵگای ئیشتراکی ــ لانی کەم بۆ چینی پارێزەری (پاسەوانان) کۆمەڵگا ــ پێشنیار کرد. ئەفلاتوون لەبەر ئەوەی کە رێ لە ناکۆکی پارێزەران ــ واتە نوخبە حاکمە فیلسووفەکان ــ بگیردرێت، لە موڵکایەتی تاکەکەسی بێبەشی کردن. بەڵام بەڕای ئەرەستوو ئەو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کۆمەڵـگا یۆتۆپیاییـەی کـە لـە کتـێبی کۆمـاردا خراوەتـەڕوو، هـەرگیز ناتوانرێ بخرێتە بواری جێبەجێ کردنەوە. هـەروەها لـەو بـاوەڕەدا بـوو کە ئەفلاتوون (وەك چۆن فرۆید پێی وابوو مارکس بە هەڵەداچـوە) لـەو رووەوە کە بشێوییە سیاسـییەکانی بـەدەرەنجامی نـەبوونی کۆمـۆنیزم لـە قەڵەم ئەدا، تەواو بە هەڵەدا چـوە. چـوونکە سەرچـاوەی هـەموو ئەمانـە دەگەڕێتەوە بۆ فیترەتی ناپاکی مرۆڤ بەگشتی.

کەواتــە تاڕادەیــەك بــەهۆی دەسنیــشان کردنــی نادروســتی هۆکارەکانـەوە بـوو کـە ئـەفلاتوون ئـەو ئامانجـە سیاسـییە نامومکینـەی خـستۆتەڕوو. ئەرەسـتوو بانگەشـەی ئـەوەی دەکـرد کـە ئـەو کۆمەڵـگا یۆتۆپیاییـەی ئـەفلاتوون، قـەت بـواری هاتنـە ئـارای بـۆ نەدەڕەخـسا، چوونکە وەها کۆمەڵگایەك نە یـەك پارچـەیەو نـە یـەکگرتوو. هـەروەها بەسـەرنجدان بـە سروشـتی مـرۆڤ، شـتێکی وا هـەرگیز لـە توانـادا نییـە. کۆمەڵــگاکەی ئــەفلاتون ســەرەنجام: ١ــــ یــان هــەموو خراپییــەکان و ناشیرینییەکانی کۆمەڵگایەکی سیاسی لە خۆدەگرێت، ٢ــــ یان لـە لایـەن ئەو هاوڵاتییانەی کە پارێزەر (پاسەوان) نین، پەسەندناکرێ، ٣ــ یان بـە ناچـار دوو حکوومــەتی دژبەیــەك لــە کۆمەڵــگادا دێنــە ئــاراوە.تــاقمی پــارێزەران دەبنــە لەشــکرێکی ســەربازی و داگیرکــەر و وەرزێــران و کاسبکاران و ئەوانی تریش دەبنە هاووڵاتیگەلی ئاسایی.

لایـەنی دیکـەی ئـەو مەسـەلەیە ئەوەیەکـە، دەبـێ ئـەوە روون ببێتـەوە کـە ئایـا ئـەو سیـستمە سیاسـییەی کـە تـا ئێـستا بـە شـتێکی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نــاومومکین لــە قەڵــەم دراوە، بەڕاســتی دەتــوانێ دابمــەزرێت، یــان نــا؟ بۆنموونــە جـۆن لـۆك لـە كتـێبی **"نامەیـەك دەبـارەی لێكبـوردن"**دا بـە شێوەیەكی تایبـەتی بـاس لـەو مەسـەلەیە دەكـات. لاك دەیهەویـست ئـەوە دەربخات كە تەنها ڕێگەی بـەدەزگایی كردنـی ئـەو فـرە مەزهەبییـەی كـە هـەڵقولاوی ریفـۆرمی مەزهـەبی لـە مەسـێحییەتدا بـوو، جیاكردنـەوەی مەزهەب لە سیاسەتە. شەڕو پێكادانی نێوان گرووپە پرۆتـستانەكان، كـە هەریەكە و بەمەبەستی هەڵاتن لە تەعقیبە سیاسییەكان، بەدوای ئەوەدا بوون كە بەدەسەڵات بگەن لەو ڕێگەیە شەو بەسەر دەزگا سیاسـییەكاندا زاڵبـــن، كۆمەڵـــگای بـــەریتانیابان خـــستبوە بـــەردەم مەترســـی هەڵوەشـانەوەوە. لـەوروەوە كـە مەزهـەبی بـاوی ئـەو سـەردەمە، ئـەو سیستمە سیاسییەی بە دروست و لەبار لە قەڵەم ئەدا كـەلەسـەر بناغـەی مەزهەب دامەزرابێت، یان بەلانی كەمەوە لەگەڵ باوەڕە مەزهەبییەكاندا تەبا بێت، كەواتە ڕێگەچارەكەی لۆك بایـەخێكی یـەكجار كـەمی پـێدراو كەمتر ئاوڕی لێدرایەوە. ئەوەی كە لۆك توانی دەری بخات ئـەوە بـوو كـە جیاكردنـەوەی مەزهـەب و سیاسـەت و لێكبـوردن لـە نێوانیانـدا، شـتێكی ناومومكین نییە و دەتوانرێ ئـەنجام بـدرێت. هـەروەها ئەوەشـی پیـشان دا كە بەم رەوشە دەتوانرێ قەڵـەمرەوی چاودێری كردنـی دەزگا سیاسـی و مەزهەبییـەكان لێـك جیـا بكرێتـەوە، بـە بـێ ئـەوەی كـە زیـان لـە مەشرووعییەتی هیچ كامیان بگات.

هێربێـرت مـارکۆزە بەهـەمان شـێوە لـە کتـێبی **"ئـەوین و شارسـتانییەت"**دا هـەوڵی ئـەدا کۆمەڵـگایەکی تـازەی سیاسـی بهێنێتـە ئاراوە. ئەو پێش گریمانە گشتییەی کە فرۆید بەڕاشکاوانە دەری ئـەبڕی ئەوە بـوو کـە شارسـتانییەت لەسـەر بناغـەی "سـەرکوتکاری" دامـەزراوە. بـەو واتایـە کـە خـەڵك دەبـێ تاڕادەیـەکی زۆر مـەیل و حـەز و داواکارییـەکانیان پـشت گـوێ بخـەن و گوێیـان نـەدەنێ. بـەم پێیـە، هـیچ کۆمەڵـگایەك نـابێ چـاودێری هاووڵاتیـانی نـەکات و کـاری بەسـەریانەوە نـەبێ، چـوونکە داواکارییـەکانی هاووڵاتیـان سازشـیان لەگـەڵ ناکرێـت و ناشـتوانرێت هـەر هـەموویان جـێبـەجێ بکـرێن و ئەگـەر چـاودێرییان بەسـەرەوە نـەبێت، کۆمەڵـگا هەڵدەوەشـێننەوە و نـابوودی ئەکـەن. مارکۆزە دژایەتی ئەم بیروڕایە دەکا و دەڵـێ جـێبـەجێ کردنـی ویـست و داواکارییـەکانی مرۆڤـی ئـەمڕۆ، کـارێکی یـەکجار ئاسـانە. سـەرکەوتنە ئابوورییـەکانی کۆمەڵـگا پیـشەسازییەکان، دەتـوانن ئـازادی و ئاسایـشی تاکـەکان مـسۆگەر بکـەن. کەواتـە کۆمەڵـگایەکی لـەبار و سیـستماتیك دەتـوانێ بـە تـەواوەتی داواکارییـە فیترییـەکانی ئینـسان جـێبـەجێ بکـا. ئەگەر ئەو قسەیەی مـارکۆزە دروسـت بێـت، بەڕاسـتی قـسەیەکی یـەکجار گرینگە، بەڵام هێشتا کەسانێکی زۆر پێی قانع نابن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سنوورەکانی «زەروورەت»

لایەنی تەجویزی تیۆرە سیاسییەکان، زۆربەی کات لە داوەری کردن لەسەر شتە زەرووریەکان، یان شتە حەتمییەکانەوە سەرچاوە دەگرێ. وەك چۆن شتێکی گاڵتەجاڕیە ئەگەر کەسێك بیەوێت دیاردە نامومکینەکان بخاتە بواری جێبەجێ کردنەوە، بەهەمان رادەش کارێکی ناعەقلانیشە ئەگەر کەسێك بیەوێت زەروورەتەکان پووچەڵ بکاتەوە. هەردووی ئەم داواکارییانە پووچ و بێفایدەن. ئەگەر تەجویزە سیاسییەکان دەیانەوێ واقیعگەرا و لە ئاکامدا ئیجباری بن، دەبێ ئەو سنوور و چوارچێوانەش کە جیهانی دەوروبەر بەسەر مرۆڤی دەسەپێنن، لەبەرچاوبگرن و لێیان غافڵ نەبن.

ئەڵبەتە زۆربەی کات زەروورەتەکان بە شێوەیەکی تەم و مژاوی دەرئەبڕدرێن. هەندێ جار وادەگوترێ کە رووداوێك بە پێی زەروورەت روو ئەدات، لە کاتێکدا مەبەستی راستەقینەی بێژەری ئەو قسەیە ئەوەیە کە رووداوێك روو ئەدات کە ئەو خۆی پێی خۆشەو نەك شتیتر. زەروورەتێك کە بەیان دەکرێ لەراستیدا گوزارشت لە نیازەکانی تاکەکان دەکا. تیۆرە سیاسییەکانیش لەو پرۆسەیە بەدوور نین و [هەر تیۆرێکی سیاسی، بۆ مەبەستێکی تایبەت دێتە ئاراوە]. ئەوانیش رەنگە ئەو پلان و بەرنامە سیاسیانەی کە جەختیان لەسەر دەکەن، لە شێوەی زەروورەتەکاندا دەربڕن. ئەڵبەتە زۆربەی کات بابەتەکە زۆر لەوە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

قورس و ئاڵۆزترە. هەندێ لە ڕێگەچارە گرینگە تەجویزییەکانی تیۆرە سیاسییەکان، لەسەر ئەو تێڕوانینە راوەستاون کەجیهان بە شێوەیەکی عەینی، دەبێتە هۆی زەرووری بوونی هەندێ مەسەلە. بەواتایەکی روونتر، هەندێ لە ڕێگەچارە تەجویزییەکان پێیان وایە کە پلان و بەرنامە دروستە سیاسییەکان، دەبێ هەندێ لە واقعییەتە زەرووری و حاشاهەڵنەگرەکانی ژیان لەبەرچاو بگرن. لەرووی لۆژیکیشەوە ئینسان نابێ‌کاری بێهوودە ئەنجام بدات، کارێك کە هیچ دەرەنجامێکی نابێت. لەو حاڵەتەدا "دەبێ"یەکان لە "هەیە" کانەوە هەڵنەهێنجراون، بەڵکوو واقعییەتەکان ئەوە دەردەخەن کە جێ‌بەجێ کردنی "دەبێ"یەکان کارێکی بێ‌فایدەیە.

یەکێك لە میتۆدەکانی لێکۆڵینەوە لەسەر زەروورەتەکان، بەو دەرەنجامە دەگات کە ڕوودانی هەندێ لە ڕووداوە سیاسییەکان مەسەلەیەکی حەتمی و حاشاهەڵنەگرە. ڕێبازەکانی "زەروورەتی مێژوو"و "جەبری مێژوویی" لە ریزی ئەو میتۆدانەدان. مارکس و هەروەها هێگڵ ـــ کە پێش لە مارکس بوو ـــ کە لە ریزی گەورەترین تیۆرسیەنە سیاسییەکاندان، تەجویزەکانیان لەسەر بنەمای ئەو ڕێبازەوە راوەستاون. بە بیروڕای ئەوان، مێژوو دایمە لە ناوەوە چالاکی و جووڵەی هەیە و حەتمەنیش ئایندەیەکی ڕێك و لەبار دێنێتە ئاراوە. ئەم لۆژیکە دەروونییەی مێژوو، بێ‌گومان بەسەر هەموو هەوڵ و تەقەلاکانی مرۆڤ بۆ گۆڕینی رەوتی مێژوودا زاڵ دەبێ. کەواتە هەڵبژاردنی مرۆڤیش

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕوون و ئاشکرا دەبێ. یان دەبێ لەگەڵ ڕەوتی مێژوودا بچێتە پێشەوە، یان تیایدا قەتیس بمێنێتەوە و نابوودببێت.

مارکس، سەرەڕای ئەوەش کە چینی مامناوەندی تاوانبار دەکات، پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت کە لێکۆڵینەوەکانی ئەو لەسەر مەسەلەکان، سەلیقەیی و تاکەکەسی نین، بەڵکوو تەواو زانستین. بێ گومان ئەو، دەوری ویستە تاکەکەسییەکانی خۆی بۆ تاوانبار کردنی نەیارەکانی، بە هێند نەدەگرت. بەڵام مەبەستیشی لەوەکە خۆی بە هزرمەند لە قەڵەم ئەدا، نەك بەراهێنەری ئاکاری، ئەوە بوو کە بانگەشەی ئەوەی دەکرد کە ڕێگەچارە تەجویزییەکانی، لە واقیعدا بە هۆی زەرووڕەتەکانی جیهانەوە سەپێنراون. هەروەها ئەیوت ئەوانەی کە داکۆکی لە کۆمەڵگای بۆرژوایی دەکەن، بەهەڵەدا دەچن و هەڵەکەشیان "ئاکاری" نییە، بەڵکوو لەڕووی زانستییەوە ڕێگەیەکی هەڵەیان هەڵبژاردووە. ئەوان لەو ڕووەوە هەڵە دەکەن کە کارەکەیان هەم نائاساییە و هەمیش ڕێگرە لەبەردەم پێشکەوتنە زەرووریەکەی مێژوودا.

هەروەها پلان و بەرنامە گونجاوە سیاسییەکان، دەبێ هەموو ئەوشتانەی کە لە زانستی کۆمەڵناسیدا بەشتانێکی حەتمی و حاشا هەڵنەگر لە قەڵەم ئەدرێن، لەبەرچاوبگرن. ئەگەر کۆمەڵگای ئینسانی، فیترەتەن هەندێ لایەن و خەسڵەت و تایبەتمەندی هەیە کە بۆ مانەوە (بـقـــا ء)ی پێویستن، کەواتە ئەو کەسانەی کە ڕێگەچارەی سیاسی پێشنیار دەکەن، دەبێ ئەو لایەنانەش لەبەرچاوبگرن. ئەگەر نوسخەی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پزیشکێك لەخۆگری دەستووراتێك بێت کەسلامەتی نەخۆشەکە زیاتر بخاتە بەردەم مەترسییەوە، لەراستیدا ئیدی "فەلسەفەی وجوودیی" پزیشك، واتاو ناوەڕۆکی خۆی لەدەست داوە. کەواتە رێنماییە کۆمەڵایەتییە عاقڵانەکان، دەبێ ئەو زەروورەتانەی کە بەشێکن لە خەسڵەتە فیترییەکانی کۆمەڵگا، لەبەر چاوبگرن.

زۆربەی رێگەچارە پێشنیارکراوەکانی تیۆرە سیاسییەکان پەرچەکردارییەکی سیستماتیکن بۆ بەرەنگاری کردنی زەروورەت گەلێکی لەوچەشنە. زەروورەتە سۆسیۆلۆژیکەکان، بە تایبەت بە هۆی پرەنسیبی ناشایستەیی (عدم صلاحیت)یەوە، بۆ تیۆرسیەنە سیاسییەکان زۆر سەرنج راکێشن. بەو واتایە کە پشت بەستن بە زەروورەت و حەتمییەتی کۆمەڵایەتییەوە، تیۆرە سیاسییە نەیارەکان بە ناشایستە (نا صالح) لە قەڵەم ئەدەن. ئەڵبەتە ئیدیعاکەی تیۆرسیەن، بە بیانووی پشت بەستن بەزەروورەتە کۆمەڵایەتییەکانەوە گرنگی پێ نادرێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بە ئاسانی شکست بە تیۆرە نەیارەکان ئەهێنێ و تیۆرەکەی خۆشی لە شەڕی رەخنە رزگار دەکا. بەمجۆرە تیۆرەکەی. بە هۆی گرنگیدان بەم زەروورەتە حاشاهەڵنەگرانەوە، وەك تەنها رێگەچارە، یان یەکێك لە گرنگترین رێگەچارەکان دەکەوێتە گەڕ.

بۆ نموونە ئیدمۆندبرێك بۆ رووبەڕووبوونەوە لەگەڵ ئازادیخوازان و یەکسانیخوازە شۆڕشگێڕە فەرەنسییەکاندا، کەڵك لەو رەوشە وەردەگرێت. ئەو، بانگەشەی ئەوەی دەکرد کە تیۆرە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مەحافیزەکارانەکـەی، تاڕادەیـەکی زۆر لەسـەر بناغـەی واقعییەتـەکانی ژیانـەوە ـــ کـە نـەیارەکانی لەبەرچاویان نـاگرن ـــدامـەزراوە. هـەروەها دەیـوت کـە پێـداگرتنی شۆڕشگێڕەکان لەسـەر یەکسانی و بەرابـەری، لـە بنەڕەتـــدا دژایـــەتی کردنـــی حەقیقەتـــەکانی ژیانـــە. کۆمەڵـــگا بـــە پێـیزەروورەت، پێـك هـاتووە لـە ژمارەیـەکی زۆری تاکـەکان کـە بـەپێی دەوری کۆمەڵایـەتی و کـارو چالاکییەکانیان پۆلێن کـراون. ئـەم گرووپـە جۆراوجۆرانە هەرگیز بە تەواوەتی یەکسان و بەرابـەر نـابن. برێـك وای بەنـەیارەکانی دەگـوت: "خەڵکینـە! باوەڕبکـەن ئەوانـەی کـە دەیانـەوێ یەکسانی و بەرابەری بێتە ئاراوە، هەرگیز سـەرکەوتن بەدەست نـاهێنن، چـوونکە سـەرجەم کۆمەڵـگاکان پێکهاتەیـەکن لـە گـرووپ گـەلێکی جۆراوجۆر کە دەبێ هەندێکیان لەوانیتر لەسـەرتر بـن". ئـەو کەسانەی کە حاشا لەم زەروورەتە دەکەن، تەنها ڕەوتی سروشتی ژیـان دەوەستێنن، یان ڕەوتەکەی بەئاقارێکی تـردا دەگۆڕن. ئـەوان وا دەزانـن کـە خـەریکن لەگەڵ دەمارگیرییەکانـدا (تـعصّبـا ت) شـەڕ ئەکـەن، کەچی لەراسـتیدا شەڕ لەگەڵ سروشتدا دەکەن.

برێك دەڵێ هەر بەهەمان شێوە، پیٚداگـرتنی لیبرالّـەکان لەسـەر مافـە سروشـتییەکان و ئـازادی تاکـەکان، باسـێکی ناڕاسـتەقینەیە. ئـەم داواکارییەی ئازادیخوازەکان، ئەو خالّەی فـەرامۆش کـردووە کـە کۆمەڵـگا "وەك پێویـــست" دەبـــێ مـــەیل و داواکارییـــەکانی تاکـــەکان کـــۆنترۆڵ و سنووردار بکـات. لـە راسـتیدا هـەر لەسـەرەتاوە مەبەسـت لـە پێکهێنـانی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کۆمەڵـگا ئـەوە بـوە کـە مـرۆڤ لـە ئـازادیگـەلی رووخێنـەری بارودۆخـە ناکۆمەلایەتییەکان رزگـار بکـات. بـۆ مانـەوەو بـەردەوام بـوونی کۆمەڵـگا پێویـستە دایمـە مـەیل و حـەزە مرۆییـەکان، چ تاکەکەسـی بـن و چ بـە کۆمەڵ، سنووردار بکرێن و هەروەها داواکارییەکانی ئینسان بخرێنە ژێـر چاودێرییەوەو سۆز و عاتیفەکانیشی پابەند (مـقـیّــد) بکـرێن. لەگـەڵ ئەوەشدا برێك لە پێوەندیدا لەگـەڵ پێکهێنـانی حکوومـەتێکیوا، کاتێـك لـە توانـادا دەبـێ کـە دەسـەلاتەکەی لـە خـۆی بێـت، نـەك ئـەوەی کـە دەسـەلاتەکەی بـە هـۆی کەسـانێکەوە بێـت کـەلەراسـتیدا بـۆ کـۆنترۆڵ و تەعـدیل کردنـی مەیلـەکانی خـودی ئـەوان بنیـات نـراوە.هۆبـسیش بۆداکۆکی کردن لە حاکمییەتێکی یەکپارچە و یەکگرتوو، کەڵك لە باسی "زەروورەت" وەردەگـرێ. هێـز و دەسـەلات لـە کۆمـەڵگادا دەبـێ لـە ناوەندێکـدا (سـەنتەرێك) کـۆ ببێتـەوە، ئـەگینا کۆمەڵـگا ناتوانێـت بمێنێتـەوەو درێـژە بـە ژیـان بـدات. هەوڵـدان بـۆ دابەشـکردنی دەسـەلاتدارێتی لـەکۆمەڵـگادا. ــبـۆ نموونـە بـەدەزگایی کردنـی لێكجیاکردنەوەی هێزەکان (قوا) ــ بە شێوەیەکی حەتمی دەبێتـە هـۆی هەڵوەشـانەوەی دەوڵـەت. دابەشـکردنی حاکمییـەتی کۆمەڵـگا، جگـە لـە هەڵوەشـانەوەی، هـیچ دەرەنجـامێکیتـری نییـە. چـوونکە دەسـەلاتە دابەشـکراوەکان بـە گـژی یەکـدا دەچـن و شـەڕو پێکـادانێکی قورسـیان دەبێت. "مۆنتسکیو" و "مەدیـسۆن" دەڵـێن "ئـەم قـسەیە وەك پێویـست دروست و تەواو نییە".

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پێشنیار کردنە پۆزیتیویستییەکان بە هۆی ئەم رەوشەوە ـــ واتەزەرووورەتی بیرکردنەوەیەکی تایبەت ـــ بەشێوەی تیۆریگەلی "ئەگەری زەرووورەتەکان" دەخرێنەڕوو بە واتایەکی تر، ئەم تیۆرانە بانگەشەی ئەوەدەکەن کە "ئەگەر" مەبەست لەگەیشتن بە ئامانجێك روون و ئاشکرابێت، لەو حاڵەتەدا بیرکردنەوەیەکی تایبەت شتێکی تەواو زەروورییە. کەواتەبیرکردنەوەی تەجویزی، هۆکارێکی زەروورییە بۆ گەیشتن بە ئامانجەکان. قسەو باس کردن لەسەر قۆناغی تەجویز، بە تەواوەتی پێوەندی هەیە لەگەڵ راڤەکاری و شیکردنەوەی هۆکارەکان، کەلە قۆناغی دەس نیشان کردندا باسمان کردن.

جیا لەوەش برێك نموونە گەلێکی پێشنیاری دەخاتەڕوو. ئامانجی شۆڕشگێڕە فەرنسییەکان ئەوە بوو کە داب و نەریت و سوننەتە کۆنەکان لە زەینی خەڵکدا بسڕنەوە و لەگەڵ ئەوەشدا بەرانبەر بە ئایندە گەشبینیان بکەن. برێك ئەیوت ئەم رەوشە، یەکێك لە ئامرازە زەرووریەکانی گەیشتن بەو ئامانجە دەسڕێتەوە. هەروەها وتیشی خەڵکانێك کە بیریان لە پێشینانی خۆیان نەکردۆتەوەو گرنگییان بۆ قایل نابن، ناتوانن بیر لە ئایندەش بکەنەوە. بەواتایەکیتر، بە پێی قسەکانی برێك ئەگەر ئامانج ئەوە بێت کە خەڵك بۆ راحەتی و ئاسایشی ئینسانانی ئایندە تێبکۆشن، دەبێ هان بدرێن ئاوڕ لە میراتی پێشینانیان بدەنەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئامانجی نەیارەکانی برێك ئەوەبوو کە کۆمەڵگایەك بهێننە ئاراوە کە هەم ئازاد بێت و هەمیش تاکەکانی یەکسان و بەرابەربن. ئەوان دەیانویست جیاوازییە چینایەتییەکان لەناوبەرن و ئازادی تاکەکەسی مسۆگەر بکەن. برێك پێیوابوو کە ئامانجی یەکەم لەگەڵ ئامانجی دووهەمدا یەك ناگرنەوەو دژی یەکترین. هەروەها ئەیوت جیاوازی چینایەتی تا ڕادەیەك ڕێ لە زێدەڕەوی کردنی دیکتاتۆرییەت دەگرێت و هەل و مەرجی پاراستن و مانەوەی "کۆمار" دابین دەکات. ئەگەر گەلاڵەی "کۆمار"ی پێشنیارکراو سەرنەکەوێت، هیوای لەناوبردنی جیاوازییە (تبعیض)کان و هەروەها هەموو ئازادییە ڕێژەییەکانیش لەناوئەچن.

کورتەی قسەکانی مەدیسۆنیش لە کتێبی وتارگەلی فدرالیست دا، ئاماژە بە بانگەشەکانی ئەو دەکەن سەبارەت بە ئامرازە زەرورییەکانی دابین کردنی ئازادی. بەڕای ئەو، ئەو دەزگا سیاسییەی کە ئازادی دابین دەکا، جیاوازی چینایەتی نییە بەڵکوو لێكجیاکردنەوەی هێزەکانە، واتە هەمان ئەو شتەی کە هۆبس بە هۆکاری ڕووخاندنی کۆمەڵگای لەقەڵەم ئەدات. مەدیسۆن وای نووسی: "گرنگترین مەرجی پێویست بۆ دابین کردنی ئازادی ئەوەیە کە هەرسێ هێزی حکوومەتی، لێك جیابکرێنەوەو دەسوەرنەدەنە کاروباری یەکتری". ئەگەر قسەکەی مەدیسۆن دروست بێت، تەنها ئەو کەسانە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەدوژمنی سیستمەمەشرووتە پێشنیار کراوەکەی مەدیسۆن لە قەڵەم ئەدرێن کە حازر نین بۆ ئازادی شەڕ بکەن.

هەندێ جار تیۆرسیەنەکان، کردەوەگەلێك بە پێویست دەزانن بەبێ ئەوەی کە راستەوخۆ ئامانجەکانیان روون بکەنەوە. ئەم کارەشیان رەنگە بنچینەی باس و لێکۆڵینەوەکانیان بخاتە بەردەم مەترسییەوە. هەر ئەم کەمتەر خەمییەیان هەندێجار هەندێ لە رەخنەگران ناچار دەکا تا پێشنیارەکانیان بە پێشنیارگەلێکی تاکەکەسی لە قەڵەم بدەن و هیچیتر. واتە ئەگەر کەسێك بانگەشەی زەرووری بوونی (نەك حاشا هەڵنەگربوون) کردەوەیەك بکات بەڵام ئامانجەکەی روون نەکاتەوە، قسەکانی هیچ بایەخێکیان نابێت و کەسیش قبووڵیان ناکات.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەو شتەی کە لێرەدا زیاتر قسەی لەسەر دەکرێت ئەوەیە کە کوبرای پێشەکییەکی نارێكوپێك بە هۆی پێناس کردنێکەوە بەشتێکی پێویست بزانرێت. بۆ نموونە رەنگە کوبرای لۆژیکی ئەوەبێت: "ئەگەر دەتانهەوێ لە بشێوی و ئاژاوە رزگارتان بێتو لە کۆمەڵگایەکی لەبار و سیستماتیك دا بژین...." کە دەتوانین وای دابنێین لەبەر ئەوەیە کە خەڵك حەز ناکەن لە کۆمەڵگایەکی بێنەزم و نالەباردا بژین. هەندێ جاریش رەنگە پێشەکییە حەزف کراوەکە ئەوە بێت: "ئەگەر دەتانهەوێ ئینسان بن...." لە رووی لۆژیکیشەوە کەس مەجبوور نییە ئەم پێشەکییە قبووڵ بکات، بەڵام دروستترین تەسەور ئەوەیە کە بەکردەوە هەموو خەڵك ئەم پێشەکییەیان قبووڵە چوونکە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەڵتەرناتیڤـەکان یـان ئینـسان بوونـە، یـان ئـاژەڵ بـوون، کـە ئینـسانیش ئـەوەی نـاوێ؛ یـان خـوا بوونـە کـە بـۆ ئینـسان شـتێکی نامومکینـە؛ یـان حەزکردن بە خۆکوشتنە کە ئینسانی عاقڵیش ئەوەی ناوێ.

ئـەم باسـە لـە سـادەترین شێوەشـیدا، واتـە "ئەگـەر دەتانهـەوێ ئینسان بن، دەبێ...." ئاماژە بە پێداویستی و زەروورەتـە جەسـتەییەکان و هـەروەها مانـەوە (بـقـــا ء) دەکـات. بـۆ نموونـە هـۆبس لـە تیـۆرە سیاسـییەکانیدا زەروورەتـی "ئینـسان بـوون"ی بـەو مانایـە وەردەگـرت. بەبڕوای ئەو، سروشت ئینسانەکانی والێکردووە کە توانای هێرش کردنە سەرو لە ناو بردنی یەکدییان تیاهاتۆتە ئاراوە. ئەڵبەتـە ئـەو توانایـەش لـە ئارادایەکـە لـەو هـەل و مەرجـە نالـەبار و نـەفرەت ئـامێزە رزگاریـان ببێت، ئەوەش لە کاتێکدا دەبێ کە ئینسانەکان خۆیان تەسلیمی رژیمێکی سیاسـی دیکتـاتۆر بکـەن. هـۆبس زۆربـەی تیـۆرە سیاسـییەکانی بـۆ روونکردنـەوەی ئـەم زەروورەتـە تـەرخان کـردووە. ئـەو، پێـی وایـە لـەو رووەوەکە مرۆڤ ژیانی ئارام و بێکێشە و گـرفتی بـەلاوە پەسـەندترە وەك لـە ژیـانی پـڕ لـە ئـاژاوە و توندوتیـژی، کەواتـە لـە بەرانبـەر هێـز و دەسەڵاتی حکوومەتدا چۆك دائەدات. بـە کـورتی، مانـەوەو دابـین کردنـی ئاسایـشی گیـانی تاکـەکان یەکێکـە لـە ئاسـاییتـرین و زەروورىتـرین پێداویستییەکانی مرۆڤ و دەبێ حەتمەن مسۆگەر بکرێت.

لای زۆربەی تیۆرسیەنەکان "ئینسان بوون" بە تەنها بـە مانـای مانەوەی فیزیکی نییە. رەنگە ئینسان بتوانێت لە بارودۆخێکدا بـژی کـە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تەنها مانەوەی فیزیکی بۆ مسۆگەر بکرێت، بەڵام ئەو بارودۆخە مۆڵەت بـە گەشـەکردنی سـیفەتە مرۆییـەکان نـادات. کەواتـە هەنـدێ پـلان و بەرنامەی سیاسی، یان دامەزراندنی هەنـدێ دەزگای سیاسـی بەمەبەسـتی گەشـەپێدان و پـێش‌خـستنی مـرۆڤ لـە هـەموو رووەکـەوە، بەشـێکە لـە زەروورەتــەکان. ئەوانــە، بەشـێکن لـە زەروورەتـە سـەرەتاییەکانی ژیـان بەمەبەسـتی بـەدی هێنـانی ئینـسانییەت. بـۆ نموونـە بـە ئەنـدام بـوونی کۆمەڵگا، یەکێك لە مەرجـە سـەرەکی و بنەڕەتییـەکانی ئینـسان بوونـە. کاتێ ئەرەستوو وتی "ئینـسان فیترەتـەن شارسـتانییە" مەبەسـتی هـەمان ئەو مەسەلەیە بوو. هەروەها ئەیوت ئینسانێك کە حەزی لـە تەنیاییـە و ناتوانێت بچێتەریزی کۆمەڵگای سیاسـییەوە، یـان بـە هـۆی سـەربەخۆیی تاکەکەسـییەوە پێویـستی بـەژیـانی کۆمەڵایـەتی نییـە، نـاتوانرێ بـە ئەنـدامێکی کۆمەڵـگای سیاسـی لەقەڵـەم بـدرێت بـەڵکوو یـان لـە ریـزی ئاژەڵاندایە، یان خوایان.

رەنگـە سیـستمە سیاسـییەکانیتـر لەبـەر ئـەوەی کـە لەگـەڵ زەرورەتەکانی ژیانی ئینساندا یەك ناگرنەوە، رەخنە یـان لـێ بگیردرێـت. بۆ نموونە زۆربەی تیۆرسیەنە سیاسـییەکان، چۆکدادان لەبەرانبـەر هـەر سیستمێکی سیاسییان بە نادروست و ناعاقڵانـە لـە قەڵـەم داوە. ئینـسانی راستەقینە دەبێ تـا ڕادەیـەك سـەربەخۆ بێـت. رۆسـۆ لـە کتـێبی بڕیـاری کۆمەڵایـەتی دا دەڵـێ: ئینکـار کردنـی ئـازادی لەگـەڵ پێکهاتـەی مرۆڤـدا یەك ناگرنەوە". ئەفلاتوونیش دەڵێ:

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

حاڵەتێکی سیاسی پێچەوانەی ئەو پێوەندییەی نێوان مرۆڤ و ئازادیش ــ واتە دیکتاتۆرییەت و حوکمڕانی ملهۆڕانە بەسەر ئەوانی تردا ــ لەگەڵ تایبەتمەندی و سیفەتەکانی ئینسانی راستەقینەدا یەك ناگرنەوە. ئینسانی دیکتاتۆر لە بارودۆخێکدایە کە هەموو خەسڵەتە مرۆییەکانی لەدەست داوە و وەك گورگێکی لێهاتووە.

ئەگەر قسەکانی ئەفلاتوون و رۆسۆ راست بن، پێداویستییەکانی فیترەتی مرۆڤ، هەندێ لە سیستمە سیاسییەکان بە مەشرووع و هەندێکی تریان بەنامەشرووع بە ئەژمار دێنن. ئەگەر کەسێك دەیەوێ ئینسان بێت، دەبێ نە "کۆیلە" بێت، نە "دیکتاتۆر". ئەڵبەتە ئەگەر کەسێك ناخوازێ ئینسان بێت، ئەی دەیەوێ چی بێت؟ لە راستیدا دەکرێ چی بین؟

واقعییەتەکان و وەهمەکان

تیۆرە سیاسییەکان لەسەر بنەمای "حوکمە راستەقینەکان"یش پێشنیارگەلێکی گرینگ ئاراستە دەکەن. ئەگەر لەکۆمەڵگایەکی رێك و پێکدا، زەرورەتەکان وەك عەرز (بەر)ی ناوماڵ و ئیمکاناتەکانیش وەك سەقفەکەی وابن؛ واقعییەتەکانیش حەتمەن وەك دیوارەکانی وان.

لە سادەترین ئاستدا دەسنیشان کردنی واقعییەت لە ناواقعییەت کارێکی سەخت نییە. بۆ نموونە سەلماندنی دروستی و نادروستی ئەم قسانە "چوار سێو لەسەر مێزەکەدان" یان "ئەوانە بایی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

یەك دۆلارن" كارێكی یەكجار ئاسانەو پێویستی بە دیكۆمێنت و بەڵگەهێنانەوە نییە.

بەلأم هەرچی تێگەیشتنی ئینسان لە جیهان، كاملتر و هەمەلایەنەتر و رووڵەزیادبوون بێت، ئەو جۆرە مەسەلانەش سەختتر دەركیان پێدەكرێ. رەت كردنەوەی ئاستی تێگەیشتنێكی هەمەلایەنەی حەقیقەتەكان، لە پێوەندی لەگەڵ سەرجەم بابەتەكەوە (كلێت موضوع) فۆرم بەخۆوە دەگرێت.

بەشە پێكهێنەرەكانی هەر بابەتێك، بەهۆی رەهەندە لاوەكییەكانی هەمان ئەو بابەتەوە، شوناس بەخۆوە دەگرن. ئایا رووناكییەك كە لە ئاسماندایە، ئەستێرەیە، یان هەسارە؟" تەنها كەسانێك دەتوانن لەو پرسیارە تێبگەن، كە لەو بوارەدا زانیارییان هەبێت، یان هەر پێیان خۆش بێت وەلأمێكیان دابێتەوە.

لەبەر ئەوەی كە ئەم باسە، بوارگەلێكی لاوەكی قورس و ئالۆزی هەیە، دەس‌نیشان كردنی واقعییەت لە ناواقعییەت لە ژیانی كۆمەلأیەتیدا یەكجار دژوارە. لەبەر ئەوەش كە ئێمە ئینسانین، كاردانەوەكانمان بەرانبەر ئەو بوارانە، بەهۆی تێگەیشتنمان لەسەریان، گۆڕانیان بەسەرا دێت. راستە كە "كردەوەیەك" و بینینی ئەو كردەوەیە وەكوویەك وان، بەلأم بینینی پیاوێك كە خەریكە لە منداڵێك ئەدا، جیاوازییەكی زۆری هەیە لەگەڵ لێدانی منالێك لەلایەن باوكیەوە بەمەبەستی ژێركردن و راهێنان. لە ئاستێكی بالأتردا، واتای ئەو كردەوە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

گەلە کە ئـەوەی یەکـەم بـەواتای "راهێنـانی رۆح" و ئـەوەی دووهـەم بـە واتـای "سـەرکوت کردنـی رۆح" دەبـێ، فـەرقێکی یـەکجار زۆریـان لەگـەڵ یەکدا هەیە. ئامانجی هەرکام لەم رستانە، یـان رسـتەی "لێـدانی منـداڵ" وەسـف کردنـی واقعییەتەکانـە بـەشـێوەی تـەجروبی. لەگـەڵ ئەوەشـدا لەڕادەبەدەر خۆ بەتەعبیر کردن و راڤەکارییەوە خەریك دەکەن (واتە لە چوارچێوەی تیۆرە قورسەکانیتردا). کەواتـە بـە سـەختی دەتـوانرێ ئـەم بانگەشانە بسەلـمێنرێن.

ئەڵبەتــە رەنگــە تەنانــەت لــە ئاســتێکی یــەکجار سادەشــدا، تێگەیشتنمان لە واقعییەتـەکان دروست نـەبێت. بـۆ نموونـە "چلێك لـە ناو ئاودا شکاوەتەوە". "نـەخێر وانییە چاوی ئێمە بەهەڵە وادەیبـینێ". یـان "لەبـەر چـاوتاندا ئاوێـك دەبینـرێـت". "نـەخێر ئاونییـە، بـەڵکوو تراویلکەیە". لە ئاستێکی باڵاتردا کەمەسـەلەکان قـورس و ئـاڵۆزتردەبن، ئـەو جۆرە هەڵـە کردنانـەش رووڵـەزیادبوون دەکـەن. لـەوەها قۆناغێکـدا رەنگــە ئــەوە زۆر ســەخت بێــت کــە بــزانین چ شــتێك "حەقیقــەتی راســتەقینە"یـە. لـە بـاڵاترین ئاسـتدا هەنـدێ داوەری کردنـی قـورس و ئـاڵۆزتر دەور ئـەبینن. هـەموو ئـەو تیـۆرە سیاسـییانەی کـە ئامانجیـان خـستنە ڕووی جیهانبینییـەکی هەمەلایەنەیـە لەسـەر جـۆرە ژیـانێکی ئاڵۆزدا، ئەو جۆرە داوەری کردنانەیان تیایە.

هەموو زمانەکانی دنیا پڕن لە وشەگەلێك کە نادروستی داوەری کـردن لەسـەر واقعییـەت وەسـف دەکـەن. بـۆ نموونـە وشـەگەلی خـەون،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

خەیاڵ، وەهم، تراویلکە، فریودان، فرۆفێڵ، خورافات و ئەفسانە، بۆ ئەو مەبەستە بەکار دەهێنرێن. یەکێك لە دیاردە ئاساییەکان ئەوەیە کە مرۆڤ گیرۆدەی کێشە زەینییەکانی خۆی ببێت و داوەریگەلێکی لەو جۆرە بکات. دیارە دەرەنجامی ئەوجۆرە داوەریکردنانە یەکجار خراپ و مەترسیدار دەبێت. کاتێ کە ئینسان فریوی خواردبێت، ناتوانرێ چاوەڕێی رەفتاری باشی لێبکرێت.

کەواتە زۆربەی ئیدیعاکانی تیۆرسیەنە سیاسییەکان، لەسەر بنەمای تێگەیشتن لە واقعییەتەکان و جیاوازییان لە وەهم و خەیاڵ بنیات نراون. ژمارەیەك لە بەناوبانگترین تیۆرسیەنەکان، بەشێکی زۆری لێکۆڵینەوەکانیان بۆ ئەم بابەتە، کە بەڕای ئەوان بەسەر رەفتار و بیرکردنەوەکانی خەڵکدا زاڵە، تەرخان کردووە. لەو رووەوە کە رەفتاری عەقلانی، بە هۆی تێگەیشتنی دروستی حەقیقەتەکانەوە دێتە ئاراوە، کەواتە ئەم رەهەندەی تیۆرە سیاسییەکان، هەمیشە بایەخی ئەوەی هەیە پێشنیار بکرێت.

بە کەڵك وەرگرتن لە تەمسیلە بەناوبانگەکەی ئەفلاتوون، یەکێك لە لایەنە گرنگەکانی تیۆرە سیاسییە حەماسییەکان، رێنمایی کردنی خەڵکە بۆ چوونەدەرەوە لە "ئەشکەوت"ەوە. ئەفلاتوون لە کۆماردا بە تەواوەتی هەر بەو هۆیەوە گرنگییەکی زۆر ئەدات بە گەلاڵەی سیستمی فێرکاری. بەڕای ئەفلاتوون دەرەنجامە سیاسییەکەی ئەم پرۆسەیە، گرنگییەکی زۆری هەیە، چوونکە ئەو خەڵکانەی کە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

فێربوونــەو دەتــوانن ســێبەر و خــودی حەقیقــەت لێــك جیــا بکەنــەوە، دەشتوانن ڕێگەگەلێکی سیاسی عاقڵانەش بگرنەبەر.

زۆربــەی تیۆرســیەنە سیاســییە گــەورەکان، ئــەرکی گرینگــی سەرشــانیان، بەکــەڵك وەرگــرتن لــە چــەمكگــەلێکی لــەو جۆرەوە وەســف دەکەن. ئامانجی ئەوان، دژایەتی کردن لەگەڵ ئەو هێزە درۆزن و وەهمـی و خەیاڵییانەیــە کــە ئینــسانەکانیان لــە ڕووی سیاســییەوە دیــل کــردووە. ئەوان لە قۆناغە هەرە گرینگەکانی بیروڕاکانیانــدا جــەخت لەســەر ئــەوە دەکــەن کــە واقعییەتــە ڕاســتەقینەکان کامانــەن و وەهــم و خەیاڵــەکان کامانــەن؟ ئــەوان هــەروەها هێــرش دەکەنــە ســەر ئــەو دەزگــا سیاســی و تــێگەیــشتنانەی کــە لەســەر بناغــەی زانیــاریگــەلی هەڵــەو نادروســتەوە هاتوونەتە ئاراوە.

مــارکس هــیچ هەڵەیــەك لــە زانــستەکەی خۆیــدا، ســەبارەت بــە واقعییەتەکان بەدی ناکات و پێیوایە زانستێکی تەواو بێهەڵەیە. بــەڕای مارکس مەزهەب نەك تەنها یەکێکە لە وەهمەکان، بەڵکوو وەك تلیاك بۆ کۆمــەڵانی خــەڵك وایــە. هــەروەها بــەڕای ئــەو، چــینی کرێکــار دوچــاری شــتێك بــووە کــە ئــەو بەگاڵتەجاڕییــەوە بــە "شــعووری ســەندیکا کرێکارییــەکان" نــاودێری دەکــات. ئــەم تــەعبیرە، لــە بناغــەوە وەســف کردنێکــی نادروســتی بــارودۆخی ئــەو چــینەیە. چــینی بــۆرژوازی خــاڵی بەرانبــەری ئــەو چــینە کرێکارییەیــە. ئــەم چــینە لــە ناودنیــای خــەون و خەیاڵەکانیانــدا دەژیــن. هزرمەنــدە بۆرژواکــان، تاڕادەیــەك بــە قــازانجی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەرژەوەندییە تاکەکەسییەکانیان، بە پشتبەستن بە خەیاڵ و وەهمی "ئاکاری بۆرژوایی"یەوە و هەروەها ئەم وێنا نادروستە کە سیستمی سەرمایەداری، سیستمێکی سروشتی و نەگۆڕیشە، خەڵك فریو ئەدەن.

یەکێك لە ئامانجە سەرەکییەکانی تیۆرە سیاسییەکەی مارکس ئەوە بوو کە ئەو خەیاڵ و ئەفسانانە لەناو بەرێت. مارکس دەیەویست بە هۆی "چاك کردنی شعوورەکان"ەوە، ئەو تەلیسمە شەیتانییەی کە بەسەرزەینی خەڵکدا زاڵ بوو، لەناو بەرێت. لە کاتێکدا ئەفلاتوون بیری لە رێنمایی کردنی خەڵك و یارمەتی دانیان بۆ هاتنەدەرەوە لە سێبەرەکانی ئەشکەوتەوە، دەکردەوە، مارکس هەوڵی ئەدا بە یارمەتی ئیستعارەکان، خەڵك لە خەوەکانیان رابچڵەکێنێ و هۆشیاریان بکاتەوە. ئەو دەیەویست کە "شعووری ئەفسانەیی" جیهان (کە بەهاوتای خەونی بە ئەژماردێنا) بخاتە بەر راڤەکاری و ئەوە پیشان بدات کە جیهان سالانێکی زۆرە لە خەونەکانیدا بیر لە ئامانجێك دەکاتەوە کە بۆشینایەدی دی و تەنها لە کاتێکدا دێتەدی کە بەرانبەر واقعییەتەکان ئاگا بێت. ئامانجی مارکس ئەوە بوو کە جیهان لەخەو راچڵەکێنێ و واقعییەتەکان وەك خۆیان پیشان بدات.

سەرجەم چەمکی رۆشنگەریش هەر ئەم ئایدیایە دەخاتە ڕوو. رۆشنگەری، دژی سەردەمێك بوو کە تارمایی خورافات و نەزانی و تەبعیز هەموو لایەکی گرتبووەوەو تەنگی بە هەموو لایەك هەڵچنیبوو. دەتوانین "سەردەمی تاریکی" بە ئەشکەوتێك لە قەڵەم بدەین کە تەنها

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ڕێگـەی چـوونەدەرەوەی، لۆژیـك و فەلـسەفەیە و دەرەنجامـە کۆتاییـە سیاسییەکەشـی ئازادییـە. حوکمڕانـان و خـاوەن کڵێـسەکان بـە قـازانجی بەرژەوەندییە تاکەکەسییەکانیان، بە ئەنقەست خـەڵك گومڕا دەکـەن و فریویـان دەدەن و دەیانخەنـە ژێـر کـۆنترۆڵی خۆیانـەوە. بـەڵام هێـز و توانـای زانـست و زانـایی، ئـەو تەلیـسمەیان شـکاند. بـە پێـی بیروڕاکـانی کانت "ئینسان ئیدی لە لایەن ئینسانەوە کۆنترۆڵ و چاودێری ناکرێت و بە تواناییەکی تـازەوە واقعییەتـە ڕەهاکـان، لـەو خورافـات و تەبعیزانـەی کـــە حوکمڕانـــان بەســـەریاندا ســـەپاندبوویان، جیـــا دەکاتـــەوەو ڕێگەچارەیەکی تازەی سیاسی دەخاتە ڕوو.

هەرچەند نموونەگەلێکی زۆری دیکەش هەن، بەڵام مەکیاولی و هۆبس دواهەمین نموونەن بۆ هێـزی سیاسـی تـەجویزی و راسـتەقینە لـە تیۆرە سیاسییەکاندا. دەتـوانین بڵێین مـەکیاولی بیروڕاکانی ئـەفلاتوونی سەبارەت بە حەقیقەتـەکان و وەهمـەکان چاك کـرد و وەك دەڵێن ورە و توانای پێ بەخشی. ئەفلاتوون بە شەوقێکی زۆرەوە قسەی لەسـەر ئـەوە دەکرد کە حەقیقەتە دروستەکان لە بەهەشـت و یۆتۆپیـادا دەبینرێنـەوە و دەست دەکەون. هەروەها ئەیوت کارەساتە سیاسییەکان لەبەر ئەوە روو ئـەدەن کـە خـەڵك "سـێبەرەکانی" ئـەم جیهانـە، بـە دوا حەقیقـەت لـە قەڵەم ئەدەن. مەکیاولی بـە تـەواوەتی خـاڵی بەرانبـەری ئـەفلاتوون بـوو. بەڕای مەکیاولی، ئەفلاتوون لە وەهـم زیـاتر هـیچ نـەبوو. کارەسـاتەکانی ژیـان لـەوێوە دەسـت پـێ دەکـەن کـە خـەڵك وەك ئـەفلاتوون بـەدوای

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

"کۆمارگەلی خەیاڵی"دا بگەڕێن و هەوڵی دامەزراندنیان بدەن. لەم ڕووەوە، یەکەم یاسا بۆ ڕزگار بوون لەم کارەساتانە، "واقیع گەرایی"یە ئێمە نابێ خەیاڵە پووچەکان و واقعییەتە حەقیقییەکان تێکەڵ بکەین و نەتوانین جیایان بکەینەوە. مەکیاولی دەڵێ: "بەڕای من واگونجاوترە کە ئینسان خوێندنەوە لەسەر خودی حەقیقەت بکات، نەك وەهمەکان. کۆمار و پاشایەتیگەلێکی زۆر [واتە حکوومەتگەلی کۆماری و سەڵتەنەتی] لە جیهانی خەونەکاندا وێناکراون کە هەرگیز لە دنیای ڕاستەقینەدا نەهاتوونەتە ئاراوەو نەبینراون. ئەو جۆرە ژیانەی کە خەڵك هەیانە لەگەڵ ئەوجۆرە ژیانەی کە دەبێ هەیانبێت فەرقێکی زۆری هەیەو هەربەم هۆیەشەوە، ئەو کەسەی کە بە ئومێدی ئەوشتانەی کە قەرارە ڕوو بدەن، واز لە شتە ڕاستەقینەکان دێنێ، لە جیاتی ڕزگار کردنی خۆی، بە پێچەوانەوە بەرەو نابوودی هەنگاو هەڵدەگرێ.

هۆبس بە کەڵك وەرگرتن لە جوانترین و زیندووترین ئیستعارەکان، بە باشترین شێوە گیرۆدەبوونی ئینسانی بەدەست وەهمکانەوە پیشان داوە. بەڕای ئەو، زۆربەی کارەساتە سیاسییەکانی ئەورووپا دوو سەرچاوەیان هەیە: فەلسەفەی ئەرەستوو و کلێسەی کاتۆلیك. هەردووکیان بە ڕادەیەکی زۆر تەنگیان بە بیرۆکەکانی خەڵك هەڵچنیبوو. بەڵام هەردووکیشیان قسەکانیان لەسەر بنەمای وەهمگەلێکی فریودەرانەوە بنیات نرابوون. "فەلسەفە پووچە فێرکارییەکەی ئەرەستوو، جگەلە زنجیرە وشەگەلێکی ناباو و سەیرو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سـەمەر زیـاتر هـیچ نـین". بـەمجـۆرە، زۆربـەی فێرکارییـە چـارەنووس سازەکان، کە کڵێسە دەسەڵاتی خۆی لەسەر ئەوانەوە دامەزراندبوو، تەنها وەهم بوون و هیچی تر.

بــەم هۆیــەوە هــۆبس، فەلــسەفەی ئەرەســتووی بــەداهۆڵێکی مەترسیدار و "پاپ"یشی بە تارماییـەك لـە قەڵـەم ئـەدا. ئامـانجی تیـۆرە سیاسییەکەشی ئـەوە بـوو کـە مرۆڤایـەتی لەدەست ئـەو دوو تراویلکـەوە رزگـار بکـات. هـۆبس لـە پێوەنـدی لەگـەڵ ئەرەسـتوودا وای نووسـی کـە ئامـانجی تیـۆرە سیاسـییەکەی ئەوەیـە کـە خـەڵك ئاگـادار بکاتـەوە تـاکوو نـەهێڵن فریویـان بـدەن و کـەڵکی خراپیـان لـێوەربگیردرێـت. تیـۆری "جیـایی نەفـسەکان" کـە بەشـێکی سـەرەکی و یـەکجار گرنگـی فەلـسەفە بێماناکەی ئەرەستووی گرتۆتەوە، بەکەڵك وەرگرتن لە وشـەگەلی پـووچ و بــێمانــا، رێ لــە ئیتاعــەت کردنــی خــەڵك لــە یاســاکان دەگــرێ و بەتـەواوەتی وەك باڵندەیـەك چۆن بـەدیتنی داهـۆڵێکی دروسـت کـراو لـە کـلاوو چــێوێکی لاروگێــڕ، دەترســێ و هەڵــدێت، خــەڵك دەترســێنێ. سەبارەت بە کڵێسەی کاتۆلیکیش وای نووسی: دەتوانین سـەرجەم زنجیرە پلـەو پایـەکانیان، واتــە پاشــایەتی تــاریکی، لەگــەڵ پاشــایەتی دیــۆو پەرییــەکان بــەراورد بکــەین و بیانــشوبهێنین. هــەروەها دەتــوانین بــە چــیرۆکگـەلی منــاڵان ســەبارەت بــە دێــوو پــەری و رۆح و بوونــەوەرە سەیرەکان، یان بە تیـاتر و شـانۆکانی بـەریتانیا بیانـشوبهێنین. سیـستمی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کلێسەی پاپەکان، تەنها تارماییەکە کە پاش رووخانی ئیمپراتۆریەتی رۆما، لەسەر مەزارەکەیەوە پاشایەتی ئەکەن.

وەك چۆن لەم راڤەکارییە کورتانەدا دەبێ ئەوەمان بۆ روون بووبێتەوە کە داوەری کردنی سەرەکی سەبارەت بەوە کەچ شتێك واقعییەو چ شتێك گومڕاکەرە، بەشێکی زۆری تیۆرە سیاسییەکانی گرتۆتەوە؛ دەبێ ئەوەشمان بۆ روون بووبێتەوە کە ئەم داوەری کردنانە، دەرەنجامگەلێکی گرنگی تەجویزیشیان هەیە. سێبەر و خەیاڵ و تارماییەکان، هێندەی حەقیقەتەکان ئینسان ناچار بە بەرپرچدانەوە ناکەن.

هەروەها ئەم نموونە بچووکە دەبێ ئەوەی روون کردبێتەوە کەئەوشتەی کەلای کەسێك حەقیقەت بێت، رەنگە لای کەسانیتر تەنها وەهم و خەیاڵ بێت. ئەڵبەتە ئەم جیاوازییانە، بە هۆی مەیل و سەلیقەو ویستە تاکەکەسییەکانەوە نەهاتۆتە ئاراوە، بەڵکوو گوزارشت لە جیاوازیگەلی سەرەکی باوەڕەکان دەکا سەبارەت بە فیترەتی مرۆڤ و پێکهاتەی جیهان. هەموو تیۆرسیەنە گەورەکان ئینسانانێکی لۆژیکین، بەڵام قووڵبوون و ئاڵۆزێتی لێکۆڵینەوەکانیان بەشێوەیەکە کە تەنانەت ئینسانە عاقڵەکانیش والێدەکا لەسەریان تەبا نەبن و بیروڕاگەلی جیاوازیان هەبێ. ئەم رەهەندەی تیۆرە سیاسییەکان، لە لایەکەوە مرۆڤ هانئەدات بەئیشتیاقەوە بیانخوێنێتەوە و لەلایەکی تریشەوە مرۆڤ لە خوێندنەوەیان نائومێد دەکا. لایەنی پۆزەتیڤی تیۆرە سیاسییەکان،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

فرەچەشن بوونیانەو، لایەنی نێگەتیڤیشیان ئەوەیە کە لێبڕاو (قـا طع) **نـین. هـەموو خوێنـەرێك دەبـێ بـە پێـی واقعییەتـەکانی بەردەسـتی، باشترین داوەریکردن لە خۆ پیشان بدات.**

واقعییەتە کێشە سازەکان

لەو روەوە کە داوەری کردنـە قـورس و ئاڵۆزەکـان سـەبارەت بـە "ئەوەی کە هەیە"، کاریگەرییەکی زۆری بەسەر خەڵکەوە هەیـە، رەنگـە هەندێ جاریش واقعییەتە تەجروبییەکان ئامانجە سیاسییەکان تەعـدیل بکـەن. ئەمـە هـەمان ئـەو مەسـەلەیە بـوو کـە کۆمەڵناسـی بەرجـستەی ئـەڵمانی "مـاکسوێـبر"، کاتێـك سـەبارەت بـەو واقعییەتانـەی کـە بـۆ قوتابخانـە سیاسـییەکان کێـشە سـازئەکەن، قـسەی دەکـرد، لەبەرچـاوی دەگرت. رەنگە بە هۆی زیاد بوونی ژمارەی واقعییەتـە کێـشەسازەکانەوە، کاریگـەرێتی و تەنانــەت فـۆرمی تیــۆرە سیاســییە نۆرماتیڤــەکانیش گۆڕانیـان بەسـەرابێت. رەنگـە کـەس حـازر نـەبێت لـە رووی ئاگاییـەوە تیـۆریکی سیاسـی تەعـدیل بکـات، بـەڵام هـەردەبێ رۆژێـك ئینـسان ئـەوە بزانێ کـە ئـەو تیۆرییـە هێـدی هێـدی و بـە شـێوەیەکی بـەردەوام، مانـاو کاریگـەرێتی و زۆربـەی بەراییـە حەقیقییـە قـورس و ئاڵۆزەکـانی خـۆی لەدەست داوە.

باشترین و گرنگترین نموونەی ئـەم دیـاردە چارەنووس سازەیە، تیـۆری کلاسـیکی دیمۆکراسـییە لـەم دەیـە دواییانـەدا. لـەم سـەردەمەدا

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بیروڕاگەلێکی زۆر خراونەتەڕوو کە پێوەندی نێوان "ئامانجەکان" و "بونیادە تەجروبییەکانی" دیمۆکراسی کلاسیکیان سست و لاواز کردووە. سەرەتا" رۆبێرت میشلز" بانگەشەی ئەوەی کرد کە گەشەکردنی چینی هەڵبژاردەی دەسەڵاتدار لە کۆمەڵگاکاندا، شتێکی حەتمی و حاشا هەڵنەگرە. ئەم تیۆرە بەناوی "یاسای ئاسنینی ئەلیگارشی" ناوبانگی دەرکرد. ماوەیەك دواتر رەفتاری "دەنگ دەران" ئەوەی دەرخست کە رەفتارەکانیان بە تەواوەتی لە نۆرمەکانی دیمۆکراسی بەدوورن [بەکورتی و کوردی؛ فرێیان بەسەر دیمۆکراسییەوە نییە]. ئەوەش ئاشکرا کرا کە دەنگ دەرەکان بەگشتی، ئەو هاووڵاتییە عەقڵانییا نەنین کە دیمۆکراسی بانگەشەیان دەکاو داکۆکییان لێدەکا. ئەوان نە پاڵێوراوەکان (کاندیداکان) دەناسن و نەلەسەر مەسەلە سیاسییەکانی رۆژ، ئاگاییان هەیەو، لەگەڵ ئەوەشدا بیر لە لەناوبردنی نەفامی و نەزانینیان ناکەنەوە. ئەوان بەتەواوەتی بەوە دڵخۆشن کە وەك دایك و باوکیان لە هەڵبژاردنەکاندا بەشداری دەکەن و دەنگەکانیشیان دەخەنە سندووقەوە؛ چوونکە بەپێی عادەت پێڕەوی لە حیزبێکی تایبەت دەکەن. سەرەنجام لێکۆڵینەوەکانی دواتریش ئەوەیان دەرخست کە ئەم خەڵکە لەڕووی سیاسییەوە نەزانن و جگە لە هەندێ نوخبەی ناسیاسی [واتە بەدوور لە کاروبارە سیاسییەکان] کەس پابەندی هەندێ لە پرەنیسبە بنەڕەتییەکانی دیمۆکراسی، وەك ئازادی ڕادەربڕین و ئازادی هەڵبژاردن نییە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دەرەنجامەکانی ئەم لێکۆڵینەوانە، هەندێ لە توێژەرەوەگەلی زانستە سیاسییەکانیان ناچار کرد کە بانگەشەی ئەوەبکەن کە دەبێ تیۆری کلاسیکی دیمۆکراسی، چاکسازی تیابکرێت تاکوو لەم ڕێگەیەوە لەسەر بناغەی حەقیقەکانی ژیانی سیاسییەوە، سەقامگیرتر بێت. نووسەرانی راڤەکارییەکی گرنگ سەبارەت بە رەفتاری "دەنگ دەران" لەدەیەی ١٩٥٠ دا، کتێبێکیان نووسی کە لە دوابەشیدا، پەرەیان بەم بابەتە دا: چۆن دەتوانین شیکردنەوەو راڤەکارییەکان، لەگەڵ تیۆری کلاسیکی دیمۆکراسیدا بگونجێنین؟ ئایا تیۆری دیمۆکراسی، کەم و کوڕی تێدایە؟ ئایا دەبێ بە قازانجی سۆسیۆلۆژی سیاسی تەجروبی، لە تیۆری دیمۆکراسی چاوپۆشی بکەین؟ ئایا دەبێ ناوەڕۆکە ئاکارییەکەی، بەشتێکی جیاواز لە ئینسانی هاوچەرخ و کۆمەڵگا مرۆییە ئەمرۆژییەکان لەقەڵەم بدەین؟ ئێمە باوەڕێکی لەو جۆرەمان نییە، بەڵکوو بەڕای ئێمە دەبێ تیۆرە سیاسییە تازەکانی سەبارەت بە دیمۆکراسی، چاکسازییان تیابکرێت، نەك سۆسیۆلۆژی تەجروبییان لەجێ دابنێین".

بە ئاسانی دەتوانین گومان لەم دەرەنجامانە بکەین و بڵێین کە جەخت کردنیان لەسەر چاككردنی تیۆری دیمۆکراسی، کارێکی تەواو هەڵەیە. وەها چاکسازییەك، لەڕووی لۆژیکییەوە، هیچ زەرووڕەتێکی نییە. بەهۆی "لۆژیکی رەها"وە ناتوانین کەس ناچار بکەین لەبەرخاتری دەسکەوتە تەجروبییەکانی لەسەر حەقیقەتەکان،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

چاوپۆشی لە ئامانجە تایبەتەکەی خۆی بکات و پشت گوێی بخات بەڵام دەسکەوتە تەجروبییەکان رەنگە ئامانجەکان ـــ واتە "دەبێ"یەکان ـــ بخەنە بەرمەترسی هەڵوەشانەوەوە. ئەگەر کەسێك ئامانجێکی هەبێت و نەتوانێت ئەو بانگەشانەی کە لەسەر بنەمای حەقیقەتەوە راوەستاون، رەت بکاتەوە، ناچارە پشت بە "دەبێ"یەکەوە ببەستێت کە لە دنیای راستەقینەدا هیچ بناغەو پاڵپشتێکی نییە. راستییەکەی ئەوەیە کە ئامانجە تەواو هاندەرەکان، بەو شێوەیە کارناکەن. کاتێك ناواخنی راستەقینەی ئامانجەکان ـــ کە مانایان پێ دەبەخشێ ـــ بە تەواوەتی لە ناو ببرێت، ئامانجیش هەر لەخۆوە لەناودەچێت. لەو حاڵەتەدا واتاو ناوەڕۆکیان لەدەست ئەدەن و ئەگۆڕێن بە ئامانجگەلێکی وەهمی وخەیاڵی.

ئەو توێژەرەوانەی کە کتێبی سەبارەت بە رەفتاری دەنگ دەرانیان بلاوکردۆتەوە [ئەو کتێبەی کە پێشتر قسەمان لەسەر کرد] لەو باوەڕەدان کە ئەمە هەمان ئەو کێشە و نەهامەتەیە کە تیۆری کلاسیکی دیمۆکراسی، رووبەڕووی بوەتەوە. ئەگەر حوکمڕانی و بەدەستەوە گرتنی دەسەڵات لە لایەن نوخبەکانەوە، شتێکی حەتمی و حاشاهەڵنەگر بێت، کەواتە جەخت کردن لەسەر دیمۆکراسی یەکسانیخواز، مەسەلەیەکی نادروست و ناواقعییە. جیا لەوەش، ئەگەر هەروەك ئەم دەرەنجامانە پیشانی ئەدەن وابێت، "ئەگەری" نەزانی و ناعەقڵانی بوونی هاووڵاتییە ئاساییەکان و هەروەها کاریگەرێتی و دەسەڵاتدارێتی نوخبەکان یەکجار

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

زۆرە. لە راستیدا رەنگە قازانجی ئەم یەکسانییە روالەتییە زیاتر بێت، چوونکە نوخبەکان هەم بە پرەنسیبەکانی سیاسەت ئاشنان و هەمیش پابەندن بە پرەنسیبەکانی دیمۆکراسییەوە. کەواتە رەنگە تێکەڵەیەك لە دەسەلاتی نوخبەکان و کەمتەرخەمییەکانی خەڵکی رەمەکی بەرانبەر پاراستنی سیستمی دیمۆکراسی، گرنگییەکی زۆری هەبێت. ئەڵبەتە ئەگەر پاش پێدانەگرتنی خەڵك بۆ یەکسانیخوازی و بەشداریکردن لە سیاسەتیشدا، دیسانەوە بمانەوێ پاشماوەی ئەم چاکسازییانە بە دیمۆکراسی ناودێربکەین، پێویستە تاڕادەیەك پێناس کردنە کلاسیکەکەی دیمۆکراسی چاکتر بکەینەوە. تەعدیلی پێناس کردنەکەی دیمۆکراسی کارێکی تەواو لۆژیکییە چوونکە بە پێی دەرەنجامەکانی ئەم لێکۆڵینەوانە، جەخت کردن لەسەر یەکسانی و بەشداری کردنی خەڵك، جەخت کردنێکی نامومکینە. لە لایەکی ترەوە لەم ساڵانەی دواییدا تیۆری "پیاچوونەوە بەسەر دیمۆکراسیدا" بەتوندی رەخنەی لێگیراوەو ئەوەش پڕبایەخترین قسەو باسەکانی ئەمڕۆی زانستی سیاسین. ئەو رەخنەگرانە دەڵێن کە "پیاچوونەوەخوازەکان" داواکارییەکانیان کەمتر بوەتەوەو لە پرۆسەی پیاچوونەوەدا هەندێك لە پرەنسیبە سەرەکییەکانی دیمۆکراسییان پشت گوێ خستووە. ئەم"کلاسیکە هاوچەرخانە" بۆ ئەوەی باسەکانیان قەناعەت پێکەربن، هەم جەخت لەسەر واقعییەتەکان دەکەن و هەم لەسەر ئامانجەکان؛ چوونکە ئەوە دەزانن کە ئەگەر پیاچوونەوەخوازەکان تەنها ئامانجە نامومکینەکانیان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

خستبێتە لاوە، کەواتە ناتوانین بڵێین کە ئەوان بە کەم رازین و داواکارییەکانیان کەمتر بوەتەوە.

کلاسیکە هاوچەرخەکان دەڵێن کە یاسای ئاسنینی ئەلیگارشی، بەڕاستی لە ئاسن دروست نەکراوە. راستە کە لە هەموو کۆمەڵگاکاندا رەغبەتێکی زۆر لە ئارادایە بۆ زیادبوونی ژمارەی نوخبەگەلی دەسەڵاتدار، بەڵام دەتوانرێ دژایەتی ئەو رەغبەتانە بکرێت و بەکەمترین ئاستی خۆیان بگەیەنرێن. لەلایەکی تریشەوە هاووڵاتییە ئاساییەکان، وەك چۆن ئەو خوێندنەوانەی باسمان کردن، بانگەشە دەکەن، ناعەقلانی و دژە دیمۆکراسی نین. ئەوان هەروەها بانگەشەی ئەوەیان کردووەکە، راستە کە بەشداری هەموو لایەك لە سیاسەتدا، بە قازانجی سیستمی دیمۆکراسی دەبێ، بەڵام بە مەرجی پێویست و حەتمی لە قەڵەم نادرێت. لە راستیدا ئەمکارە، لە ئەسڵدا بە قازانجی تاکە، بە عینوانی ئینسانێك. لایەنگرێکی هاوچەرخی دیمۆکراسی، ئیدیعای ئەوە ناکات کە حکوومەتی دیمۆکراتیك لە جۆری کلاسیك، باشترین جۆری حکوومەتە، هەروەها هاوشێوەی لایەنگرە سەرەتاییەکانی، دامەزراندنی حکوومەتێکی لەوجۆرە بەزەروورەتێکی مێژوویی ناهێنێتە ئەژمار؛ بەڵام ئەو مۆڵەتەی پێ ئەدات کە خۆی تاقی بکاتەوە و کەڵك لە دەرفەتەکان وەربگرێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بەرنامە و پلانەکان و ئەولەوییەتەکان

ئـەو ڕێگەچـارە تەجویزییانـەی کـە دەرەنجـامی تـێگەیـشتنی هەمەلایەنـەی سیاسـەت و تیـۆرە سیاسـییەکانن، لـەخۆگری هـەموو چارەسەرەکان نین. بەگشتی، تێگەیـشتنی تیـۆرە سیاسـییەکان لـە ڕێگـەی سیاسـەتەوە، دەبێتـە هـۆی سـڕینەوەی ژمارەیـەکی زۆری ئـەو پلانـە سیاسییە پێـشبینیکراوانـەی کـە بانگەشـەی ناعـەقڵانی بوونیـان دەکـات. ئەم لایەنە سڕێنەرو نێگەتیڤە، بەلایەنی تـەجویزی تیـۆرە سیاسـییەکان دەژمێردرێـت. تیـۆرە سیاسـییەکان لـە بوعـدی پۆزیتیویـستییەوە ئـەوە ڕوون دەکەنـەوە کـە کـام سیـستمی سیاسـی بـۆ گەشـە کردنـی ئینـسان پێویستە و کام سیستمی داواکراو لە لایەن مرۆڤەوە زەروورییـەو کامیـان دەتـوانرێ بخرێتـە بـواری جـێبـەجێ کردنـەوە. لـە چوارچـێوەی ئـەم پێشنیارانەدا پێش ئەوەی بەرنامەیەکی تایبەتی سیاسـی بـەڕێوە ببرێـت، دەبـی هەنـدێ بڕیـاری تـریش دەربکـرێن. گونجـاوبوونی هەریـەك لـەو بڕیارانــە، گرێــدراوە بــە هەنــدێ بەرنامــەو مەســەلەی جۆراوجــۆری تریـشەوە. کەواتـە بـۆ نموونـە تیۆرسـیەنە مارکسیـستەکان و هـەروەها لایەنگرانیـشیان، سـەرەڕای ئـەوەش کـە تێکـڕا باوەڕیـان بـە دامەزرانـدنی کۆمەڵگای ناچینایەتی کۆمۆنیستی هەیە، بـەلام لەگـەڵ ئەوەشـدا لەمـەڕ باشـترین ڕێگـە بـۆ گەیـشتن بـەو ئامانجـە ناتـەباو نـاکۆکن و بـیروڕای جیاوازیان هەیە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لایەنی تەجویزی تیۆرەسیاسییەکان ناتوانێت ئینسان لە کاتی ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ پێداویستی و دیاردەگەلێکی یەکسان و بەرابەردا، یارمەتی بدات بۆ هەڵبژاردنیان. ئێمە لە دنیایەکدا دەژین کە زۆربەی کات هەموو شتەکانمان لەبەردەستا نییە و کەواتە ناچار دەبین بڕیارگەلی نابەدڵیش بدەین. هەندێ جار تەنها ڕێگەچارەی سیاسی کردەیی، سازش کردنێکە کە هیچ کەسیش لەسەداسەد پێی‌ڕازی نییە. لەوانەیە هەندێ‌جار ئەو ئامانجانەی مەبەستمانن، ناتەبابن و پێکەوە نەگونجێن. بۆ نموونە زۆربەی کات زەروورەتی لێهاتوویی (کارامەیی) سیاسی، دژە لەگەڵ ئامانجێکی هاوتای‌خۆیدا و لەوانەشە سەقامگرتنی (ثـبـات) **سیاسی، پێویستی بەهەندێ پلان و بەرنامە هەبێت کە لە ڕێگەیانەوە بەناچار مافە کۆمەڵایەتییەکان ژێر پێ دەخرێن. تیۆرە سیاسییەکان، بە چاوپۆشی کردن لە لایەنە تەجویزییەکەیان، ناتوانن ئەم کێشە گەورە و ئالۆزە کە سەرچاوەی زۆربەی بابەتە سیاسییەکانیشە، چارەسەر بکەن.**

ئەڵبەتە تیۆرە سیاسییەکان لەم قۆناغەشدا تاڕادەیەك ئەولەوییەتەکان دەس‌نیشان دەکەن. ئەوان بە پێی تێگەیشتنە جۆراوجۆرەکانیان لەسەر حەقیقەتەکان و ئیمکاناتەکان و زەروورەتەکان، ڕێگەچارەگەلێکی جۆراوجۆریش پێشنیاردەکەن. بۆنموونە دیارە هزرمەندێکی وەك جیمزمەدیسۆن بایەخێکی زیاتر بۆ ئازادی قایلە، تا هزرمەندانی وەك ئەفلاتوون، یان بی.ئێف. ئسکینێر.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ئەمدوو کەسەی دوایی، زیاتر بۆ سەقامگیری و سوباتی سیاسی ئەرزش قایلن. راستییەکەی ئەوەیە کە هەرکام لەم هزرمەندانە بەشێوازی تایبەتی خۆیان دەرك بە بابەتەکە دەکەن. رێگەچارەکانیشیان لەسەر بنەمای تێگەیشتنەکانیانەوە رائەوەستن. ئەوان وەك یەك لەبابەتەکان تێناگەن و رێگەچارەکانیشیان وەکوو یەك نین. بەگشتی ئەوان بە شێوەگەلی جۆراوجۆر دەبینن و کەواتەرێگەگەلی زۆریشیان لەبەردەمدایە بۆ بەدەستەوەدانی رێگەچارەکانیان.

بۆ نموونە مەدیسۆن لەو باوەڕەدا بوو کە سیستمێکی سیاسی لەبارو سەقامگرتوو، دەتوانێ لە چوارچێوەیەکی گونجاوو تاڕادەیەك دادپەروەرانەدا، ئازادی هاووڵاتییانی دابین بکات. لەلایەکی ترەوە ئەفلاتوون لەو باوەڕەدابوو کە ئازادی، یەکێتی و یەکپارچەیی و سەقامگیریی کۆمەڵگای سیاسی دەخاتە بەردەم مەترسییەوە و بەرەو نابوودی ئەیبات. ئەم دوو هزرمەندە بەدوو جۆری جیاواز بیریان ئەکردەوەو ئەولەوییەتەکانیشیان پێکەوە جیاوازییان هەیە؛ چوونکە بیروڕاکانیان سەبارەت بە ئیمکاناتە سیاسییەکان تاڕادەیەکی زۆر جیاوازبوون. (ئەم باسە هێشتا بە ئاکام نەگەیشتووە. لەم ساڵانەی دواییدا کە ناکۆکی و کێشە دەروونییەکانی کۆمەڵگای سیاسی، بەدەرەنجامی ئازادی لەڕادەبەدەر لەقەڵەم ئەدرێن، راڤەو لێکۆڵینەوەو هەڵسەنگاندنەکانی لەجۆری ئەوانە ئەفلاتوون، زیاتر بایەخیان پێدەدرێ و پەرەیان سەندووە. لەگەڵ ئەوەشدا ئەوەمان لەیاد بێت کە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

فەلسەفە سیاسییەکەی مەدیسۆن و دەسکەوتەکەشی ـــ واتە کۆمەڵگای سیاسی راوەستاو لەسەر بنەمای یاسای ئەمریکا ـــ دووسەدساڵی خایاندووەو کاری پێکراوە).

کاتێ کە قسە لەسەر گرنگایەتی و زەرووڕەتی ئازادی تاکەکەسی و ئازادی کۆمەڵایەتی دەکرێ، ئەولەوییەتەکان لای بی.ئێف.ئسکینێر و مەدیسۆن فەرق دەکەن. دەتوانین بڵێین کە لەبنەڕەتدا ئەولەوییەت لای مەدیسۆن هیچ گرنگییەکی نییە. بەڕای ئەو "ئازادی" هەر چۆنێك بێت، لە خەیاڵ و وەهم زیاتر هیچ نییە. سەرجەم ڕەفتارەکانی ئێمە بە هۆی بارودۆخە فەرهەنگی و کۆمەڵایەتییەکانەوە بەسەرماندا ئەسەپێنرێن و باشتریش وایە بە شێوەیەك کۆنترۆڵ و تەعدیل بکرێن کە بەلانی کەمەوە ئارامی و هێمنایەتی و رەزایەتی کۆمەڵگا بپارێزرێت. بەڕای ئەو، ئەولەوییەتەکان شتانێکی رواڵەتی و رووکەشن. مەدیسۆن و ئسکینێر بە دوو رێگای جیاوازدا دەڕۆشتن؛ چوونکە تێگەیشتنەکانیان لەسەر حەقیقەتەکان تەواو جیاوازبوون.

پێشنیارەکان، وەک بیروڕاگەلی دوورئەندێش

تەجویز (پێشنیار)ەکانی تیۆرە سیاسییەکان تاڕادەیەکی زۆر لە نوسخەی پزیشك ئەچن: ئەوانیش وەك نوسخەی پزیشك لەخۆگری جۆرە ئیجبار کردنێکی تایبەتن. ئەوانە حوکمگەلی رەهای ئاکاری نین ("ئێوە دەبێ تەنها ئەو کارە بکەن!")، بەڵکوو پێشنیارگەلێکن بۆ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کەسانێك کە بایەخ ئەدەن بە سلامەتی خۆیان . ("ئەگەر دەتانەوێ تەندروست و سلامەت بن، دەبێ ئەم دەرمانە بخۆن!") ئەمانە بیروراگەلێکی دوورئەندێشانەن.

تیۆرسیەنە گەورەکان بە پێی تێڕوانینیان لەسەر حەقیقەتە سیاسییەکان، بیروراکانیان دەخەنەڕوو. ئەگەر ئێمە تێڕوانینەکانی ئەوان پەسەند بکەین، بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیك بەرانبەر ڕێگەچارە پێشنیارکراوەکان رەغبەت پەیدا ئەکەین و کەواتە دەچینە ناو بەشەوردترەکانی کارەکانیانەوە. ئەوان پێ لەسەر ئەوە دائەگرن کە تیۆرەکانیان بە تەنها پڕوپاگەندەکردن بۆ ویست و داخوازە تاکەکەسییەکانیان نییە. ئەوان جەخت لەسەر بابەتگەلێك دەکەن کە پێیان وایە هەموو قازانجەکانیان دەگەڕێتەوە بۆ خودی خەڵك.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

وتاری شەشەم

ئەنجامگیری: تێڕوانین، ڕێگەچارە و باشترین زانست

ئامانجی ئەم کتێبە، خستنە ڕووی چوارچێوەیەکە بۆ تێگەیشتنی تیۆرە سیاسییەکان و بۆ ئەم مەبەستەش کەڵك لەو پرۆسەی ڕاڤەو لێکۆڵینەوانە وەرگیراوە کە تیۆرسیەنەکان بەکاریان هێناوە. هەوڵمان دا جۆری بیرکردنەوەی زەینی تیۆرسیەن، هەر لە قۆناغی سەرەتایی و سەرلێشێواوییەوە بگرە تا قۆناغی ئەنجامگیری، بخەینەبەر ڕاڤەو لێکۆڵینەوە و خوێندنەوەی لەسەر بکەین. هەرڵمان دا قۆناغە جۆراوجۆرەکانی ئەم پرۆسە (واتە قۆناغگەلێك کە تیۆرسیەنەکان وەك دەسکەوتێك بۆ داهاتووان بەجێیان هێشتوون، هەندێ جار و تاڕادەیەکیش تەماوی و تێکەڵپێکەڵن) بناسین و کێشە و گرفتەکانی چارەسەر بکەین. هەروەها هەوڵ درا ئەوە روون بکرێتەوە کە هەر قۆناغێکی لێکۆڵینەوە قۆناغێکی تازەتری بەدواوە دەبێت و بوار بۆ قۆناغی دوای خۆی دەڕەخسێنێ.

توێژینەوەی تیۆرانە

پێداگرتن لەسەر رەوتی لێکۆڵینەوە و خوێندنەوەی "چالاکێتی" زەینی تیۆرسیەن، سەبارەت بە تیۆریسازی سیاسی،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مۆدێلێکی چالاکترمان دەخاتە بەردەست.ئەم چوارچێوەیە زیاتر لە فیلمێکی راستەوخۆ دەچێ، وەك لە وێنەیەك. ئەم راڤەکردنەی تیۆرە سیاسییەکانیش وەکوو هەر فیلمێك دیمەن و سێکانس و دەورو ئەکتەرگەلێکی هەیە. تیۆرە سیاسییەکان، سەرەتایەکیان هەیە و لووتکەیەك. لە مەودای نێوان مەیلی دەسپێکردن و کۆتایی شانۆکەدا زنجیرە کارگەلێکی تەواو قورس و فرەوفێڵگەلێکی دارێژراو بوونیان هەیە. لەراستیدا رەوتی فیکری هەرتیۆرسیەنێکی پڕکاری سیاسی، لەکاری کۆمیسێرێکی بەتواناو لێهاتوو دەچێت. کێشەی تیۆرسیەنیش، وەك کێشەی کۆمیسێر، لە بێنەزمی و بشێوی و ئاژاوەوە دەست پێدەکا؛ بەو جیاوازییەوە کە کێشەی تیۆرسیەن، جینایەتی تاکەکەسی نییە، بەڵکوو شڵەژاوێتی و بشێوی هەموو کۆمەڵگایە بەگشتی.

تیۆرسیەن سەرەتا لە بێنەزمییە کۆمەڵایەتییەکانەوە دەس پێدەکاو وەك کۆمیسێرێك بەدوای "سەرەداو"دا دەگەڕێت. ئەو دەبێ گومان لە هەموو شتێك بکات و بەدوای هۆکاری سەرەکی کێشەکاندا بگەڕێ کە زۆربەی کاتیش نادیار و تەماوین. "بۆچی کۆمەڵگا ئاژاوەی تێکەوتووە؟". "بۆچی ژیانی تاکەکان نالەبار و شڵەژاوەو ئەوانیش نارەزاییدەرئەبڕن؟". ئەفلاتوون دەڵێ بۆچی دەبێ ئەسینا شەریفترین و چاكترین هاووڵاتی خۆی دادگایی بکات و حوکمی لە سێدارەدانیشی بۆ دەربکات؟ مارکس دەڵێ بۆچی زۆربەی خەڵك دەبێ بە خۆنامۆبن و بچەوسێنرێنەوە؟ هۆبس دەڵێ بۆچی دەبێ بەریتانیا تژی لە کێشەگەلی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کۆمەڵایـەتی بێت؟ خوێندنـەوەی چالاکییە زەینییـەکانی تیۆرسـیەن لـە قۆنـاغی لێکۆڵینـەوە و پـۆلێنکردنـی بەڵگـەو نووسـینەکانیدا، هێنـدەی شـــەڕی نێـــوان کۆمیـــسێری بـــە ناوبـــانگ "شـــێرلۆك هـــوڵمێز" و ئاژاوەچیترین پیاو "دوکتۆر موریاتی" سەرنج راکێشە.

سـەرەنجام تیۆرسـیەن پەروەندەکـەی تـەواو دەکـاو ئەوشـتەی کـەبـەڕای ئـەو، هۆکـاری سـەرەکی بـشێوییەکانە ئەدۆزێتـەوە. بۆنموونـە هـۆبس کۆمەڵـگای سیاسـی و چـالاکییەکانی هـەموو بەشەکانیـشی دەخاتەبـــەر راڤـــەو لێکۆڵینـــەوە و سەرچـــاوەی بـــشێوییەکانیش دەگەڕێنێتەوە بۆ حـەزو تاسە بەردەوامـەکانی مـرۆڤ و، بـەو دەرەنجامـە دەگات کە رەفتاری ئینـسانە دەسـەڵاتخوازەکـان، سـەرەنجام دەبێتـە هـۆی هەڵگیرسانی شەڕە ناوخۆییەکان، کەواتە دەوڵەت دەبێ کۆنترۆڵیان بکات. مارکسیش دوای خوێندنەوەی هەموو سەرەداوەکان، دیـاردەی موڵـکایەتی تاکەکەسـی، بـەهۆکاری سـەرەکی هـەموو کێـشەکان لەقەڵـەم ئـەدات. هـەروەها برێـك، شـێتی و تونـدڕەوی کردنـی شۆڕشـی فەرەنـسە، بەدەرەنجامی خەونە ئامانجخوازانەکانی رۆشنبیرە بۆرژواکـانی فەرەنـسە لە قەڵەم ئەدات.

لەگـەڵ ئەوەشـدا، هـەروەك ئـەم نموونانـە دەری دەخـەن، تیۆرسیەن لە بوارەکانیتریشدا پەروەندەکانی تـەواو دەکـات. بـەو مانایـە کـە لـە راڤـە و شـیکردنەوەکانیدا زۆربـەیکـات کەسـانێکی گـەورە و بەرجستە بەتاوانی بەشداربوون لـە جینایەتێکدا بـە تاوانبـار دەزانێت.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کەواتە ئەفلاتوون لە راڤەکارییەکانیدا سەبارەت بە مەرگی سوقرات، کۆمەڵگای ئەسینا و رێبەرە گەندەڵەکانی تاوانبار دەکات. لە لێکۆڵینەوەکانی مارکسدا، بۆرژوازی لە ژێرناوی "زانستی بوونەوە" تاوانبار دەکرێ و هەروەها مەکیاولی لە کاتی راڤەکردنی بارودۆخی نالەباری دەوڵەتەشارەکانی ئیتاڵیادا، لە راستیدا رێبەرە نەفس نزم و ترسنۆکەکانی ئەو دەوڵەتەشارانە بە تاوانبار دەزانێت. هۆبس و رۆشنبیرە ئازادیخوازەکانیش هەرکام لە روانگەی خۆیانەوە هێرش دەکەنە سەر کڵێسەی کاتۆلیك و فەلسەفەی ئەرەستوو و بە توندی رەخنەیان لێ دەگرن.

دەسکەوتەکانی تیۆرسیەنە سیاسییەکانیش وەك دەسکەوتەکانی کۆمیسێرێکی کارامەو لێهاتوو، هەرگیز بەتەواوەتی بەدوور لە ویست و مەبەستگەلی تاکەکەسی نین. ئەڵبەتە تیۆرسیەن بە پشتبەستن بەوەی کە سەروکاری لەگەڵ سەرچاوە سەرەکییەکان و کێشەکان وپاشان رێگەچارەگەلی لۆژیکییەوە هەیە، هەوڵ ئەدات کارەکانی تەواو "عەینی" بن. بەڵام بێگومان دۆزینەوەی سەرچاوەکان لە لایەن ئەم تیۆرسیەنەوە، دەبێتە هۆی ئەوە کە هەندێ لە ئەندیشە و کردەوەکان بە مەشرووع و عەقڵانی و هەندێکیتریان بە نادروست و بێمانا لە قەڵەم بدات.

لەبەر ئەوەشە کە تیۆرە سیاسییەکان، دەمەتەقێ و قسەو باسی زۆر ئەوروژێنن. زۆربەی کات بابەتگەلی گرینگ و هەروەها بەرژەوەندییە حەقیقییەکان دەورێکی سەرەکی دەبینن. بۆ نموونە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لایـەنگرێکی موتەعـسیبی دیموکراسـی، بـەبێ موناقەشـەیەکی گـەورەی لۆژیکی، حازر نییە نە قسەکەی ئەفلاتوون قبووڵ بکات سەبارەت بەوەی کە خەڵکی رەمەکی مەترسیدارە و قابیلی متمانـە پێکـردنیش نییـە، نـە قسەکەی میشلز سەبارەت بە یاسای ئاسـنینی ئەلیگارشـی قبـووڵ دەکـات. بەڕاست زانینی قسەکانی ئەوجۆرە کەسانە بە ئاشکرا ئەوە دەگـەینێ کـە دەبێ بە بیرورِا تاکەکەسییەکانی خۆیانـدا بـچنەوە، کـە ئـەوەش کـارێکی سـەخت و ئـازاردەرە. هـەر بـەم پێیـە مارکسیـستێکی بـاش، رەخنـە لـە باوەڕەکانی فرۆیـد سـەبارەت بـە هۆکارەکـانی رەفتـاری مـرۆڤ دەگرێـت و، بەرپرسـی کۆمپانییـەکی گـەورە، ناتوانێـت پـاش شـێکردنەوەو راڤەکارییـەکانی مـارکس سـەبارەت بـە نـامۆبوونی کۆمەڵـگای سەرمایەداری، هەست بە ئارامی و هێمنایەتی بکات.

ئـەو باوەڕانـەی کـە لـە تیـۆرە سیاسـییەکاندا دەخرێنـەڕوو، دەرەنجـامگـەلێکی گرنگـی زۆریـان بـە دواوەیـە. کەسـانێك کـە لـەو دەرەنجامانە دەترسن، ئـەوە مەیلـە دەروونییـەکانیانن کـە هانیـان ئـەدەن دژایەتی ئەو باوەڕانە بکـەن. زوربـەی کـات ئـەو قسەو باسانە لـە تیـۆرە سیاسـییەکاندا دەخرێنـەڕوو، یـەکجار تونـدو ئـاگرینن، چـوونکە ئەوانـە بەتـەنها وەك وانەگـەلی پۆلـەکان و قوتابخانـەکان نـین. ئەگـەر تیـۆرێکی تایبـەتی سیاسـی، قبـووڵ بکرێـت و پاشـان ناوبـانگ دەربکـات، زۆرێـك لـە خەڵك زیانیان بەر دەکەوێ و زۆرێکی تریش قازانج ئەبینن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مۆدێلەکان

یەکێك لە تایبەتمەندییـەکانی رەوشـی "فیلمـی راسـتەوخۆ" لـە کاتی خوێندنەوەی قۆناغـە جۆراوجۆرەکـانی تیـۆری سازیدا ئەوەیـە کـە یارمەتی ئینسان ئـەدا تـا بتوانێـت مەسـەلە دایمـی و جیهانییـەکان بخاتـە نێو ژیانییـەوەو پیـشانیان بـدات. لـە هـەر کـات و شـوێنێکدا کـە ئامـانجی مرۆڤ، تێگەیشتنی چییەتی کێـشەیەکی سیاسـی بێـت، هەنـدێ پرسـیاری گرنگی لادروست دەبێ وەك ئەمانەی خوارەوە: هیوایەتە سروشـتییەکانی مـــرۆڤ کامانـــەن؟ چـــۆن دەتـــوانرێ کۆمەڵـــگا، هـــەم لـــە دەســـت شـــەڕە ناوخۆییەکانەوە رزگار بکرێت و هەمیش نەزمی پێببەخـشرێت؟ ئەگـەر کـاری لـەو جـۆرە لـە تواناداپـە، چـۆن دەتـوانرێ ئاشـتی و سـەقامگیری پێکـــەوە ئاشـــت بکرێنـــەوە؟ سیاســـەت تـــا چـــەند دەتـــوانێ مـــرۆڤ بەختـــەوەربکات و لـــەو بـــوارەدا یارمـــەتی بـــدات؟ بـــەدەرك پـــێکردنـــی جموجـۆڵی تیـۆرە سیاسـییەکان، دەزانـین کـە کـەی و بۆچـی ئـەو جـۆرە پرسیارانە قوت دەبنەوە؟ هەروەها لەوەش تێدەگەین کە ئەم پرسـیارانە مرۆڤ بەرەو کوێ دەبەن و بۆچی وەڵامەکانیشان گرنگی زۆریان هەیە؟

یەکێکیتر لە تایبەتمەندییـەکانی رەوشـی "فیلمـی راسـتەوخۆ" ئەوەیـە کـە لایەنـە مرۆییـەکانی لێکۆڵینـەوە سیاسـییەکان باشـتر روون دەکاتەوە. تیۆرە سیاسییەکان بەرهەمی بـارودۆخگـەلی "عـەینی"ن، نـەك بینینیان بە شێوەیەکی ئەبستراکت و بەهۆی کەسانێکەوە کە بـە حـەزو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تاسەیەکی زۆرەوە سەروکاریان لەگەڵ ئەو مەسەلانەدا هەیە. لەراستیدا تیۆرسیەنەکان بەشێکن لە سیستمی سیاسی و کەواتە هەم خوێنەرن وهەمیش بابەتی خوێندنەوە. شیکردنەوە و راڤەکارییەکانی تیۆرسیەن، هەمیشە تارادەیەك خوێندنەوە لەسەر خودی خۆیەتی و کەواتە تیۆرەسیاییەکان لە راستیدا "ئیعتراف نامە"ن. تیۆرسیەن بەخستنەڕووی تیۆرە سیاسییەکەی خۆی، لە راستیدا خودی خۆی دەخاتەڕوو. ئەو، واتای "بوون"ی خۆی بە عینوانی ئاژەڵێکی سیاسی، سەلماندووە.

هێزە عاتیفییەکانی ئینسان، لە دوراڤەکاریدا، سەرەتا تاکۆتایی تیۆرێکی سیاسی پێك دێنن. یەکەم هاندەری سەرەتایی توێژینەوە سیاسییەکان لە کاتێکدایە کە ئینسان گیرۆدەی قەیرانە ئازاردەرە سیاسییەکان ببێت و لە ڕووی فیترییەوە کاری تێبکەن و وەڕەز بێت بەدەستیانەوە. وە ئەو مەیلە سروشتییانەی ئینسان کە ناچاری دەکەن رەفتارگەلێکی راستەقینەو سیستماتیك کە پڕبەپێستی فشارە سیاسییەکانیشن لەخۆ پیشان بدات، پێك هێنەری هێزە تەجویزییەکانی تیۆرە سیاسییەکانن. ئەگەر ئەم لایەنەی تیۆرە سیاسییەکان بسڕدرێتەوە، رشتەی فەلسەفەی سیاسی، وەك رووکەشێك وایە کە هێز و ماناو گرنگایەتی خۆی لە دەست دابێت. تیۆرە سیاسییەکان، دەرەنجامی ئەو شتەن کە ئەرەستوو بە "عەقڵی کردەیی" مرۆڤ ناودێری دەکا. ئەوانە زنجیرەیەك لە باوەڕگەل و تێگەیشتنە سیاسییەکانن کە بە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

مەبەستی زاڵ بوونی ئینسان بەسەر کێشە سیاسییەکاندا خراونەتەڕوو. هێنانە ئارای تیۆرە سیاسییەکان، قۆناغ گەلی دوابەدوای یەکی "گریمانە" تا "دەرەنجام" نابڕن، بەڵکوو پرۆسەیەکە کە لە خوێندنەوەی کێشەکانەوە دەس پێ دەکاو بەرەو رێگەچارەکان دەچێت. جموجۆڵە دەروونییەکەشی هەڵقوڵاوی گوشاری "لۆژیك"ی ئەبستراکت نییە، بەڵکوو دەرەنجامی تێڕامان و بیرکردنەوەی هزرمەندانێکە کە خۆیان بە بارودۆخە سیاسییەکانی مرۆڤەوە خەریك دەکەن و پێیانەوە ماندوو دەبن.

لە وتارەکانی پێشتردا هەوڵمان دا رەوتی ئەم عەقڵە کردەییە روون بکرێتەوە. هیوادارم ئەو چوارچێوانەی لەم کتێبەدا خراونەتەڕوو، بۆ ئەو کەسانەی کە حەز ئەکەن دەرك بە تیۆریسازییە سیاسییەکان بکەن، قازانج و کەڵکی زۆری هەبێ.

لە پلەی یەکەمدا هیوادارم کە چوارچێوە ئاراستە کراوەکانی ئەم کتێبە تێگەیشتنی بیرۆکە تاکەکەسییەکانی تیۆرسیەنەکانی وەك ئەفلاتوون و هۆبس و ئەرەستوو ئاسانتر بکەن. خوێنەری ژیرو بە توانا دەبێ بتوانێت بە بێ هیچ کێشە و گرفتێك، لەویست و ئامانجی تیۆرسیەنێك تێبگات. بە تایبەت دەبێ بتوانێت مانا بە "لۆژیك"ی توێژینەوەیی تیۆرسیەن ببەخشێت. واتە ئەو دەبێ بتوانێت رەهەندە جۆراوجۆرەکانی رەوتی بیرکردنەوەی تیۆرسیەن و پێوەندییەکانیشیان بەیەکەوە دەرك بکات. ئەو دەبێ بتوانێت نەك تەنها لە باوەڕەکانیان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تێبگات بەڵکوو هۆی خستنەڕووی ئەو باوەڕانەش بناسێت. وە ئەگەر ڕەهەندێکی تیۆرێك نادیار و تەم مژاوییە، یان نوقسانی هەیە، ئەو دەبێ بتوانێت ئەو نوقسانییە چارەسەر بکات، یان بزانێت چۆن دەبێ بەدوایدا بچێت.

ئەم ڕەوشە، دەرك پێکردنی دینامیزمی تیۆری سازی سیاسی و هەروەها هەڵسەنگاندنی تیۆرە سیاسییە جۆراوجۆرەکان ئاسانتر دەکا. لەو ڕووەوە کە تیۆرسیەنەکان هەڵقوڵاوی فەرهەنگ و بارودۆخ گەلێکی جۆراوجۆرن، کەواتەتیۆرە سیاسییەکانیشیان ناتوانن بە تەواوەتی لەیەك بچن و وەك یەك بن. ئەڵبەتە مێژووی تیۆرە سیاسییەکان، وتوویێژو دایلۆگێکە کە تیایدا تیۆرسیەنەکان بۆ یەگدی و لەگەڵ یەکدا قسەدەکەن هەرچەند ئەو بشێوییانەی کە هەر کام لەوانە بینیویانە جیاوازییان هەیە و لەیەك ناچن، بەلاّم بایی ئەوە وێکچوونیان تێدا هەیە کە بتوانرێت قسە لەسەر "کێشەگەلی وێکچوو" بکرێت. سەرەڕای ئەوە کە لەگەڵ کێشەگەلێکی وێکچوودا ڕووبەڕوون، بەلاّم هەر تیۆرسیەنێك بەدەرەنجامی تایبەتی خۆی دەگا. واتە بەم پێیە دەتوانین تێڕوانینەکانی هۆبس و ڕۆسۆ لێك جیا بکەینەوە. خوێنەری لێزان دەبێ بتوانێ لایەنە ناهاوبەشەکانیان بناسێت و فەلسەفەو هۆی ئەو جیاوازییانەش دەرك بکات.

سەرەنجام ئەم چوارچێوە، یارمەتی خوێنەری جیدی ئەدات کە تێڕوانینە سیاسییەکەی خۆی باشتر بناسێت و هەروەها وای لێدێ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بتوانێت لە "ئایدۆلۆژیای ناخودئاگا"ی خۆی تێبگات و باش بیناسێت. ئەو توانایەش بەدەس ئەهێنێ کە دەرك بەو باوەڕە هەستیارە (گرینگ) سیاسییانەی بکات کە باوەڕ و ڕەفتارەکانی ئەویان پێك هێناوە و لەگەڵ ئەوەشدا داوەری کردنە سەرەکی و بنەڕەتییەکانیان بناسێت و بیانخاتە بەرڕاڤە و لێکۆڵینەوەی وردەوە. بە پێی سوننەتی سوقراتی "مێشوولە"، تێگەیشتنی تیۆرە سیاسییەکان ڕەنگە ئەو باوەڕانەی کە لای خوێنەران بە حەقیقەتی ڕەها لە قەڵەم ئەدرێن، بچزێنێت و گومانیان لێ بکات.

ئامانجی ئەم کتێبە تەنها خستنەڕووی ئەم چوارچێوە بوو، بەڵام هەندێ جاریش لە میانەی باسەکاندا، نموونەگەلێکیش لە تیۆرسیەنە سیاسییە گەورەکان هێنرایەوە. ئەڵبەتە هێندەی بۆمان کرا، ئەو نموونانەمان کورت کردەوە. ئەگەر بمانەوێ بە تەواوەتی هەموو لایەنەکانی ئەم چوارچێوە دەرك بکەین، دەبێ بگەڕێینەوە بۆ سەرچاوە سەرەکییەکان، واتە کتێبە کلاسیکەکانی تیۆرە سیاسییەکان. هەوڵمان داوە پرۆسە و میتۆدی تیۆرەکانیان روونتر و ئاشکراتر لە ڕەوشی خودی تیۆرسیەنەکان روون بکرێتەوە. بەڵام بەمەبەستی تێگەیشتنی گرنگایەتی و ناوەڕۆکی تیۆرە سیاسییەکان، هیچ ڕەوشتێك باشتر لە خوێندنەوەی ڕاستەوخۆی خودی ئاسەوارەکان نییە.

خوێندنەوەی راستەوخۆی دەقی تیۆرە سیاسییەکان مانا بە هەندێ بوار دەبەخشێت کە کاری روونکردنەوە دەکەن (ئێمەش لێرەدا تەنها ئاماژەمان پێکردوون). بۆ نموونە لە پلەی یەکەمدا دەبێ ناوەڕۆك

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

ببەخشین بەو بانگەشەی کە دەڵێ تیۆرە سیاسییەکان زوربەی کات بە "**باشترین زانست**" [تاجی سەری زانستەکان] ناودێر ئەکرێن. دەبێ ئەوەمان بۆ روون بووبێتەوە کە بۆچی تیۆرە سیاسییەکان بە جۆرە "تێڕوانین"ێکی سیاسی لەقەڵەم دەدرێن. هەروەها دەبێ ئەوەش روون بووبێتەوە کە بۆچی تیۆرە سیاسییەکان بە جۆرە چارەسەرێك لە قەڵەم دراون.

باشترین زانست

تیۆرە سیاسییەکان تەنها لەبەر ئەوەی کە فیترەتەن بایەخیان لە زانستەکانی تر زیاترە، یان لەبەر ئەوەی کە لە دیقەت و وردبینییەکی زیاتر بەهرەمەندن، بە باشترین زانست لە قەڵەم نادرێن. لە راستیدا هەروەك ئاماژەمان پێکرد، هیچ تیۆرێکی سیاسی بانگەشەی ئەوە ناکات کە بەدەرەنجامێکی پەسەند کراو گەیشتووە، دەرەنجامێك کە قابیلی ئیسبات کردن بێت. تیۆرە سیاسییەکان هەمیشە لە هەندێك لە لایەنەکانی ژیاندا، پەنا دەبەنە بەر حەدس و گومان. بە پێچەوانەوە، هۆی ئەوە کە تیۆرە سیاسییەکان خۆیان بە باشترین زانست ئەزانن ئەوەیە کە ئەوانە لە گونجاوێتی و بەرفراوانییەك بەهەرەمەندن کە لەو رووەوە هیچ زانستێکی تر ناتوانێ شانلەشانیان بدات. تیۆرە سیاسییەکان هەم لە توێژینەوەکانیتر بەرفراوان ترن و هەمیش کاریگەرییەکی سەرەکیتر و راستەوخۆتر لەسەر رەفتاری ئینسان دادەنێن.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

تیۆری سیاسی، بە تێڕوانینێکی هەمەلایەنە لەسەر سیاسەت لە قەڵەم ئەدرێ و وەکوو لووتکەی هێرەمێك، لەسەرەوەی (ر أ س) **هێرەمی ئەندیـشەدایە. لـە تەبەقــەکانی خــوارتری ئەوهێرەمــەدا رشــتەگەلی تایبــەتی زانــستی ئینــسانی** (علــــوم انـــــسانـي) **وەك ئــابووری و دەروونناســی لەنگــەریان گرتــووە. ئەڵبەتــە هەنــدێ جــاریش زانــستی سروشتی** (علـوم طبـيـعـي) **توانای ئەوەیان دەبێت بچنە ئـەو خانـەوە. تیـۆرە سیاسـییەکان لـەو رووەوە کـە وەکـوو "سـەری هێـرەم" لەسـەرەوەی تەبەقەکانی ترەوەن، دەشـتوانن بـە بـاڵاتر لـە زانـستەکانی تـر لـە قەڵـەم بــدرێن. لایــەنێکی تــری مەســەلەکە ئەوەیــە کــە تیــۆرە سیاســییەکان گرێدراون بە هەموو ئەو زانستانەی تر کـە لـە تەبەقـەکانی خـوارتردان. وەك پاڵـەوانێکی "ژیمناسـتیك" کـە لـە سـەری هێرمـی** (ر أس هــــرم) **وەرزشکارەکانی تردا وەستاوە. تیۆرە سیاسییەکان دەبێ لەوە دڵنیـابن کـە ئەندامانی پێكهێنەری هێرەمەکە [واتە زانستەکانیتر] باوەڕ پێکـراو و قـابیلی متمانـە پێکـردن بـن، چـوونکە ئەگـەر تەبەقـەکانی خـوارتر کـە پشتیوانی تیۆرێکن، کەم و کوڕییان تیا هەبێت، سەرجەم بینای تیۆرەکـە تێك دەشکێ و دەڕووخێت.**

هەنــدێ لــە تیۆرســیەنەکان بــە تــەواوەتی پــشت بــە تیــۆرە ئابوورییەکانــەوە دەبەســتن. مــارکس نموونـەیـەکی ئاشـکرایەتی. مــارکس کتێــب گــەلێکی زۆری تــەرخان کــردووە بــۆ راڤــەکاری و شــیکردنەوەی ئــابووری ســەرمایەداری. لیبراڵــەکانی لایــەنگری ئــابووری ئــازادو تیــۆرە

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کلاسیکە ئابوورییەکانیش پێوەندییەکی ئاشکرا و تەواویان بەیەکەوە هەیە. بەهەرحاڵ، کاریگەرێتی ئەم تیۆرە سیاسییانە تاڕادەیەکی زۆر گرێدراوە بە تێگەیشتنە جۆراوجۆرە ئابوورییەکانەوە.

زۆرن ئەو تیۆرە پسیکۆلۆژیکییانەی کە بناغەی تیۆرە سیاسییەکان پێك دێنن، چوونکە بە دەگمەن دەتوانرێت ئاوڕ لە فیترەت و پێکهاتەی مرۆڤ نەدرێتەوە و بتوانرێ وێنایەکی کامڵ لەسەر سیاسەت بەدەستەوە بدرێت. شیکردنەوەو راڤەکارییەکانی ئەفلاتوون لەسەر کۆمەڵگا جۆراوجۆرەکان، لەسەر بنەمای تێگەیشتنی ئەو لە رۆحی مرۆڤ بنیات نراوە. هۆبس و رۆسۆ و ئەرەستوو هەریەکەو بەشێواز و سیاقی خۆیان راڤەکارییەکی بەرفراوان لەسەر ویست و مەیلە مرۆییەکان ئەنجام ئەدەن. تێگەیشتنی سیاسی مارکۆزە و فرۆم لەگەڵ تێگەیشتنی رەشبینانەی فرۆیددا جیاوازییان هەیە، چوونکە لێکدانەوەیان لەسەر دینامیزمی رۆحی مرۆڤ، هاوشێوە نییە. نموونەی لەو جۆرە زۆرن. تەقریبەن هەموو تیۆرە سیاسییەکان پشت بەراڤەکاری گەلێکی جۆراوجۆری پسیکۆلۆژیکی لەو جۆرەوە دەبەستن.جۆرەکانی فەلسەفەی مێژوو و هەروەها تیۆرە جۆراوجۆرەکانی سەبارەت بە زانستە مرۆییەکانیش، دەتوانن ببنە بناغەی تیۆرە سیاسییەکان. بۆ نموونە هێگڵ و مەکیاولی، ئەو رۆشنگەرییەی کە سەبارەت بە دینامیزمی مێژوو دەیخەنەڕوو، بەتایبەتمەندی سەرەکی تیۆرە سیاسییەکانی خۆیان لەقەڵەم ئەدەن. ئەفلاتوون و هەروەها فیلسووفانی سەردەمی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

رێنسانسیش خوێندنـەوەی زۆریـان سـەبارەت بـە تیـۆرە جۆراوجۆرەکانی زانستە مرۆییەکان و هەروەها سیـستمەکانی فێرکاری و راهێنـان ئـەنجام داوە. تێگەیشتنی ئەوان ، لەسەر ئەم مەسەلانە، دەرەنجامگـەلێکی زۆر و گرینگیان لێ کەوتەوە.

تەنانەت رەنگە تیـۆرە سیاسـییەکان بـۆ دانـانی بـەردی بناغـەی تیۆرەکانیان، کەڵك لـە زانـستی سروشـتیش وەربگـرن. بـۆ نموونـە هـۆبس خوێندنەوەیەکی زۆری لەسەر کرۆکـی "حەرەکـەت" ئـەنجام دا، چـوونکە لـەو بـاوەڕەدابوو کـە دەرك کردنـی جموجـۆلی کۆمەڵـگای سیاسـی، بـە بێدەرك کردنی دینامیزمی رەوتی "حەرەکـەت" لـە توانـادا نابێـت. هـەر بەم پێیە، "داروینیزمی کۆمەڵایەتی" بـۆ شـرۆڤە کردنـی ژیـانی سیاسـی، کەڵك لە تیۆری "تـەکامولی"ی داروین وەردەگرێت. بـەڕای هزرمەنـدانی ئەم تیۆرە، دەرك کردنی سیاسەت گرێدراوە بە دەرك کردنێکـی گونجـاوی هێزەکانی ژین ناسییەوە.

کەواتە ناتوانین بـە ئاسانی پێشبینی ئـەوە بکـەین خوێنـەرێك کـە دەس ئـەکا بـە خوێندنـەوەی کتێبـەکانی تیـۆرە سیاسـییەکان، بـە چ ئاقارێکـدا دەچـێ و سـەرەنجامی چـی دەبێـت؟ رەنگـە بکێـشرێتە قەڵـەمڕەوی خوێندنـەوەی سـتاتیك و مەعریفەناسـی و ژیـنناسـی، یـان ئابوورییەوە. بەڵام ئەگەر لە شێوەی لەنگـەر گـرتنی تیـۆرە سیاسـییەکان لە هێرەمی زانستەکاندا تێبگات، پەی بەوە دەبا کە بـۆ سـەر سفرەیەکی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نارێكوپێك و قەرەباڵغی فیكری بانگهێشت نەكراوە. تیۆرسیەن تەنها ئەساس و بناغەی هەنگاوەكانی دواتر دەخاتە ڕوو.

خوێنەر نەك تەنها نابێ لەو لاڕێ فكرییانە (ڕێی چەوت و نادروست) بترسێت كە تیۆرسیەن ڕووبەڕووی دەكاتەوە، بەڵكوو دەبێ هەوڵ بدات تا لە مەبەستی تیۆرسیەن بۆ هەڵبژاردنی ئەو لاڕێ گەلە تێبگات. ئەو دەبێ هەوڵ بدات بزانێ بۆچی لای تیۆرسیەن، هەندێ تیۆری سەبارەت بە دەروونناسی و مێژوو و فیزیك، گرنگایەتی زۆریان هەیە؟ تێگەیشتنی پێوەندی نێوان ڕوانینی سیاسی تیۆرسیەن و ئەو زانستانەی كە تیۆرەكەی لەسەر دامەزراندوون، كلیلی ڕاستەقینەی تێگەیشتن لە تێڕوانینی ئەو لەسەر جیهانە.

«تێڕوانین دەرمانی» و عەقڵی كردەیی

بۆ جارێكی تریش ڕووبەڕووی وشەی "تێڕوانین" دەبینەوە كە لەم كتێبەدا زۆر دووپات بۆتەوە. لە كۆتاییدا باشتروایە جارێكی تریش جەخت لەسەر ئەوە بكەین كە ئەو ئیستعارانەی بە كارهێنراون، بەهەڵكەوت و تەسادوفی نەبوە. هەروەك ئەم چوارچێوەیە دەری دەخات، تیۆرە سیاسییەكان لە پلەی دووهەمدا و بە شێوەیەكی "ئیشتقاقی" زنجیرە بابەتگەلێكی ئەبستراكتن. یان دروستتر بڵێین؛ تیۆرە سیاسییەكان تێگەیشتنگەلێكی سیستماتیك و زنجیرە ئاسان سەبارەت بە ژیان.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سـه‌ره‌نجام، ئه‌وانـه‌ وه‌ك جـۆره‌ جیهـانبینییـه‌ك وان. له‌بـه‌ر ئه‌وه‌ش كه‌ بینـه‌ر (مـشـا هـد) خـۆی به‌شـێكه‌ لـه‌ دنیـای سیاسـه‌ت، نـه‌ك به‌ته‌نها توخمێكی خونسابێت؛ كه‌واته‌ ره‌وشی بینین ده‌بێته‌ رێگایـه‌كیش بۆ بینینی خۆی. ده‌ره‌نجامه‌كه‌ش ئه‌وه‌ ده‌بێ كه‌ تـێڕوانینـه‌ جۆراوجـۆره‌ سیاسییه‌كان، ره‌فتارگه‌لێكی جۆراوجۆری سیاسییان لێ ده‌كه‌وێته‌وه‌.

پاش شـیكردنه‌وه‌ی تیـۆره‌ سیاسـییه‌كان و خوێندنـه‌وه‌ی هـه‌موو به‌شه‌كانیان ــ واته‌خوێندنه‌وه‌ی قۆناغی بینـینی بـێنـه‌زمی، ده‌سنیـشان كردنـــی هۆكاره‌كـــان، بنیاتنانـــه‌وه‌ی كۆمه‌ڵـــگا و ســـه‌ره‌نجام قۆنـــاغی پێـشنیاره‌كان (تــه‌جویزه‌كان) ـــــ لــه‌ كۆتاییــشدا ده‌بــێ قــسه‌ له‌ســه‌ر "كـلـێـــــت"ی جیهـانبینیش بكرێـت. ده‌بــێ له‌ده‌لاقــه‌ی تــێڕوانــینی تیۆرسیه‌نه‌وه‌ جیهان ببینین، نه‌ك ته‌نها باوه‌ڕه‌كانی ببینین و هیـچیتـر. دیاره‌ بۆ تێگه‌یشتنی تیۆرێكی سیاسی، پێویسته‌ "لۆژیـك"ه‌ كه‌شـی ده‌رك بكه‌ین. هه‌روها هه‌موو قۆناغه‌كانی توێژینه‌وه‌ی تیۆرسیه‌ن ده‌رك بكه‌ین و بزانین هه‌ركام له‌م قۆناغانه‌ چ پێوه‌ندی گـه‌لێكیان بـه‌ یه‌كـه‌وه‌ هه‌یـه‌؟ بـه‌ڵام كاتێـك ئـه‌م قۆناغـه‌ دوایـی هـات، ئینـسان ده‌بـێ لـه‌ تـێگه‌یـشتنی باوه‌ڕه‌كـانیش تێـی بپـه‌ڕێنێت و بگاتـه‌ قۆنـاغی "رووبه‌ڕووبوونـه‌وه‌ی خه‌یاڵی" ــ واته‌ بینینی جیهان له‌ روانگه‌ی تیۆرسـیه‌نه‌وه‌ ـــ وه‌ جیهـان له‌و رێگه‌یه‌وه‌ تاقی بكاته‌وه‌.

ئه‌ڵبه‌ته‌ هیوایه‌تی تیۆرسیه‌ن ئه‌وه‌یه‌ كه‌ هاوڕایی و تێگه‌یشتنی خوێنه‌ر لـه‌ باوه‌ڕه‌كـانی ئـه‌و، بـه‌ شـێوه‌یه‌كی ده‌رسـی و وانه‌ئاسا نـه‌بێت،

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

[بەڵکوو قووڵتر لەوە بێت]. ئەو حەز ئەکات خوێنەر بۆ هەمیشە جیهان لـە روانگـەی ئـەوەوە ـــ کـە بەروانگەیـەکی تـەواو دروسـتی دەزانێـت ـــ ببـینێ. تیۆرسـیەن بـە تـەنها بـۆ ئاگـاداری خوێنـەرانی شـت نانووسـێ، بـەڵکوو دەیـەوێ وەرچـەرخانێکی فکـری تیـا بێنێتـە ئـاراوە. هـەروەها دەیەوێ تێڕوانین و جیهان بینی خۆینـەرەکانی، چاکسازییان تیابکرێت، تاکوو لەو رێگەیەوە ژیانێکی سیاسی عاقلانەتریان هەبێت.

بــەکورتی، ئــەو زانــستەی کــە تیۆرســیەنەکان دەیخەنــەڕوو، هەندێویستی مەیلەو دەرمانیشیان (واتـە چارەسـەرکردن) تیایـە. وشـەی periagoge (کە لـە زمـانی یۆنانیـدا بـەواتای وەرچـەخانی فکـری دێـت، مانــا قاموسـییەکەی "گەڕانــەوەو گـۆڕینی جیهــەت"ە) کــە ســەرەنجام بەواتای "دەرمان کردن" (چارەسەر کردن) دەبـێ. بەرهـەم و دەرەنجامی تـێرۆشـنگەرانە، عـەقڵی کردەییـە، واتـە جـۆرە زانـستێکی رزگـارکردن. کەسـێك زانـاو عاقڵـە کـە بابەتـە سیاسـییەکان وەکـوو خۆیـان دەبـینێ و ئــەوەش دەزانــێ کــە دەبــێ چــۆن رەفتــار بکــات. ئــەوەش دەزانــێ کــە بەمەبەسـتی دامەزرانـدنی کۆمەڵگایـەکی بـاش و دادپـەروەر، دەبـێ چـۆن چالاکی بکات.

تەنانــەت ئــەو تیۆرســیەنەی کــە ناتوانێــت بــە تــەواوەتی خوێنـەرانی قەناعـەت پـێ بکـات، رەنگـە بـە هـۆی چاکـسازی کـردن لـە "تــێڕوانــین" یانــدا ژیانیــان بگۆڕێــت و بەلایــەکی باشــتریدا بــەرێت. تەنانەت ئەگەر خوێنەرانیشی، جیهان لە روانگـەی ئـەوەوە نـەبینن، بـەو

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

حاڵه‌شه‌وه‌ جیهانبینییه‌كی باشتر په‌یدا ده‌كه‌ن به‌رانبه‌ر حه‌قیقه‌تـه‌كانی ژیـان و بـه‌ تایبـه‌ت ئـه‌و حه‌قیقه‌تانـه‌ی كـه‌ هـه‌رگیز بیریـان لـێ نه‌كردوونه‌ته‌وه‌. خوێنه‌رێك كه‌ پاش خوێندنه‌وه‌ی ئـه‌فلاتوون، مـاركس، هـۆبس و رۆسـۆ نـه‌توانێت ئاگاییـه‌كی قـووڵ سـه‌باره‌ت بـه‌ كێـشه‌گه‌ل و ئیمكاناته‌ سیاسییه‌كان به‌ده‌س بهێنێـت، بـێگومـان خوێنـه‌رێكی سـست و ناوردبینه‌.

كـاتێ كه‌سـێك پرسـیار ده‌كـا كـه‌ ئامـانجی تیـۆره‌ سیاسـییه‌كان چـییه‌؟ یـان خوێندنـه‌وه‌ و خۆخـه‌ریك پێیانـه‌وه‌، چ قـازانجێكی هه‌یـه‌؟ ده‌مخاتــه‌وه‌ یــادی ئــه‌و كــارتپۆســتالانه‌ی ســاڵی تــازه‌، كــه‌ "ئــه‌دلی ئستیۆنسۆن" سیاسه‌تمه‌داری ئه‌مریكی بۆ هاوڕێیـانی ده‌نـاردن و تیایانـدا نووسـرابوو: "له‌سـه‌ره‌تای ئـه‌م سـاڵه‌ تازه‌یـه‌دا حـه‌ز ئه‌كـه‌م دۆعایـه‌كتان وه‌بـیر بێنمـه‌وه‌ كـه‌ له‌سـه‌رۆكی قه‌بیله‌یـه‌كی سوورپێـسته‌كانه‌وه‌ فێـر بوومه‌. له‌و دۆعایه‌دا داوا له‌ "رۆحی گه‌وره‌" كرابوو كـه‌ روونـاكی بخاتـه‌ سه‌ر ئه‌و رێگه‌ تاریك و پڕ له‌ به‌ردانه‌ی كه‌ له‌ پێشماندان.

تیۆره‌ سیاسییه‌كان، نیعمه‌ت و نێردراوی ئیلاهـی نـین. ئه‌ڵبه‌تـه‌ ره‌نگه‌ هه‌ندێ جار لای خوێنه‌رانیان، یان هزرمه‌ندێك، ئـه‌رزش و توانـای "وحـی" یـان هـه‌بێت و بـه‌و چاوه‌ ته‌ماشـایان بكـه‌ن. لـه‌ راسـتیدا تیـۆره‌ سیاسییه‌كان به‌رهه‌می فكری ئه‌و ئینسانانه‌ن كـه‌ لـه‌ پێناویانـدا هـه‌وڵ و ته‌قه‌لایـــه‌كی یـــه‌كجار زۆریـــان داوه‌و ته‌نانـــه‌ت هه‌نـــدێ تاقیكـــاری پڕووكێنه‌ریشیان پشتسه‌رناوه‌. ئـه‌و دۆعایـه‌ی سـه‌رۆكی سوورپێـسته‌كان

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کـــە ئستیۆنـــسۆن باســـی دەکـــا، لەراســـتیدا ئامـــانجی ســـەرەکی تیـــۆرە سیاسییەکانە. واتە ئامانجیان ئەوەیە کە رووناکی بخەنە سـەر ئـەو رێگـە تاریك و پڕ لە بەردانەی کە لە پێشماندان.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بۆ ئاگاداری زیاتر

ئاگۆستین: Saint Augustine قەشە ئاگۆستین. قەشەی شاری هیپۆن (٣٥٤-٤٣٠) گەرنگترین کتێبەکانی بریتین لە "شاری خوا" و "دان پێدانان".

ئارمادای ئسپانیا: ئاماژەیە بە شەڕی دەریایی ئسپانیا و بەریتانیا لە ساڵی ١٥٨٨ دا کە تیایدا هێزی دەریایی ئسپانیا بە تەواوەتی تێك شکێنرا.

ئەرەستوو: Aristotle فیلسووفی یۆنانی (٣٢١-٣٨٢پ.ز)

ئەفلاتوون: Platon فیلسووفی یۆنانی (٣٤٧-١٢٧پ.ز)

ئاکویناس: Aquinas تووماس. فیلسووفی ئیتاڵی (١٢٢٥-١٢٧٤)

ئەنگلس: Engeles فریدریش. سۆسیالیستی ئەڵمانی (١٨٢٠-١٨٩٥)

ئسپینۆزا: Spinoza باروخ. فیلسووفی هۆڵەندی (١٦٣٢-١٦٧٧)

ئستالین: Stalin یۆسیف ویسار یۆنۆڤیچ. ڕێبەری حیزبی کۆمۆنیستی سۆڤیەتی پێشوو (١٨٧٩-١٩٣٥)

ئستراوس Leo Strauss نووسەری کتێبی "فەلسەفەی سیاسی چییە؟"

ئسکینێر: B.F.Skinner (١٩٠٤-.....) دەروونشیکاری ڕەفتارخوازی ئەمریکی.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

بانگەوازی ئیلاهی: Daimon لە زمانی یۆنانیدا بە مانای بوونەوەری ئیلاهییە.

برێک: Edmund Burke (١٧٢٩-١٧٩٧) سیاسەتمەداری بەریتانی و یەکێکە لە نووسەرە سیاسییەکانی سەدەی هەژدەهەم و نەیاری سەرسەختی شۆڕشی مەزنی فەرەنسە بوو. کتێبە بەناوبانگەکەی "هەندێ تێڕامان سەبارەت بە شۆڕشی فەرەنسە"یە.

بەرنامەی نوێ: New Deal رستەیەکە یەکەم جار ریمۆندموولی سیاسەتمەداری ئەمریکی دەری بڕیوەو بۆ وەسف کردنی سیاسەتەکان و یاسادانانی یەکەم خولی سەرۆك کۆماری رۆزڤێلت (١٩٣٣-١٩٣٧) بە کار دەهێنرێت کە ئامانجیشی ئەوەبوو کە ئەمریکا لە کێشەکانی "قەیرانی گەورە" رزگار بکات.

بەهیمووس: Bahemoth یەکێکە لە کتێبەکانی تووماس هۆبس. بەهیمووس وشەیەکی عیبرییە و بەواتای بوونەوەری زل و زەبەلاح دێت.

بیکەن: Bacon Francis فیلسووف و سیاسەتمەداری بەریتانی و دامەزرێنەری زانستی تەجروبی.

بێنتام Jeremy Bentham (١٧٤٨-١٨٣٢) فیلسووفی ئاکار و تیۆری سیاسی ـ حقۆقی بەریتانی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

پـۆل تیلـیش: Paul Tillich (١٨٨٦-١٩٦٥) زانایـەکی خواپەرەسـت و فیلسووفێکی پرۆتستانی ئەڵمانی بوو. لە کتێبەکانی ئەمانـەن؛ ئازایـەتی "بوون"، "ئیلاهیاتی فەرهەنگ".

تاناتووس: Thanatos لـە ئەفسانەکانی یۆنانـدا "دەرکـەوتنی مـەرگ"، برای دوانەی "خەو" (Hypnos). هیسیۆد دەڵێ تاناتووس بە بێباوك، لە "شەو"ەوە لە دایك بوە.

تووماس پاین: Thomas Paine نووسەری کتێبی مافی مـرۆڤ. (The Rights of Man. ١٩٧٣)

جان مینارد کینز: John Maynard Keynes (١٨٨٣-١٩٤٦)

جۆرج بێرنارد شاڤ: George Bermard Shaw نووسەری ئیرلەندی (١٨٥٦-١٩٥٠)

چەپێنوێ: داگەڕانێکی سیاسی کە لەدەیەی ١٩٥٠ دا بەدوای ناڕازی بوون لـە چـەپیکۆن سـەری هـەڵدا. چـەپی نـوێ ژمارەیـەکی زۆری داگەڕانـە سیاسـییەکان دەگرێتـەوە وەك، سۆسـیالیزم، ئەنارشـیزم، سـەندیکالیزم، ترۆتسکیزم، مائۆییزم و کاسترۆییزم و....

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

دۆمستێر: De Maistre فیلسووفی فەرەنسی و نەیاری سەرسەختی شۆڕشی فەرەنسە و دەسکەوتەکانی.

داروین: Darwin پزیشك و سروشت ناسی بەریتانی. "بنەڕەتی جۆرەکان" (اصل انواع) لە کتێبەکانیەتی (١٧٣١-١٨٠٢)

دێکارت: Descartes رێنە. فیلسووف و ماتماتیك زانی فەرەنسی (١٥٩٦-١٦٥٠)

دیۆنۆسیۆس: یان "دیۆنۆسیۆسی وڵات" (٤٣٠-٣٦٧ پ.ز) دیکتاتۆری شاری سیراکوز، لە بنەماڵەیەکی پلەخواردا هاتە دنیاو دوایی چوە ناوسیاسەتەوەو داکۆکی لە چینی هەژار دەکرد و پاشان دەسەڵاتی گرتە دەست (٤٠٠پ.ز) پاشان هاوڕێکانی لەناوبردو گۆڕا بە دیکتاتۆرێکی تەواو

رۆسۆ: Rousseau ژان ژاك. فیلسووف و نووسەری فەرەنسی (١٧١٢-١٧٧٨) "ئیمێل" لە کتێبەکانیەتی کە سەبارەتە بە راهێنان و پەروەردەی مناڵان و مێرمناڵان.

رێکاردۆ: Ricardo دەیوید. ئابووری زانی بەریتانی (١٧٧٢-١٨٢٣)

ریچارد هۆکر: Richard Hooked (١٥٨٦-١٦٤٧) خواپەرستی بەریتانی.

سنسیمۆن: Saint-Simon فیلسووف بیرمەندی فەرەنسی (١٧٦٠-١٨٢٥) پێشەوای قوتابخانەی سیاسی و کۆمەڵایەتی "سنسیمۆنییەکان"بوو.

سوورل: Sorel ژۆرژ. فیلسووفی فەرەنسی (١٨٤٧-١٩٢٢)

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سەرمایە: Capital لە نووسینەکانی مارکسە و لە راستیدا گرنگترین کتێبی مارکسە.

سیملهۆڕەکان: Thirty Tyrants لە مێژووی یۆنانی کۆندا، لیژنەیەکی سیکەسی لە ئەریستۆکراتەکانی ئەسینا، لەدوای شەڕی پلۆپۆنزیدا (٤٠٤پ.ز) بە پشتیوانی ئسپارت، حکوومەتی ئەسینایان گرتە دەستکە کاریان هەڕەشەو تۆقاندن و جینایەت و مرۆڤ کوژی و داگیرکردنی سامان و داراییەکانی خەڵك بوو.

شۆڕشگێڕە پارساکان: puritans پرۆتستانە ئیفراتییەکانی ناوودەرەوەی کلێسەی بەریتانیا بوون کە بە هیچ شێوەیەك لەگەڵ خاتوو ئەلیزابێتدا رێك نەدەکەوتن و خوازیاری چاکسازی کردنی زیاتر لە ناو مەزهەبدا بوون.

شۆڕشی شکۆمەند: لە بەریتانیادا بە ساڵانی ١٦٨٨-١٦٨٩ دەڵێن کە بوە هۆی لەسەر کار لابرانی جیمزی دووهەم.

فرۆم: Erich Fromm نووسەری کتێبی "کۆمەڵگای بێخەوش" (The Sama Society ١٩٦٧)

فرۆید: Freud درونشیکاری ئۆتریشی، لە بنەماڵەیەکی جوولەکە لە دایك بوە (١٩٥٦-١٩٣٩) فرۆید لەوباوەڕەدابوو کە سەرچاوەی زۆربەی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

نەخۆشییەکان دەگەڕێتەوە بۆ ناکامی سێکسی. تەوتەم و تابۆ گرینگترین کتێبیەتی.

فیۆرباخ: Feuerbach **لودویك ئاندراس فیلسووفی ئەڵمانی (١٨٠٤-١٨٧٢)**

فۆریە: Fourier Marie **فیلسووف و بیرمەندی کۆمەڵایەتی فەرەنسی (١٧٧٢-١٨٣٧) ساڵی ١٨٠٤ کتێبێکی بەناوی "هەماهەنگی جیهانی" (Univer Harmonic) نووسی و دەیویست ئامانجەکانی مرۆڤ بە ئاقارێکدا بەریت کە قازانجی تیابێت. لەو باوەڕەشدا بوو کە "کار" تەنها رێگەی بەختەوەر بوونی مرۆڤە. فۆریە بە دامەزرێنەری سۆسیالیزمی ئامانج خواز (یۆتۆپیسم) لە قەڵەم ئەدرێت.**

قەیرانی ئابووری ساڵی ١٩٣٠: Great Depre Ssion. **سەردەمی دابەزینی ئابووری و بێکاری بەرفراوان کە ساڵانی نێوان دوو شەڕی جیهانی بە تایبەت ساڵانی ١٩٢٩-١٩٣٥ گرتبووەوە.**

کارلایل: carlyle **تووماس نووسەر و ئەدیبی بەریتانی (١٧٩٥-١٨٥١)**

کاسترۆ: Castro **فیدل. رێبەری سیاسی کووبا (١٩٢٦-.....)**

کافکا: Franz Kafka **(١٨٨٣-١٩٢٤) رۆماننوسی چێك. توخمی سەرەکی رۆمانەکانی کافکا بە تایبەت لە "کۆشك و دادگاییکردن"دا، بێ شوناسی و نامۆبوون و دەستە وەستانی و نەهامەتە.**

کانت: Kant **ئیمانۆئێل. فیلسووفی ئەڵمانی (١٧٢٤-١٨٠٤)**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

کانووت: Canute. ناوی شەش کەس لە پاشایانی دانیمارك کە دوانیان، پاشای بەریتانیاش بوون. کانوونی دووهەم ناسراوبە "مەزن" (٩٩٤-١٠٣٥) شای دانیماریك و بەریتانیا بوو.

کۆندرسە: Marquisde condorcet (١٧٤٣-١٧٩٤) ماتماتیك زان و فیلسووفی فەرەنسی لە سیاسەتدا پێڕەوی دیمۆکراسی و کۆماری بوو. کتێبی "گەلاڵەیەکی مێژووی لە پێشکەوتنە رۆحییەکانی مرۆڤ"ی لە ساڵی ١٧٩٤دا نووسی. پوختەی بیروڕاکانی لەم کتێبەدا بزیتییە لە باوەڕمەندی بە تەکامولی ئینسان و پێشکەوتنی هێدی هێدی مێژووی مرۆڤ.

کۆنفسیۆس: (٥٥١-٤٧٩پ.ز) فیلسووف و هزرمەندی چینی کە بیروڕاکانی، کاریگەرییەکی زۆریان لەسەر سەرجەم شارستانییەتی ئاسیای زۆژهەلاتدا داناوە.

کۆهن: Thomas Kuhn نووسەری کتێبی "پێکهاتەی شۆڕشەزانستییەکان" (The structure of Scientific Revalution ١٩٧٠)

لووتێر: Luther مارتین. خێرخوازی ئەلمانی و دەسپێکەری بزاڤی پرۆتستان (١٤٨٣-١٥٤٦)

لۆك: John Locke (١٦٣٢-١٧٠٤) فیلسووفی بەریتانی. "لێکۆلینەوەیەك لەسەر تێگەیشتنی مرۆڤ" بەناوبانگترین کتێبیەتی.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

لویاتان: Leviathan **کتێبێکە لەنووسینی تووماس هۆبس (١٦٥١) کە نووسەر تیایدا پرەنسیبەکانی سانسوالیزم، ماتریالیزم، قازانج خوازی و دیکتاتۆرییەتی روون کردۆتەوە.**

لیپمەن Walter Lippmann **نووسەری کتێبی "فەلسەفەی کۆمەڵگا" (The public philosophy١٩٥٦)**

مارکس: Marx **کارل هاینریش. فیلسووف و کۆمەڵناسی ئەڵمانی (١٨١٨-١٨٨٣)**

مارکۆزە: Herbert Marcuse **نووسەری کتێبی "ئینسانی تاك رەهەند" لە ساڵی ١٩٤٦ دا.**

مەدیسۆن: James Madison **(١٧٥١-١٨٣٦) چوارەمین سەرۆك کۆماری ئەمریکا (١٨٠٩-١٨١٧) ئەندامی کۆنگرەی پەنابەران و نووسەری سەرەکی یاسای ئەساسی ئەمریکا بوو و بە نووسینی وتارەکانی، هەوڵی دابێتە پەسەندکردن. رۆڵێکی سەرەکی لە جێگیرکردنی فەلسەفەی سیاسی حکوومەتی ئەمریکا دابینیوە.**

مەنشووری ماف: Bill of Rights **یەکێکە لە گرینگترین بەڵگەکانی یاسای ئەساسی بەریتانیایە کە مادەکانی دەورێکی زۆریان هەبوە لە کامڵ بوونی یاسای ئەساسی هەردوو وڵاتی بەریتانیا و ئەمریکادا.**

میلتۆن فریدمەن: Milton Freedman **(....-١٩١٢)**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

واڵتەر: Voltaire **فرانسوا ماری ئارۆئە. فیلسووف و نووسەری فەرەنسی (١٦٩٤-١٧٧٨)**

وێبێر: Weber **ماکس وێبێر، کۆمەڵناسی ئەڵمانی (١٨٦٤-١٩٢٠)**

وتارگەلی فدرالیست: The Federalist papers. **لەخۆگری ٨٥ وتاری ئەلکساندر هەمیلتۆن (١٧٥٧-١٨٠٤) جیمز مەدیسۆن (١٧٥١-١٨٣٦) و، جان جەی (١٧٤٥-١٨٢٩) کە نێوان ساڵانی ١٧٨٧ تا ١٨٨٨ دا نووسراون. ئەم کتێبە یەکێك لە گرینگترین کتێبەکانی ئەمریکایە لە بواری تیۆرە سیاسییەکاندا.**

هۆبس: Thomas Hobbes **(١٥٨٨-١٦٧٩) فیلسووفی بەریتانی "لویتان" بەناو بانگترین کتێبیەتی.**

هەمیلتۆن: Alexander Hamilton **(١٧٥٧-١٨٠٤) سیاسەتمەداری ئەمریکی لایەنگری داخوازەکانی نەتەوە پەرستان و هەروەها یەکێك بوو لە جەنگاوەرەکانی شۆڕشی ئەمریکا.**

هێگڵ: Hegel **گیۆرگ ویلهۆلم فریدریش، فیلسووفی ئەڵمانی (١٧٧٠-١٨٣١)**

هیتلەر: Hitler. **ئادۆلۆف. دیکتاتۆری ئەڵمانی و دامەزرێنەرو رێبەری ناسیۆنال سۆسیالیزم (١٨٨٩-١٩٤٥)**

هیۆم: Hume **فیلسووف و مێژوونووسی ئیسکاتلەندی (١٧١١-١٧٧٦)**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

یەکسانیخوازان: Levellers پێدە چێت ساڵی ١٦٤٧ ئەم ناوەیان لێنرابێت. چوونکە باوەڕان بە دامەزراندنی یەکسانی و بەرابەری کۆمەڵایەتی هەبوو. رێبەری ئەم بزاڤە. ج.لیبرێن بوو و ئامانجی سەرەکیشی یەکسانی تەواوی ئاینی و سیاسی بوو. ساڵی ١٦٤٩ لە لایەن کرامولەوە سەرکوت کران.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

واژەنامە

ئینگلیزی	فارسي	کوردی
Industrialeconomy	اقتصاد صنعتي	ئابووری پیشەسازی
Social level	سطح اجتماعي	ئاستی کۆمەڵایەتی
Moral - ethics	اخلاق	ئاکار
Idealism	آرمانگرايي	ئامانجخوازی ـ ئایدیالیزم
Ideal	آرمان	ئایدیال، ئامانج
Value	ارزش	ئەرزش، بەها
Absolute Value	ارزش	ئەرزشیرەها
Gentry	اعيان - اشراف	ئەریستۆکرات
Reasoning	استدلال	ئیستدلال
Will	اراده	ئیرادە
Homo-politicus	انسان سياسي	ئینسانی سیاسی
Life conditions	شرايط زندگي	بارودۆخی ژیان
Social condition	اوضاع اجتماعي	باردۆخی کۆمەڵایەتی
Chaos	آشفتگي، نابساماني	بشێوی
Movement	نهضت	بزاڤ
Archetype	عالي ـ متعالي	باڵا
Potential	بالقوّه	بالقوە
Variable	متغّير	بگۆڕ
Class interests	منافع طبقه اي	بەرژەوەندییە چینایەتییەکان
Production	توليد	بەرهەم هێنان
Alienation from self	بيگانگي با خود	بەخۆ نامۆبوون
Actualization	تحقق يافتن	بەدیهاتن
Institutionalazation	نهادي كردن	بەدەزگاییکردن

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Participation	مشاركت	بەشداری کردن
Socialization	اجتماعي شدن	بەکۆمەڵایەتی بوون
Cocialvalue	ارزش اجتماعي	بەهای کۆمەڵایەتی
Justification	توجيه	پاساو هێنانەوە
Psychologism	روانكاوي	پسیکۆلۆژی
Parliamentary monarchy	سلطنت مشروطه	پاشایەتی مەشرووتە
Autocracy	سلطنت فردي	پاشایەتی تاکەکەسی
Inter-action	كنش متقابل	پەرچەکرداری
Progress	ترقي – پيشرفت	پێشکەوتن
Sacred	مقدس	پیرۆز
Economic Structure	ساخت اقتصادي	پێکهاتەی ئابووری
Symbiosis	همزيستي	پێکەوە ژیان
Social –status	پايگاه اجتماعي	پێگەی کۆمەڵایەتی
Social communication	ارتباط اجتماعي	پێوەندی کۆمەڵایەتی
Prophecy	پيشگويي	پێشگویی کردن
Violence	خشونت	توند و تیژی
Adaptation	انطباق	تەبایی
Empirical	تجربي	تەجروبی
Evolution	تكوين – تكامل	تەکامول
Analogy	تمثيل (در منطق)	تەمسیل (لەلۆژیکدا)
Amalgamation	اختلاط نژاد	تێکەڵ بوونی ڕەگەز
Discrimination	تبعيض	جیاوازی قایل بوون
Differentiated	متمايز – متفاوت	جیاواز
Centralization	تمركز	چڕبوونەوە، چەقێتی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Concentration	تراكم	چڕێتی
Abstract concept	مفهوم انتزاعي	چەمکی ئەبستراکت
exploit	استثمار	چەوساندنەوە
Social Stratum	قشر اجتماعي	چینی کۆمەڵایەتی
Essence	ماهيت	چییەتی
Inevitable	اجتناب ناپذير	حاشا هەڵنەگر ـ حەتمی
Absolute	حقيقت مطلق	حەقیقەتی ڕەها
Absolulism	حكومت استبدادي	حکوومەتی دیکتاتۆری
Sabotage - criminality	خرابكاري – ويرانگري	خراپکاری ـ ئاژاوەنانەوە
Prejudices	خرافات	خورافات
ego	خود	خود
Plebs	عامة مردم	خەڵکی ڕەمەکی
rabble	عوام – تودة مردم	خەڵکی ڕەمەکی
dreamer	خيالي – رؤيايي	خەیاڵی
Tribe	قبيله	خێڵ
Mores	آداب و رسوم	داب و نەریت
Tendency	گرايش	داگەڕان
Dicastes	داور – قاضي	دادوەر
Creation	آفرينش	داهێنان
creative	خلاق – آفريننده	داهێنەران
Invention	اختراع	داهێنان
Contras	تضاد	دژایەتی
Contradiction	تناقض	دژوازی
Antisocial	ضد اجتماعي	دژە کۆمەڵایەتی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Psychologism	روانكاوي	دەروون شیكاری
Institution	نهاد	دەزگا
Authority	اقتدار	دەسەڵات
Sovereignty	حاكميت	دەسەڵاتداریّتی
Intervention	مداخله	دەستێوەردان
Absolute power	قدرت مطلق	دەسەڵاتیرەها
Authoritarian	تسلط طلب – سلطه جو	دەسەڵات خواز، داگیرگەر
diagnosis	تشخيص	دەس نیشان كردن
Phenomenon	پديده	دیاردە
diagnosis	تشخيص	دەسنیشان كردن
Stagnation	ركود	راوەستان ـ وەستان
Publicopinion	افكار عمومي	رای گشتی
Legitimite	مشروعيت	رەوا بوون
Relativity	نسبيت	رێژەیی بوون
Intelligentsia	روشنفكران	رۆشنبیران
intellectual	روشنفكر	رۆشنبیر
Usage	رفتار رايج	رەفتاری باو
Structuration	سازماندهي	رێكخستن
Social communication	رفتار اجتماعي	رەفتاری كۆمەڵایەتی
Reformism	اصلاح طلبي	ریفۆرم خوازی
Race	نژاد	رەگەز
Proportional	نسبي	رێژەیی
restraint	مانع	رێگر ـ لەمپەر
Social organization	سازمان اجتماعي	رێكخراوی كۆمەڵایەتی
Socialhierarchy	سلسله مراتب اجتماعي	زەنجیرە پلە و پایەی كۆمەڵایەتی
Natality	زاد و ولد	زاوزێ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Necessity	ضرورت ـ لزوم	زەروورەت
Historical	ضرورت تاريخي	زەروورەتی مێژوویی
objective	ضرورت عيني	زەروورەتی عەینی
İnfra-structure	زيرساخت ـ شالوده	ژێرخان
Aesthetics	زيبايي شناسي	ستاتیك
Diplomat	ديپلمات	سیاسەتمەدار
flop	ضعف ـ سستي	سستی
Demostration	اثبات كردن	سەلماندن
Stabilization	تثبيت	سەقامگیرکردن
Pattern	الگو	سەرمەشق
Syndicate	صنف	سەندیکا
Repression	سركوب	سەرکوت کردن
Industrial revolution	انقلاب صنعتي	شۆڕشی پیشەسازی
Abequacy	شايستگي ـ لياقت	شایستەیی ـ لێهاتوویی
	مضمر	شاراوە
Aggressiveness	پرخاشگري	شەڕاشۆیی ـ شەڕەنگێزی
Aggressive	پرخاشگر	شەڕاشۆ
Comba ativeness	جنگ طلبي	شەڕخوازی
Civilization	تمدن ـ مدنيت	شارستانییەت
Affective	عاطفي	عاتیفی، سۆزاوی
rational	بخردانه ـ عاقلانه	عەقلانی
Abondance	وفور ـ فراواني	فراوانی
pluralism	كثرت ـ كثرت گرايي	فرەچەشنی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

virtus	برتري ـــــــ اولويت	فەزیلەت ـ لە سەروو بوون
Absolute philosophy	فلسفة مطلق	فەلسەفەی ڕەها
Crisis	بحران	قەیران
Cocial crisis	بحران اجتماعي	قەیرانی کۆمەڵایەتی
Economic crisis	بحران اقتصادي	قەیرانی ئابووری
Sociology	سوسيولوژي	کۆمەڵ ناسی ـ سۆسیۆلۆژی
Conflict	كشمكش	کێشمەکێش ــ ناکۆکی
Crowd	انبوه خلق، توده مردم	کۆمەڵانی خەڵك
tautologe	زبان بازي	کایەی زمانی
Functionalist	كاركردگرا	کارکردخواز
Class-less-society	جامعه بيطبقه	کۆمەڵگای ناچینایەتی
Action	عمل	کردە
Conservatis	محافظه كار	کۆن پارێز
Slavery	برده داري	کوێلەداری
Social pressure	فشار اجتماعي	گوشاری کۆمەڵایەتی
Development	توسعه	گەشەسەندن
Corps	دسته	گرووپ
Dependenc	وابسته	گرێدراو
Assu mption	فرضيه – مفروض	گریمانە
Transfer	انتقال	گواستنەوە
Compulsion	اجبار	گوشار، جەبر
Isolation	انزوا	گۆشەگیری
Totality	كليت	گشتێتی
Transformation	تبديل شدن	گۆڕان
	بيراهه –	لاڕێ

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

	کوره راه	
Social deviation	انحراف اجتماعي	لادانی کۆمەڵایەتی
Configuration	هیأت - انجمن	لیژنە
Survie	بقاء	مانەوە
Class struggle	مبارزة طبقاتي	ململانێی چینایەتی
Authoritative	جبّار – ظالم	ملهۆڕ
Affection	انگیزه	مەیل
concervatism	محافظه کاري	مەحافیزەکاری
Method	روش	میتۆد، ڕەوش
Heterogeneity	ناهمگوني	ناهاوچەشنی
Alienation	بیگانه شدن	نامۆبوون
Hon-pussumus	ناممکن	نامومکین
Elite	سرآمد، برگزیده	نوخبە
nation	ملّت	نەتەوە
Social order	نظم اجتماعي	نەزمی کۆمەڵایەتی
Norm – Normative	هنجار – هنجاري	نۆرم ـ نۆرماتیڤ
Dependency	وابستگي	وابەستەیی
Absolute reality	واقعيّت مطلق	واقعییەتیڕەها
realist	واقعگرا	واقیع گەرا
Class consciousneess	آگاهي طبقاتي	وشیاری چینایەتی
change	دگرگوني، تحول	وەرگۆڕان
Rotation	چرخش	وەرچەرخان
affinity	شباهت	وێکچوون
Homogeneity	همگوني	هاوچەشنی

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

Mover	محرك	**هاندەر**
Tangible	ملموس	**هەست پێکراو**
Citizen	شهروند	**هاووڵاتی**
Cause	علّت	**هۆکار**
Decomposition	ازهم پاشيدگي	**هەڵوەشانەوە**
Economic fluctualion	نوسان اقتصادي	**هەڵکشان و داکشان ئابووری**
Emotion	هيجان	**هەیەجان**
Pasifist	آرامش طلب	**هێمنایەتیخواز**
Social-forces	نيروهاي اجتماعي	**هێزە کۆمەڵایەتییەکان**
Political - forces	نيروهاي سياسي	**هێزە سیاسییەکان**
Extrapolation	استنتاج قياسي	**هەڵێنجانی بەراوردکارانە**
Factor	عامل	**هۆکار**
Social eguilibrium	تعادل اجتماعي	**هاوسەنگی کۆمەڵایەتی**
Aleatory	تصادفي – اتفاقي	**هەڵکەوت**
Syncretism	همفكري	**هاوڕایی**
Legislation	قانونگذاري	**یاسادانان**
Constitution	قانون اساسي	**یاسای ئەساسی**
utopia	آرمان شهر – مدينه فاضله	**یۆتۆپیا**

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

سەرچاوەکان:

١. Scheldon S.Wolin, political Theroy as a vocation, American political science١٩٦٩

٢. Eric vogelim, the new science of political (chicago ١٩٢٥)

٣. William T.Bluhm Theory of political system, (Englewood, califfs.N.J.prentice Hill, ١٩٦٥)

٤. Thomas Hobbes, leviathan, (N.Y:E.P.dutton ١٩٥٠)

٥. Michael oakeshott, introduction to the leviathan (oxford, Basil Blak well, ١٩٧٤)

٦. Herbert Marcuse One Dimensional Man, (Boston ١٩٦٤)

٧. Glenn Tinder political Thinking, the perennail Questions, ٢nd ed. (Boston ١٩٧٤)

٨. Leo Strauss. Wath is political philosophy? (N.Y. free press, ١٩٥٩)

٩. Abraham caplan The conduct of lnqiry (San Froncisco, chandler ١٩٦٤)

١٠. Thomas Kuhn The struture of scientific Revolution, ٢nd ed. (chicago, ١٩٧٠)

١١. Charles Tayloy, "Neutrality in political science" in laslette and runciman, eds, philosophy, politics and society (N,Y, ١٩٦٧)

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

١٢. Stephen Toulmin, Human understanding, (primceton, N,J,١٩٧٢)

١٣. David Easton, The political system, (N,Y. knopf ١٩٧١)

١٤ . سەبارەت بەدەس نیشان کردنی "ئایدۆلۆژیای نادیار" بڕوانە

Robert E. political Ideology (N.Y. ١٩٦٢)

١٥. Quote by Daniel Boorstin Genius Americon politics, (chicago ١٩٥٣)

١٦. Louis Hartz, The liberal Tradition in America (N.Y. harcourt Brace, ١٩٥٥)

١٧. Lillian Smith Killers of the Dream (N.Y. ١٩٦٣)

١٨. Leo Strauss, persecution and the Art of writing (N.Y. The free press ١٩٥٢)

١٩. Edmund cahn, The Sense of Injustice (Lndiana ١٩٤٥)

٢٠. Walter Lippmann The public philosophy (N.Y. ١٩٥٦)

٢١. Susanne K. Langer philosophy in a New Key (N.Y. ١٩٥١)

٢٢. George Sabine, A History of political Theory (N.Y. ١٩٥٠)

٢٣. Thomas Hobbes, Behemoth, (N.Y. ١٩٦٣)

٢٤. John loke, Second Trealise of civil government true origin Extent and End of civil Government.

٢٥. Edmund Burke Reflections on the Revolution in Frence (N.Y. ١٩٥٥)

٢٦. Robert Tucker, Marx-Engles Reader (N.Y. ١٩٧٢)

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

٢٧. Kar Marx, Economic and philosophical of ١٨٤٤.

٢٨. Jeam-Jacques Rousseau, The social contract (N.Y. ١٩٥٠).

٢٩ . **بۆ خوێندنەوەی راڤەکارییەکی** "Apology" **بڕوانە بۆ:**

Plato, Apology tran by F.J. church (indianapolis, ١٩٥٨)

٣٠. Erich Fromm, The Sana Society (N.Y. ١٩٦٧)

٣١. Robert Tucker, philosophy and Myth in karl Marx (carnbridge, England, ١٩٨٤).

٣٢. Peter Berger "Between System and Horde" in Berger and Neuhaus Movement and revolution (١٩٧٠)

٣٣. Richard Neuhaus "The Thorough Revolutionary".

٣٤. Herbert Marcuse, Eros and civilization (N.Y.١٩٥٦).

٣٥. Mechael P.lerner, The New socialist Revolution (N.Y. ١٩٧٣).

٣٦. Thomas paine, The Rights of Man (N.Y. ١٩٧٣)

٣٧. Marin Luther "Secular Authority: To what Extent Should b obeyed?" in wiliam Ebenstein, great political Thinker (N.Y.١٩٦٠)

٣٨. Hobbes English works, ed wiliam Moles worth (london ١٨٣٩).

٣٩. Sigmund Freud civilization and lts Discontents, Trans. James Strachey (N.Y. ١٩٦٢).

٤٠. Aristotle physice

٤١. Aristotle Ethics

٤٢. Aristotle politics

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

٤٣. Jean-jacques Rousseau, Discourse/on the origin ofinequality (N.Y. ١٩٥٠).

٤٤. Cited Fred H.Willhoite jr. "Ethology and the Tradition of political Thought," journal of politics (١٩٧١)

٤٥. Edward banefield The unheavenly city (boston ١٩٦٣)

٤٦. Henri de Simon, The Reorganization. Of the European community, The Science of Mam and other writing, Felix Markham (N.Y. ١٩٦٤).

٤٧. Shelon Wolin, politcs and Experience (cambrige, ١٩٦٨)

٤٨. Paul Tilich, utopia and utopian Thought (boston, ١٩٦٦)

٤٩. Michael Polany, The Tacit Dimension (N.Y. ١٩٦٦)

٥٠. Konrod Lorens, on Aggression, Trans. Morjorie Kerr (N.Y. ١٩٦٦)

٥١. Robertjay Lifton Revolutionary innorTality (N.Y. ١٩٦٨)

٥٢. Theodore Rozak, The Making of a counter-culture (N.Y. ١٩٦٩)

٥٣. Edmund Stillman and william pfaff, The politics of Hysteria (N.Y. ١٩٦٤)

٥٤. Michael Oakeshott, Rationalism in politics (N.Y. ١٩٦٢)

٥٥. James Madison "The Federalist ١٠", in the Federalist paper٨ (N.Y. ١٩٦١)

٥٦. Korl Marx, The German idiology, in the Marx Engles Reader, Robert Tueker (N.Y. ١٩٧٣)

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

٥٧. R.G.Colling wood, The New leviathan (oxford ١٩٤٢)

٥٨. David Hume Atrealise of Human Nature. Book٣, pare١.

٥٩. Karl Marx in Robert Tucker The Marx-Engels Reader (N.Y. ١٩٧٢).

٦٠. Bernard Berelson. Paul lazarsfeld wiliam mc phee voting (chicago, ١٩٥٠)

٦١ . بۆ خوێندنەوەی زیاتر سەبارەت بە "کەمتەرخەمی بەرانبەر زانستی سیاسی"بڕوانە:

Peter lastett, W.G. Runciman, philosophy, politics and society (N.Y. ١٩٧٦)

٦٢. J.W.N. Watkins, Hobbes system of ideals (london, ١٩٦٥=

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com

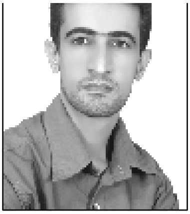

وەرگێڕانی فەرشید شەریفی

کتێبە چاپکراوەکانی وەرگێڕ:

١- هەشت نامە/گۆنتەرگراس،کینزابۆرۆئە/بە هاوکاریی شۆڕش جوانرۆیی/دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم/سلێمانی **٢٠٠٢**

٢- فێربین چۆن بەسەر ترس و دڵەڕاوکێی خۆماندا زاڵ بین/جۆرج باربارن/ بە هاوکاریی شۆڕش جوانڕۆیی/بنکەی ئەدەبی گەلاویژ/سلێمانی **٢٠٠٢**

٣- نامەیەک دەربارەی لێکبوردن/جۆن لۆک/بە هاوکاریی شۆڕش جوانڕۆیی/خانەی وەرگێڕان/سلێمانی **٢٠٠٤**

٤- تێگەیشتنی تیۆرە سیاسییەکان/تووماس ئسپراگێنز/خانەی وەرگێڕان/سلێمانی **٢٠٠٥**

٥- کورتە مێژووی گۆڕانکارییەکانی کۆمەڵناسی/بوتول/خانەی وەرگێڕان/سلێمانی **٢٠٠٥**

٦- فیمینیزم/جیەن فریدمەن / دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم /سلێمانی **٢٠٠٦**

٧- فەرهەنگی زاراوەکانی فەلسەفە و زانستە کۆمەڵایەتییەکان/ دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم /سلێمانی **٢٠٠٧**

٨- ئێمە و مۆدێرنیتە/داریوش ئاشووری/دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم/سلێمانی **٢٠٠٩**

٩- ژیانی مندالیم/نووسینی چارلی چاپلین/ئامادەی چاپ

١٠- ئایینی زەردەشت، سێ هەزارساڵ باوەڕ و دەسەلاتی نەمر/ ئامادەی چاپ

وە دەیان وتار و وەرگێڕان و لێکۆڵینەوەی ئەدەبیی و ...کە لە گۆڤار و ڕۆژنامە و ماڵپەڕە ئینتێرنێتییەکاندا بلاو بوونەتەوە.

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com